Awater. Jaargang 8

bron
Awater. Jaargang 8. Stichting Poëzieclub, Amsterdam 2009

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_awa001200901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. AWATER

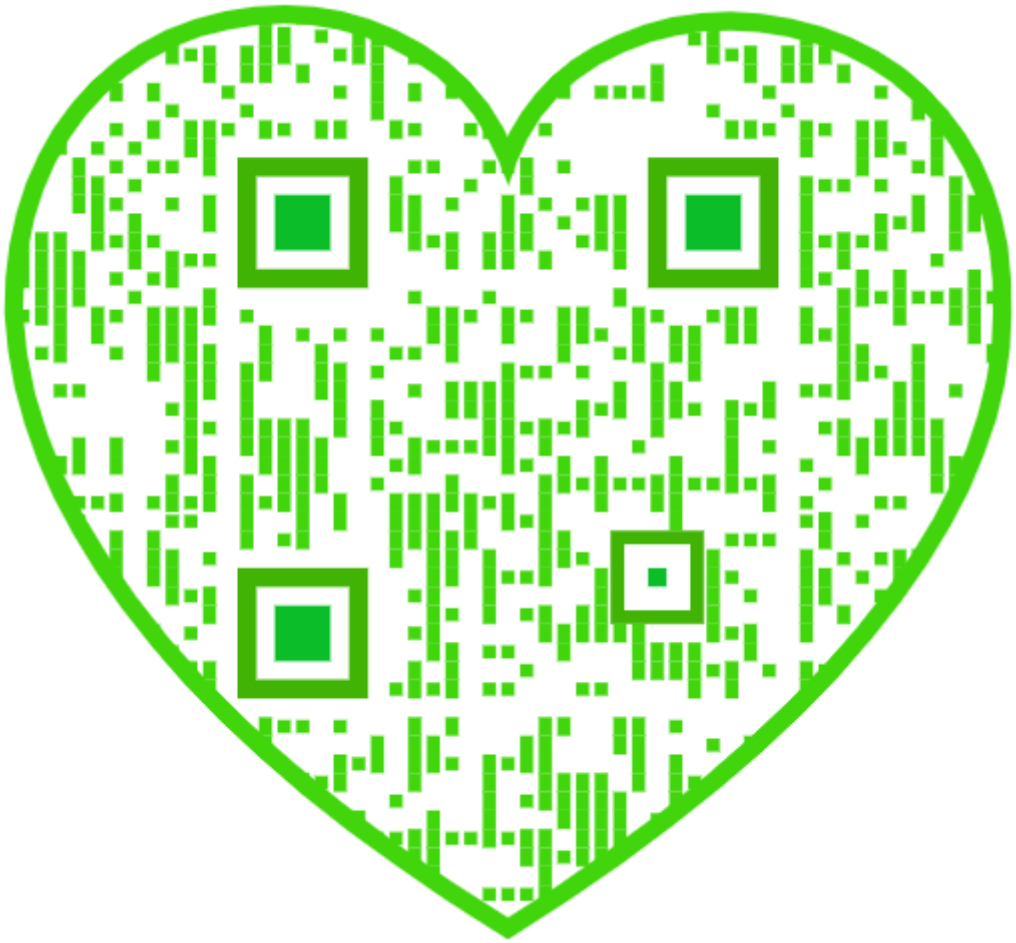

[Awater 2009/1]

[Gummbah]

Foto's: Mark Kohn

Interview
‘Ik word steeds bozer over wat ik zie’
Hagar Peeters over de nieuwe weg in haar dichterschap

De derde bundel van Hagar Peeters, *Lopers van licht*, is een geëngageerde bundel. Peeters, groot geworden als liefdesdichter, toont haar Bijbelse naamgenoot als sterke vrouw en neemt het op voor vluchtelingen. ‘Poëzie kan helpen de cultuur te corrigeren.’

door Thomas Blondeau

Kun je het al zien aan de auteurs-foto's? Op haar vorige bundel *Koffers zeelucht* stond dichteres Hagar Peeters (36) rozenroos te wezen op het achterplat. Een halfopen mond, een zweem zomerjurk, droeve ogen. Een beeltenis passend bij de verzameling gedichten die zich presenteert als een fenomenologie van de liefde.

Op *Loper van licht*, haar nieuwste werk, is de achtergrond waartegen ze poseert, zwart. Zwoelheid is vervangen door statigheid, de lezer wordt niet meer direct aangekeken. De confronterende blik van vroeger is nu onderzoekend en stoïcijns geworden.

‘Eindelijk poëzie’, schreef de *Volkskrant*-recensent Piet Gerbrandy over deze bundel. Peeters was ten langen leste ‘beklijvend’ geworden, volgens vakgenoot Erik jan Harmens. Onvermijdelijk gepaard aan dit goedkeuren, kleeft de verzuchting van de vroegere Peeters-fanaten die haar vroegere, meer intimistische gedichten aanhingen. Zij hebben moeite met deze bundel die stuurser en tegelijk weidser is; die meer engagement bevat.

Het leidmotief in deze bundel is dat van de bijbelse Hagar, de slavin bij wie aartsvader Abraham een kind verwekt. Zijn vrouw Sara is daarvan de aanstichtster omdat zij zelf wegens haar hoge leeftijd geen kinderen meer kan krijgen. Hagar wordt twee keer weggestuurd. Eerst vanwege haar trots, later omdat Sara toch een kind weet te baren.

De oermoeder van alle verdrevenen duikt in deze bundel op in de gedaante van Ayaan Hirsi Ali, asielzoekers, verstoten geliefden en illegale werksters. ‘Er zijn vele schakeringen Hagar’, zo sluit het openingsgedicht af. In dit interview komen beurtelings en tegelijk de dichtende, zoekende, boze, feministische en hopende Hagar naar voren.

En dan word je Hagar genoemd, naar de s eerste vluchteling. Lijkt me een last voor een taalgevoelig iemand.

‘Misschien heeft het wel mijn taalgevoeligheid bevorderd. In mijn jeugd schaamde ik me voor mijn naam. Ik had niet zo'n leuk beeld van mezelf en dat associeerde ik met die naam. Op een tienerkamp stelde ik me voor als Claudia. Ik was toen veel hipper dan ik normaal was. Toen ik ging studeren en schrijven werd “Hagar” een voordeel; je wordt langer onthouden. Sommigen dachten zelfs dat het een pseudoniem was.

Het bijbelverhaal heeft me altijd gefascineerd. Van kleins af aan was ik verontwaardigd over de onrechtvaardige behandeling die deze Hagar ten deel is gevallen. En hoe weinig overtuigend Abraham als aartsvader is.’

Je moeder was een alleenstaande feministe. Zij heeft je die naam gegeven.

‘Klopt, ze heeft een katholieke achtergrond en was vertrouwd met het verhaal uit Genesis. “Hagar” was de enige naam die overbleef nadat ze in een namenboekje had zitten strepen tot de mooiste bleef staan.

Tegelijk, en dat is ook verbonden met de zwaarte van deze naam, was ze zich ook bewust van de gelijkenissen tussen haar situatie en die van de verstoten, zwangere Hagar die de eerste alleenstaande moeder in de Bijbel is.

Hagar duikt vaak op in de kunst. Ze is heel vaak afgebeeld in de zeventiende-eeuwse schilderkunst van de Lage Landen. Isaac da Costa heeft een dichtbundel geschreven over haar leven. Ook is er de opera *Agar dans le désert.* Bijna altijd komt ze naar voren als slechte vrouw, als slachtoffer of als een larmoyante klaagster. Dat wilde ik anders aanpakken. Ik wilde haar de sterke vrouw laten zijn die ze, volgens mij, ook was.’

Hagar komt voor in verschillende godsdienstige tradities.

‘In de Koran speelt ze een veel belangrijker rol. Ze is de stammoeder van alle Arabieren. Ik heb in het midden willen laten om welke Hagar het hier gaat. Zeker nu religie voor veel conflicten zorgt, vind ik het van belang een figuur te nemen die in beide culturen een belangrijke rol speelt. Er gaat van alles meeresoneren als je haar naam noemt. Ook actuele thema's die met dit oude verhaal samenhangen, heb ik

erin verwerkt, zoals de problematische driehoeksverhouding, het dilemma van de vrouw die op latere leeftijd nog kinderen wil krijgen of van de oude man die zijn oude vrouw voor een jongere verruilt.'

Hagar wordt misbruikt en uiteindelijk verdreven als ze nutteloos is geworden. Wat zegt het over onze cultuur als een dergelijk verhaal eraan ten grondslag ligt? 'Dat de eenling, diegene die opkomt voor zichzelf, op zijn tellen moet letten. Wie zich niet conformeert, wie zijn hoofd niet buigt, wordt weggestuurd. Net als Ayaan Hirsi Ali, die ook in mijn bundel voorkomt.

Dat is het nadeel van poëzie overigens, dat het altijd een paar jaar te laat komt. Ik begon drie dagen voor de Schipholbrand aan deze bundel, toen Verdonk minister was en de 26.000 uitgeprocedeerde asielzoekers in de aandacht stonden.'

'Ik heb - goed, dan klinkt het maar pretentieus - de gang van de geschiedenis willen neerzetten. De geschiedenis van stammen met een collectief gedachtegoed, naar de tijd van ideologieën en uiteindelijk van losse individuen. *"Ieten/ismen/ikken.//Zo ongeveer ging het."* Tegelijk stel ik vragen bij die evolutie. Zijn we te egoïstisch geworden? Gaat het er alleen om hoe we ons presenteren?'

Is dit een geëngageerde bundel?

'Zeker. Ik begin me ook steeds bozer te maken over wat ik zie. Zoals anderen bijvoorbeeld het katholicisme meekrijgen in hun jeugd, zo is het feminisme mijn vorming geweest. Thuis werden er liedjes gedraaid van Valium 10 waarin werd gesteld dat je als vrouw geen mannen nodig hebt. Niet dat ik het daarmee eens ben.

Dit is ook geen bundel die alleen over het nu of over Nederland gaat. Ik heb altijd het gevoel gehad als vrouw hier en nu erg bevoorrecht te zijn. Zeker als ik mijn leven vergelijk met dat van mijn moeder of grootmoeder. Historisch gezien hebben vrouwen pas sinds kort gelijke rechten. Ik vind het angstaanjagend hoe slecht het met vrouwenrechten in sommige delen van de wereld is gesteld, terwijl ik me ook weer erger aan de doorgeschoten seksualisering hier in het Westen.'

En dat terwijl criticus Jeroen Mettes je poëtica ooit omschreef als: 'Ik ben een vrouw die gedichten over emotie schrijft en deze voordraagt op festivals'. Hij voegde daaraan toe 'daar spreekt geen enkele ambitie, geen enkel engagement, geen enkel serieus dichterschap uit.'

'Hij reageerde op het essay dat ik in *Awater* had geschreven. Daarin gaf ik te kennen dat ik me stoorde aan recensenten die heel weinig tolerantie hadden voor gedichten over emoties. Maar ik had het niet over mezelf! Ik vind niet dat ik over emoties schrijf. Ik wil menselijke verhoudingen blootleggen zodat mensen gevoeliger worden voor elkaars noden, dat is wat anders.

Met deze bundel gebeurt nu iets soortgelijks. Ik neem het op voor vrouwen die onderdrukt worden, voor vluchtelingen. Dat betekent toch niet dat ik vind dat ik ook onderdrukt word?'

In je vorige bundel had je het nog over 'de gedachten van zoiets ongevaarlijks als een dichter'. Wat vermag geëngageerde poëzie tegen al dat onrecht?

'We praten nu over cultuur. Van nature zijn mannen fysiek sterker. Als er geen cultuur in de breedste zin van

"Iedere dichter compenseert iedere verkrachter. Nou ja, bij wijze van..."

het woord bestond, dus als er geen wetten of afspraken waren, dan zouden er bijvoorbeeld veel meer vrouwen worden verkracht. Cultuur corrigeert de natuur, ontkracht het recht van de sterkste. Poëzie, een cultuurproduct, speelt daar ook een rol in door empathie op te wekken en gevoeligheid te vergroten. Zo kan poëzie op haar beurt weer helpen de cultuur te corrigeren.'

De cultuur corrigeren met meer rechtvaardigheid als doel, is nobel. Maar waarom dan met dat slechtgelezen genre van poëzie?

'Als ik erg cynisch ben, helpt het lezen van dichtbundels me uit dat cynisme. Wat zou meer reikwijdte hebben volgens jou?'

Tja, soep uitdelen, arts worden of mensenrechtenadvocaat.

'Tuurlijk. Maar de reden dat ik de wereld niet per definitie haat of anderen wantrouw, is dat er poëzie is. Dat mensen zich met zoiets als poëzie bezighouden, pleit voor de menselijke soort. Iedere dichter compenseert iedere verkrachter. Nou ja, bij wijze van... Dat is wel heel gechargeerd uitgedrukt.'

Een van de meest opmerkelijke gedichten in deze bundel is 'Jeremiade voor het avondland'. Je beschrijft daarin de teloorgang van het westerse vooruitgangsideaal. Daartegenover plaats je in een uiterst schril contrast, het vrouwelijke geslachtsorgaan. Het levengevende tegenover de ondergang. Is dat de boodschap die je wil meegeven: alles gaat naar de klote behalve de kut?

'"Kut" vind ik een rotwoord. De vagina staat voor de schepping. De bundel begint met de aankondiging van Abraham die een groot nageslacht wil krijgen. Tja, daar heb je toch echt een vrouw voor nodig. "Jeremiade voor het Avondland" gaat over vooruitgangsgeloof dat zichzelf ondermijnt omdat het geen rekening houdt met de eigen breekbaarheid, zie nu de kredietcrisis. Ik heb het gedicht "Lex Barbarorum" van Marsman erin verborgen. Daar tegenover stel ik het vrouwelijke geslacht dat de bron van alles is en daarin krachtig is, maar tegelijkertijd grote kwetsbaarheid in zich draagt: "Zij is zelf de omwalling/ van haar weerloze barst/ en daarin gevangen."

Ik heb zelf net een kindje gekregen. Dat heeft me ingrijpend veranderd. We weten natuurlijk allemaal dat we uit een vrouw komen. Maar waarom zijn we niet zachter voor elkaar als we ons dat realiseren? Een kind levert zich vol overgave aan je uit, in volle onschuld. Dat geeft een enorme verantwoordelijkheid. Het laat ook zien hoe makkelijk het mis kan gaan.'

Precies, ik wens het je niet toe maar je baby kan wel eens een heel vervelend iemand worden later.

'Dat kan. Maar ik geloof in de waarde van opvoeding, omgeving en liefde.'

Zou je omwille van je kind ook je dichterschap kunnen opgeven?

'Het kind staat voorop. En dat gaat ten koste van de tijd die je hebt om te schrijven. Maar je hebt een heel mensenleven. Niet alles hoeft tegelijk. Schrijven kun je doen tot je seniel wordt.'

De bundel is wijd en zijd besproken en lijkt voor veel critici een omslagpunt. Liefhebbers van je vroegere werk zijn wat spaarzamer met lof, terwijl de vroegere criticasters je eindelijk beginnen te pruimen.

‘Dat had ik verwacht. De bundel gaat ook over bravoure, trots. Wie mij alleen over de liefde wil horen dichten, schrikt nu terug. Heel Nederlands, je moet je blijkbaar houden aan wat je vroeger gedaan hebt. Mij wordt arrogantie verweten, net zoals de Hagar in mijn bundel. Maar waarom zou ik me aan mijn vroegere zelf moeten conformeren? Ik wil me geen beperkingen opleggen.’

Het afsluitende gedicht ‘Hagars aspiraties’ klinkt als een strijdlied en een bede tegelijk. De Hagar uit de bundel wil tot de wereld van dichters als Whitman, Baudelaire en Campos toegelaten worden. NRC Handelsblad *schreef dat je beter Remco Campert als voorbeeld kunt nemen.*

‘Dat gedicht is als een pamflet bedoeld, een overblijfsel uit de tijd van de collectieve ideologieën, een voorbije tijd. En het is niet per se mijn mening maar die van het personage Hagar. Ja, heel ingewikkeld allemaal (*lacht*). Toch ben ik teleurgesteld dat het nu al vaak gelezen is als *mijn* verzuchting. De ironie ligt er blijkbaar niet dik genoeg bovenop. Terwijl ik toch schrijf: “toon mij de wereld die aan mijn kleine voeten ligt”, en over de verdiensten van mannen: “laat mij er onverantwoorde aankopen mee doen”. Maar het gedicht is niet alleen ironisch. Zo gaan de laatste strofen over de rechten van de vrouw.’

‘En die opmerking uit *NRC*, tja. Ik zoek sowieso geen voorbeelden. Maar ik had Whitman nodig voor deze bundel. Hagar wil ook in die traditie passen van jezelf bezingen, een traditie waar Whitman de grote man van is. Hij, Campos en Baudelaire doen wat mijn hoofdpersonage verlangt. Campos is een van de heteroniemen van Pessoa, wat weer past in het zoeken naar de vele “ikken”, zoals de “vele schakeringen Hagar”.

En, o ironie, impliciet héb ik Campert als voorbeeld genomen, zoals alle lamento's uit mijn vorige bundel odes aan Remco Campert zijn vanwege zijn onevenaarbare “Lamento”. In deze bundel staan de gedichten “Lamento van een mogelijkheid” en “Jeremiade voor het Avondland”, wat ook een lamento is. Maar het voorbeeld is dan nu Campert als Vijftiger, de geëngageerde vernieuwer indertijd. Ik heb een totaal

andere toon willen aanslaan in deze bundel. Ik wilde breken met de taal van mijn vorige werk.'

Dat lijkt te zijn gelukt. Tegelijk leef jij van het dichterschap en verkoopt, als één van de weinigen, duizenden bundels. Ooit geaarzeld om te morrelen aan je succesformule?

'Ik schrijf niet met een "formule". Het succes van mijn vorige bundels was ook voor mij een verrassing. Ik neem poëzie heel serieus. Ik wil niet op veilig spelen. Ook niet bij het voordragen. Als het routine wordt, als ik aan andere dingen denk als ik op het podium sta, dan wil ik ermee stoppen.

Toegegeven, ik vond het wel eng. De bundel is in hoge oplage gedrukt en ik vroeg me af of ze die wel allemaal kwijt zouden kunnen. Maar mijn uitgeverij zegt dat het goed gaat met de verkoop.'

De cadans van je zinnen lijkt minder dan vroeger op voordrachteffect te zijn gericht. De teksten hebben nu een ritme dat eerder voor papier is bedoeld.

'Dat is ook weer een misvatting. Ik heb nog nooit speciaal voor het podium geschreven. Het kwam gewoon toevallig zo uit dat sommige poëzie op het podium beter werkte. Maar soms zijn de gedichten in deze bundel inderdaad minder melodisch dan in mijn eerdere bundels. In het gedicht "Vrijblijvend advies" wou ik het norse, het prekerige van advies laten doorklinken. Maar een gedicht als "Ze wist" wou ik dan weer als een psalm schrij-

ven. Met meditatieve, herhalende zinnen waarbij je in een soort van trance komt als je ze leest. Ook “Jeremiade voor het Avondland” is een zang - al is het dan een klaagzang - waarbij de klank een belangrijke rol speelt.’

Deze bundel heeft ook een hechtere structuur dan je vorige werk. Met het verhaal van Hagar als leidmotief.

‘In mijn vorige bundel *Koffers zeelucht* zat ook een duidelijke, overkoepelende bedoeling: ik wilde de verschillende stadia van de liefde laten zien vanuit verschillende invalshoeken. Alleen is dat minder als structurerend principe ervaren.

Loper van licht is veel conceptmatiger geschreven. Ik wilde in deze bundel een verhaal vertellen maar heb veel tussenliggende stappen overgeslagen. Als lezer moet je zelf veel invullen en gaan puzzelen.’

Je bent ook meer metaforen gaan gebruiken.

‘Ik gebruik de metafoor hier als een ouderwets stijlmiddel dat past bij het bijbelse thema van deze bundel. Zo

“Wie mij alleen over de liefde wil horen dichten, schrikt nu terug.”

gebruik ik de vogel als beeld, een cliché. En Hagar zelf is natuurlijk een archetype. Maar ik vond het heel passend om versleten beelden te hanteren. Ik wilde teruggrijpen op een traditie om zo de lezer na te laten denken over overlevering. Overlevering in godsdienst, naamgeving, de dogma's die we met ons meedragen. Hoe gaan we om met die erfenis van onze voorouders?’

Wie versleten beelden gebruikt, loopt het risico op het verwijt ‘lelijk’.

‘“Mooi” is geen criterium voor deze bundel. Een gedicht als “In de naam” vind ik heel lelijk. Het is niet afgerond, er zit een te lange opsomming in van bijbelse volkeren. Ik permitteer me veel met dit gedicht. Dit gedicht is eerder uit op irritatie, dan op ontroering.’

Je durft nu meer in je poëzie.

‘Ja, ik heb meer ervaring. Zowel in het leven als in het schrijven. Met deze bundel zou ik nooit zijn gedebuteerd. Maar het is niet alleen persoonlijk. Toen ik begon te publiceren, was Nederland nog een redelijk braaf landje zonder politieke moorden, je kon jezelf het navelstaren permitteren. De moord op Van Gogh, de hele periode-Verdonk, heeft veel op scherp gezet. En mij mijzelf de vraag doen stellen hoe geëngageerd ik wilde zijn. Moest zijn.’

Misschien ben je wel Dichter des Vaderlands als dit interview verschijnt. Heb je er zin in?

‘Het zou een hele eer zijn. Als ik het ga doen, stort ik mezelf er helemaal in. Maar ik heb nu net een baby en ik wil schrijven en ik heb ook nog een heel leven voor me. Dus ik twijfel. Maar over die keuze tussen kind en kunst hebben we het al eerder gehad in dit gesprek. We zullen zien.’

Hagar Peeters, *Loper van licht.* De Bezige Bij, €15,-.

Focus
Alles en nog wat

Romancier Marcel Möring is gewoon gedichten gaan schrijven zoals hij ze leuk vindt en zoals hij ze mooi vindt, en dat bevalt Ron Rijghard wel.

door Ron Rijghard

Als een romanschrijver van de status en met het oeuvre van Marcel Möring op latere leeftijd plots debuteert met een gedichtenbundel, dan ga je onwillekeurig eerst op zoek naar zijn impuls om poëzie te gaan schrijven, naar zijn motief. Totdat je weer terugkeert bij de gedichten en ze gaat lezen voor wat ze zijn.

Dan lees je het openingsgedicht ‘Ithaca’ nog eens over en dan valt vooral het traditionele vocabulaire op: ‘water kwikzilvert’, het ‘eindeloze meanderen’, het ‘golvende gras’ en die poëtische tint: ‘de reckittblauwe lucht’. Het is klassiek, het is de aankondiging dat in dit boekje een stevig potje gedicht gaat worden. Met Ithaca als plaatsbepaling is de literaire verdieping veilig gesteld.

Maar in het tweede gedicht gaat het er juist eigentijds, hyperrealistisch aan toe: ‘Tussen bedelkraaien ijsstukjes marlboropeuken koffiebekers/ olieluchtwater en de grafische schreeuw van elektriciteitsmasten’. De opsomming geeft aan hoe ontheemd de dichter is, als hij plots stelt: ‘Ik mis jou in het plotselinge besef dat de wiskunde van de liefde/ eenvoudiger is dan ik dacht maar ingewikkelder’. Dat klinkt quasi-dichterlijk, in een niet heel potente variant op Kellendonks ‘economie van de liefde’.

Het is de opmaat voor een schets van een kille ochtend langs de snelweg en de vaststelling ‘alles is nu al vertrek’. Dit, voegt de dichter toe, ‘dit allesennogwat’. Dat is een mooi moment, als een klein wegwerpgebaar dat een actrice terloops maakt (vrouwen kunnen dat beter dan mannen). Waarop de wiskunde-dichter afsluit: ‘Ik bereken op hoeveel manieren jij het licht der dingen bent// en ik de uitkomst.’

Het derde gedicht is een miniatuurtje over ‘schepen die verlangen naar open water’ en ‘naar jouw overkant’. Na drie gedichten is de topische driehoek getrokken waarbinnen deze dichter zich beweegt, waarbij de vormgeving voortdurend varieert. Daarbij niet gehinderd door wat poëzie in de 21^{e} eeuw is of wat dat plukje dichters aan de rand van het literaire Nederland er voor opvattingen op na zou kunnen houden. De romancier die ook gedichten schrijft, maakt die gedichten met het volle vertrouwen in zijn eigen autonomie. Wie dat voor naïef houdt, is zelf zijn onbevangenheid kwijt.

Möring doet alsof hij helemaal geen ander register, geen andere beelden, personages en thema's hoeft te kiezen dan in een roman. Hij is gewoon gedichten

gaan schrijven zoals hij ze leuk vindt en zoals hij ze mooi vindt. Dat lijkt een overbodige veronderstelling, maar het aardige is dat het een manier van dichten oplevert die je niet snel meer tegenkomt in Nederland. Waarbij de dichter ‘geplukt’ of ‘Maanlicht in huis’ in het wit zet, als hem dat goed dunkt. Of een achtpuntenlijstje opstelt met wat ‘ik’ en ‘jij’ doen. En dan weer twee breed uitwaaierende gedichten schrijft.

Het resultaat is al even variabel. In het schitterende ‘Een man weerloos’ is een zoekende, twijfelende definiëring van een zwakke, weifelende man. Het is handig retorisch opgebouwd, met vijf strofen die op vergelijkbare manier beginnen: ‘Een man die zo'n man is die 's ochtends in zijn auto naar het kruispunt staart’. De structuur van herhaling en nevenschikking geeft het gedicht adem en ritme.

Je rolt er al zingend doorheen, want het is regel voor regel raak geformuleerd. Heel direct:

> Een man als een muur maar
> Een en al alabastine en
> Geplamuurd en gladgestreken
> Overschilderd in dezelfde kleur als de rest
> Een schutkleur met andere woorden of eigenlijk.

En heel indirect:

> die zo'n man is die zich een man voelt achter de man
> Die hij is een man die de andere man voortduwt
> Omdat er nu toch eenmaal doorgegaan moet
> Je hebt de taak op je genomen en nu
> Maak je hem af en dat soort dingen zo'n man.

Wanneer de dichter een klassieke metafoor inzet: ‘een man die buigt onder de storm/ zoals het riet’, dan is dat om daar aan toe te kunnen voegen ‘en weet dat dat is hoe riet overleeft’.

Alles past en klopt in dit gedicht. Terwijl ter rechtzijde een gedicht staat dat begint met: ‘Ik zou willen zeggen maar ik zeg het niet want ik kan/ het niet zeggen’, etc. Zo kletst het maar door tot de slotregel: ‘Terwijl ik veel heb te vertellen.’ Veel erger of ergerlijker kan een gedicht niet mis gaan, maar de dichter heeft onbekommerd van alles uitgeprobeerd en hij zet het even ombekommerd allemaal bij elkaar in deze bundel. Ja, vooruit, ook nog wat slamgedichten (‘Maatschappelijke posities’ en ‘Reinigingsadvies’, het titelgedicht), in een ontspannen staccato.

Als deze bundel al constanten bevat, dan zijn dat de royaal romantische toon, de stoffering met klassieke beelden en de sfeer van voorbij geluk, van verlies en afscheid van de geliefde. Marcel Möring was al een interessante romancier. Hij is nu ook een interessante dichter.

Foto: Harry Cock

Marcel Möring, *Reinigingsadvies.* De Bezige Bij, 2008. 64 pagina's, €16,50.

Nieuw werk
Nachoem M. Wijnberg

Genoeg

Ik heb niet meer gezien van wie zei dat als hij een tweede leven had dat mijn leven was;
ik wou dat ik meer gezien had van wie voor zichzelf ochtend maakte, mijn ochtend zei.

Hij kan zijn eigen huis bouwen, dag of nacht maakt hij pas als het huis klaar is;
zijn benen uit elkaar, een hand op elke knie, zo zit hij op een stoel in de deuropening, er is geen deur, hij weet niet hoe hij er een kan maken.

Wat net zo goed niet van mij zou hoeven zijn, zou iemand anders het willen hebben?
De laatste zon van de dag is genoeg voor mij, winst en verlies is genoeg voor mij.

Ik doe mijn hemd uit in de schaduw van een hoge boom, toch schijnt de zon hier niet vaak;
een groot schip zien en een nog groter schip vlak daarachter, als dát een schip is, wat is dát dan?

Ik heb vooruitgewerkt, het is avond, dus ik denk aan de avond die ik al gemaakt heb;
ik wil vooruitwerken omdat ik bang ben dat ik te langzaam leer, voordat ik het opgeef wil ik weten dat er een andere manier is.

Ben ik weer aatr het vooruitwerken, mag ik weg, ik hoef hier nog niet te zijn?
Het komt zelden, geluk zonder pijn, als ik erbij mag zijn is dat genoeg voor mij.

Ghalib en God

God bekijkt ons één voor één om te beslissen of hij met een van ons zou willen trouwen,
dan is het de laatste dag dat dat mogelijk is.

God denkt aan iemand die op hem lijkt, net als een mens,
een vogel met een gezicht aan beide kanten van zijn hoofd, en besluit die niet te maken.

Als ik nadenk over mij en mijn verlangen, denk ik soms dat het met mij net zo ging,
dat het een ochtend waard was om te bedenken hoe mij te maken, en dat was genoeg.

Ik breng mijn hand naar mijn mond alsof ik een glas vasthoud
om te laten zien hoeveel ik vroeger dronk voordat ik

naar buiten ging.

Van wie ik leer zo vrijgevig te zijn,
als het vorige glas het laatste was krijg ik er altijd nog een van jou als ik zeg dat ik wegga.

Een nacht vol sterren, Ghalib tilt die 's ochtends op
als hij een hele nacht geslapen heeft, niet ergens heen moest.

In het donker

Ik dans als een beer in een lange jas met zakken: één voor brieven die ik nog moet beantwoorden,
   één voor kleingeld, zo ben ik een beer die rinkelt.

Op de nacht van mijn huwelijk word ik naar een kamer gebracht die donker is,
   waarin mijn bruid al is, ik word naar binnen geduwd en de deur wordt dichtgedaan.

Wij tasten langs muren om een deur te vinden, gaan naar buiten waar het donker is,
   vanaf die dag bezoek ik je alleen 's nachts, alsof niemand ervan mag weten.

Op een dag zeggen wij of wij bij elkaar willen zijn
   als het dag is en of wij stil willen zijn in het donker.

Wat ben je aan het doen, Ghalib, behalve weer vertellen hoe het hier is,
   alsof iemand in het donker dat wil horen.

Steeds meer vrijheid

Als je kan beslissen of je iets doet of niet doet moet er iets zijn waardoor je een verschil kunt zien;
   dat is niet mogelijk als je aan het begin alleen bent.

Een beslissing is hetzelfde als bewegen of in dezelfde plaats blijven,
   maar gezien vanuit twee verschillende punten.

Ik heb deze heldere redeneringen niet bedacht,
   ik heb ze cadeau gekregen van iemand die beleefd en rustig bleef.

De tweede zou ik willen testen, daar heb ik een slim plan voor bedacht:
   een van de twee punten iets te verschuiven.

Er zijn zoveel punten, maar jij en ik kennen er maar weinig, misschien alleen die twee,
   om nog een keer met jou alleen te zijn zou ik al mijn kleren geven.

Je maakt maar één uitzondering op dat je niet denkt dat iets waar is omdat jij dat wilt,
   dat je meer vrij bent als je wilt vasthouden wie niets kan vasthouden, Ghalib weet hoe dat is.

Foto: Bram Budel

Nachoem M. Wijnberg (1961) debuteerde in 1989 met *De simulatie van de Schepping* en liet daarop enkele romans en vele dichtbundels volgen. In 2006 verscheen *Liedjes*, in 2007 de bloemlezing *Uit tien* en in 2008 *Het leven van.* Deze laatste bundel was de meest recente Poëzieclubkeuze.

Interview
Erik Jan Harmens over religieus dichten zonder ironie
‘Ik geloof, op een rare manier’

Foto: Bram Budel

Na een moeilijke periode in zijn leven is Erik Jan Harmens gelovig geworden. Wel op z'n Harmens overigens, en zonder offers, gebed of verfstrepen. ‘*Psalmen en gospels* is een bundel over religie. Een bundel die niet slaat, maar huilt. Over iemand die illusieloos is achtergebleven.’

door Arjen van Veelen

Het is zaterdagmiddag dus het kantoor van Citigate First Financial is bijna leeg. Alleen media-analist Erik Jan Harmens en een collega werken er. Ze hebben weekenddienst. In opdracht van bedrijven volgen ze het nieuws.

De dag ervoor werd de dichter hier gefilmd voor het NOS-journaal in zestig seconden. Hij vertelde over de kredietcrisis, die hem als schrijver zo boeit omdat het een vertrouwenscrisis is.

Het kantoor is ook decor van Harmens' debuut *Kleine doorschijnende man*, een roman over iemand die een contract wil krijgen. Om succesvol te

beleggen, legt dat boek uit, heb je er niks aan als je weet wat de waarheid is; je moet erachter komen wat men dénkt dat waar is. Die gelaagdheid van de werkelijkheid fascineert Harmens.

In een kale vergaderruimte met een vrolijke Corneille aan de muur vertelt hij - casual gekleed, op sokken - over zijn nieuwe bundel *Psalmen en gospels.*

Al gaat mijn weg door een donker dal ik vrees geen gevaar want u bent bij mij. Die beroemde psalmregel keert een paar keer terug. De murwe dichter is bekeerd tot een idiomatische god die hij 'g' noemt, een god die maar niet rsvp-t. De dichter is 'tievesmoe' en 'nauwelijks nog een man'. Herkent zijn eigen knie niet. Bidt op een goed moment vijf ongenummerde 'serial prayers' achter elkaar. Of schrijft: 'Want ik ben als kanker/ je wacht op me/ en ik kom niet en kom niet en kom niet/ en dan kom ik'. Anders dan echte gospels en psalmen fucken de gezangen van Harmens met je hoofd. Omdat zijn woorden lekker bekken maar ook soms drie lagen hebben. Omdat hij bestaande woorden nieuw maakt ('loopvermogen', 'pikhouweel') en ons vraagt te geloven in onbestaande nieuwe woorden ('kukelworst'). Maar ook of we willen meezingen met trucker-zanger Henk Wijngaard.

Poëzie moet indringend zijn en over onze tijd gaan, vindt Erik Jan Harmens, anders kun je beter stoppen.

Vind je dat er genoeg urgente poëzie wordt geschreven in Nederland?

'Nee. Er wordt vooral ontzettend véél poëzie geschreven, maar nauwelijks gelezen. Van sommige bundels, niet eens van onbekende dichters, worden er maar 250 echt verkocht. En ik geloof dat dat te maken heeft met de poëzie zelf: die mist voor een aanzienlijk deel urgentie en heeft zich teruggetrokken. Wij zijn de poëzie, daarbuiten is de wereld, en flikker maar op, zoiets. Een kaasstolp, waarin af en toe heel postmodern wel wat termen uit de "werkelijkheid" of de lagere cultuur in mogen worden gefietst, omdat dat grappig is. In alle opzichten zijn het ongelofelijk boeiende tijden, maar de poëzie kuiert voort alsof er niets aan de hand is. Stop er maar mee, denk ik dan.'

Kun je het niet aan de markt overlaten?

'Ja, maar die doet zijn werk niet. De kaasstolp wordt in stand gehouden met subsidies en beurzen die onderling mooi worden verdeeld, maar daar mag je het verder écht niet over hebben,

> **"Reken maar dat die postmodernisten opeens maatschappelijk engagement zullen gaan vertonen als een oorlog uitbreekt"**

want als je daar iets over zegt dan ben je paranoïde. Dus: het is allemaal héél zuiver en het klopt allemaal.'

Waar zie je wel urgentie?

'Geert Buelens heeft die prachtige bloemlezing gemaakt met loopgravenpoëzie. Dat spreekt me verschrikkelijk aan.'

We hebben een oorlog nodig...

'Ja, haha, exact. Want reken maar dat die postmodernisten opeens maatschappelijk engagement zullen gaan vertonen als een oorlog uitbreekt. Of zich schielijk terugtrekken, dat kan natuurlijk ook.

Maar er ís al ontzettend veel gebeurd de laatste jaren. De hele opkomst van de Islam, bijvoorbeeld, maar die komt nauwelijks in de poëzie voor. Dan denk ik: waar slaat dat op?'

Je kunt toch ook zeggen: schijt aan de opkomst van de Islam, ik dicht tijdloos over de liefde.

'Jawel, kan ook. Maar dan wordt poëzie een hersendode kunstvorm. En dan doe ik niet mee. Ik vind kunst die de realiteit wenst buiten te sluiten saaie kunst. Veel poëzie van nu is inwisselbaar met poëzie van tien jaar geleden. Poëzie moet de geur van de tijd bij zich dragen. Ramsey Nasr als stadsdichter van Antwerpen: hoe hij in het hol van de Vlaamse leeuw durfde te schrijven over heikele zaken en hoe hij recht bleef staan toen er uit allerlei stinkende hoeken kritiek op hem kwam. Behalve dat, vind ik hem ook een heel goed dichter. Maar ik vind bijvoorbeeld Ter Balkt ook urgent: je voelt het schurende van de tijd.'

Is de poëzie niet betrokken genoeg of gewoon niet goed genoeg?

'Het is vaak eerder té goed. Je hoort de stem van de docent van de Schrijversvakschool: "Nee! Te duidelijk. Ja... nog iets zo.. Ja...ja...Ja! Zo is het goed, want ik heb nu geen idee meer waar je het over hebt." Ik heb liever een rammelende dichtbundel waarin je werkelijk het bloed van de dichter voelt.'

Wanneer heb je voor het laatst een psalm gezongen?

'Vroeger zongen we heel af en toe "De heer is mijn herder", in de kerk. Maar ik was niet echt een trouw kerkganger ofzo.'

Wat fascineert je aan psalmen?

'De intensiteit. Een psalm is ontzettend zwaar en gedragen; heilig; onontkoombaar. Je kunt niet zeggen: "Ik ben

even een psalm lezen, ben zo weer bij je.”’

In één van je gedichten verontschuldig je je voor de Harmens uit je vorige bundel Underperformer, *die dichtte over een grootgeschapen God die zich op mismaakten afrukt.*

‘Die dichtregels uit *Underperformer* waren een godslastering, zou je kunnen zeggen, maar de opeenstapeling van krachttermen is tegelijkertijd zo boud, zo onredelijk, dat ze zichzelf ondergraaft. Mijn nieuwe bundel is een soort pastiche op een bekering. Ik geloof niet echt in de mogelijkheid van bekering. Er bestaat niet zoiets als het licht zien. Bekering is een soort format. “Vanaf nu drink ik niet langer whiskey maar kruidenthee. Vanaf nu ga ik niet meer met andere vrouwen, alleen nog met mijn eigen.” Maar in die pastiche laat ik uiteindelijk de ironie niet helemaal toe. Daarvoor was het onderwerp religie mij te dierbaar.’

Hoezo dat?

‘Omdat het zo ontzettend bij me past en waardevol voor me is. Met ironie zou ik mijzelf te kort doen. Ik ben wel degelijk erg geïnteresseerd in religie. Het is zelfs zo dat ik op een bepaalde manier geloof, maar dan op een wel zo ontzettend rare manier, helemaal Harmens, dat is een geloofsgemeenschap met wereldwijd één aanhanger. *And he's sitting right in front of you!*

‘De bundel veronderstelt aan de ene kant een soort bekering, tegelijkertijd ondergraaft het die ook. Dat maakt het wat mij betreft tot een pikante bundel, in de zin van prikkelend. En dat is geen spel, want een spel veronderstelt dat het lichtvoetig is of dat het voor de grap is. En dat is het helemaal niet.’

Die persoonlijke religie is ook geen grap?

‘Nee. Niet dat ik thuis iets belijd en verfstrepen op mijn wangen doe en offers breng. Maar als mensen vragen of ik geloof zeg ik voor het gemak meestal “ja”. Maar ik zou ook weer liegen als ik zeg dat ik een kerkganger ben. De mensen bij de twee christelijke dagbladen wisten ook niet zo goed wat ze nu met mijn bundel aanmoesten.’

Heb je wat aan het Harmens-geloof?

‘Goede vraag. Ik denk het niet, uiteindelijk. Aan het traditionele geloof heb je wat: daarmee kom je immers in de hemel. Maar eerlijk gezegd verwacht ik dat niet. Zo van: “Hé, daar ben je weer!” Als katholiek heb je er wat aan dat er in elke stad een bed voor je is. Maar een geloofsgemeenschap van één? Dat schiet niet op. Bidden doe ik ook al niet.’

Je schreef deze bundel ‘uit diepten van ellende’?

‘In deze periode ben ik gescheiden en gingen er allemaal mensen in mijn omgeving dood. Als mens was ik wel zo'n beetje failliet. Alles was mislukt. Dat gaf ook een veilig, vast gevoel: nu kun je niet lager. En: dit komt wel weer goed. Over zoveel jaar. Ik dacht: óf je gaat hierover schrijven óf je last een pauze in van vijf jaar. Ik heb dat eerste gedaan. Al had ik het gewild, ik kon niet onder de kaasstolp blijven zitten en gedichten schrijven met vijftien lettergrepen in iedere eerste regel en dertien in iedere tweede.’

‘De basisblik wordt wat grimmiger, iets meer verkrampt’

Kon je schrijven op die bodem?

‘Het enige wat ik toen kon was dvd's kijken. Ik heb de deur een tijdje dicht gehouden. Lezen lukte niet, ik kon me niet concentreren. Schrijven ook niet. Ik liet alleen mijn beste vrienden toe. Ik heb de *circle* zeg maar heel *inner* gehouden.’

Maakt een kloteperiode je scherper?

‘Het cliché is waar. Het loutert. Het is alsof ik aan andere mensen kan zien of ze iets dergelijks hebben meegemaakt. Zoals alcoholisten feilloos andere alcoholisten herkennen aan hun oogopslag. Of ze in het rouwproces zitten of dat ze er al een beetje uit zijn. Of ze de balans hebben opgemaakt of dat het ze niet meer lukt.’

Is je eigen oogopslag veranderd?

‘Ja. De basisblik wordt wat grimmiger, iets meer verkrampt. Maar misschien kun je dat met yoga nog tegengaan, haha.

‘Ik heb besloten vooral tijd te steken in dingen die ik heel leuk vind. Een bloemlezing maken, bijvoorbeeld, met wat mij betreft de beste dichters (rond mei komt deze bloemlezing, *Ik ben een bijl*, uit bij Nijgh & Van Ditmar, red). En optreden vind ik ook hartstikke gaaf. Ik heb dat een tijd niet gedaan, maar het plezier is helemaal terug. Geweldig! Met zijn allen in een auto ergens heen. Dat je wordt aangekondigd en naar die microfoon wandelt en gevangen in wit licht naar die donkere doos kijkt en het eerste woord uitspreekt.’

Je bent in je poëzie niet echt boeddhistischer geworden.

‘Ja, dat klopt. Mijn vorige bundel, *Underperformer*, ging over woede. Nu wilde ik een meer gedragen bundel maken, over religie. Een bundel die niet slaat, maar huilt. Over iemand die illusieloos is achtergebleven en die dit dan nog opstiet, klaagliederen.

‘Gaandeweg gingen er allemaal mensen dood. En is de bundel bozer geworden dan ik eerst wilde. Misschien is dat omdat agressie en verdriet dicht bij elkaar liggen. Mijn volgende bundel moet wel een andere toon krijgen; dat moet een bundel worden over de liefde.’

Een woord dat een paar keer terugkomt is het grimmige ‘tieven’.

‘Dat is denk ik het woord van de bundel. Ik heb het gevoel dat het de lading precies dekt, hoewel ik niet weet wat de lading is. “Hoe ik ook tíefde.” “Steeds weer opniew proberen”, misschien. Maar het zit 'm ook in de felheid van het woord. En je kunt zeggen: “Ik was gister weer behoorlijk aan het tieven, zeg.”

Tieven is een wachtwoord. Ik smeed graag een verbondje met de lezer: dat we allebei doen alsof we weten wat het betekent. Dat is een vorm van collaboratie die mij erg aanspreekt.’

Erik Jan Harmens, *Psalmen en gospels.* Nijgh & Van Ditmar, €15,-.

Wat leest...
Sylvia Witteman

Foto: Sylvia Witteman

Sylvia Witteman zwaait al jaren de pollepel in de kookrubriek van *de Volkskrant* en de scepter in columnistenland. In haar cursiefjes over wonen in Amerika en opvoeden toont ze zich de meester van de huishoudelijke absurditeit. Haar relativerende verhalen weten de menselijke soufflé te doen inzakken zonder dat het onsmakelijk wordt.
Haar voorliefde voor Simon Carmiggelt beleed ze openlijk, ondere andere door mee te schrijven aan een biografie over de grimlachende observator. Maar houdt ze ook van het meer lyrische werk?

door Thomas Blondeau

‘Zo iemand die een hele hoop openingsregels kent maar de rest van het gedicht niet; dat ben ik. Ik heb een tijdje Nederlands gestudeerd en toen heb ik natuurlijk de nodige gedichten verstouwd. Maar van thuis uit heb ik het niet meegekregen. Er werd wel flink gelezen maar gedichten, tja, werden niet voor vol aangezien. Behalve dan van auteurs als Elsschot of Reve die we toch al in huis hadden vanwege hun romans. Als je gewend bent om dikke boeken te verstouwen, dan moet je echt leren om gedichten te lezen. Vaak nam ik dan zo'n bundel vast en dan vrrrrrt, oh, is het nu al uit?

Daarom is het ook nooit wat geworden tussen mij en hermetische poëzie. Dat werd thuis met de nek aangekeken. Lucebert zul je nooit op mijn nachtkastje vinden. Ik heb altijd met veel plezier in de Komrij gebladerd en daar zat natuurlijk ook het nodige... experimentele in. Maar nee, om over elke woord te moeten denken, dat zit er niet in.

Mijn poëzieconsumptie bestaat nu vooral uit de gedichten die *The New Yorker* plaatst. Er staan er altijd wel drie of vier in. En daar geniet ik zeer van. Al wordt het blad er wel van beschuldigd zijn ziel aan de duivel te hebben verkocht omdat het altijd van die begrijpelijke, anekdotische verzen zijn.

Van Bloem en Achterberg hou ik, niet dat het nu voor mij meteen Andreus moet zijn. Dat is me dan vaak te eenduidig. Maar denk aan Adriaan Jaeggi, een goede vriend van mij; zijn werk kan ik waarderen.

De mooiste poëzie is toch altijd die van Shakespeare. De Engelse taal leent zich misschien beter voor het dichtwerk. Of neem de *Second Coming* van Yates. Prachtig. *Turning and turning in the widening gyre/ The falcon cannot hear the falconer/ Things fall apart; the centre cannot hold...* (Hoewel Witteman beweerde geen gedicht uit het hoofd kennen, declameert ze rad het hele werk, red).

In Amerika is het poëzieonderwijs veel meer gedegen, merk ik. Mijn kinderen moeten gedichten uit hun hoofd leren, ook stukken *Beowulf.* Dat is goed, het traint het brein. En door die vorming leeft poëzie hier ook meer. Bij mensen uit allerlei prijsklassen merk je dat ze er het nodige vanaf weten. Maar wees gerust, thuis lees ik mijn kroost Annie M.G. Schmidt voor.

Wat slechte poëzie betreft; het ergste van het ergste kom je toch op begrafenissen tegen. Toon Hermans bijvoorbeeld, ja, die goede Toon bedoelt het allemaal wel goed hoor maar het is zo slecht. Ik ben het zelfs al in mijn vriendenkring tegengekomen. Dan schrik je want je wist niet dat ze thuis zó plat waren.’

Achtergrond
Bloed zaaien, haat oogsten
Geert Buelens bloemleest poëzie uit de Eerste Wereldoorlog

De Engelse *war poets* zijn wereldberoemd. Maar wie kent de Servische, Arabische, Letse, Roemeense of Jiddische gedichten over de Eerste Wereldoorlog? Geert Buelens stelde een grootse poëziebloemlezing samen over de Grote Oorlog. In een begeleidende studie legt hij bloot door welke fascinaties heel Europa in deze periode tot dichten werd aangezet.

door Laurens Ham

In 2007 reisde Arnon Grimberg naar Afghanistan om soldaten van het Nederlandse leger te begeleiden in het op schrift stellen van hun oorlogservaringen. Dat was in de Eerste Wereldoorlog ondenkbaar geweest. Niet omdat er in de loopgraven aan het westelijk front geen literatoren rondliepen, maar omdat iederéén in 1914 teksten schreef. Er hoefde geen nationale auteur langs te komen om de soldaten het schrijven te leren.

Bekend zijn de memoires en autobiografische romans die er over de oorlog verschenen: *Im Westen nichts neues, Le feu, Goodbye to all that.* Ongetwijfeld was poëzie een nog belangrijker medium. Er verscheen minstens een miljoen gedichten over de oorlog - en dat aantal zou nog vele malen hoger kunnen liggen. Die teksten verschenen niet alleen in honderden bundels die in tientallen landen werden uitgegeven, maar ook in tijdschriften, vlugschriften en kranten. In deze periode speelde poëzie immers nog een sterk opiniërende rol.

‘Honderd jaar geleden schreef men gedichten zoals wij vandaag columns: om gebeurtenissen vast te leggen en ze van commentaar te voorzien,’ schrijft Geert Buelens in het voorwoord van *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog.* Buelens is hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Utrecht, essayist en dichter. Zijn Eerste Wereldoorlog-project is minstens even ambitieus als zijn monumentale proefschrift *Van Ostaijen tot heden*, waarin hij via het werk van Paul van Ostaijen een Vlaamse literatuurgeschiedenis van de twintigste eeuw presenteerde. In *Het lijf in slijk geplant* staan zo'n tweehonderd

gedichten tot 1925 over de Eerste Wereldoorlog: teksten uit Europa, maar ook uit de koloniën; korte teksten en fragmenten van langere teksten (Majakovski's *Oorlog en Heelal*, Gorters *Pan*, T.S. Eliots *The Waste Land*); teksten van soldaten en van thuisblijvers. Nooit eerder werd zo'n grote internationale collectie bijeen gebracht.

Een blik op de Nederlandstalige teksten die zijn opgenomen laat direct het ongekend brede bereik van deze bloemlezing zien. Alleen Paul van Ostaijen, Herman Gorter en Theo van Doesburg worden tegenwoordig nog gelezen. Maar wie kent nog de destijds populaire volksdichters René de Clercq en C.S. Adama van Scheltema, Van Doesburgs eerste vrouw Agnita Feis of Jacobus van Looy, die met een schitterend gedicht over een Britse oorlogsfilm vertegenwoordigd is? Nog onbekender terrein zijn buitenlandse taalgebieden als het Jiddisch en het Xhosa, die vanwege de tweetalige presentatie zelfs in het origineel gelezen kunnen worden.

Tegelijk verschijnt de begeleidende studie *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog.* Hierin analyseert en contextualiseert Buelens veel van de gedichten die in de bloemlezing zijn afgedrukt. De teksten zijn ingebed in een geschiedenisverhaal over de ‘war to end all wars’ en de dichters die tijdens die oorlog actief waren.

Sappige vlokken mensenvlees

‘The war to end all wars’: dat was het beeld waarmee miljoenen soldaten vanaf augustus 1914 naar het front trokken. Het begin van de oorlog is met grote utopische visioenen omgeven. Al jarenlang walgde men in Europa van de verrotheid van het continent, de vruchteloze conflicten, de ingeslapenheid, de decadentie. Er moest maar eens een goeie grote oorlog komen om aan al die lapzwanzerigheid een einde te maken. Het bloed dat zou vloeien zou kunnen werken als een Europese aderlating: alle rottigheid zou vernietigd worden en er zou een nieuwe, actieve Europese mens kunnen ontstaan. Valeri Brjoesov schreef: ‘Mag 't wankel bouwwerk van de tijden/ Teloorgaan in een kuil van bloed,/ In 't vage licht van roem gaan wij dan/ Een nieuwe wereld tegemoet!’

Natuurlijk was het niet alleen een dergelijke retoriek die bijna heel Europa ertoe aanspoorde zich in deze oorlog te storten. In de eerste plaats was het een conflict dat voortkwam uit de problematische verhoudingen binnen en tussen de Europese staten. De opkomende supermacht Duitsland zocht naar gebiedsuitbreiding. Engeland wilde de wereldmacht behouden en gaf dus geen duimbreed toe aan Duitsland. Het tsaristische Rusland dreigde uit elkaar te vallen door revolutionairen en allerlei volkeren die onafhankelijk wilden worden, zoals Polen, Finnen en Oekraïners. Al deze nationale spanningen hebben al evenzeer hun weerslag op de poëzie gekregen. In Buelens' bloemlezing staan virulente staaltjes nationalistische Balkanpoëzie (‘Moeder Servië, treur maar niet,/ Reeds breekt de gouden vrijheid aan’) en propagandistische haatzaaierij. Zo schreef Rudyard Kipling, de Nobelprijswinnaar die bekend werd met *The Jungle Book*, voor het Engelse War Propaganda Bureau: ‘For all we have and are,/ For all our children's fate,/ Stand up and take the war./ The Hun is at the gate!’

Wat de dichters van de Eerste Wereldoorlog ook wilden - nationale zelfstandigheid, internationale vrede en veiligheid, een nieuwe cultuur en literatuur - telkens dienden hun verzen om betekenis te geven aan de oorlog. De hedendaagse lezer klinkt dat misschien vreemd in de oren. Maar zoals Buelens in een interview in het VPRO-programma *Boeken* zei: ‘De Tweede Wereldoorlog is voor ons te begrijpen, de Eerste Wereldoorlog niet.’ Dat de geallieerden zich tegen het misdadige naziregime keerden, was niet meer dan rechtvaardig. Maar welk doel diende de Grote Oorlog in 's hemelsnaam? Al na enkele weken liep de strijd vast in de velden van België en Noord-Frankrijk en groeven de partijen zich in. Vier jaar lang beschoten ze elkaar vanuit de loopgraven, telkens duizenden doden en gewonden veroorzakend wanneer een van de partijen probeerde door te breken. Het lijkt een absurde exercitie. De gedichten laten echter zien dat de oorlog in de jaren '10 vaak heel anders werd aangevoeld: mensen hadden wel degelijk een reden om zich ermee te bemoeien, een reden die ze voor zichzelf bleven formuleren, veranderen en vastleggen in gedichten.

Dat betekent niet dat overal in Europa met gejuich op de oorlog werd gereageerd. Er was wel degelijk veel protest, ook in de eerste oorlogsmaanden, bijvoorbeeld uit pacifistische socialistische hoek. De ronkende retoriek en het militarisme kunnen bovendien niet verhullen dat iedere soldaat momenten van doodsangst beleefde. Het is een kant van de oorlog die in de gedichten relatief weinig aan bod komt. Als hij wel eens te zien is komt hij des te harder aan, zoals in ‘Oorlogslied’ van de latere dadaïst Tristan Tzara:

> Mama,
> Ik huil de hele tijd als een toonladder die niet verder kan
> Zo zwaar is de weg
> Zo roepen ze ons almaar.
>
> Onze knieën doen ons bitter pijn
> Zoals de rest.
> In onze ogen slaat de wind zijn klauwen
> Zodat de pupillen kraken als granaten.

Door zijn brede selectie nuanceert *Het lijf in slijk geplant* de beelden die over de oorlog bestaan. Aan het begin liep niet iedere piot juichend de bek van het oorlogsmonster binnen, net zoals niet iedereen aan het einde ontgoocheld en kapot achterbleef. De beste gedichten van de bundel laten bovendien zien hoe er spanning

en meerduidigheid binnen de grenzen van één gedicht kunnen bestaan. Vladimir Majakovski's ‘De oorlog is verklaard’ is zo'n tekst waarin ironie en ernst met elkaar verstrengeld raken, waardoor niet langer duidelijk is of deze tekst een kritische of enthousiaste visie op de oorlog probeert uit te dragen. Daarbij tast de ontregelende beeldspraak de grenzen van de realiteit af:

> De schaterkeel van de kanonsbas doorboerde
> de droom van stedelijke stapelblokken
> en de wind uit het westen - als rode sneeuw - voerde
> mensenvlees aan in sappige vlokken.

Niet alleen de eenzijdige beelden over de oorlog worden genuanceerd, ook de productie van oorlogsverzen wordt in perspectief geplaatst. Zo laat de grote hoeveelheid poëzie uit Rusland, de Balkan en de Baltische staten zien dat de oorlog bepaald niet alleen ‘in Flanders fields’ werd uitgevochten. Minstens even grote drama's speelden zich af aan het oostfront, waar de oorlogssituatie vaak nog extra verwarrend was door de multi-etniciteit van de betrokken staten. Zo waren Polen uit Duitsland gedwongen om tegen Polen uit Rusland te vechten. In ‘Zij die nog niet is verloren’ sprak de Poolse nationalist Edward Słonski de hoop uit dat uit het vergoten Poolse bloed uiteindelijk een onafhankelijke Poolse staat zou verrijzen. Daarmee gebruikte hij een beeld dat in de bloemlezing telkens weer opduikt: dat van het bloedige offer dat uiteindelijk tot een glorieuze toekomst zou moeten leiden.

Dat Buelens ervoor gekozen heeft om zoveel verschillende dichters en poëtica's een plaats te geven, maakt ook dat clichés over moderne versus traditionele poëzie onder druk komen te staan. De futuristen, dadaïsten en surrealisten waren in verstechnisch opzicht veel vooruitstrevender dan de dichters die in de oude versvormen bleven dichten. Dat betekent echter niet dat zij er vaak geen aartsconservatieve ideologie op na hielden. Vooral de futuristen deden in retorische bombast en patriottistische ijver niet onder voor de gemiddelde rijmelaar.

Geen grote woorden schuwen

In *Het lijf in slijk geplant* ontstaat een geschiedenis van de oorlog en van de betrokken dichters. De gedichten zijn namelijk gedateerd en in chronologische volgorde geplaatst en bij de meeste verzen is een korte toelichting opgenomen. In enkele woorden geven ze een indruk van de menselijke drama's die achter de gedichten verscholen liggen. Onder het bekende ‘Grodek’ van de Duitse Georg Trakl staat: ‘Na traumatische ervaringen bij de Slag om Grodek probeert Trakl een einde aan zijn leven te maken. Op 3 november 1914 sterft hij aan een overdosis cocaïne.’

Wie meer wil lezen over de oorlog en de oorlogsdichters, kan in *Europa Europa!* terecht. In dit boek bespreekt Buelens veel van de gedichten uit *Het lijf in slijk geplant* in detail, steeds in samenhang met de levensverhalen van de dichters en de oorlogsontwikkelingen. Dat is veel voor een studie van driehonderd pagina's. Het boek lijdt dan ook onder Buelens' enthousiaste verzameldrift. De lezer die alles wil begrijpen en onthouden moet bij aanvang veel kennis bezitten van het Europa van 1914 en de literaire productie van die periode. Maar wie de moeite neemt om de

studie en de bloemlezing naast elkaar te lezen, mag rekenen op een bijzondere leeservaring.

Europa Europa! beschrijft hoe de Eerste Wereldoorlog korte metten maakte met de droom van het vreedzame en ideale Europa. Het bijna vanzelfsprekende internationalisme van de vooroorlogse jaren liep in het conflict een gevoelige deuk op. Een triomf van het nationalisme was het, die eens te meer duidelijk maakte dat de toekomst van Europa niet in verdere eenwording lag, maar in versplintering. De oorlog heeft de aanzet gegeven tot het ontstaan van allerlei nieuwe landen (Polen, Tsjecho-Slowakije, Finland, Joegoslavië) en tot grote staatkundige veranderingen (Rusland werd de Sovjet-Unie, Duitsland de Weimar-Republiek; Oostenrijk-Hongarije viel uit elkaar, net als het Ottomaanse Rijk). Zoals Buelens in zijn nawoord duidelijk maakt, voelen we in de eenentwintigste eeuw nog altijd de gevolgen van de Grote Oorlog: de nog altijd voortdurende conflicten op de Balkan hangen er bijvoorbeeld mee samen.

De poëzie kan van deze ontwikkelingen niet los worden gezien. Zo hangt de Italiaanse bijdrage aan de oorlog vanaf 1915 samen met de pleidooien voor oorlogsdeelname van de futuristen. Dichters konden zelfs een politieke rol spelen, zoals blijkt uit het bizarre levensverhaal van de extreem militante Gabriele D'Annunzio. Hij probeerde na de oorlog de Dalmatische stad Fiume aan het Italiaanse moederland vast te hechten. Hij benoemde zichzelf tot *duce* van de stad en verklaarde Italië de oorlog toen het land Fiume weigerde op te nemen. Er vielen meer dan vijftig doden en honderd gewonden, maar D'Annunzio zelf overleefde het.

Dit voorbeeld geeft aan dat niet de politiek en de diplomatie de hoofdrol spelen in dit boek, maar de tientallen dichters die besproken worden. Hun absurde, herkenbare, tragische of ontroerende levens staan centraal. Buelens slaagt erin van een figuur als de Schotse Charles Sorley bijna een romanfiguur te maken: een liefhebber van de Duitse *Kultur* die zich bij het uitbreken van de oorlog toevallig in Duitsland bevond, wist te ontkomen en aan de kant van de Britten in 1915 sneuvelde. Hij had nog een gedicht in zijn ransel, waarin hij schrijft: ‘It is easy to be dead. Say only this: “They are dead.” Then add thereto: “Yet many a better one has died before.”’

Buelens laat zijn proza swingen: hij durft sentimentele levensbeschrijvingen af te wisselen met rijen koude cijfers en informatieve passages met scherpzinnige ironie. ‘Zelfs de futuristen hadden zich de oorlog - “enige hygiëne van onze tijd” - als een tijdelijke toestand voorgesteld: wie al te lang in bad blijft zitten wordt immers opnieuw week.’ Op de beste momenten maakt Buelens het gebaar waar waarmee hij zijn studie begint: ‘Laat ons het leven prijzen en geen grote woorden schuwen.’

> De beide boeken van Geert Buelens zijn uitgegeven door Ambo/Manleau. De studie *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog* telt 320 pagina's en kost €24,95; de bloemlezing *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog* telt 672 pagina's en kost €49,95.

Wat vloeit mij aan
Column
Zien en aanraken

Ik blijf me afvragen waarom mensen zo graag naar poëziefestivals gaan ten einde naar gedichten te luisteren en dichters in levende lijve te zien. Mij doet het weinig om bij zulke gebeurtenissen aanwezig te zijn en teksten te horen langsjagen, waarvan ik de helft niet begrijp en die bij herlezing veel diepzinniger of oppervlakkiger blijken dan ze zich op het eerste gehoor voordeden. Liever met een boekje in een hoekje dus. Maar dat zal tegenwoordig niet gemakkelijk meer gaan. Het podium heeft de poëzie, naar het zich laat aanzien, definitief ingepalmd, en dichters die hun gedichten niet wensen voor te dragen of het helemaal niet kunnen, kwijnen intussen weg aan de randen van het rijk. Dat zal in de toekomst alleen nog maar erger worden nu veel dichters financieel afhankelijk zijn geworden van hun optredens. Vroeger was de stem van een dichter, Lucebert bijvoorbeeld die zijn verzen op Gregoriaanse wijze voordroeg of Vestdijk die een ondoorgrondelijk gedicht op een grammofoonplaatje baste, een extraatje. Tegenwoordig is de bundel zelf eerder het extraatje bij de dichter die je al uit het theater of van de televisie kent, je koopt het na afloop van het optreden, niet van tevoren. Daarom wat nurkse en reactionaire bedenkingen bij het afscheid van de ouderwetse schrijfdichter. Bijvoorbeeld door de Spaanse schrijver Dámaso Alonso te citeren die openbare voorlezingen beschouwde als ‘een expressie van snobistische huichelarij, van de ongeneeslijke oppervlakkigheid van onze tijd’. Goed zo, Dámaso! Zoals toehoorders van beroemde gastsprekers als Nelson Mandela of Bill Clinton maar al te graag thuiskomen met de ongelooflijke ervaring van dichtbij de grote man te hebben gestaan: ‘Ik sprak laatst nog Nelson Mandela,’ zo kussen poëzieluisteraars graag de hand van de dichter, de hand die, zoals James Joyce ooit over de zijne opmerkte, niet alleen schreef maar ook ‘nog een heleboel andere dingen gedaan heeft’ - wij willen niet weten wat. Ik haal de voorbeelden uit het voortreffelijke *Een geschiedenis van het lezen* van de Argentijn Alberto Manguel, die jarenlang de voorlezer van Jorge Luis Borges was. Op het voorplat een ingetogen, nonachtig meisje dat een boek leest. Ze doet me een beetje aan Emily Dickinson denken, die nooit in het openbaar voorlas en zelfs de deur niet uitkwam, vanwege een geheimzinnige ziekte, zegt men. Zo'n ziekte zou men veel huidige dichters toewensen, dat ze te veel stinken of te weinig sociaal zijn om in omloop gebracht te worden. Ik snap dat het vechten tegen de bierkaai is: we willen de bijzondere mens zien en aanraken, zoals vroeger de heiland of de koning, maar heus, geneeskrachtige werking gaat er van een dichter niet uit. Slauerhoff wist het al in een tijd dat het nog niet eens urgent was: ‘Geniet van schoone strophen,/ Maar schuw het leeg gezelschap van hun dichters.’

Rob Schouten

Nieuw werk
Charles Ducal

De asla

Ik ging met de asla naar buiten,
ik ging met de asla over het erf,
de staldeuren waren veranderd in ruiten,
er stonden gezichten op, nat van de verf.

Ik ging met de asla de poort door,
ik ging met de asla tot ver in het veld,
de wind kwam en as waaide over het koren,
er stak een hoofd uit, maanwit en blootgesteld

aan formules bedacht in een cirkel
waarbinnen alles gehoorzaamde aan het oog
dat van vuur was, van koolsteen en sintels
en ook de winter was waarom zo werd gestookt.

Ik ging met de asla naar binnen,
ik ging met de asla over het erf,
overal waren spoken en schimmen,
overal was de as aan het werk.

Kind

Vader is groot. Hij steekt de zon in zijn zak.
Als ik een huis bouw schopt hij zoveel sneeuw
op het dak dat het instort. Als ik wegloop
legt hij mijn voeten vast met één schreeuw.

Moeder is klein. Zij kruipt door het sleutelgat.
Als ik alleen ben zucht zij als de wind
in mijn oor. In mijn droom speelt zij poppenkast.
Haar stem past precies in mijn hoofd.

Moeder en vader zijn even sterk.
Zij raken elkander niet aan. Als hij spreekt
is haar oog net zo hard als zijn stem.
Ik kan mij meten aan haar of aan hem.

De afstand is even hoog.

Jong geleerd

Zolang het donker is hoor ik
hen stappen in het plafond.
Komt de zon, dalen zij af
in mijn hoofd en leggen
iets kouds op mijn tong.

Zij komen uit grote zakken
die vader naar boven droeg.
Zij stelen de melk van de katten.
Soms kleeft aan het schaaltje
hun bloed.

Het huis is zo gekrompen
dat het in mijn lichaam kan.
Als iemand naar binnen wil
zijn de deuren verwrongen.
Er komt niemand in. Niemand.

Later zal ik van iemand houden,
zegt moeder, dat is het plan.
Dan heb ik een huis met een vrouw
en met kinderen. Die maak ik
vreselijk bang

Landelijk

Op een dag breekt de wil.

Een vrouw komt uit het huis,
steekt het erf over en gaat in de schuur
op een baal stro zitten denken.

Varkens schreeuwen en vallen weer stil.
Over het lijk buigen zich 's avonds
gespannen gezichten. Het melken

kan hoogstens een uur worden uitgesteld,
de knecht meldt de tractor in panne,
de radio zegt er is onweer op til.

Om middernacht staat een man buiten,
maakt zijn vinger nat, voelt de wind.
Uit de plafonds dalen de ratten.

De lucht stinkt.

Charles Ducal (1952) schreef tot nu toe vijf dichtbundels (*Het huwelijk*, *De hertog en ik*, *Moedertaal*, *Naar de aarde* en *In inkt gewassen*), een verhalenbundel (*De meesterknecht*) en een brievenboek over de opkomst van extreem-rechts in Vlaanderen (*Over de voorrang van rechts*, samen met Kamiel Vanhole). In het voorjaar verschijnt een nieuwe dichtbundel: *Toegedekt met een liedje.*

Awaters Jaarlijstjes
Ware grootte gevolgd door *Zwarte gaten* en *De zieken breken*
De beste bundels van 2008

Uit het aanbod van het afgelopen jaar kozen Awater-redacteuren en -medewerkers gewoontegetrouw hun favoriete dichtbundels: Awaters Jaarlijstjes 2008. Precies zoals vorig jaar leveren twaalf lijstjes in totaal maar liefst 23 verschillende titels op. Er heerst dus ook dit jaar een grote verscheidenheid aan voorkeuren. Vijftien bundels worden slechts één keer genoemd. Vijf bundels worden twee maal genoemd: die van Schaffer, Boskma, Meuleman, Barmens en Gerbrandy. Eén keer vaker worden de bundels van Godijn en Verhagen genoemd. Vijf maal en daarmee het vaakst, wordt genoemd *Ware grootte* van Tonnus Oosterhoff. Deze bundel staat ook bovenaan 'De Woordlijst 2008' en Oosterhoff is daarmee de eerste winnaar van een gloednieuwe prijs: de Awater Poëzieprijs (zie pagina 25).

Tsead Bruinja

Mijn favoriete bundel van het afgelopen jaar is ZWARTH GATEN van HANS VERHAGEN. Op de tweede plaats komt ERIK JAN HARMENS met GOSPELS EN PSALMEN, gevolgd door BEDRIEGLIJKE DAGEN van HESTER KNIBBE. Deze bundels hebben iets ruws en meedogenloos. Het zijn alle drie geschikte kompassen in een tijd waarin we volgens Verhagen opnieuw de weg laten bepalen 'door vreeskwezels en aartsverraders'.

Rutger H. Cornets de Groot

ASTRID LAMPE: PARK SLOPE. K'nex studies. Met het montagespeelgoed van K'Nex Studies wordt poëzie weer kinderspel, zelfs voor profs met een blog, die achter alle willekeur toch een vaardig combinerende hand vermoeden.

TONNUS OOSTERHOFF: WARE GROOTTE. Een compleet gedicht op ware grootte: 'Tot poeder gewreven tussen de bronzen/ klokken en de fluit. Overdreven door de lucht/ torenhoog in de bocht van de donkere gracht.'

PETER HOLVOET-HANSSEN: NAVAGIO. Wrakhoutgedichten. En van torenhoog naar de 'dieperik' van een dichter die 'bikkelhard de sleep van gruwelleed' ziet, en wrakhoutgedichten fabriceert van wat als mooie droom op de kust te pletter slaat.

De zie
ken bre
ken

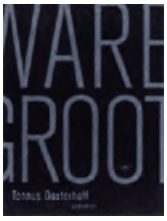
VARE
GROOT

Vriendinnen

omdat
ik ziek
werd

Daniël Dee

WOUTER GODIJN: DE ZIEKEN BREKEN. Een bezwerende bundel, verslavend en bedrukkend. Herhaaldelijk smijt ik hem door mijn woonkamer, om hem vervolgens weer aan mijn borst te koesteren.

ALEXIS DE ROODE: STAD EN LAND. De nieuwe Hadewijch in de Nederlandse letteren is een man en zijn naam is Alexis de Roode. Met zijn tweede bundel laat deze dichter zien dat hij ongelofelijk veel in zijn mars heeft.

ANNEKE CLAUS: DAT WAS DAT. Prachtige verzen om voor te lezen aan je geliefde op huwelijksreis. Levert diepgaande discussies op. Levert geen garanties voor het standhouden van dat huwelijk. Werkt op een bizarre manier als afrodisiacum.

Remco Ekkers

IJZERBIJT van HEDWIG SELLES: gedichten op het scherp van de snede; zeer origineel en verrassend. Haar gedichten gaan dieper dan die van Verhagen. DE ZIEKEN BREKEN van WOUTER GODIJN: de dichter vertelt in deze bundel ook verhalen, net als in zijn roman, maar er zijn grote verschillen. Deze verhalen zijn compacter, dichter, en de beelden botsen sneller op elkaar. De lezer moet harder werken, maar krijgt daarvoor op de vierkante centimeter ook meer terug. ER IS WEINIG AAN DE LENTE VERANDERD van JANE LEUSINK: het leven gaat door, het bloed blijft stromen, er is honger en verzadiging naar behoren en dat voelt allemaal vreemd genoeg als verraad. Men schaamt zich voor eigen leven, maar dat is natuurlijk onzin. Niettemin realiseert de dichteres zich dat de realiteit van de geliefde vervaagt en dat hij ‘meer en meer in beelden in/ beelden van beelden’, ja wat? Verschijnt? In beelden van beelden? Het is een treffende observatie.

Edwin Fagel

Met de aantekening dat een aantal volgens mij (óók) belangrijke bundels nog ongelezen op de stapel liggen, kom ik tot de volgende keuze: WOUTER GODIJN, DE ZIEKEN BREKEN. Omdat dit een eerlijke, harde en moedige bundel is, die alleen in de verschrikkelijkste dooddoeners samen te vatten is - een kenmerk van zeer goede poëzie, volgens mij. TONNUS OOSTERHOFF, WARE GROOTTE. Omdat deze bundel tegelijk speels en wrang is, tegelijk brutaal en ontwapenend, tegelijk barok en to the point. MARTIJN BENDERS, KARAVANSERAI. Omdat deze bundel een veelvormigheid, eruditie en trefzekerheid bezit die je maar zelden bij debutanten ziet.

Laurens Ham

TONNUS OOSTERHOFF, WARE GROOTTE. Ook zonder tekeningen of bewegende tekst is hij zonder meer een van de grootste levende dichters. Poëzie die telkens fris en nieuw aandoet en toch aan het Oosterhoffidioom herkenbaar is.

ROZALIE HIRS, GELUKSBRENGER. Een zoektocht naar een eigen stijl en stem die bij iedere lezing aan kracht wint. Net als Oosterhoff is Hirs een echte experimenteel: ze laat zich verrassen door wat opkomt.

MIEK ZWAMBORN, HET KRIEKEN VAN SEPIA. Hetmooiste kleine bundeltje van het jaar kwam in de Slibreeks: Miek Zwamborn, die de poëzie zeebenen geeft. Een vergeten wereld komt tot leven: ‘de kopere leepelspykertjes/ de bosse 10 voets hoepen’.

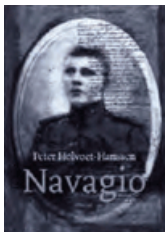

Thomas Möhlmann

ALFRED SCHAFFER: KOOI. ‘Blijf bij de les. Weet je trouwens op wie je nu lijkt? Nee? Echt, de gelijkenis is sprekend.’ Een beklemmende verzamelplaats van citaten.

TONNUS OOSTERHOFF: WARE GROOTTE. Minder speels dan Oosterhoffs voorgaande bundel. Maar ook speelser. En duisterder.

TOON TELLEGEN: HEMELS EN VERGEEFS. Tellegen bouwt voort aan zijn wonderlijke universum, waarin alleen alle kleine en grote dingen van het leven tellen.

Janita Monna

HANS VERHAGEN: ZWARTE GATEN. Deze nu eens opzwepend muzikale dan ingetogen lyrische poëzie komt uit de tenen. Een duizelingwekkende bundel, met een weinig vrolijke boodschap, maar op z'n urgentst verwoord.

ALFRED SCHAFFER: KOOI. Poëzie die nietsontziend is, die pijnlijk is en wrang. Overtuigende (proza)gedichten, met levendig absurde wendingen over liefde, afscheid, contact. Over er zijn: ‘We zijn live.’

PIETER BOSKMA: HET VIOLETTE UUR. In volle, meeslepende verzen schrijft Boskma indringend mooi over de liefde, verval, de dood, de stad en de natuur. Lyriek over verlangen en onmacht om betovering in stand te houden.

Bertram Mourits

HANS VERHAGEN, in de bloei van zijn tweede (derde?) leven, schreef met ZWARTE GATEN alweer een dichtbundel met beelden en ideeën die de lezer bijna van zijn vrije wil beroven. WARE GROOTTE van TONNUS OOSTERHOFF is in vrijwel alle opzichten een stap terug, maar had het nog bewegender, nog fragmentarischer, nog grappiger gekund? Ik denk het niet: terug is in het geval van Oosterhoff de goede kant op. ANNEMIEKE GERRIST: WAAR IS EEN HUIS, sterke gedichten in aangenaam los geschreven regels. (En warm aanbevolen maar om professionele redenen buiten mededinging: *Vis, Vriendinnen, De zieken breken, Het leven van.*)

Ilja Leonard Pfeijffer

ERIK JAN HARMENS: GOSPELS EN PSALMEN.

PIET GERBRANDY: VRIENDINNEN.

NACHOEM M. WIJNBERG: HET LEVEN VAN.

Marja Pruis

BART MEULEMAN: OMDAT IK ZIEK WERD. Poëzie zoals die bedoeld is: de dichter tapt uit een ander vaatje. Hij staat er middenin én doet een stap opzij. Met een algehele ondertoon van een soort zoete aanvaarding van wat nu eenmaal is, en niet anders kan zijn dan dit.

PIET GERBRANDY: VRIENDINNEN. Onnavolgbare gedichten die als je je er eenmaal voor hebt opengesteld pure pornografie blijken te herbergen.

INGMAR HEYTZE: ELDERS IN DE WERELD. De beste gedichten in deze bundel van de ongekroonde Dichter des Vaderlands zijn geestig, melancholiek, vormvast en lijken alles te zeggen wat er te zeggen valt.

Ron Rijghard

PIETER BOSKMA: HET VIOLETTE UUR. Raadselachtige schoonheid.

BART MEULEMAN: OMDAT IK ZIEK WERD. Onherbergzame fluisteringen.

H.H. TER BALKT: VUUR. Storm en wind gevangen.

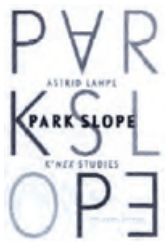

ERIK JAN HARMENS
GOSPELS
EN
PSALMEN
HUGH E. VAN DITMAR

de Woordlijst 2008

Voor de derde maal zijn de poëziejaarlijstjes van ruim twintig gezaghebbende Nederlandse en Vlaamse beroepslezers bijeengebracht onder de noemer ‘De Woordlijst’. Voor het eerst wordt aan de hoogst genoteerde bundel van het jaar de *Awater Poëzieprijs*, ter waarde van €500,- toegekend:

1:	WARE GROOTTE - TONNUS OOSTERHOFF (20 pnt)
2:	ZWARTE GATEN - HANS VERHAGEN (14 pnt)
3:	OMDAT IK ZIEK WERD - BART MEULEMAN (11 pnt)
4:	DE ZIEKEN BREKEN - WOUTER GODIJN (9 pnt)
5:	KOOI - ALFRED SCHAFFER (8 pnt)

De eerste Awater Poëzieprijs wordt in 2009 uitgereikt aan Tonnus Oosterhoff.

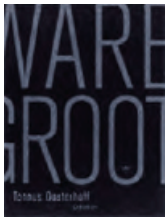

De Woordlijst is een initiatief van *Awater* en *in Letterland* en is volledig samengesteld door 'beroepslezers' (poëziecritici en -bloemlezers) die gevraagd werden om hun persoonlijke top 3 van dichtbundels uit 2008 door te geven. De puntentelling is eenvoudig. De nummer 1 van elk individueel lijstje kreeg 3 punten, de nummer 2 kreeg 2 punten en de nummer 3 kreeg 1 punt. Vervolgens zijn per bundel alle punten bij elkaar opgeteld. De bundels moesten, om in aanmerking te komen voor een positie in De Woordlijst, gepubliceerd zijn in 2008, nieuw, oorspronkelijk werk bevatten, en geschreven zijn in de Nederlandse taal. De 22 Nederlandse en Vlaamse beroepslezers die aan De Woordlijst bijdroegen, zijn: Tsead Bruinja (*Awater*), Rutger H. Cornets de Groot (*Awater*), Daniël Dee (*Awater*), Remco Ekkers (*Leeuwarder Courant*, *Poëziekrant*, *Awater*), Edwin Fagel (*De Recensent*, *Awater*), Piet Gerbrandy (*de Volkskrant*), Laurens Ham (*Awater*), Erik Jan Harmens (*Trouw*), Philip Hoorne (*Knack*, *Poëziekrant, Poëzierapport*), Erik Lindner (*De Groene Amsterdammer*, *Poëziekrant*, *Ons Erfdeel*), Hanz Mirck (*De Contrabas*, *Parmentier*), Thomas Möhlmann (*Awater*), Janita Monna (*De Groene Amsterdammer*, *Awater*), Bertram Mourits (*Awater*, redacteur *Contact*), Ilja Leonard Pfeijffer (*Awater*, *NRC Handelsblad*), Marja Pruis (*Awater*, *De Groene Amsterdammer*), Ron Rijghard (*Awater*, *NRC Handelsblad*), Carl De Strycker (*Ons Erfdeel*, *Poëziekrant*), Bart van der Straeten (*De Morgen*, *Ons Erfdeel*, *Poëziekrant*), Willem Thies (*Poëzierapport*), Vrouwkje Tuinman (*La vie en rose*), Bouke Vlierhuis (*Meander, Club Propaganda*).

De individuele lijstjes zijn te vinden op poëzie-weblog in Letterland: www.inletterland.net.

Inleiding op het werk
Niet uit Poehazië maar uit Babylon!
De universele dichter Umberto Ugly

door Erik Bindervoet & Robbert-Jan Henkes

Umberto Ugly bestaat al sinds mensenheugenis. Sinds de eerste dichter een steen oppakte en het eerste actiegedicht schreef door het object trouvé (de steen) ritmisch heen en weer te bewegen op het hoofd van zijn tegenstander, die tevens zijn publiek was.

Wat Umberto Ugly wilde, was: zeggen waar het op staat. Geen flauwekul. En zeker geen dichterlijke flauwekul. Dat iets bijvoorbeeld goed gezegd is of raak geobserveerd, of bevreemdend of geserreerd uitgedrukt. Niks daarvan, weg daarmee. Feiten, daar gaat het om. Emotioneel of anderszins. De rest kan hem gestolen worden. Er valt niks uit te drukken! Behalve pukkels en stront. Daar is op zich niks mis mee, maar het heeft in de ugly poëzie als zodanig gewoon weinig te zoeken.

En zo waart meneer Ugly rond in vele dichters van naam en faam maar ook ongenaamd en infaam over de hele wereld, en door de hele helse geschiedenis. Hij was erbij toen Homerus zijn lijst van schepen maakte, want lijsten en droge dorre kale opsommingen zonder bijvoeglijke naamwoorden: heel ugly! Hij was erbij toen Basho de kikker zag in de bek van de reiger. Hij was erbij toen de koan werd geboren. Hij is er altijd bij als er wordt gezongen, van Brederode tot Roos Beef. Als het maar woorden heeft. Geen daden maar woorden! Hij was erbij toen Dante afdaalde naar de hemel en daar de volkstaal ontdekte voor het gepeupelte. Hij was erbij toen Pessoa de poëzie vaarwel zei en zei dat je niks kon zeggen op straffe van zeggingskracht. Hij was erbij toen Rimbaud zijn kaasepos schreef en Giacometti de volheid leegde door de leegte te vullen. Hij was erbij toen Martinus Nijhoff verslag deed van zijn uitstapje naar Zaltbommel. Hij was erbij toen Charms zichzelf definieerde, toen Prigov de mensen definieerde. En hij was erbij toen Billy Childish zijn vriendin leerde lezen met een gedicht als een steen op haar hoofd. En toen Boris Ryzhi sneeuwballen gooide in de Schrootwijk in Sverdlovsk.

Wat is ugly? Ja, wat is het niet? Nog een keer: wat wil

Illustratie: Erik Bindervoet & Robbert-Jan Henkes

Ugly? Meneer Ugly's gedichten zijn gedichten waar wat mee is. Ze hoeven er helemaal niet eens uit te zien als gedichten. Soms zien ze er een beetje gehandicapt uit, nou ook weer niet direct als de mongolen van de dichtkunst, maar als proza bijvoorbeeld, alsof het geen echte gedichten zijn. En als ze er wel als gedichten uitzien, dan klinken ze weer niet als gedichten maar bijvoorbeeld als een mededeling van huishoudelijke of boekhoudkundige aard, of als gelul van de straat. Soms is het net praten. Overtollige rest-

jes hersenactiviteit. Dwingende uitspraken waarvan niemand zich ook maar één reet hoeft aan te trekken. Metatalige herbezinning op wat komen gaat. Geen officiële poëzie die je in een canon moet stoppen, maar hooguit levende kanonskogels die je in een kanon moet stoppen. Het is dus geen poëzie waar poëzie op staat, met gekrulde neonletters, wat wij, als tekstbezorgers van zijn Verzamelde Werken in Uitvoering, voor het gemak maar ‘poehazie’ hebben genoemd, uit het volkrijke werelddeel Poehazië. Nou ja, werelddeel, het is meer een reservaat, een enclave, met een hoge schutting eromheen.

Nee, dan de poëzie van Ugly! De ugly poëzie! Dat is het rijk van de vrijheid. Vrijheid in ongebondenheid! (Amen.) Ugly gedichten zijn geen producten die je in je mik gedouwd krijgt, geen afgewerkte instapmodellen uit de poëziefabriek. Er wordt gestunteld, geaarzeld, teruggekrabbeld, getwijfeld, geswaffeld, hardop nagedacht, herhaald, men spreekt zichzelf en elkaar tegen en zegt de verkeerde dingen op het verkeerde moment.

Wat volgt is een korte ugly bloemlezing. Ugly door de eeuwen heen. Een voorschotje op die monumentale editie van die Verzamelde Werken in Uitvoering, die wij medio begin 21ste eeuw hopen te presenteren in het geboortedorp van Umberto Ugly, Babylon aan de Oder-Neisse (gemeente Luik).

Homerus Ilias Boek Zoveel

Toen zij nu dicht bij de zeer diepe haven gekomen waren
Reefden zij het zeil en legden het neer
In het donkerkleurige schip, lieten daarop de mast
Met behulp van de stagtouwen vlug in de mastgaffel zakken
En roeiden het schip met de riemen
Naar de ankerplaats

Dante Inferno (Compleet)

Ik zag de schaduwen komen, weeklagend.
De Dichter vroeg me, toen hij me zag
Met neergeslagen ogen: ‘Waar denk je aan?’
‘Er is geen groter verdriet dan de herinnering
Aan geluk in rampspoedige tijden.’
In de wrede en ellendige menigte bevonden zich
Heen en weer rennende mensen, naakt en doodsbang,
Zonder hoop op een rustige kuil of heliotroop.
Diep boorden zij hun nagels in het jeukende vlees.
Daar stond de Meester, een schaduw die bitter
Verwijten rondslingerde. Ik sprak tot hem:
‘Wie bent u toch, dat u anderen zo hekelt?’
‘Ga weg!’ schreeuwde hij, ‘Laat me alleen;
Slecht weet jij te vleien op deze ijzige hellingen.’
Voorbij waar de vorst de mensen bevriest
Gingen we, en wij bereikten de zwartste afgrond.

Arthur Rimbaud Droom van Kaas

Ze hebben honger in de voorkamer -
't Is waar.....
Uitstralingen, ontploffingen...
Een genie: Ik ben de gruyère!

Lefebvre: Kellèr!
Het genie: Ik ben de brie!
De soldaten hakken in op hun brood: C'est la Vie!
Het genie: Ik ben de roquefort!
- We gaan eraan onderdoor!
- Ik ben de gruyère
En de brie...

Alberto Caeiro Kuddehoeder 26

Soms vraag je je wel eens af,
Op dagen dat het licht heel scherp schijnt:
Waarom noem je iets mooi?
Bv. een bloem of een stuk fruit.

Zijn die mooi van zichzelf?
Is dat iets wat ze hebben en van hun is?
Nee, ze hebben kleur en vorm
En bestaan gewoon.
Mooi is iets wat niet besaat.
Mooi noem ik iets in ruil voor het plezier dat het
me geeft.
Het betekent niks.
Maar waarom zeg ik het dan?

Zelfs ik ben dus aangestoken
Door de leugens van de mensen
Vis-à-vis de dingen
Vis-à-vis de dingen die er genoeg aan hebben
Om te bestaan.

Wat is het moeilijk om jezelf te zijn
En alleen te zien wat er te zien is!

Daniil Charms Niet-nu

Dit is Dit.
Dat is Dat.
Dit is niet dat.
De rest is of dit of niet dit.
Alles is of dat of niet dat.
Wat dit is noch dat, is dat noch dit.
Wat dit is en dat, is het Zelf voor zichzelf.
Wat het Zelf voor zichzelf is, kan of dat zijn en niet dit, of dit en niet dat.
Dit is in dat opgegaan, en dat is in dit opgegaan. Wij zeggen: God heeft geblazen.
Dit is in dit opgegaan. Wij vroegen: Waar? Er werd tot ons gezongen: Hier.
Dit is van Hier voortgekomen. Wat is dit? DAT.
Dit is dat.
Dat is dit.
Hier is dit en dat.

Martinus Nijhoff De brug bij Bommel

De brug was af. Iedereen erheen. Ik ook.
't Was een echte brug, dat zag ik zo.
Hij liep van hier naar de overkant
Ik vergewiste me ervan, liggend in het gras
Kauwend op een strootje en drinkend
Aan mijn thee. Ik was leeg en tevreden -
Toen hoorde ik wat. Het was een stem
(Ik vergat te zeggen dat dit Zaltbommel is)

Het was een vrouw. (Die stem.) De stem
Die ik hoorde behoorde aan een vrouw -

Het was een vrouwenstem. In een boot.

En zij zong, het leek mijn moeder wel
Ik werd gegrepen door grote weemoed
Hoe graag had ik gewild dat zij het was

Dmitri Prigov Mensen

Mensen zijn aan de ene kant begrijpelijk
Aan de andere kant helemaal niet begrijpelijk
En alles hangt af van welke kant je komt:
Van de kant die begrepen wordt of die niet begrepen wordt

En voor hun ben jij begrijpelijk van iedere kant
Of van iedere kant niet begrijpelijk -
Je bent niet aan de kant die begrepen kan worden,
Of van de andere kant die niet begrepen wordt.

Billy Childish 1983

Gisteren kroop ik in bed
Wekte mijn vriendin
En ik zei haar
- Ik heb net een heel goed
gedicht geschreven

En voor het geval ze
het wilde horen las ik het
haar voor -
Ongeveer 10 regels

- Jij kan niet zeggen of het
goed is hè
zei ik
ze schudde haar hoofd
- nou zei ik
het is goed en je kunt
me op mijn woord geloven -
het is waarschijnlijk het beste
dat je ooit zal horen

Umberto Ugly Gerrit Kouwenaar

Vroem, vroem, vroem!
Gerrit Kouwenaar.
Dan kan je wel zeggen:
Dat is een hele goeie dichter
Maar ugly is-ie niet!
Hup! Weg ermee!

Boris Ryzji Invalletjes visioenen

I
Wat heeft een dichter
Nou voor tragedie nodig?
Is het niet genoeg tragedie
Dat hij dichter is?

II
Ugliness is schoonheid
Die te groot is voor de ziel

Umberto Ugly Weg met zijn

Zeg niet: dit is dat,
Maar zeg gewoon
Dat of dit
(Dat hangt er van af).
En als het echt niet anders kan, zeg dan:
Dit is dat niet, of:
Dit is veel erger, mooier, rooier dan dat, of:
Dit is lang zo erg, mooi, rood of wat dan ook niet als dat.
Bijvoorbeeld:
Haar lippen waren veel rooier dan de roodste aardbei.
Of:
Haar lippen waren lang zo rood niet als een aardbei.
Sterker nog:
Haar lippen waren geen aardbei.

1 gedicht 1000 woorden
De tijd staat open
‘Men moet’ van Gerrit Kouwenaar

Men moet

Men moet zijn zomers nog tellen, zijn vonnis
nog vellen, men moet zijn winter nog sneeuwen

men moet nog boodschappen doen voor het donker
de weg vraagt, zwarte kaarsen voor in de kelder

men moet de zonen nog moed inspreken, de dochters
een harnas aanmeten, ijswater koken leren

men moet de fotograaf nog de bloedplas wijzen
zijn huis ontwennen, zijn inktlint vernieuwen

men moet nog een kuil graven voor een vlinder
het ogenblik ruilen voor zijn vaders horloge -

Gerrit Kouwenaar. Uit: *De tijd staat open.* Querido, Amsterdam 1996.

door Robert Anker

Gerrit Kouwenaars bundel *De tijd staat open* (1996) doet, zoals de titel laat vermoeden, uitspraken over de tijd, maar zeker zestien van de vierentwintig gedichten hebben ook, of allereerst, de relatie tussen het gedicht en de werkelijkheid als thema. Dat je op het woord ‘stoel’ niet kunt zitten, zoals Kouwenaar het zelf heeft omschreven. Lucebert noemde het ‘eten van een leeg bord’ - nadat hij zich dat lege bord zelf tientallen malen goed had laten smaken. Bij Kouwenaar is het zodanig een substraat van al zijn poëzie dat hij de onderscheidende kleur, de huid, de geur - nou goed: het thema - van een bundel daaraan niet meer kan ontlenen. De tijd, dus.

Geniet van het leven, zegt het eerste gedicht, ‘nu het vlees steeds vertrouwder/ zich in de spiegel onteigent (...) de tijd/ steeds sneller zich inhaalt zich uitstelt’. ‘Hoe besterft men de tijd’, vraagt het tweede gedicht. Verder: ‘tijd hapte adem en lekte’, naast, duisterder: ‘hoe leegstand zich zat/ aan de tijd at’. Ook ‘de zomer rilt al van de herfst’ is een tijdsbeeld en, zoals meestal, verbonden met de naderende dood. De dood: ‘onderhuids schrikt het donker zich bloot’, en ‘dat buiten de verte stokt voor het hek’: het krimpende tijdsperspectief ruimtelijk verbeeld. Tenslotte de titel, ‘De tijd staat open’. Je denkt: de deur staat open. Maar de tijd was toch het veilige afgesloten huis? Pagina 17: ‘Besta het huis, hierin kan niets gebeuren/ men heeft de drempels gesleten, de deuren geolied/ de scheuren met kranten gedicht’. Nee, zegt het titelgedicht: ‘het huis woont niet meer’; ‘in het huis het gemor van adem’; ‘bij vlagen het heden’. En: ‘dat de groene woorden als kersen bederven’ - het gedicht, altijd de redding van de dichter, vooral van déze dichter, legt het af, vroeger tegen de werkelijkheid, nu tegen de dood.

Het gedicht ‘men moet’, hier in bespreking, is het laatste van de bundel. Ik vind het een van de mooiste gedichten die ik ken. Want: ‘Zo helder is het werkelijk zelden’. Bij Kouwenaar. Een geweldige dichter maar niet altijd helder. In dit gedicht echter lijkt ieder beeld bij eerste lezing duidelijk te zijn, ook al weet je dat het weer anders

is. Het is een stervensoefening. Het vertelt wat men nog moet doen ‘voor het donker de weg vraagt’. Wat een meesterlijk beeld! Bij eerste lezing denk je: voor de dood komt. Maar dat staat er niet. Jawel, het donker is de dood maar hij weet de weg niet! Hij spreekt Kouwenaar aan en vraagt of hij weet waar Kouwenaar woont. Een paar straten verderop, zegt Kouwenaar, en gaat er als de wiedeweerga vandoor, naar Ispahaan! In ‘De tuinman en de dood’, P.N. van Eycks beroemde bewerking (maar dat zei hij er niet bij) van een Frans gegeven, vlucht de tuinman, na de dood in de rozenhof te hebben ontmoet, te paard naar Ispahaan, en de dood zegt dat hij verrast was ‘Toen 'k 's morgens hier nog stil aan 't werk zag staan,/ Die 'k 's avonds halen moest in Ispahaan.’

Maar Kouwenaar is de tuinman niet. Hij weet dat de dood je altijd zal vinden en dat je je daarom maar beter op het onontkoombare einde kunt voorbereiden. Tel je zomers en vel een vonnis over die zomers - over je leven. Maar er staat ook dat men zélf zijn doodsvonnis moet tekenen opdat men niet, om met Heidegger te

spreken, crepeert als het dier maar sterft als een mens die de dood als zijn laatste mogelijkheid op zich heeft genomen - alsof ook dit deel van je levenslot een keuze is. En dat is het ook, de aanvaarding, onder hevig daaraan voorafgaand protest, is een keuze: men moet zijn winter nog sneeuwen: door de handeling van het sneeuwen komt de winter tot stand (een grammaticaliteit die Kouwenaar vaak toepast, zie hierboven 'Besta het huis').

Boodschappen doen wijst ook op voorbereiding, maar met een ironische toets: leeftocht inslaan voor de oneetbare reis, brood en vlees dat je een leven lang het gedicht niet in kreeg en nu ook niet binnensmokkelt in de dood: we zijn niet meer in het oude Egypte waar men voorname doden voedsel meegaf voor in het hiernamaals. Is 'zwarte kaarsen in de kelder' van dezelfde orde? Om de dood bij te lichten? Kunnen zwarte kaarsen branden? En 'ijswater koken leren'? Moet men dat trouwens zelf leren of *aan* de dochters (of koken leren *aan* het ijswater)?

De fotograaf maakt nog even wat kiekjes voor het plakboek - leuk voor de kinderen. Maar die bloedplas is wel erg dramatisch. Leven als ongeluk, in de zin van Cioran? Kouwenaar is niet zo...eh, existentialistisch. In 'zomergedicht', een paar bladzijden eerder, is men evident in de werkelijkheid terechtgekomen, buiten het gedicht: 'terwijl/ men woorden laat drijven en zinken/ hoort men zich roepen, bloed valt uit de bomen/ men herkent zich, staat op om te stelpen'. Bloed is het leven zelf, net als het brood en het vlees die we zo veelvuldig in Kouwenaars poëzie terugvinden en die ook in 'zomergedicht' staan ('als vlees zich laat strelen'). Waar bloed valt, vormt zich een plas: hier fotograaf, hier moet je zijn!

'zijn inktlint vernieuwen' wijst op het schrijven en klinkt ook weer als voorbereiding, sterker nog: het is de ultieme voorbereiding, de stervensoefening vindt plaats in het gedicht. De vlinder (psyche) is een oud beeld voor de ziel. In de Griekse mythologie is Psyche de geliefde van Amor en in het gedicht 'Ik heb geroepen' (uit *De stem op de 3e etage*) staat 'de vlinder der liefde'. Hoe dan ook, men moet afscheid nemen van de liefde en de ziel.

De laatste regel.

'het ogenblik' is nu. Straks bestaat inmiddels niet meer maar 'nu' blijkbaar ook niet, men moet het immers 'ruilen voor zijn vaders horloge', en dat was vroeger.

Foto: ANP

Neemt men het verleden uiteindelijk als enige mee in de dood? Vaders horloge staat uiteraard stil. Men neemt dus zijn dood over. Soit. Maar wat een afstand tussen dit naderende stervensuur en toen men nog kind was aan de hand van zijn vader en hoe snel wordt die afstand in het omzien overbrugd: ‘alsof men een eender lichaam geleden/ kijkt naar zijn vader die beige en levend/ het gazon van het paradijs maait’ (uit: ‘De zomer is grijs deze zomer’).

Tempus fugit. O Tijd! Maar: (vita brevis,) ars longa. O Kouwenaar!

Recensie
Niets in de ogen van een koe

Rutger Kopland *Toen ik dit zag* Van Oorschot. 2008 52 pagina's, €13,50

door Remco Ekkers

Foto: Hans Vermeulen

Een man zit na lange afwezigheid voor zijn werkraam en kijkt naar buiten in zijn tuin. Hij ziet een vertrouwd beeld dat hij verwelkomt, maar hij realiseert zich dat de tuin hem niet verwelkomt. De tuin laat het koud of hij nu wel of niet voor het venster zit en de man begrijpt dat de tuin hem niet heeft gemist en hem evenmin zal missen als hij er nooit meer zit, als er iemand anders zit of als zijn werkruimte door een nieuwe bewoner van zijn huis wordt afgebroken en vervangen door een modern, comfortabel tuinhuis.

Het is nogal confronterend. Kopland schrijft er een gedicht over. Het staat in zijn jongste bundel *Toen ik dit zag* en het leert de lezer een belangrijke finale les:

> de tuin kijkt mij recht in mijn gezicht
> het is vreemd te bedenken dat zij mij
> niet kent, zich mij niet herinnert

Droogstoppel zegt misschien: wat een onzin, een tuin kan niet kijken, laat staan herinneren. Maar de personificatie is realistisch: wij geven betekenis aan wat ons omringt. Wij kunnen niet leven zonder die betekenis. Hoe zouden we evolutionair ooit hebben kunnen overleven, zonder de omgeving te duiden, onder te brengen in categorieën als vertrouwd, gevaarlijk, van weinig belang of zelfs bemind?

Toen de dichter weg was en geen weet meer had van de tuin, was zij er als vanouds.

> hoezeer ik ook van haar houd, voor mij
> is zij niet gebleven, niet omdat ze op mij
> wachtte is zij er, zij is er zoals ook ik er is

Dat is de les. Wij zijn er, evenals de tuin of wat dan ook, eenvoudig omdat we er zijn, zonder betekenis, zonder bedoeling. En dat besef is op een paradoxale manier troostend. De troost is dat er geen troost is. Accepteer het nu maar: we zijn er even en dan zijn we er niet meer. Maar ondertussen kunnen (moeten?) we van de dingen houden en ons één voelen met hen.

'Tuin II' gaat zo verder:

> Dit is het heden, ik zie het, ik zit hier:
> (...)
> er is niets gebeurd zegt de tuin in het raam
> de bomen, de vogels, de zacht waaiende
> struiken, het gras, het bleef allemaal zijn
> wat het was, er is geen verleden hier
> wat er gebeurde is deze tuin

Is dat somber? Nee, het is om te huilen van geluk. We mogen er even zijn. Dat is realistisch.

Het gedicht 'Tuin' staat in de derde afdeling 'Aan het grensland'. Dat verwijst naar de streek bij Watou, waar de dichter zo vaak te gast was, waar een monument van en voor hem staat, waar de bezoekers van het bijzondere, jaarlijkse poëzie- en beeldende kunstproject uit kunnen kijken over het lege land, dicht bij Frankrijk.

Die afdeling begint met het gedicht 'De dokter', waarin de dichter de blik beschrijft van de dokter die hem bij zijn auto-ongeluk onderzoekt, op de grens van leven en dood: 'hij keek mij aan en hij zei/ hier mag u niet blijven/ ze komen u halen'.

De dichter werd nog niet gehaald door de dood, zoals later bleek, maar hij was aan de grens.

Later zingt een merel 'en je denkt aan wat je moet opgeven// er is iets in je dat leeg is en het stroomt vol/ met het zingen van die merel'. Dat is geluk.

Er is ook onwetendheid. Wie ben ik? Weten we dat ooit? Er is het gedicht 'Gesprek' waarin een zij vragend kijkt naar de ik en verbaasd, misschien verdrietig, constateert dat deze zwijgt. Hij wil wel antwoorden en zoekt naar een antwoord. Waarover zwijgt hij? Als hij dat eens mocht weten. Hij kijkt naar de muur, naar de handen in zijn schoot. Het is stil in de kamer. 'Ik zou willen zeggen dat ik zwijg/ over mijzelf want ik weet niet/ wie dat is'.

Iemand zou kunnen zeggen: dit gedicht gaat over de toestand na het ongeluk, over de tijdelijke afasie, de geheugenstoornis en dat is misschien wel juist, maar het gedicht gaat natuurlijk ook over de existentiële situatie van ons allemaal. We weten niet wie we zijn, we weten het niet echt. We doen vaak alsof we het weten, maar er komt een moment waarop we moeten toegeven: ik? Wie is dat?

Er is in de deze bundel geen cesuur aan te geven van voor en na het ongeluk. De gedichten zijn niet chronologisch geordend en de Kopland-lezer weet: de dichter is al langer bezig met dit soort essentiële vragen. Hij is al veel langer bezig met het verdwijnen, met het raadsel van ons tijdelijk bestaan. Wat is er voorbij het zichtbare? Is het waar dat we het nu niet weten, maar dat we ooit ‘oog in oog’ staan met de zin van dit alles? Zoiets dacht je vroeger, maar later leerde je dat er niets valt te begrijpen, want er is geen bedoeling, geen betekenis. Je bent toevallig ontstaan, zoals alles, en het toeval zal je ooit weer afbreken. Is dat somber? Nee, het is realistisch.

De titel van de bundel is *Toen ik dit zag*. Wat? Dit, wat er is, de zichtbare wereld en het raadsel. Wie? Ik natuurlijk en in uitbreiding wij allemaal. Wanneer? Toen. Ik zag het, om mij heen, aan de anderen, in de wereld, in mijn tuin.

In schilderijen. Er is een afdeling over schilderijen van koeien (gemaakt door zijn broer Jaap van den Hoofdakker). Afbeeldingen in kleur van deze schilderijen staan op de linkerpagina, zodat de lezer per gedicht kan zien waarnaar de dichter keek. De lezer herkent de thematiek: ‘haar ogen kijken in de mijne maar ik weet niet/ of zij mij ziet, alsof ik alleen/ de ruimte ben waarin wij staan’.

Zo kijken koeien ons soms aan, niet onverschillig, maar onaangedaan, indifferent. Wij zijn vlakbij de koe, maar wij zijn niets voor haar, want niet gevaarlijk, van geen belang: ‘heel dichtbij is ze, en ik ben niets’. De schilder haalt het beeld in bruine en roze kleuren steeds dichterbij, zoomt in op het glanzende, grote oog en het beeld wordt steeds abstracter. De dichter kijkt mee en ziet het licht ‘over haar glanzende neus’ tot uiteindelijk ‘een donker vermoeden’ overblijft, ‘het einde van een dag/ van een koe’. En zo wordt de koe exemplarisch voor ons: het licht verdwijnt en het wordt donker.

In het gedicht over Rembrandts portret van zijn zoon lezen we hoe de jongen iets zal gaan schrijven. Maar wat? Zijn pen op papier staat stil. De dichter concludeert: ‘dat is wat wij zien - dat/ iets niet geschreven kan worden’. De dichter laat het zien in bijna alle gedichten van deze bundel, en vreemd genoeg is het dan toch geschreven, in alle duidelijkheid, in alle kaalheid, zoals bijvoorbeeld in het indrukwekkende gedicht ‘Roeiboot’. De dichter kijkt naar een ansichtkaart waarop een roeiboot staat afgebeeld, liggend in het water, natuurlijk doodstil, maar zegt de dichter ‘je ziet hoe/ de boot schommelt en/ rukt aan zijn anker’. De boot wacht op zijn roeier. Die roeier vaart de boot naar de overkant. En wie zit naast de roeier in de boot? Ik moet nu denken aan de film, gemaakt naar een verhaal van Heere Heeresma, waarin je een man ziet, zittend naast een postbode. De postbode laat de man schuilen onder zijn mantel en in toenemende vaart snelt de boot naar de horizon, naar de ondergaande zon.

Recensies

Leonard Nolens *Woestijnkunde* Querido, 2008 84 pagina's, €18,95

‘Heb ik je woord voor woord gezien?’
door Edwin Fagel

Vorig jaar won Leonard Nolens met *Bres* de VSB Poëzieprijs. De opvolger, *Woestijnkunde*, is er eigenlijk al snel. En het is een dikke bundel geworden, met lange gedichten. De bundel is, zou je vol kunnen houden, als autobiografie opgezet. Het begint bij het begin van Nolens' leven, met de afdeling ‘Nestgeur’. In het openingsgedicht ‘De regisseur’ lijkt de dichter de wens uit te spreken de regie over zijn eigen leven te kunnen voeren. Het eindigt bij een stille wereld waar men een hemel in zou kunnen zien (in ‘De zwaluwen’), en het profetisch aandoende slotgedicht ‘Aanvang’:

> Je ziet het hier, je ziet het jaren aan
> En haalt als ik weg ben je hoogstaande beeld
> Van zijn voetstuk van mij.
>
> Je bent eindelijk vrij.

Daar tussenin speelt zich nogal wat af. De gedichten van Nolens kenmerken zich door een particuliere zangerigheid, waardoor ze snel gekunsteld aandoen. Hij is een dichter die wel eens uit de bocht wil vliegen met een al te sterke pathetiek of met weinig heldere formuleringen. Maar hij komt er mee weg doordat zijn gedichten gaan zingen, juist door die merkwaardige scheve schaats die hij rijdt. Op het oog loze woordcombinaties krijgen door klank en context alsnog een, vaak moeilijk grijpbare, lading. Anderzijds lijken zijn regels vaak juist bedrieglijk helder. Het gedicht ‘Huurprijs’ illustreert deze dualiteit treffend:

> Als de pezige, professionele kinderhanden
> Van zus het donker en de slaap niet konden vatten,
> Dan vloog zij de wenteltrap af en bestookte vleugel
> En speelde ons allemaal wakker en zong ons uit bed.
>
> Haar vingers bedachten groot licht.
>
> Jaren kon ik haar zon door de nacht horen gaan
> Van gevleugelde kamers en gangen nu langzaam verpulverd.
> Ik ben in de straten beland van de slaapverwekkende
> Beat bij de buren, ik schrik niet meer prinselijk wakker.
>
> Ik huur dit. Ik woon niet meer graag.

Judith Herzberg *Het vrolijkt* De Harmonie, 2008 56 pagina's, €14,50
Vrolijkheid in een verpatst paradijs
door Rob Schouten

De meeste dichters verzinken op latere leeftijd in diepe melancholie of grijs gepeins over al het verloren gegane. Zo niet Judith Herzberg (1934), wier bundel *Het vrolijkt* op het omslag een levendige jacht aan bolletjes en sliertjes suggereert.

In het titelgedicht schrijft ze: Mij vrolijkt het/ als bij de boerderij/ waar deze trein voorbij rijdt, vijf/ blauwe overalls/ te drogen hangen/ aan een lijn.// Mij vrolijkt ook/ de gans die in een wei/ lijkt te staan peinzen.' Geen uitbundig gelach dus, en ook geen per se vrolijkmakende taferelen. Integendeel, vergankelijkheid en dood staan wel degelijk prominent op het programma, met een gedicht over het verhuizen, veel gedichten over alles wat voorbijgaat, en ook veel gedichten over de dood, zelfs in de vorm van een onthoofding en anders wel over de Israëlieten die onder Mozes in de woestijn stierven. Niks leuke onderwerpen dus, maar Herzberg kijkt er tegelijk betrokken en onthecht, ja veelal zelfs opgewekt, tegenaan: 'Als ik, nadat ik dood ben, nog/ ergens rond mag dolen, laat het dan/ op de markt zijn, in geur en kleur' wenst ze in 'Hiernamaals'. Het lijkt ook een poëticale wens: bespaar me de al te drukkende zwaarte van de wereld.

Zoals altijd raken haar gedichten aan de ingewikkelde dingen des levens, maar teruggebracht tot hun essentie. In 'Alles wat denkbaar is' beschrijft ze wat kunst doet:

> Alles wat denkbaar is fladdert en flitst.
> Geen la om het in op te slaan
> laat staan sorteren. Wij zoeken
> toevlucht in wat al is gevangen,
> gedresseerd: boek, film, toneel,
> elk getemd deel van fladderend
> flitsgeheel.

[Vervolg recensie Leonard Nolens]

Veel gedichten uit de afdeling ‘Nestgeur’ vertrekken vanuit een jeugdherinnering. Verderop in de chronologie is het eerder een scène uit het huidige dagelijkse leven die de aanleiding voor het gedicht vormt. Een recente openhartoperatie, bijvoorbeeld, resulteerde in drie mooie gedichten. Als de dichter wordt geïnterviewd over zijn visie na veertig jaar schrijven, fulmineert hij: ‘Mijn inzicht is blindenwerk van een oudere man zonder uitzicht.’

Op de achterflap heet het: ‘[Nolens] onderzoekt hoeveel autobiografische loslippigheid zijn poëzie verdraagt.’ Dit is de ‘woestijnkunde’ waar de titel over rept. Aan het begin van de afdeling met dezelfde titel wordt nog eens met de nodige zelfironie de definitie van dat woord in de Dikke *Van Dale* aangehaald: ‘bestudering van verschijnselen die met woestijnen samenhangen (...)’.

Hoewel - ik zeg nu wel dat Nolens ironisch naar zijn eigen leven verwijst als naar een woestijn, maar hij kan het natuurlijk net zo goed bloedserieus bedoelen. Het is een mythe dat een woestijn een troosteloze, lege plek is, waar niets gebeurt. Er gebeurt van alles, alleen is er niemand die het opmerkt. Er moet speciaal iemand naartoe om de verschijnselen en gebeurtenissen te observeren en aan anderen mee te delen. Precies dat is wat Nolens in *Woestijnkunde* doet, wanneer hij het heeft over zijn ‘kluizenaarsbestaan’. Dat is wat hij bedoelt wanneer hij noteert: ‘Ik moet gezegd.’ Hij deelt zijn leven mee, omdat het anders niet bestaat.

En hij doet het in de breedst mogelijke zin van het woord. Zo vinden we naast indrukwekkende gedichten voor overleden vrienden ook een drieluik ‘Impasse’, met duidelijke knipogen naar het gelijknamige gedicht van Nijhoff. Hier wordt de situatie van een echtelijke ruzie nogal dik aangezet. Want zoals we van hem gewend zijn, deinst Nolens niet terug voor de grote gevoelens, integendeel: hij schreeuwt, jankt, zeurt, smeekt en huilt. Veel gedichten zijn ook bespiegelend, maar de hartstocht ligt daar voortdurend vlak onder. Neem bijvoorbeeld het prachtige ‘Kleine theologie’, waar na een inderdaad beknopte theologische uiteenzetting een ‘jij’ ten tonele wordt gevoerd:

> Wij hadden daar samengespeeld
> Als broer en zus, o zo kuis.
> En nu ik je kus, nu proef ik
> Je grote mond, en je smaakt
> Naar toen, naar het eindelijk ja
> Van een bloedschande, Soror, die duurt.

Nolens bedrijft de ‘woestijnkunde’ zo breed, dat men de gedichten niet zomaar ‘autobiografisch’ kan noemen. Hoe hij het doet weet ik niet, maar alle gedichten hebben een zangerige, duistere sfeer, iets onwerelds. Hierdoor zingen de gedichten zich los van hun aanleiding. Nolens laat zijn leven, de woestijn, woord voor woord zien, maar eigenlijk ook weer niet. Hij stijgt er bovenuit.

Tot voor kort was ik geen liefhebber van het werk van Nolens. Maar met *Woestijnkunde* heeft hij zelfs deze zeer sceptische lezer voor zich gewonnen. Dit moet dus wel een heel erg goede bundel zijn. Dat kan bijna niet anders.

[Vervolg recensie Judith Herzberg]

Herzberg wil zo'n dresseur best zijn, maar liever van kleine tastbare dingen dan van kolossale grootheden. In ‘Current Biology’ verdedigt ze dan ook de man die het geluid van mezen meet tegen de tegenwoordig veel populairdere researchers van leeuwen en gorilla's. Het lijkt wel een programmatisch standpunt van haar: alleen het onaanzienlijke is de moeite waard. Als je dan toch iets op haar gedachtegang wilt aanmerken, dan is het wel die allergie voor grootse, overweldigende zaken. Ik zou van haar best eens een gedicht willen lezen over iets vreselijks of ontwortelends waar je verstand bij stilstaat en dat ook de dichter niet weet te temmen; maar nee, het zit er niet in.

Weemoed is er trouwens best, zij het indirect. Bijvoorbeeld in het gedicht over de koeien op de schilderijen van Mauve en Weissenbruch, nog zonder oormerken, in hun ongerepte wereld:

> Als ik nu een koe was
> wat zou ik ontroerd zijn.
> Voorvoelden ze toen
> mijn verpatst paradijs?

Maar Herzbergs verdriet om wat voorbij is, krijgt nooit de overhand. Wat dat betreft is en blijft ze een beheerste dichteres die haar emoties weet te beteugelen. Misschien wordt die zelfbeheersing wel gevoed door de gedachte dat wij allen geschiedenis worden en toch niet aan ons lot ontkomen. Zowel uit het gedicht over Rembrandts model Haesje, sereen poserend ondanks drie vlooien onder haar kleren, als dat over de opgegraven soldatenlaarzen in de dodenakkers van Vlaanderen, spreekt sublieme levens- en doods-aanvaarding.

Kortom, aan ouwelijke gedachten geeft deze dichteres, die een jaar of twintig geleden nog een gedicht ‘Grijstrap’ schreef waarin ze haar eerste grijze haren verwonderd bekeek, liever niet toe. Vandaar ook de bijna-raad die ze aan de weemoedige terugblikker geeft in het gedicht ‘Hoe’:

> Denken aan vroeger
> maakt hem moe.
> Een droevig vroeger
> geeft dat toe.
>
> Wil zo niet zijn
> wil alsnog vrolijk
> vroeger hebben
> de vraag is hoe.

Het vrolijkt is een bundel zoals je 'm van Herzberg ongeveer kon verwachten: menselijk, relativerend en vol psychologische diepgang. Niks nieuws dus eigenlijk, maar zo is het goed.

Nachoem M. Wijnberg *Het leven van* Contact, 2008 76 pagina's, €19,95

Taalmetafysica
door Rutger H. Cornets de Groot

De problemen beginnen bij deze bundel al op het omslag. In een hagelwit veld staat in zwarte letters de naam Nachoem M. Wijnberg, en daaronder, in een groter korps: ‘Het leven van’. Hoe moet je dit nu lezen: als ‘Het leven van Nachoem M. Wijnberg’? Of ontbreekt er een derde term: de uitkomst van de woordenreeks? Een laatste mogelijkheid is de titel te lezen als ‘Van het leven’. Dat staat er niet, maar Wijnberg levert wel het materiaal om de titel zo te lezen. En wie dat doet, gaat allicht niet anders te werk dan Wijnberg zelf, die, zoals uit de bundel blijkt, het beschikbare taalmateriaal telkens zo schikt dat er een ordelijk geheel ontstaat.

Het is niet voor het eerst dat Wijnberg taal gebruikt om inzicht in de werkelijkheid te krijgen. Met deze bundel vervangt hij de herhaalbaarheid van de liedjes uit zijn vorige bundel door de eenmaligheid en lineariteit van het proza: in deze gedichten vallen de regels telkens samen met volledige zinnen. Maar de inzet en het procédé zijn hetzelfde gebleven. Het is, kort en goed, een exploratie van de werkelijkheid die een retorische vorm oplevert waaraan een natuurlijke orde kan worden afgelezen.

Met dat laatste, de analogie tussen een grammaticale en een natuurlijke orde, geeft Wijnberg blijk van veel vertrouwen in de band tussen taal en werkelijkheid. Zijn gedichten doen geen verslag van gebeurtenissen uit het verleden, maar bedrijven een soort historische contingentie: wat gebeurt er als...? Om die vraag te beantwoorden bedient hij zich van een logische redeneertrant, en van in programmeertalen gehanteerde constructies als *als - dan; anders zus, of zo.* Daarmee onttrekt hij zich aan de huidige flarfpraktijk: hij monteert geen willekeurige stukjes taal op elkaar, maar maakt zich meester van de taal en onderwerpt die vervolgens aan een hoogstpersoonlijke ars combinatoria. Het resultaat is een soort taalmetafysica die verondersteld wordt aan dezelfde wetten te beantwoorden als die op de werkelijkheid van toepassing worden geacht.

Victor Vroomkoning *Ommezien. Gedichten 2008-1983* De Arbeiderspers, 2008 516 pagina's, €49,90
Schoonheid en goede manieren
door Jannah Loontjens

Ommezien is een dik boek geworden. Er staan meer dan vierhonderd gedichten in, een keuze uit twaalf bundels, plus nieuw werk waarmee het boek opent onder de titel ‘Reislust’. Het is indrukwekkend, zo'n overzichtswerk, maar echt verleidelijk vind ik het niet. Óf je moet een hartstochtelijke fan zijn, óf zo'n boek geeft je het gevoel van een enorm pak huiswerk: Zo, verdiep jij je maar eens in dit oeuvre! Toch is dit bij Vroomkoning geen zware opdracht, zijn gedichten lees je zonder veel moeite, ze zijn over het algemeen licht van toon en gemakkelijk te begrijpen. Neem een gedicht als ‘Naakt’: ‘Hoe krijg ik haar/ zover?// Ben geen schilder,/ heb geen ezel.// Welke smoes/ zal het doen?// Welke kunst/ om haar/ op mijn linnen/ te krijgen?’

In eufemistische termen overdenkt de dichter de beste strategie om een vrouw tussen de lakens te krijgen. Daar hoef je niet lang bij stil te staan. Het verlangen naar liefde, of vooral naar de daad, is een terugkerend onderwerp in Vroomkonings oeuvre. In de bundel *Lippendienst*, die hij onder zijn vrouwelijke pseudoniem Stella Napels uitbracht, is dit verlangen vanuit een vrouwelijk perspectief verwoord. Die Stella Napels is een behoorlijke hitsige tante, die vrijwel uitsluitend naar zichzelf verwijst als naar een lichaam, overgeleverd aan mannelijke lusten. Naar mijn idee verraadt deze bundel echter vooral Vroomkonings fantasie van een geile vrouw die zegt zich te verzetten, maar zich uiteindelijk aan de wil van de man overgeeft: ‘Ik ben die teef, geschoren, afgericht, moet/ braaf zijn, pootjes geven, kloten likken.’

Als je het boek van achteren naar voren leest, valt op hoe trouw Vroomkoning aan zijn stijl is gebleven. De gedichten zouden gemakkelijk onderling van bundel kunnen ruilen. Toch zit er wel een ontwikkeling in de onderwerpkeuze; in de recentere gedichten reflecteert de dichter toenemend op ouderdom en de dood. Dit levert enkele mooie gedichten

[Vervolg recensie Nachoem M. Wijnberg]

Dat levert mooie, doordachte, briljante gedichten op, die hun glans niet in de laatste plaats ontlenen aan het eerbetoon dat zij door dit puzzelen en rangschikken aan de poëzie zelf brengen. Maar tegelijk ontbreekt het aan vluchtlijnen en ontsnappingsmogelijkheden. Zijn gedichten zijn aan instructies, wetten en definities onderworpen, en zijn termen lopen binnen de kortste keren vast in een welbepaalde identiteit, die binnen zijn gedicht geldig is, maar daarbuiten onvermijdelijk uit elkaar valt. Het lezen van de poëzie van Wijnberg is dan ook als het leren van een nieuwe taal:

> Mij aan de regels te houden zonder mij aan de regels te
> houden door daarheen te gaan waar de regels niet meer
> van toepassing zijn.
> Ik zou mij ook daar aan de regels kunnen houden door ze
> toe te passen op wat van grote afstand kan lijken op waar
> de regels over gaan.
> Maar waarom zou ik dat doen, om iemand die mij van
> grote afstand ziet niet in de war te brengen?
> Achter vanochtend maakt de ochtend zich klaar wanneer
> de regels alles zijn wat ik heb.

zo zegt hij in een gedicht met als titel ‘Mijn hart volgen zonder de regels te overtreden’.

Tussen deze beide polen - het hart en de regels - beweegt zich Wijnbergs poëzie.

‘Ik vrees dat wij God niet kwijtraken, omdat wij nog geloven in de grammatica’, zei Nietzsche. Daarmee bedoelde hij dat onze dwalingen pas met de taal zijn ontstaan: dankzij het sprekend subject lag het voor de hand een substantie, een ‘ik’ als oorzaak aan te nemen: als ik dit doe gebeurt er dat. Maar de empirie laat zien dat de wereld niet uit substanties bestaat: ze wisselt per moment. Alleen omdat zoiets zich aan ons bevattingsvermogen onttrekt, voeren we de zaken terug op een oorzaak, op daders en daden. Het een leidt dan weliswaar tot het ander - maar niet tot begrip, want er is niets verklaard; er is alleen maar een stukje werkelijkheid geïsoleerd van de gigantische maalstroom die de wereld is.

Nu is Wijnberg verstandig genoeg om dat onder ogen te zien, en daarom komen zijn voorspellingen ook vaak niet uit - of de uitkomst wordt eenvoudig aan het verhaal onthouden, zoals de persoonsnaam aan de titel van deze bundel. Hij is nu eenmaal geen empiricus, maar een logicus: iemand die zo goed kan denken dat hij de ontoereikendheid van dat denken inziet. Zijn methode loopt stuk op de veronderstellingen die eraan ten grondslag liggen: taal en werkelijkheid vormen geen afspiegeling van elkaar. Natuurlijk is dat op zichzelf al een inzicht. Wat overblijft is een taal die doet wat het kan: klinken, bezielen, spreken tot het hart door de regels tot het uiterste toe te passen.

[Vervolg recensie Victor Vroomkoning]

op. Het gedicht ‘Baar’ is hiervan misschien wel de beste:

> De kist die ik had meegebracht, waarin
> ze paste, had ik op goed geluk gemaakt.
> Haar ogen waren heen, haar vingers in

elkaar gedaan, haar borsten afgevlakt,
haar adem stil leek het maar even later
rees ze uit de laatste houding op, bleek
ze vol leven. Zonder sporen van een bijna-
doodervaring kwam ze op de been. Ik zei
haar goedendag en nam de kist weer mee.

De droomachtige vervreemding die de dood met zich meebrengt, doet de gedichten goed. Het doet Vroomkoning ook terugblikken, niet zozeer op het dichterschap, als wel op het leven, kindertijd, familie en ouders. Treffend vond ik ‘Achting’:

Je moet niet zo ouwehoeren,
zegt mijn moeder van 86.
Ik geloof haar mond niet.
Ik zeg dat ze dergelijke
termen niet kan bezigen.
Ze heeft het van de radio,
ze dacht dat het wel kon.

Ik druk haar op het hart
dat sommige uitingen niet
bij haar leeftijd passen,
niet stroken met het beeld
dat ik van haar heb, afbreuk
doen aan mijn respect voor
haar, mijn moeder toch?

Als dat geen ouwehoeren is,
besluit mijn vader van 80.

Nou, inderdaad, dacht ik en voelde meteen grote sympathie voor de vader van Vroomkoning, die dat kernachtig had samengevat. Nu heeft Vroomkoning het zelf opgeschreven en kan het ook als zelfspot gelezen worden. Tegelijkertijd dacht ik: hoeveel achting heb je eigenlijk voor je moeder als je haar zo betuttelend toespreekt? Vroomkonings achting lijkt voort te komen uit een burgerlijk gevoel voor esthetiek, die zich uit in goede manieren, en misschien ook in een idee van schoonheid die hij graag in het leven terugvindt. Had Vroomkoning maar iets minder achting voor de dingen, dan zouden zijn gedichten ook wat spannender zijn. Desondanks dwingt zo'n hoeveelheid gedichten op zich ook achting af, al had ik wellicht meer lovende woorden over gehad als ik me in een iets kleinere hoeveelheid Vroomkoning had kunnen verdiepen.

Paul Claes *Lyriek van de Lage Landen. De canon in tachtig gedichten*
De Bezige Bij, 2008 370 pagina's, €27,90
Nieuwe culturele evolutieleer
door Ron Rijghard

Lyriek van de Lage Landen onderscheidt zich op twee manieren van andere bloemlezingen: het bevat behalve gedichten ook een systematisch, informatief commentaar bij elk gedicht en het heeft de uitgesproken pretentie te fungeren als een canon, en dus een definitief oordeel te vellen. Bovendien is de vormgeving luxe, met prachtig gedrukte platen en foto's. Het kloeke formaat gaat prettig in tegen de trend van flodderige pockets.

Gedichten becommentariëren deed Gerrit Komrij jaren lang op zijn onnavolgbaar knappe wijze in *NRC Handelsblad.* De eerste bundeling van deze stukken, *In Liefde bloeyende*, leverde hem de Gouden Uil op (in 1999). Wat Paul Claes doet is hetzelfde, maar de uitwerking is onvergelijkbaar. Komrij schuift volop zijn eigen persoon en smaak tussen de lezer en het gedicht, Claes streeft naar objectiviteit.

Daar begint de ellende. Nergens doet Claes moeite zijn keuzes te beargumenteren: niet in zijn inleiding en niet bij het commentaar bij de gedichten. In zijn inleiding schrijft Claes wel dat het samenstellen van een canon discussie kan opleveren, maar wat hij daarop laat volgen, heeft een gietijzeren galm en is allesbehalve een positiebepaling van zijn canon: ‘Een literatuur zonder traditie is overgeleverd aan de willekeur van modes en de waan van de week. Door onze positie in de tijd te bepalen blijft de canon in de eenentwintigste eeuw een onmisbaar kompas.’ In die woorden klinkt door dat zijn canon gevrijwaard zou zijn van die waan van de dag.

Claes stelt: ‘Uit wat de traditie al had geschift moest ik het meest representatieve kiezen.’ Informatiever is de mededeling dat hij alleen dode of voor 1930 geboren dichters opnam. ‘Uiteindelijk hield ik een tachtigtal gedichten over die de culturele evolutie hebben doorstaan. Die kunnen hopelijk tot ijkpunt dienen voor onderwijs, kritiek en cultuur.’

Zijn commentaar deelt Claes op in korte paragraafjes: leven, werk, situering, techniek, thematiek en nawerking. De uitwerking is encyclopedisch: veel informatie, veel algemene begrippen, alle lucht uit de zinnen geknepen. Dat is ook het grote pluspunt voor wie snel en bondig feiten wil verzamelen. Standaard is zelfs de opbouw binnen de para-

Rozalie Hirs *Geluksbrenger* Querido, 2008 76 pagina's. €18,95

Het vlindert op en neer
door Laurens Ham

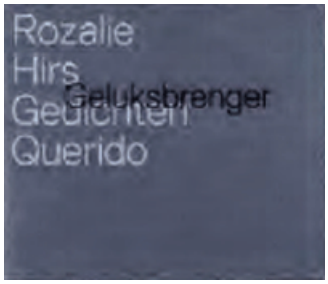

Soms geeft poëzie zich niet zomaar prijs. *Geluksbrenger*, de vierde bundel van componist en dichter Rozalie Hirs, is een bundel die zo uitdagend is dat hij een positieve vorm van razernij bij me teweegbrengt. Steeds vlindert de betekenis van me weg. De betekenissen en relaties die ik in de tekst aanbreng, moeten telkens worden bijgesteld.

Het mooie is dat ik er zo toe wordt aangezet hetzelfde proces door te maken als Hirs bij het schrijven van *Geluksbrenger.* Zij moet de complexe werkelijkheid in woorden en vormen zien te vangen, maar merkt dat de woorden telkens tekortschieten. Neem ‘Winterkoninkje’, waarin ze de taal van een winterkoninkje probeert weer te geven. Als het vogeltje begint te zingen staat er dit:

> (...) één (geen) geen één (één) alles in alles en (alles)
> of alles in één uitwisselen eindigheid nastreven
> (falen) in tenietdoen door verandering tenietdoen
>
> het opnieuw proberen (veranderen) iets doorhalen
> overnieuw proberen één (geen) geen één (één) alles

Dit is tegelijk een portrettering van de dichter die tevergeefs een gedicht probeert te schrijven en een adequate weergave van de gefragmenteerde zang van het vogeltje.

In de bundel wordt voortdurend gezocht naar een passende poëtische vorm om de beschreven werkelijkheid weer te geven. Die zoektocht is ook terug te zien in de ontwikkeling die zich tussen de vier afdelingen afspeelt. De compacte prozaïsche vorm in ‘Geluksbrenger sporen’ valt langzaam uit elkaar, totdat de woorden in ‘Gekromde ruimte’ zo los over de pagina zijn verspreid, dat de gedichten op talloze manieren te lezen en te begrijpen zijn.

In verschillende gedichten uit de afdeling ‘Nu is een

[Vervolg recensie Paul Claes]

graafjes. De eerste zin van ‘Leven’ geeft steeds het beroep van de dichter en dat van zijn vader aan: ‘De dichter-predikant was de zoon van een apotheker.’ (Piet Paaltjens)

Een enkele keer poneert Claes een nieuwe lezing van een gedicht. Bijvoorbeeld dat ‘hebban olla vogala’ geen primitief minnelied hoeft te zijn, maar ook kan worden opgevat als een vrome verzuchting van een monnik die zich met medebroeders in een gemeenschap wil vestigen. Het puntje ‘Nawerking’ oogt soms wat gratuit. Of ijdel: de nawerking van Luceberts ‘ik tracht op poëtische wijze’ is natuurlijk niet dat Claes dat gedicht in het Latijn heeft vertaald.

Claes' canon bevat 69 dichters, waarvan tien anoniem of onbekend. Hooft, Vondel en Gezelle leveren drie gedichten. Hadewijch, Bredero, Gorter, Van de Woestijne, Israël de Haan en Nijhoff staan er met twee in. Wie meetelt, komt niet op tachtig, maar op 81 gedichten. Waarschijnlijk zijn de kwatrijnen van Israël de Haan als één gedicht geteld, hoewel ze niet bij elkaar horen.

Ondanks de nadruk die Claes legt op evolutie en traditie zijn de keuzes die hij maakt meer dan eens particuliere voorkeuren. Wel Harmsen van Beek en D'Haen, geen Vroman, Kouwenaar of Campert. Wel Gijsen en Gilliams, geen Lodeizen of Andreus, van Achterberg ‘Eben Haëzer’, niet ‘Thebe’. Van Bloem ‘De Dapperstraat’, niet ‘November’ of ‘Insomnia’. Met het rijke oeuvre van Claus weet geen bloemlezer raad. Claus-kenner Claes kiest ook maar wat.

Dat gevoel van willekeur is des te sterker bij eigenzinnige vernieuwingen van de canon. Of is de verheffing van Omer Karel de Laey tot het pantheon van dichters het gevolg van ‘culturele evolutie’? De Laeys in het West-Vlaamse dialect geschreven gedicht ‘Ne roibaard ip 'n wisse’ (vertaald als: Een roodborstje op een twijg, gepubliceerd in 1902) is zo verstild dat het wel wat enthousiasmerende aanmoediging had kunnen gebruiken. Ter compensatie veroorlooft Claes zich niet meer dan een vergelijking met een haiku van Basho. Claes: ‘De anekdote van deze dierenfabel is gering. (...) Een vogel pikt naar een in het slijk wriemelende worm. De enige reactie op die gewelddaad is het nawiegelen van de tak waarop de vogel zat.’

De Laey is wel eerder gebloemleesd, maar bloemlezers Komrij, Warren/Molegraaf en Karel Jonckheere e.a. kiezen ieder andere gedichten. Brems/De Coninck kiezen geen werk van hem bij de 100 beste Vlaamse gedichten van de twintigste eeuw.

Op zoek naar bevestiging van Claes' oordeel over De Laey bleek dat Claes in andere zin wel royaal voortbouwt op de traditie. Uit de kast trok ik de literatuurgeschiedenis *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, uit 1967, van R.F. Lissens, die het werk van De Laey typeert als ‘pittige, plastische versjes’. En, stelt Lissens: ‘Hun humor en ironie verraden een grote gevoeligheid.’ Claes kan dat alleen maar beamen en rept van ‘verzen vol nuchtere maar gevoelige ironie in een pittige en plastische formulering’.

Het zijn sporen van haast. Claes is een onstuimige veelweter met een hoge productie. Dit boek had eenvoudig aan belang kunnen winnen als het kritischer en zorgvuldiger was samengesteld.

[Vervolg recensie Rozalie Hirs]

roos’, vooral in het programmatische ‘Tekstverschijning’, wordt geprobeerd onder woorden te brengen hoe het schrijfproces verloopt. Hirs schrijft: ‘het om me heen

ontsluitend waar het kijken ingekeerd uitschrijft een weg vindt'. Deze regels laten in gecomprimeerde taal de verschillende stappen van het schrijfproces zien. De dichter probeert haar omgeving ('het om me heen') te ontsluiten door om zich heen te kijken, de beelden in de eigen geest te transformeren naar taal en die taal op te schrijven. Bij dat transformatieproces spelen twee instanties een rol: het gevoel en de ratio, of 'voelen denken' zoals Hirs het zelf noemt.

Regelmatig keert het motief van de droom in de bundel terug, een motief dat met het voelen en met de verbeelding in verband kan worden gebracht. Het droomachtige idioom van de onbegrensde verbeelding, van een wereld waarin bomen spreken, vogels denken en sterren luisteren, wordt echter ook met natuurwetenschappelijke taal opgeladen:

> (...) bomen vertellen hoe een berg namen ontstaat uit
> de momentane botsing tussen plaatstijddeeltjes sterren
> luisteren
>
> hoe het gebeuren volgens banen zichtbaar gemaakt in
> slof zich
> voltrekt en tijd breekt als een nachtegaal denkt dat hij slaapt

'Plaatstijddeeltjes' herinnert aan Einsteins algemene relativiteitstheorie, net als de afdelingstitels 'Gekromde tijd' en 'Gekromde ruimte'. Einsteins idee dat ruimte en tijd allemaal dimensies van één onscheidbare ruimtetijd zijn, wordt poëtisch uitgedrukt in Hirs' gedichten. Zo wijst ze erop dat je de 'tijd van een boom' afleest aan de ruimte die hij inneemt: 'jaarring jaarring jaarring'. Ook in de term lichtjaren worden ruimte en tijd versmolten. Hirs laat zich in haar pogingen om de wereld te interpreteren dus telkens door de bètawetenschap inspireren. Tegelijk maakt ze van veel minder technische bronnen gebruik: 'Van het wonder is woord' is een collage van fragmenten uit Paul van Ostaijens *Feesten van Angst en Pijn.*

Met verbazing ontrafel ik dit web van citaten, verwijzingen en feiten. Ik zou bijna vergeten wat deze tekst dankzij, of misschien wel ondanks, deze citaten óók is: een schitterende bundel, rijk van taal en met zichtbaar plezier geschreven. Ontrafel dus niet alleen, lees ook vooral. En dan nog eens en nog eens. *Geluksbrenger* is het waard.

B. Zwaal *Zouttong* Querido, 2008 46 pagina's, €17,95
Sneeuwvlok dempt het klokje
door Tsead Bruinja

zee kerkt
tegen rotsen

U denkt misschien dat dit een korte quote is uit de nieuwe bundel *Zouttong* van B. Zwaal en dat is waar, maar het is zelfs het hele gedicht! Het uitroepteken drukt hier overigens geen verontwaardiging, maar juist bewondering uit. Zwaal is een dichter die in twee regels, korter dus nog dan een haiku, een hele wereld op kan roepen. Je ziet met gemak de zee als een kerk, in mijn verbeelding van Gaudiaanse proporties, tegen de rotsen opbotsen. Daarbij maakt de dichter hier prachtig gebruik van het verwisselen van de eigenschappen van het water van de zee en het steen van de rotsen, iets wat hij vaker doet in *Zouttong.* Door gebruikmaking van de eigenschappen die al in voorwerpen van het gedicht zitten, blijft het gedicht bovendien ontzettend compact.

Water speelt een grote rol in deze bundel en bij dat vloeibare karakter past het gebrek aan titels, leestekens en hoofdletters. Het is alsof niets dan de beelden en de muziek van de taal de lezer in de weg mogen staan. Wat niet wil zeggen dat er in de gedichten geen interessante gedachten te vinden zijn, maar bij Zwaal gaat het toch vooral om het tonen.

Een gedicht waar ik steeds bij terugkeer gaat als volgt:

slokjes tintelen de lippen
rood gezogen
bes vat kou

de sneeuwvlok dempt
het klokje

meer bevroren strak
spat vrouw

Piet Gerbrandy *Vriendinnen* Contact, 2008 76 pagina's, €19,95
Langzaam kauwen op hoorn van honing
door Marja Pruis

Grapjanus, Piet Gerbrandy. Wie een van mijn vriendinnen meent te herkennen beschikt over een rijke verbeelding, schrijft hij achterin zijn nieuwe bundel *Vriendinnen.* Voor wie überhaupt een menselijk wezen met duidelijke contouren in een van deze gedichten kan onderscheiden, maak ik een diepe buiging. Maar zo'n verantwoording geeft deze bundel met zijn sexy, intieme titel natuurlijk wel net een lekkere bijklank. Want als je deze odes aan vrouwen getooid met namen als Chloris, Gyrinno en Dindymene achter de kiezen hebt, zijn concrete vriendinnen wel ongeveer het laatste waaraan je denkt. Met één zo'n zinnetje weet de dichter je dan toch weer even met de neus op zijn werkelijkheid te drukken.

Zo huiselijk als deze bundel zich aandient, zo hoog opgetild word je vanaf de eerste regels. Het gedicht Kynthia heeft de volgende openingsstrofe: ‘Kynthia boort mij een blik die mijn woorden wormstekig/ mijn adem doet horten mijn gehemelte droog legt/ en waar zijn de zwavelse wijnen? Het water uit lava?’

Op die hoogte blijven we zweven. Of zweven... Eerder blijven we heen en weer geslingerd worden tussen ijle regionen en diep uitgegraven spondes. Rationele ballast als woordherkenning en syntaxis moeten we als de sodemieter overboord gooien om de dichter bij te houden in zijn amechtige en overvloedige bronst. In feite daagt Gerbrandy

[Vervolg recensie B. Zwaal]

Het is met name de laatste regel die me bezighoudt. Is het een beeld dat aan moet sluiten bij de bes en het klokje dat gedempt wordt? Het zou kunnen. In ieder geval is het Zwaal gelukt om van een winters natuurbeeld voor mij een uiterst erotisch gedicht te maken, dat aan de ene kant lief oogt, door de sneeuwvlok die het klokje afdekt, en waarin aan de andere kan iets duisters plaatsvindt: De ‘bes vat kou’ en vrouw lijkt bijna uiteen te spatten. ‘Spat vrouw’ sluit bij eerste lezing goed aan bij het idee dat je naar een oosters schilderij zit te kijken. Het is, kortom, een gedicht waar je niet snel op uitgekeken raakt.

Aan het einde van de bundel worden de regels langer en begint Zwaal leestekens in te zetten, bij gedichten die ook meteen prozaïscher aandoen. De sfeer verandert mee, want in het voorafgaande gedicht wordt tussen alle natuurbeelden in een torpedo afgeschoten en bevinden we ons in een tot gort geschoten baai. Hoewel dat beeld net zo goed alleen een erotische betekenis zou kunnen hebben, is het een keuze voor een bepaalde beeldtaal en toon die hier goed doordacht lijkt. De dichter werkt naar een climax toe.

Zwaal schrijft in die laatste gedichten onder andere over de ouderdom en reuma: ‘het bewegingsapparaat is sloerie en van slag,/ daar komt een hozig weer de aritraten en reumaten topsnel verfijnen/ zodat zij onbezorgd vocht van de citroenen geniet.’ Je hebt bij die eerste regel bijna het idee dat iemand met een hersenbeschadiging probeert uit te leggen wat er mis is met de coördinatie van zijn ledematen, maar het is zo bedoeld en het is uniek en liefdevol, net als de schitterende speelse opening van het gedicht ervoor: ‘ik wende aan haar borsten, ik bevond ze/ spectaculair druk en zeer innig beknopt’.

Of me nog iets tegenviel aan *Zouttong*? Ik kan bijna niets bedenken, behalve dan dat ik de bundel het liefst had afgesloten met het gedicht op pagina 43 dat eindigt met ‘zij moet nog door, die allene’. Daarna komen een aantal gedichten die ik vooral graag zou horen, maar die minder krachtig zijn dan wat daaraan voorafgaat. Zo is het gedicht dat begint met ‘ode/ de polder/ de overlopen/ de verdwenen’ erg opsommerig en onnodig uitgerekt tot een smalle verticale streep op de pagina. Het beeld van de polder die ‘bebouwd’ en ‘beladen’ is, waaraan talloze eigenschappen worden toegekend, is veel minder compact dan de andere gedichten in deze bundel, waardoor ik de dramatische slotregel ‘ode/ de gestorven/ oneindige blik’ wel begrijp als een klacht over het vernietigde kale landschap, maar door die klacht niet word geraakt.

Los van de laatste, wat zwakkere gedichten, stuur ik u niettemin naar de boekhandel om *Zouttong* te gaan kopen en raad ik de jury's van de literaire prijzen, waar deze bundel zeker voor in aanmerking zou moeten komen, aan om zich eens goed in het werk van deze dichter te verdiepen. Er wacht u in zijn bundels ‘verkoeling in haar armen’, een hart in de ‘mijmermemorie’ en een lichaam als een ‘weiland’. Ik duik er nog even in onder!

[Vervolg recensie Piet Gerbrandy]

je uit om omgekeerd te werk te gaan: in plaats van je aan de hand van bekende woorden en zinsstructuren door een onvermoede emotie of schoonheid te laten verrassen, dompelt hij je onder in een woordenovervloed die zich op het eerste oog aandient als brij of abacadabra, maar die bij rustiger kauwen langzaam ongekende

maar bij nader inzien toch wel héél bekende sensaties oproept. En ja, dan bedoel ik ook héél bekende sensaties...

> Lesbia neem toch die hoorn op van honing
> druipt voor de kleeft voor de toon je stempost
> je zoemstem en lenig mijn spleen met je kelpen volte.
> (...)
> Je holten moeten opgevuld met zand.

In dit gedicht, ‘Lesbia’ getiteld, zou je kunnen zeggen, klopt een man vergeefs aan de hemelpoort. Zoals in ‘Lykoris’ de postbode zijn pakket maar niet door de gleuf gewurmd krijgt: ‘Geen toegang voor bevoegden. Verboden voor de wet./ Bij geen gehoor uw loper in de schede./ Mijn klepgleuf weigert brieven pakketten en kranten.’

Inderdaad, eenmaal oog gekregen voor de vrolijk, geile onderstroom in deze poëzie, is het hek van de dam. ‘Ver van hoofs mijn hebzucht naar jouw/ vingervingers ik vroeg als ik dorst je ten dans o/ ik droeg je op handzaam gerei naar de zee’.

Heerlijk, heerlijk allemaal. De combinatie van de klassieke namen, de geestige retoriek en de schuine suggestie heeft uiteindelijk tot gevolg dat het is alsof je pure porno leest. Maar dan zwieriger, grappiger en vooral: origineler.

Een weemoedig tegenwicht bieden de drie langere prozagedichten; deze zetten de vrolijke lijvigheid van Gerbrandy's poëzie in een zacht melancholiek licht. Vooral de eerste, ‘Zeewind in een pijnboom’, is een liefdesbrief en afscheidslied ineen waaraan Kopland nog een puntje kan zuigen: ‘Hoe lang bewaart het kussen de kuil van je slapen?/ Hoe lang behoedt na jou je linnen de gang van je benen?/ Waar sterft je stem nadat je bent gaan zwijgen?’

Het tweede prozagedicht, ‘Ongemaakt worden’, is een klein college in onthechtheid. ‘Wanneer verdwijnen de dieren? Voor of na de mensen?’ En het derde prozastuk tenslotte biedt een inkijkje in een man op drift. ‘Je hebt vanavond boleten gesmoord en de spier van een traag dier gebraden.’ Het zijn stuk voor stuk sfeervolle teksten, die de lichtvoetiger getoonzette gedichten een existentiële omlijsting geven. Magiër, Piet Gerbrandy.

Victor Schiferli *Toespraak in een struik* De Arbeiderspers, 2008 59 pagina's, €16,95
Miniem geestige formuleringen
door Janita Monna

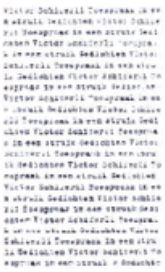

Eerst was er Barack Obama, die met zijn toespraken wereldwijd miljoenen mensen als lijm aan zijn ‘change’ predikende lippen deed hangen. Toen was er, dichterbij huis. Wouter Bos, die toespraak na toespraak geruststellend liet doorschemeren - ‘Crisis? Wat crisis?’ - alles in de hand te hebben. En nu is er *Toespraak in een struik*, de derde bundel van Victor Schiferli, die met zijn debuut *Aan een open raam* in 2000 werd genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs. 2008 is het jaar van de toespraken.

Hoe onwaarschijnlijk het mag klinken, er is een verband tussen al die toespraken te leggen. Want ook Schiferli's werk stelt gerust. De toon is kalm en mededelend, zinnen lopen van a naar b, geen spelletjes met de syntaxis. In twee van de drie afdelingen van *Toespraak in een struik* hanteert Schiferli een strakke vorm, met verzen bestaande uit vijf strofes van drie korte regels, die soms een wat staccato ritme hebben. Maar de ingetogen vorm waarin Schiferli zijn gedichten giet, is bedrieglijk. Onder de geruststellende buitenkant woekert van alles. Alleen de titels van de gedichten spreken al boekdelen: ‘Avondklok’, ‘Versperringen’, ‘Blokkade’, alsof er een oorlog gaande is; ‘Buurtpreventie’, ‘Lessen in paniek’, over wat voor soort wereld gaat het hier? Zijn er dreigingen waartegen deze *Toespraak* wil hoeden? Crises om te bezweren?

Die oppervlakkige kalmte is ook het effect van Schiferli's aanschouwende blik, hij kijkt naar de wereld als stond hij achter een venster. Soms ook daadwerkelijk vanachter glas, op een feestje worden vissen in een aquarium geaaid, een pizzakoerier spreekt vanonder zijn helm:

> Kijk, daar staat hij op je stoep.
> Zijn helm roept iets maar hij kan je
> (‘Ik kan je niet verstaan!’) niet verstaan.
>
> Toch blijft de helm op het hoofd.
> Alles verdubbelt: zo komen we
> nooit voor verrassingen te staan.

Die nauwelijks zichtbare, maar toch aanwezige wand tussen de aanschouwer en de wereld maakt dat grip krijgen nauwelijks mogelijk is, net zomin als bégrip krijgen van wat er eigenlijk gaande is. De dingen lijken zich te voltrekken buiten de dichter. Zie het openingsgedicht, een beheerste opsomming van absurde en verontrustende gebeurtenissen, die geen van alle effect sorteren:

Mischa Andriessen *Uitzien met D* De Bezige Bij, 2008 58 pagina's, €15,-

Een nieuwe soort op het spoor
door Ilja Leonard Pfeijffer

Onder het luid gejoel van vrienden en ander toegestroomd publiek plempt hij zijn winkelwagentje boordevol met willekeurige grote, zware, kleurrijke spullen die er duur uitzien. De helft valt er weer uit. Een ravage is het, die hij leeg en uitgeput achterlaat. Precies zo zijn de meeste poëzie-debuten. De debuterende dichter wil veel te veel tegelijk, plempt zijn bundel vol met allerhande grote ambities, zware woorden en motto's die er duur uitzien. Onvermijdelijk valt er van alles op de grond. Maar dat is niet erg. Integendeel. Dat is precies wat zulke debuten zo leuk maakt.

En precies daarom was het een verbijsterende ervaring voor mij om *Uitzien met D* te lezen, het debuut van Mischa Andriessen. De dure motto's zijn er volop, maar voor het overige is deze bundel precies het tegenovergestelde van wat je van een debutant verwacht. *Uitzien met D* is een kleine, uitgekiende novelle in dichtvorm. Een dromerig en bescheiden boekje, wars van schreeuwende ambities. Het lijkt eerder op een charmante epiloog die een gelauwerde dichter op zijn tachtigste aan zijn imposante oeuvre toevoegt dan op het visitekaartje van een hemelbestormende debutant.

Alle gedichten gaan over hetzelfde thema en dat is niet bepaald groots en meeslepend. Er is een ‘ik’ en er is ‘D’ en beiden zitten ze een zomer lang op een balkon en kijken naar de tuin. Soms praten ze wat. Vaak hebben ze rare gedachten. De witte kat komt telkens voorbij wandelen en als hij er niet is, zitten er vogels bij de vijver:

> Bij de vijver zit een onbekende vogel
> (...)
> Het zijn er twee, als je de spiegeling in het water meetelt.
> Dat doen we. Nu we een nieuwe soort op het spoor zijn,
> kunnen we maar beter overtuigende aantallen presenteren.
> Wetenschappers zijn niet zo snel meer tevreden.
> Wij kunnen nog roekeloos enthousiast zijn

[Vervolg recensie Victor Schiferli]

> Geen opvallende reacties,
> hier en daar gekuch. Alles
> blijft zonder gevolgen.

Het wordt gezien, de dichter slaat het gade, maar de wereld draait, granaat of geen granaat, orgie of niet, gewoon verder en bekommert zich niet om zijn toeschouwer. Het contact hapert, woorden worden misverstaan, mededelingen gaan een eigen leven leiden.

Schiferli's poëzie heeft altijd iets aanschouwends en bedachtzaams gehad, zoals ook een gevoel van vervreemding er eigen aan was. *Toespraak in een struik* gaat verder. Een ‘ik’ komt vrijwel niet meer in de gedichten voor. En duikt die ‘ik’ toch op, dan rijst er twijfel over wie hij is:

> Victor Schiferli staal glimlachend
> bij het hek. Hij ziet mij niet, ik
> ben hem niet. Wel zie ik er zo uit.

Voor ‘ik’ is ‘je’ in de plaats gekomen, een ‘je’ dat voetballers en politici gebruiken, dat gevoelens en lyrische uitbarstingen in toom houdt, een ‘je’, kortom, dat afstand schept. Wie is mij, heet het elders, oudtestamentisch: ‘Woe is me’, wee mij. Dat is tegelijk zo'n beetje de toonzetting van het wat contemplatiever middendeel van de bundel. Daarin is in de gevarieerder vorm ruimte voor gedachten over ik, je, de mens, zijn geest, zijn ziel. Dat leidt niet tot diepgravend filosofische regels, maar wel tot scherpe waarnemingen, met name omtrent de tragiek die in ieder mens schuilt, het sullige, dat bij sommigen wat meer aan de oppervlakte komt, zoals bij Sinterklaas die zijn cadeaus in het café vergeet of bij Henk Molenaar uit Laren die zo graag de ruimte in wil, ‘maar uit zijn honderd/ modelraketten haalt hij ook veel genoegen’.

In dergelijke typeringen komt ook Schiferli's droge humor naar voren. Zijn gedichten zitten vol met miniem geestige formuleringen, die vaak een kraakhelder beeld voor de geest toveren. Zit iemand uren op een stoel, constateert de dichter ingetogen: ‘de stoffering huldigt je broek’; in het pijnlijke ‘Blind date’ de ontnuchterende regels: ‘Op het betaalkanaal/ schoof een penis als/ een zwaardvis heen en weer.’ Het zijn lullige beelden haast: een hond met ‘oren als jaszakken’, die niettemin op de lachspieren kunnen werken, bij mij althans, en die hun kracht ontlenen aan de afstand waarmee ze geschreven zijn.

Schiferli werkt aan een hecht oeuvre, in *Toespraak in een struik* keren thema's en afzonderlijke regels en beelden uit vroegere gedichten terug en krijgt bijvoorbeeld met het gedicht ‘Verschenen ober’ de vorige bundel *Verdwenen obers* een antwoord.

Deze *Toespraak* heeft niet de drang de onbegrijpelijke wereld te veranderen. Er is geen verzet. Schiferli is de situatie meester, dankzij ‘Lessen in paniek’ en onderstaande regels uit dat gedicht vormen een treffende karakterisering van zijn poëzie:

> Controleer de situatie
>
> door te denken aan een ding:
> stofnesten in de schuur,
> het duister in de afvoerput.

Of nog anders in zijn eigen woorden: ‘Helder de woordkeus/ donker de implicatie.’

[Vervolg recensie Mischa Andriessen]

> over alles wat onbekend is,
> zelfs over een zwarte vogel
> die alleen als je heel goed kijkt
> geen kraai is, ten minste, bijna niet.

Dit is de dominante toon van de bundel. Er gebeurt zo goed als niets en wat er gebeurt, gebeurt vooral in de gedachten van D en ‘ik’. Dit alles wordt verteld in rustige, weinig opzienbarende bewoordingen, die dicht tegen de spreektaal aanschurken. Soms klinkt het zelfs een beetje oubollig, met zinnetjes als: ‘“Die voeren iets in hun schild,” bromt D.’

De relatie tussen D en ‘ik’ is niet helemaal duidelijk. De flaptekst spreekt van ‘een verloren vriendschap’. D is een man, maar vaak wordt hij beschreven als een kleine jongen, zoals bijvoorbeeld in het gedicht dat hij een mooie tekening heeft gemaakt en in de gedichten die erover gaan dat hij later zeker astronaut zal worden, waaronder deze:

> D zal een astronaut zijn die lelijk
> zijn enkel verzwikt in de krater,
> die hij als eerste te laat ontdekte.

Maar in andere gedichten heeft D veel te volwassen gedachten voor een jongen: ‘D vraagt of het morbide is te verlangen/ naar je eigen ondergang.’ In één gedicht wordt de verhouding tussen ‘ik’ en D beschreven als een verhouding tussen moeder en zoon: D ‘verbergt de zelfontspanner/ in zijn vuist. Op zijn teken kijken we/ diepstbedroefd en springt hij in mijn armen./ Die hem niet kunnen dragen,/ zodat op elke foto een onthutste moeder staat,/ schuldig starend naar haar gevallen kind.’ Maar in andere gedichten lijkt D eerder op de minnaar van ‘ik.’ Het feit dat je de relatie tussen beiden niet precies kunt definiëren voegt toe aan de wonderlijke sfeer van twee mensen die zich ergens in een landerig vacuüm bevinden, ver van de gewone-mensen-wereld.

Niet alle gedichten zijn even sterk. Sommige zijn te makkelijk, zoals de gedichten die het moeten hebben van een zogenaamd grappige clou aan het einde. Een voorbeeld is het openingsgedicht waarin wordt gezegd dat D en ‘ik’ graag autorijden en dat D dan stuurt en dat er dan aan het einde staat: ‘D heeft me beloofd dat hij dit jaar/ nog zijn rijbewijs haalt.’ En in sommige gedichten wordt het allemaal wel erg dun en niksig met prozaïsche zinnetjes die zonder opsmuk vertellen dat er weer niets is gebeurd.

Maar de gedichten versterken elkaar. De telkens terugkerende banaliteiten hebben een hypnotiserend effect, zodat je het als lezer op een gegeven moment buitengewoon goed voorstelbaar vindt om een lange hete zomer lang niets anders uit te vreten dan op je balkon te zitten en een beetje de tuin in te koekeloeren. En aan het einde van de bundel heb je toch iets beleefd, net als de twee protagonisten die niets hoeven mee te maken om van alles te beleven. *Uitzien met D* is een wonderlijk debuut. En dat is een compliment, want gewone debuten zijn er al genoeg.

Hanz Mirck *Archiefvernietiging* Prometheus, 2008 52 pagina's, €17,95
De geur van een vergeten appelras
door Rob Schouten

Stadsdichter van Zutphen, vertaler en veelgevraagd performer, galmt het omslag van Hanz Mircks derde bundel *Archiefvernietiging*, maar wat hij toch vooral is: troubadour, romantisch dichter van liefde en dood. Mircks gedichten zijn warm, pulserend zou ik haast zeggen. Hij is gevoelig voor de geheimzinnigheden van het bestaan, eerder een dichter van de avond en de nacht dan van het daglicht. De pak 'm beet veertig gedichten lezen als nocturnes. Van de strakke vorm die ze per saldo hebben (allemaal sonnetten, zij het dat ze niet rijmen) merk je niet veel, ondanks hun vorm vloeien ze zoet. Waar hij zich ook bevindt, Milaan, IJsland, Berkel, op een begraafplaats of bij de handlezeres, de gedichten die hij eraan wijdt, verraden altijd eenzelfde gevoel voor magie, die even goed twaalf seconden kan duren als een heel leven. In ‘Vrij op naam’ telt de dichter zijn resterende dagen:

> Ik ga dood. Nog zo'n twaalfduizend nachten
> Toch wil ik met jou een huis: wij tegen de bank.
> Ik probeer niet te wennen aan ons geluk,
> de stemmen van de buren nog niet te horen

Mircks gedichten hebben iets tijd- en ruimteloos, wáár ze zich ook ophouden. Daardoor krijg je er niet altijd goed greep op. Ik denk ook wel eens: lariekoek, mooischrijverij. Maar overheersend is toch het gevoel dat deze dichter een antenne heeft voor het levensmysterie:

> Als je mij niet meer herkent
> in je lege handpalm de wereld, open je vuist,
> ik breng je de geur van een vergeten appelras

Archiefvernietiging, dat moet zoiets betekenen als vernietiging van de bewaarplaats der dingen, of misschien zelfs: weg met de herinnering aan harde feiten. Laat ons liever dromen. ‘Een boek over het paradijs is geen routebeschrijving/ Leer het uit je hoofd en je weet niets’ heet het in ‘De weg vragen’. Conclusie, onbestemdheid is voor deze dichter het grootste goed.

Lidy van Marissing *Zoek de lege gebieden* Van Gennep, 2008 96 pagina's, €16,-
Honderduit vertellen
door Thomas Möhlmann

Om alles in dit menselijke ondermaanse maar eens bondig samen te vatten: ‘als we niet lezen of tellen of tikken, kijken we/ op ons horloge terwijl/ we bellen misschien, honderduit vertellen’. Na bijna honderd pagina's Lidy van Marissing aan de telefoon, weten we dat het leven daar zo'n beetje op neerkomt al met al. En dat er natuurlijk nog zo veel méér is. Er is poëzie, ‘taal: hele of halve beheersing/ van lucht’, herinnerd en huidig geweld, overvloed en begroeiing. Er komen mensen over de vloer, er zit een meisje met een dode vogel tussen de takken, en onderwijl drijven er schimvissen ‘tussen/ gordijnen, kamers in en uit’. Of, zoals ze zelfs in sleutelgedicht ‘Uitingen’ vervolgt:

> (...) een vloed
> van vlottende betekenissen spoelt
> over verstoorde plaatsen: omgewoelde
> aarde, dichtgegooide
> tuin, stukgeslagen huis

De telefoonmonoloog van Van Marissing is verdeeld over zes afdelingen, of zeven als je de proloog die uit één gedicht bestaat meetelt, en geen moment bekruipt je de behoefte om op te hangen. Haar kletsen heeft enerzijds iets vrijelijk meanderends, anderzijds iets bijzonder gerichts: hoe losjes of spelerig (slechts een enkele keer ietwat flauw, maar vaker juist geestig) het soms ook geformuleerd wordt, het gáát bij Van Marissing nooit nergens over. Waar gaat het dan wel over? Zie boven, steeds alleen over de fundamenten van het menselijk leven.

Een goed teken daarbij was wat mij betreft dat ik toen ik de bundel ‘uit’ had, weer gewoon van voren af aan wilde beginnen. Met de mode van steeds dikker wordende bundels van de laatste jaren, ben je soms - zelfs als het goede poëzie is - opgelucht als je aan het einde bent aangekomen. Niet altijd natuurlijk, en in ieder geval ook niet bij *Zoek de lege gebieden*: het menselijk leven blijft bij Van Marissing ook bij herhaalde lezing fascineren en verrassen.

Marc Tritsmans *Man in het landschap* Nieuw Amsterdam, 2008 64 pagina's, €14.90
Fluisterkracht
door Ron Rijghard

Oudere kunstenaars hebben moeite om aandacht voor hun werk te genereren. De kunst vernieuwt zich voortdurend en wat als je je vorm gevonden hebt? Het is ook een probleem voor een dichter als Marc Tritsmans (1959). Tritsmans stipte het probleem al eens aan. In de estafettereeks met gedichten in *NRC Handelsblad* koos hij voor Miriam Van hee, zeggende: ‘Omdat in de poëzie niet alleen wat trendy, vernieuwend en ontregelend is, alle aandacht moet krijgen.’ In principe heeft hij gelijk, al stut *Man in het landschap*, de zevende bundel van Tritsmans, niet in elk opzicht deze bewering.

De bundel bevat observerende en peinzende gedichten, over fietsen, de seizoenen en het landschap. Voor de fluisterkracht van zijn gedichten vertrouwt Tritsmans op enjambement en ritme, en een bescheiden frappe in de laatste regel. Zijn formuleringen zijn schoorvoetend en klassiek: bij deze dichter fluit de westerstorm en is de zee nog loodgrijs. Een zeehond is het teken ‘dat nog niet alles verloren is’. Dat is ook een voorbeeld van zo'n slotregel waarmee Tritsmans een schuifelend gedicht net even in een ander licht plaatst.

Het is vakbekwaam gedaan, al ontglipt hem zo nu en dan een metafoor (de flitsen op je netvlies van het kijken in de zon als weggeëtste beelden van lichaamsvormen in ‘Wellustig’). Erg fraai is ‘Bekering’, mysterieus, en geschreven met wat meer bravoure en cadans. Bovendien voorzien van een ruggegraat met welluidende Hollandse plaatsnamen. Het begint als volgt: ‘Het naderde op de kade in Perkpolder/ zwol aan op de overzet naar Kruiningen/ spatte van de golven op de Westerschelde’. Een storm? Of een hogere macht, gezien wat in het derde kwatrijn volgt: ‘(...) zegende ons op de toren van/ Goedereede, bekeerde ons nabij Zoutelande, doopte ons ter hoogte van Oranjezon.’ De slotzin houdt het raadsel in stand: ‘Zelfs door een god konden we hieruit niet worden gered.’ Bij zo'n gedicht leeft deze lezer toch even op.

Anneke Claus *Dat was dat* Passage, 2008 64 pagina's, €14,50
Rake klappen
door Tsead Bruinja

‘U zult wel denken dat ik volslagen maf ben,’ zegt Anneke Claus in haar tweede bundel *Dat was dat.* Hier is iemand aan het woord die net iets anders op de wereld reageert dan de gemiddelde medemens, maar maf lijkt me een groot woord, hoogstens een tikkeltje agressief: ‘feit blijft dat iedereen die ik in mijn hart sluit/ mijn klappen moet ontwijken’. Haar gekte en agressie beschouwt ze als erfelijk. Zo heeft ze het in een mooi gedicht, dat helaas een beetje flauw begint met ‘er was een man/ ik zal zijn naam niet noemen’, over haar vader, een man die nooit het gevaar van een situatie inziet, als een bezetene rijdt en ‘stellig gelooft// dat sterven zo eenvoudig nog niet is.’

Wat levert die eigenaardige erfenis op? Mooie weerbarstige slotstrofes van een gedicht over de eerste keer, die ze niet met haar grote liefde beleefde: ‘de eerste keer niet/ zal met jou zijn// we zijn moe/ om niet te zeggen uitgeput// ik schik me in je greep/ en ben vertrokken.’ Zo had ik nog niet eerder iemand een liefdevolle omhelzing zien omschrijven.

Een ander hoogtepunt is een cyclus van kort poëtisch proza waarin gespeeld wordt met drie schijnbaar onverenigbare grootheden, de koers van de euro, een verliefdheid en drugs: ‘De euro bracht niets dan economische tegenspoed. ik was/ verliefd, maar hij woonde in Frankrijk en daar kwam ik net vandaan. om de tijd te doden nam ik heel veel drugs en ging net niet dood.’

Een aantal maal gaat een gedicht te lang door en soms zijn de grappen wel erg flauw, maar als u daar overheen leest, heeft u een bundel in handen waarin een aantal rake en liefdevolle klappen uitgedeeld worden.

Poëzie in beeld

Waarom poëtisch?

(Typo)grafisch vormgever René Knip (www.atelierreneknip.nl):

‘LINDE,

Een merknaam op de kont van een vervallen tractor of havenkraantje uit de vijftiger jaren, ergens aan een vaart in de Haarlemmermeer... Gefotografeerd in de nazomer van 2008.

De letter zelf is een vette script in gietijzer. Waarschijnlijk met een redelijk geoefende hand op papier gezet en tot gietmodel gemaakt. De L van Linde heeft een modieuze kuif met een mooie vette krul gekregen. Dik, weelderig haar waar je wat mee kunt in het leven. Zie dit logo als een man, type ruwe bolster, blanke pit. Altijd in voor een geintje, maar eerlijk als het erop aankomt. Een stoere havenarbeider die met brilcream zijn kuif heeft geboetseerd en straks zijn meissie gaat halen om deze zondag namiddag te gaan dansen.

Zijn Linde...’

Top-15

Best verkochte poëzie (verkoopweek 25 tot en met week 49 van 2008)

1 **(4) Gerrit Komrij**. *De Nederlandse kinderpoëzie in 1000 en enige gedichten.* Prometheus, €19,95.
2 **(-) Nico Dijkshoorn**. *Daar schrik je toch van.* Nieuw Amsterdam, €14,95.
3 **(-) Ilja Leonard Pfeijffer en Gert Jan de Vries**. *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben.* Meulenhoff, €19,95.
4 **(-) Rutger Kopland.** *Toen ik dit zag.* Van Oorschot, €13,50.
5 **(3)** *Vrij!* Maarten Muntinga, €7,50.
6 **(6) Toon Tellegen**. *Daar zijn woorden voor.* Maarten Muntinga, €7,90.
7 **(1) Huub Oosterhuis**. *Wie bestaat.* Ten Have, €19,90.
8 **(7) Francesco Petrarca**. *Het Liedboek.* Athenaeum-Polak & Van Gennep, €54,95.
9 **(-) Rutger Kopland**. *Geluk is gevaarijk.* Maarten Muntinga, €9,90.
10 **(-) Judith Herzberg**. *Het vrolijkt.* De Harmonie, €14,50.
11 **(-) Gerrit Kouwenaar**. *Vallende stilte.* Querido, €19,95.
12 **(-)** *Geef me de tijd.* Maarten Muntinga, €9,95.
13 *Vriendschap.* Maarten Muntinga, €9,95.
14 **(-) Dante Alighieri**. *De goddelijke komedie.* Athenaeum-Polak & Van Gennep, €39,95.
15 **(-) Judith Herzberg**. *Doen en laten.* Maarten Muntinga, €8,-.

Bron: Stichting CPNB.
Zie www.debestseller60.nl

Nieuw verschenen

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ Nederlandstalige poëzie

- **Mischa Andriessen**. *Uitzien met D.* De Bezige Bij, €24,90. (oktober 2008) Debuut
- **Maarten van den Berg**. *Traktaatjes.* Prometheus, €19,95. (november 2008)
- **H.C. ten Berge**. *Hollandse sermoenen.* Atlas, €17,50. (oktober 2008)
- **Marc van Biezen**. *Ervaringsdeskundige.* Mistral, €12,95. (oktober 2008)
- **Martin Carrette**. *Echo's van raveel e.a.* Berghmans Uitgevers, €19,50. november 2008)
- **Anneke Claus**. *Dat was dat.* Passage, €14,50. (november 2008)
- **Marleen de Crée**. *Hinkelspel*, P, €15,-. (oktober 2008)

- **Rodaan Al Galidi**. *De laatste slaaf.* Meulenhoff | Manteau, €19,95. (januari 2009)
- **Jan Geerts**. *De n van iemand.* P, €14,-. (oktober 2008)
- **Piet Gerbrandy**. *Vriendinnen.* Contact, €19,95. (oktober 2008)
- **Erik Jan Harmens**. *Gospels en psalmen.* Nijgh & Van Ditmar, €15,-. (november 2008)
- **Judith Herzberg**. *Het vrolijkt.* De Harmonie, €14,50. (oktober 2008)
- **Reinder Willem Hiemstra**. *Een zachte steneging.* Kleine Uil, €12,50. (november 2008)
- **Rozalie Hirs**. *Geluksbrenger.* Querido, €17,95. (november 2008)
- **Maarten Inghels**. *Tumult.* Van Gennep, €12,50 (november 2008) deel 17 in Sandwichreeks
- **Bart Janssen**. *Opzicht*, PoëzieCentrum, €17,50. (oktober 2008)
- **Antoine de Kom**. *De lieve geur van zijn of haar.* Querido, €17,95. (december 2008)
- **Rutger Kopland**. *Toen ik dit zag.* Van Oorschot, €19,50. (november 2008)
- **Antjie Krog**. *Waar ik jou word.* Podium, €2,50. (januari 2009) Gedichtendagbundel
- **Herman Leenders**. *Vervalsingen.* De Arbeiderspers, €16,95. (november 2008)
- **A. Marja**. *Ergens halverwege zweven.* Kleine Uil, €14,50. (oktober 2008)
- **Hanz Mirck**. *Archiefvernietiging.* Prometheus, €17,95. (november 2008)
- **Erwin Mortier**. *Voor de Stad en de Wereld. De gedichten tot dusver.* De Bezige Bij, €16,90. (november 2008)
- **Marcel Möring**. *Reinigingsadvies.* De Bezige Bij, €16,50. (november 2008)
- **Leonard Nolens**. *Woestijnkunde.* Querido, €16,95. (november 2008)
- **Marcel Obiak**. *Een eeuwig eind*, PoëzieCentrum, €17,50. (oktober 2008)
- **Geert Ooms**. *Van vogel, wilg en regen.* De Geus, €14,90. (januari 2009)
- **Th. Van Os**. *Vrouwenliefde & andere gedichten.* De Arbeiderspers, €16,95. (november 2008) Met cd
- **Willem Jan Otten**. *Welkom.* Van Oorschot, €16,-. (november 2008)
- **Hagar Peeters**. *Loper van licht.* De Bezige Bij, €12,90 (oktober 2008)
- **Elvis Peeters**. *Dichter.* Podium, €14,50. (november 2008) Debuut
- **Frank Pollet**. *aLDIDa.* P, €15,- (oktober 2008)
- **Hilbrand Rozema**. *Slagveldtoerisme.* De Arbeiderspers, €16,95. (november 2008)
- **Victor Schiferli**. *Toespraak in een struik.* De Arbeiderspers, 16,95. (oktober 2008)
- **Rense Sinkgraven**. *Sloop de stad met tedere woorden.* Kleine Uil, €12,50. (november 2008)
- **Mark Tritsmans**. *Man in het landschap.* Nieuw Amsterdam, €14,90. (november 2008)
- **David Troch**. *Laat[avond]taal*, PoëzieCentrum vzw, €17,50. (oktober 2008)
- **Tom Van de Voorde**. *Vliesgevels filter*, PoëzieCentrum, €17,50. (oktober 2008) Debuut
- **Paul Verbruggen**. *Er is iets om de dingen heen.* Van Gennep, €12,50 (november 2008) deel 18 in Sandwichreeks
- **Lief Vleugels**. *Mensen.* P, €22,50. (oktober 2008) Met schilderijen van Jef Blancke.
- **Frank De Vos**. *In omstandigheden.* Berghmans Uitgevers, €13,90. (november 2008) Debuut
- **Victor Vroomkoning**. *Ommezien. Gedichten 2008-1983.* De Arbeiderspers, €49,90. (november 2008)
- **Hans van de Waarsenburg**. *Wie hier nog komt.* Wereldbibliotheek, €15,90. (januari 2009)

■ Bloemlezingen

- **Dirk van Bastelaere, Erwin Jans en Patrick Peeters** (samenst.) *Hotel New Flandres. 60 jaar Vlaamse poëzie (1945-2005)*, PoëzieCentrum vzw, €29,95 (december 2009)
- **Geert Buelens**. *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog.* Ambo | Manteau, €49,95. (november 2008)
- **Pier Boorsma, Teake Oppewal en Geertrui Visser** (samenst.). *Spiegel van de Friese poëzie.* J.M. Meulenhoff, €29,90. (november 2008) Tweetalige uitgave
- **Martin Bril (red**.). *De Bril van Chabot. Martin Bril kiest de mooiste gedichten van Bart Chabot.* De Bezige Bij, €16,90. (november 2008)
- **Daniël Dee** (red.). *Meesterwerk. Dichters van nu over hun voorgangers.* Passage, €15,-. (januari 2009)

- *Het Kaartenhuis van de poëzie. Een huis van poëzie in zesendertig gedichten.* De Bezige Bij, €24,90. (november 2008)
- **Ilja Leonard Pfeijffer en Gert Jan de Vries** (samenst.). *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben. De canon van de Europese poëzie.* Meulenhoff, €19,95/79,95 (gebonden). (november 2008)
- **Menno Wigman en Rob Schouten** (samenst.). *A joy forever. De bekendste liefdesgedichten uit de wereldliteratuur.* Prometheus, €15,-. (november 2008)
- **Wim Zaal** (samenst.) *De 100 leukste dierengedichten.* Meulenhoff, €29,70. (februari 2009)

■ Vertaald

- **Aboe l-Alaa al-Ma'arri**. *Uit vrije dwang.* (Vert. Pieter Smoor, gedichten Jaap van den Born). De Vrije Gedachte, €21,-. (september 2008)
- **W.H. Auden**. *Nee, Plato, nee.* (Vert. Benno Barnard, Huub Beurskens en Wiel Kusters). Meulenhoff, €29,95. (januari 2009)
- **John Burnside**. *Het bal in de inrichting.* (vert. Kees Klok). Wagner & Van Santen, €24,50. (november 2008) Tweetalige uitgave
- **Lord Byron**. *De omzwervingen van jonker Harold.* (Vert. Ike Cialona). De Arbeiderspers, €39,95. (december 2008)
- **Juan Gelman**. *Plaatsen & Kanttekeningen.* (Vert. Stefaan van den Bremt & Guy Posson). P, €22,-. (oktober 2008)
- **W.L. Idema** (Samenst. en vert.). *Transparante tranen.* Atlas, €24,- (oktober 2008) Klassieke gedichten uit China
- **René Smeets, Maarten Tengbergen e.a.** (red. en vert.), *Na de dood stond ik middenin het leven. Kopstukken van de naoorlogse Poolse poëzie.* (red. en vert. e.a. P, €29,50. (oktober 2008). Bloemlezing met poëzie van o.a. Czeslaw Milosz, Tadeusz Rózewicz, Julia Hartwig, Wislawa Szymborska, Zbigniew Hertbert.
- **Jürgen Nendza**. *Flugtöne/Vlieggeluiden.* (Vert. Ard Posthuma). Verlag Ralf Liebe/Maastricht International Poetry Series, €10,- (oktober 2008) Tweetalige uitgave
- **Matthew Sweeney**. *Het ijshotel.* (Vert. Peter Nijmeijer). Atlas, €18,50 (oktober 2008)

■ Secundair

- **Chrétien Breukers.** *Gedichten schrijven.* Augustus, €12,50. (januari 2009)
- **Geert Buelens**. *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog.* Ambo | Manteau, €19,95. (november 2008)
- **Gaston Franssen**. *Gerrit Kouwenaar en de politiek van het lezen.* Vantilt, €19,90. (oktober 2008)
- **Lisa Kuitert** (red.) *De lezende Lucebert.* Vantilt, €36,90. (oktober 2008)

Poëzie-agenda

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ 28 januari 2009
Gedichtenbal
Paradiso, Amsterdam

In het kader van het internationale literaire festival Weerwoord worden tijdens de opening van het festival de nominaties voor de VSB-poëzieprijs 2009 bekend gemaakt. Ook de officiële aanstelling van de Amsterdamse stadsdichter en zijn of haar eerste optreden staat op het programma.

Voor meer informatie zie www.weerwoordfestival.nl

■ 28 januari 2009
Verkiezing Dichter des Vaderlands
NPS, televisie

De verkiezing van de Dichter des Vaderlands wordt eens in de vier jaar georganiseerd door Poetry International, NPS, NRC Handelsblad, de Koninklijke Bibliotheek en de Poëzieclub. De vijf genomineerden voor de verkiezing van de nieuwe Dichter des Vaderlands zijn Tsead Bruinja, Joke van Leeuwen, Erik Menkveld, Ramsey Nasr en Hagar Peeters. Op 28 januari 2009 wordt in een live televisieprogramma van de NPS, Dichter des Vaderlands, de nieuwe Dichter des Vaderlands bekend gemaakt.

■ 29 januari 2009
Gedichtendag
Diverse locaties in Nederland en Vlaanderen

Het thema voor de tiende Gedichtendag is de verkiezing van de nieuwe Dichter des Vaderlands, die op 28 januari aan de vooravond van Gedichtendag gekozen zal worden.

Gedichtendag is hét poëziefeest van Nederland en Vlaanderen. Ieder jaar op de laatste donderdag van januari, staat de poëzie een dag lang centraal. De Zuid-Afrikaanse dichteres Antjie Krog heeft de Gedichtendagbundel *Waar ik jou word* geschreven. Drie dichters ontvangen de Gedichtendagprijs 2009 voor het mooiste Nederlandstalige gedicht van 2008. Aan deze prijs is een geldbedrag van €2.500 verbonden.

Voor meer informatie zie www.gedichtendag.org

Een greep uit de Gedichtendagactiviteiten:

Utrecht: Het Huis van de Poëzie

Het Utrechts Archief, Hotel/Restaurant De Rechtbank

In het Huis van de Poëzie kan men luisteren naar voordrachten van podiumdichters en debutanten, advies vragen aan een dichter tijdens het Poëtisch Spreekuur of een lezing of bundelpresentatie bijwonen. Met onder anderen Alexis de Roode, Hanz Mirck, Erik Jan Harmens, Mustafa Stitou, Marcel Möring, Annemieke Gerrist, Philip Hoorne, Jana Beranová, Arjen Duinker, Tsead Bruinja, Bart Chabot, Gerrit Kouwenaar en Rob Schouten.

Voor meer informatie zie www.huisvandepoezie.nl

Groningen: Poëziemarathon (28 en 29 januari)
Diverse locaties

In het kader van Gedichtendag organiseert Stichting Poëziemarathon jaarlijks een 24-uurs Poëziemarathon in de stad Groningen. Met optredens van onder meer Koos van Zomeren, Laura Demelza Bosma, K. Michel, Judith Herzberg, Els Moors, H.H. ter Balkt en vele anderen.

Tevens zal de nieuwe Groninger stadsdichter bekend worden gemaakt.

Voor meer informatie zie www.poeziemarathon.nl

Amsterdam: 30+30 Dichtersmarathon
Literair theater Perdu

Dertig dichters lezen drie gedichten voor: twee van zichzelf en een van een buitenlandse collega.

Met optredens van Toon Tellegen, Pieter Boskma, Elma van Haren, Rozalie Hirs, Peter van Lier, Nachoem Wijnberg, Erik Bindervoet, Krijn Peter Hesselink, Frank Keizer, Jeroen van Rooij, Sylvia Hubers, Marc Kregting, Mischa Andriessen, Floor Busschenhenke, Daan Doesborgh, Gert de Jager, Amarantha Groen, Helene Gelens, Piet Gerbrandy, Nanne Nauta, Martin Reints en vele anderen.

Tegelijk met de Dichtersmarathon verschijnt een speciale editie van het webzine Blue Turns Grey (http://www.blue-turns-grey.nl/) met werk uit deze marathon.

Voor meer informatie zie www.perdu.nl

Boxtel: Dicht-Slam-Rap
Restaurant En Garde!

Zesde editie van dit evenement, waarbij traditionele dichters, slammers en rappers op één podium te vinden zijn. Twaalf door de jury geselecteerde dichters en slammers treffen elkaar voor de finale-avond van de Dicht-Slam-Rap. Deelnemers maken kans op

een plaats in de dichtbundel die ter gelegenheid van het evenement verschijnt.

Voor meer informatie zie www.dichtslamrap.nl

■ 14 en 15 februari 2009
Festival Mooie Woorden
Academietheater, Janskerkhof, Utrecht

Vijfde en lustrumeditie van dit literatuur- en poëziefestival. Muziek, theater, literatuur, poëzie, cabaret en beeldende kunst wisselen elkaar af.

Voor meer informatie zie www.festivalmooiewoorden.nl

■ 1-30 maart 2009
Festival Pessoa in Nederland
Diverse locaties, Utrecht

In maart zijn op dit festival in Utrecht 16 voorstellingen rond de Portugese dichter Fernando Pessoa te zien. Op 1 maart is de opening in theater Kikker. Op het programma staan universitaire lezingen, speelfilms, optredens van Nederlandse dichters geïnspireerd door Pessoa en de première van Pessoa's toneelteksten.

Voor meer informatie zie www.fernandopessoa.nl

■ 6-10 april 2009
Week van de poëzie
Diverse locaties in diverse steden

Tal van podia in het land vieren begin april de vijfde week van de poëzie, met voordrachten, lezingen en andere activiteiten. Ook wordt in deze week voor de zeventiende maal de VSB Poëzieprijs uitgereikt in de Amsterdamse Rode Hoed.

Voor meer informatie zie www.weekvandepoezie.nl

■ 24 mei 2009
Koningsblauw
Diverse podia in België

Achtste editie van het poëzieprogramma van Kunstcentrum Behoud de Begeerte. Met voordrachten van diverse talentvolle dichters, opgeluisterd met passende muzikale entr'actes.

Voor meer informatie zie www.begeerte.be

■ 30 mei 2009
Doe Maar Dicht Maar Festival
In en om de Oosterpoort, Groningen

De 24e editie van dit poëziefestival voor jongeren bestaat uit tal van activiteiten: 's middags zijn er masterclasses en workshops, 's avonds staan in de Oosterpoort de tien winnaars van de poëziewedstrijd centraal in een dynamisch programma dat wordt opgeluisterd met muziek.

Voor meer informatie zie www.doemaardichtmaar.nl

Poezieclub
De poëzieclubpagina's worden samengesteld door de Stichting Poëzieclub

Panel

Het Dichterspanel bestaat sinds zomer 2008 uit Maria Barnas en Erik Lindner. **Maria Barnas** (1973) is beeldend kunstenaar en schreef de romans *Engelen van ijs* (De Arbeiderspers, 1997) en *De baadster* (2000); voor haar poëziedebuut *Twee zonnen* (2003) ontving ze de C. Buddingh'-prijs. In 2007 verscheen haar tweede bundel: *Er staat een stad op.* **Erik Lindner** (1968) debuteerde bij Perdu met de dichtbundel *Tramontane* (1996). Bij De Bezige Bij verschenen *Tong en trede* (2000) en *Tafel* (2004) . Lindner is poëzierecensent voor *De Groene Amsterdammer.*

Geld lenen als de zon schijnt

Het Dichterspanel van de Poëzieclub verkoos de nieuwste bundel van Nachoem M. Wijnberg, *Het leven van* (Contact, 2008), tot de nieuwe Poëzieclubkeuze. De stem van een belangrijk dichter laat zich ook in Wijnbergs nieuwste weer herkennen. Het panelrapport vindt u hieronder, een recensie door Rutger H. Cornets de Groot eerder in dit nummer.

door Erik Lindner en Maria Barnas

Nachoem M. Wijnberg schrijft geen denkende poëzie, Wijnberg denkt door middel van poëzie. Hij debuteerde in 1989 met *De simulatie van de schepping.* Bijna jaarlijks verschijnt er een boektitel: een dichtbundel, roman of verzamelbundel. Voor de bundel *Eerst dit dan dat* (2004) ontving hij de Jan Campertprijs. In doodgewone taal, via rustige en vaak een beetje gelaten opmerkingen, laten de gedichten daarin een peilloze afgrond zien. Zijn afgemeten stijl continueerde Wijnberg in de bundel *Liedjes* (2006), waarin hij een eenvoud betrachtte die de grenzeloze complexiteit van zijn werk alleen maar schrijnender maakte.

Zijn nieuwe bundel *Het leven van* bestaat uit gedichten waarvan de regels langer zijn dan de bladspiegel. ‘Jongens en meisjes, ik ben nieuw hier, vraag maar of er iets is waar ik goed in ben, het is makkelijk te zien waar ik niet goed in ben.’ Wijnberg creëert net als in zijn vroegere werk een anekdote die als een parabel lijkt te werken. Zijn regels lijken op formules, maar zijn nooit helemaal rond. Het werk van Wijnberg heeft een kenmerkende ongerijmdheid, er hangt een prettige a-grammaticaliteit over zijn regels. ‘Ben je bang voor in het donker altijd dezelfde wandeling te maken?’ Die ongerijmdheid slaat ook op de situaties en verstandhoudingen die hij in zijn gedichten voorstelt. Ze zijn helder en verwarrend, zoals een droom die plotseling wordt onderbroken. *Het leven van* bevat opnieuw poëzie waarin de auteur alles op het spel zet. Behalve dokters komen gedichten lang toneelspelers voorbij, Grieken en Romeinen en hun strijdtoneel en krijgsgeschiedenis, en opnieuw verwijzen de lange titels naar Wijnbergs bekendheid met klassieke Chinese poëzie. En als altijd gaan zijn gedichten over het leren en handelen: ‘De regels zijn er toch alleen maar om mij te helpen herinneren wat ik nodig heb om wat ik doe beter te doen.’ Er bestaan methodes om begrip te kweken voor een verhaal en evengoed methodes om dat begrip juist met man en macht te omzeilen, en tussen die twee polen slalomt Wijnberg in deze prozaïsche gedichten. Armoede en rechtvaardigheid zijn vaak onderwerp

of, liever gezegd, kapstok in de bundel, zoals in het gedicht ‘Als ik genoeg geld leen wordt de bank mijn slaaf’ dat zo begint: ‘Een bank leent mij geld, als ik niet terugbetaal zeggen zij mijn baas dat hij mijn loon aan hen moet betalen./ Maar zij moeten mij genoeg overlaten om te eten en slapen en een paraplu als het regent./ Zij kunnen ook mijn huis leeghalen, de meubels zijn niet veel waard, maar elk klein beetje helpt./ Elke ochtend ga ik naar mijn werk, als ik niet vroeg begin hebben ze zo een ander, geen bank wil mij dan nog geld lenen als de zon schijnt.’ Armoede, bezitsloosheid, door het water rennen dat zo ondiep is dat het lijkt of je erover rent. Nachoem M. Wijnberg is een auteur van wie je in zijn sterk uiteenlopende bundels altijd de stem herkent. En dat is het kenmerk van een belangrijk dichter.

Naast de clubkeuze *Het leven van* van Nachoem M. Wijnberg, beveelt het panel ook de bundels *Dwaalwegen* van Bernlef en *Toespraak in een struik* van Victor Schiferli van harte aan. Uit eerstgenoemde bundel treft u hieronder een gedicht:

In afwachting

Het glasgordijn hangt stil
de deurknop roerloos
licht valt in egale banen

Op tafel een vaas narcissen
gezwollen knoppen
wachten op de hen toegemeten bloei.

Uit: Bernlef, *Dwaalwegen* (Querido, 2008).

Poëzieclubtip
Literair festival *Weerwoord*
Vijfde editie van het Leidsepleinse festival
Woensdag 28 januari t/m zondag 1 februari '09

Voor het jaarlijkse literatuurfestival op het Amsterdamse Leidseplein openen de deuren van Theater Bellevue, Stadsschouwburg, Melkweg, Paradiso en De Balie zich weer voor liefhebbers van de meest uiteenlopende soorten literatuur. Deze vijfde editie staat sterk in het teken van de poëzie. Voor twee poëzieprogramma's, op woensdagavond 28 januari en zondagmiddag 1 februari, biedt de Poëzieclub u toegangskorting. Maak hiervoor gebruik van de kortingsbonnen op pagina 51. Beschrijvingen van de programma's en het volledige festivalprogramma vindt u op: www.weerwoordfestival.nl.

[Awater 2009/2]

[Gummbah]

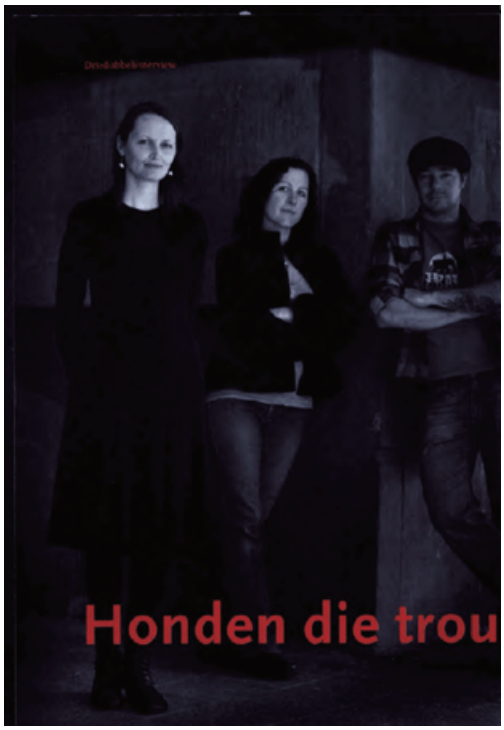

Foto's: Mak Kohn

Driedubbelinterview
Honden die trouw zijn en bijten
Lucas Hirsch, Eva Cox en Ester Naomi Perquin over hun tweede bundel

‘Ik denk dat er bijna niets zo gecomprimeerd en stootbestendig is als een gedicht.’ Net hun tweede bundel uit en vol geloof in de kracht van poëzie: Lucas Hirsch, Eva Cox en Ester Naomi Perquin kunnen zonder gebrul.

door Arjen van Veelen

Als eerste komt een man op een skateboard aangerold. Historicus. Bankemployee. Opgekrabbeld uit een depressie. Verzorger van vijf katten, waarvan drie met drie pootjes. ‘Skateboarding heeft net als poëzie met stijl te maken’, zal hij straks zeggen. ‘En met ritme, individualisme, *flow.*’

Hij wipt zijn plank op, loopt naar het terras en stelt zich voor. Lucas Hirsch.

Als tweede komt een vrouw op een fiets. Ex-Zeeuwse. Ex-cipier. ‘Ik hou van zorgvuldigheid, in alles’, zal ze straks zeggen. ‘Nou ja, niet in alles. Er zijn twee uitzonderingen. Vechten en vrijen.’

Ze vergrendelt haar fiets. Ester Naomi Perquin.

Als laatste komt een vrouw te voet. Ze komt uit Gent. Ex-broodverkoper, ex-theeschenker. Goedlachs. Accepteert eindelijk de luxe van *l'art pour l'art.* ‘Plots’, zal ze straks zeggen, ‘verzoende ik mij met het schrijven van poëzie.’ Eva Cox.

Alledrie de dichters hebben net hun tweede bundel uit. Dat is misschien de enige overeenkomst. En, o ja, ze brullen niet.

Lucas praat fel en bevlogen. Hij stelt veel vragen aan de rest. De stem van Eva is zacht. Vaak als ze iets heeft gezegd, doet ze er een lachje achteraan, waarmee ze haar uitspraken lijkt weg te wuiven. Ze is jaloers op Ester, zegt ze, die zo mooi in volzinnen spreekt. Ester is weer jaloers op Eva, die direct vanuit haar hart, zonder woorddouane praat.

Lucas Hirsch (Hilversum, 1975) presenteerde de dag voor het gesprek *Tastzin.* Het is een *in your face*-verslag van een zoektocht naar zichzelf. Hirsch was verzand in zijn leven en ook in zijn poëzie. Hij trok zich terug, trad niet meer op. Een mailtje van Yad Vashem over een ver familielid, Beatrice Hirsch (Berlijn 1921-Auschwitz 1944) trof Hirsch diep. ‘Perished’, stond er zakelijk en gedepersonaliseerd. Lucas draagt zijn bundel aan haar op. Poëzie gaf hem de mogelijkheid haar te doen herleven. En *en passant* krabbelt hij ook zelf weer op. Zijn poëzie is veranderd: minder taalspelletjes, meer bloot. De woede, de leegte in zijn kop, de open wonden, hij laat het allemaal zien als een dolle die zich niet meer om imago bekommert. Honden komen vaak terug, honden die trouw zijn en kunnen bijten.

‘Al tastend’, vertelt hij, ‘heb ik mezelf willen herscheppen. Ik voelde me leeg, hol, vlakgeslagen. Dacht dat ik niks waard was. Niets kon. Ik was mezelf kwijtgeraakt. Had me te veel laten leiden door de omgeving. Die burn-out is belangrijk geweest. Wat wil *ik* - niet wat wil mijn omgeving voor me.’

Eva Cox (Genk, 1970) kwam ‘min of meer toevallig’, jaren na haar debuut *Pritt.stift.lippe*, met *een twee drie ten dans.* Het ontstaansverhaal is eigenlijk onthutsend: de bundel had er zomaar niet kunnen zijn. Een ‘gerenommeerde dichteres’ vroeg Cox na afloop van een optreden of ze de gedichten ook ergens kon lezen. Cox besloot alles wat ze had - gedichten, pastiches, prozafragmentjes - te verzamelen en in volgorde van lengte te leggen. Dat werkte wonderwel. De

dansbare stukjes tekst begonnen te spiegelen en te wijzen en te converseren. ‘Van mijn vorige bundel werd gezegd: is dit wel poëzie?’, vertelt Cox. ‘Daar ben ik over gaan nadenken. Ik weet zelf ook niet waar de grens ligt. Door alles in één pot te gooien ontstaat die vraag inderdaad - maar lost die tegelijk ook op.’ Nog immer heeft ze moeite om het nut van kunst en schrijven in te zien. ‘Tot mijn negenentwintigste ben ik alleen maar mama geweest en deed ik dingen die moesten worden gedaan. Luiers verversen omdat die ververst moeten worden. Naar de winkel omdat er eten moest zijn. Tien jaar geleden kwam ik plotseling in een culturele wereld terecht met gedichten waar je subsidies voor bleek te kunnen krijgen; een heel merkaardig universum voor iemand die gewend was aan een wereld van dingen die levensnoodzakelijk heten.’ Voorzichtig verzoent ze zich nu met de luxe die kunst heet. Er was een soort bekeringsmoment in een Parijs museum, waar ze duizenden opgesmukte gebruiksvoorwerpen zag. ‘Een mes met een handvat in de vorm van een walrus, bijvoorbeeld. Er waren uren werk aan besteed. Zeer

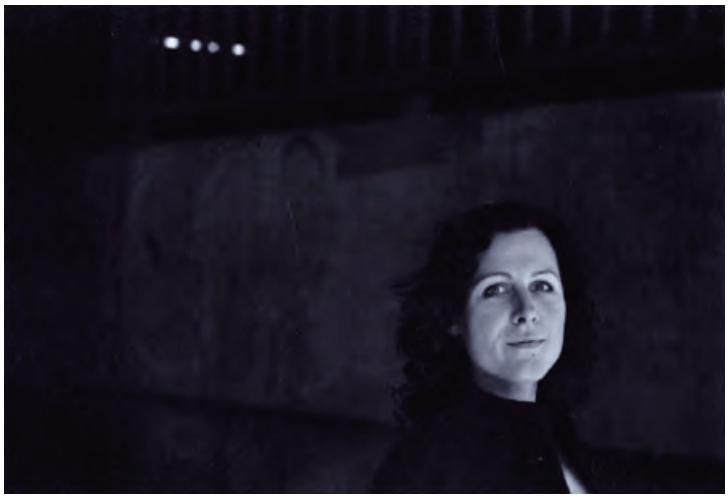

Ester Naomi Perquin

onnoodzakelijk mooi. Plots verzoende ik mij ter plekke met het schrijven van poëzie. Maar nog altijd kan ik me voorstellen dat ik ermee stop. Al zou ik dat verschrikkelijk vinden; dan verlies ik voor mijn gevoel helemaal het nut in deze wereld. Die tekstjes van me, die kunnen in ieder geval door niemand anders geschreven worden.'

Ester Naomi Perquin (Utrecht, 1980) mag graag eens bang zijn. Haar bundel *Namens de ander* gaat over het lekkere van het enge. Over angst dat het leven elders is, bijvoorbeeld; angst dat comfort sleur wordt: angst voor pleinen en voor hoogten. Haar stuwt een fascinatie voor *freak accidents* en het 'altijd aanwezige gat in de weg'. Intussen strooit ze ook met prikjes richting de zogeheten gevaarlijke poëzie. In een statig-speelse taal presenteert ze allerlei spoken onder bedden.

De eerste vraag. Wat is een geslaagd gedicht? Een onmogelijke vraag, vindt Cox. En Perquin vindt het veel makkelijker om aan te wijzen waarom een gedicht *niet* werkt. 'Een goed gedicht is haast een binnen zichzelf functionerende machine waar je geen speld tussen krijgt.' Ze weten wel wat een goed gedicht met je doet.

HIRSCH: 'Daar raak ik fysiek door van slag. *It rattles your cage.* Dat gebeurt heel af en toe. De beelden, het taalgebruik - het *klopt* dan zo. Dan ben ik intens gelukkig.' Hij had het met Nachoem Wijnberg. En met Alfred Schaffer.

Cox: 'Het werkelijke genot van een mooi gedicht is voor mij de taal. Het is een zeer individuele vingerprint in iemands brein waar dan net dat ene gedicht op past en - ting! - dan slaat de bliksem in. Wanneer mij iets pakt heb ik het gevoel dat er *bloed* in zit, dat er een *hartslag* in zit.'

PERQUIN: 'Dat het *ballen* heeft.'

HIRSCH: 'Het moet je op de kop slaan.'

We draaien de vraag om. Wat is slechte poëzie? Perquin wil zich liever niet wagen aan 'Pfeijfferiaanse processen'. Cox vindt gedichten slecht als ze heel hard proberen een gedicht te zijn. Maar Perquin zegt dat je die stelling ook kunt omdraaien: poëzie die heel hard probeert *niet* op poëzie te lijken, experiment om het experiment, kan net zo hol en platgetreden zijn.

Is goede poëzie misschien gevaarlijke poëzie? 'Een ontzettend decadente term', vindt Perquin. 'Als je in Irak woont en een politiek pamflet schrijft, *dat* kan gevaarlijk zijn.'

En even later: 'Ik heb vier jaar in het huis van bewaring gewerkt en ik kan je verzekeren dat de boeven die riepen dat ze gevaarlijk waren de minste problemen gaven. Gevaarlijk waren de boeven die angstig in hun cel zaten.'

Misschien zit het gevaar in het blootleggen van je ziel. Is dat geen vorm van dapperheid?

COX: ‘Je kunt inderdaad soms heel naakt staan, juist met allemaal maskers op - maar voor de rest heb je geen onderbroek meer aan. In mijn “boekske” zit best een donkere blik op de wereld en het zijn. Eenzaamheid, intellectuele eenzaamheid spelen een grote rol.’

HIRSCH: ‘Ik geef mezelf enorm bloot in deze bundel. Ik heb een hele slechte periode in mijn leven gehad. Daar moest ik over schrijven: de afbraak en de opbouw van mijn ik.’

PERQUIN: ‘Als ik schrijf heb ik nooit het gevoel dat ik bezig ben iets te vangen; wel dat ik bezig ben iets te ontlopen: mezelf met name. Dat hinderlijke ik, dat altijd overal tussen zit. Als

ik kon kiezen zou ik alleen nog maar in waarnemende zin willen bestaan.’

Ook met labels als ‘ontregelend’ kunnen deze dichters niets. Het zijn termen die de poëzie eerder kapotmaken. Vooral Perquin is fel. Alsof er zoiets bestaat als ‘regelende’ poëzie, zegt ze.

PERQUIN: ‘Ik vind de hele wereld al ontregelend. Heb niet de neiging daar nog eens naar te zoeken. Mensen die hele gestructureerde poëzie schrijven zijn van binnen vaak chaotisch, denk ik soms, en mensen die zoeken naar ontregeling en wild...’

HIRSCH: ‘...zijn hele saaie mensen.’

PERQUIN: ‘Die een kalme geest hebben. Misschien.’

HIRSCH: ‘Heerlijk!’

HIRSCH: ‘In de trein 's ochtends sluit ik me af. iPod en boek.’

PERQUIN: ‘Die twee dingen zou ik al te veel vinden.’

COX: ‘Het boek en de iPod smoren het lawaai.’

PERQUIN: ‘Er zou een cd moeten zijn met stilte. Dan zet je 'm heel hard. Echt oorverdovende stilte.’

Je kunt soms wel per ongeluk ontwrichtend zijn, merkte Cox. Recensenten beten zich stuk op de afwijkende paginanummering van haar bundel (van 137 tot aan 6571). Het bleek per ongeluk ‘het meest hermetische’ van haar bundel. De gekke nummering past op zich al goed bij de soms absurde teksten. Maar er zit een logica in die voor de hand ligt. Nadat ze die heeft uitgelegd: ‘Ik was zeer verbaasd dat niemand dat zag. Het spijt me zeer om het te moeten zeggen, maar dit is een intelligentietest voor recensenten.’

Ook het Vlaams uit haar bundel bleek ontwrichtend. De eerste woorden lulden: ‘Ne sneeuwman’. Dat plat Vlaams was geen *statement.* Maar gewoon, het voelde voor haar naturel. Misschien omdat ze niet gestudeerd heeft, vermoedt ze, en nooit is ondergedompeld in standaardnederlands.

COX: ‘Een Vlaamse taalliefhebber werd er onpasselijk van. Heel interessant dat Vlamingen zo'n zelfhaat hebben opgebouwd tegen het Vlaams. Guido Gezelle ging in het Vlaams schrijven in een tijd waarin alle literatuur in Vlaanderen Franstalig was. Moet ik mij een eeuw later terugvinden in een wereld waarin ge opnieuw geen Vlaams meer moogt schrijven?’

PERQUIN: ‘Je hebt hiermee kennelijk een zenuw geraakt.’

Eva Cox

Andere vraag. Is poëzie niet te fragiel voor een steeds schreeuweriger wereld?

PERQUIN: ‘Fragiel? Ik denk dat er bijna niets zo gecomprimeerd en stootbestendig is als een gedicht.’

HIRSCH: ‘Een gedicht kan ook tikken uitdelen hoor. Hallo! Het gedicht waarmee Ramsey Nasr Dichter des Vaderlands is geworden... Vond ik echt heftig.’

COX: ‘Een probleem is eerder de mediatisering van de wereld. En daardoor ook van de poëziewereld. De copy-paste-versimpeling. Woorden worden dan neonreclame-achtige slogans, die alles overwoekeren. Een voorbeeld: ik ben jarenlang, en tot op heden, podiumdichteres genoemd. Dat is beláchelijk. Ik nam deel aan hoogstens vijf slams en heb er per ongeluk één gewonnen.’

HIRSCH: ‘*Same here.* Mensen denken in hokjes. Ik heb aan *slams* meegedaan maar ook in de *Revisor* gepubliceerd. Dat was verwarrend.’

Dan de vraag over engagement in de poëzie. Moet de eigen tijd meer doorklinken in de gedichten?

Hirsch heeft niet zo'n behoefte aan ban-de-bom-achtige kreten, vertelt hij. Betrokkenheid gaat bij hem subtieler. Perquin merkt op dat de roep om engagement af en toe opduikt. Ze ziet de geschiedenis als golfbeweging. Cox

Lucas Hirsch

constateert bij haar tafelgenoten en bij haarzelf een ander soort betrokkenheid, een subtiel engagement van individuen die zich bekommeren om individuen. ‘Een gewéldige vorm van engagement’.

Ze geeft als voorbeeld haar gedicht over de Pool in de smeerput. Terwijl alle aandacht uitgaat naar de islam, zit daar intussen maar de Pool in de smeerput. Of neem het gedicht waarin ze ontroerd wordt door een ‘postmarmot’ achter het glas van het postkantoor. Een gedicht vol tranentrekkende empathie. Haar engagement is niet expliciet, wel fel. Haar pastiche op Guido Gezelle is een schijnbaar vrolijk gedicht over een wiegel-waggelende pinguïn, dat eindigt met een spuug in het gezicht van de God van Gezelle en van de intelligent-designadepten.

Hirsch heeft in *Tastzin* een cyclus gewijd aan machismo. Daar komen bronstige herten in voor en jagers en een Italiaan met een Stalin-snor.

HIRSCH: ‘In deze cyclus onderzoek ik wat mannelijkheid is. Ik kreeg wel eens te horen: poëzie schrijven is toch voor homo's? Is het dan soms mannelijk als je naar een voetbalwedstrijd gaat en iemand de hersens inslaat...’

PERQUIN: ‘Ja, Lucas, dat is het.’

HIRSCH: ‘...Of is het mannnelijk dat je enigszins met je emoties in contact staat?’

Voor we het doorhebben gaat het gesprek over verschillen tussen mannen en vrouwen. Het is opmerkelijk, constateert Hirsch, dat velen bij het woord ‘dichter’ zich nog een soort Roland Holst-type voorstellen.

COX: ‘Ik zie er als een echt meisje uit. Tijdens een prijsuitreiking sprong er zo'n bulldog-vrouw voor me die zegt: “Dit is de rij voor de laureaten.” En dan moet je zeggen: ik *ben* een laureaat. Ik ben geen *old school*-feministe, hoor; ik kijk slechts en stel vast. Bijvoorbeeld dat ze mijn vriend eerst een hand geven, omdat ze denken dat hij de schrijver is.’

PERQUIN: ‘Ik trad op op Winternachten. Ik stond even naast de kapstok. Er kwam een beroemde schrijver aan en die gaf me zijn jas. Ik heb die toen maar opgehangen. En de jassen daarop volgend ook.’

COX: ‘Ik heb nog nóóit, nog nóóit een vrouw horen beweren dat ze is gaan dichten omdat ze daardoor succes had bij de jongens.’

PERQUIN: ‘Uiteindelijk komen we steeds op het punt waar we met zijn allen zeggen: waar het nou echt om gaat is dat het *echt* is, *oprecht* is. Dan gaat het dus nooit om het gevaar, nooit om het gebrul, nooit om balorigheid.’

Eva Cox, *een twee drie ten dans.*

De Bezige Bij, 56 pagina's, €16,50
Lucas Hirsch, *Tastzin.*
De Arbeiderspers, 80 pagina's, €16,95
Ester Naomi Perquin, *Namens de ander.*
Van Oorschot, 48 pagina's, €14,50

Focus
De gek in de struiken

H.C. ten Berge als het geëngageerde geweten van de huidige Nederlandse poëzie: Rob Schouten prijst de ontstemde en opgewonden profeet van de ouderwetse donderpreken.

door Rob Schouten

Een sermoen is een vermanende toespraak, *Hollandse sermoenen*, zoals H.C. ten Berge zijn jongste bundel noemde, zouden dus sermoenen aangaande Holland kunnen zijn. Hij schreef immers al eerder gispend over de vaderlandse cultuur, bijvoorbeeld in het gedicht ‘Vertraagde missive’, voor het Van Goghjaar geschreven, waarin de dichter namens de schilder de hand bijt die hem voedt: ‘Het is de vraag of u nog maalt/ om poëzie, palet, een beurs vol pegulanten// Het sneeuwt biljetten op uw graf// Uw naam is een transactie, zelfs/ de verzenmaker wordt betaald.’

De boetepredikaties in *Hollandse sermoenen* betreffen echter niet uitsluitend Holland en de Hollanders, al krijgt dat volkje er soms ook van langs (‘Briefsermoen voor dolend grasvolk & kaninefaten’) maar ze gaan eigenlijk de hele westerse cultuur aan. Misschien zijn het dus eerder typisch Hollandse, dat wil zeggen kritische preken, over van alles en nog wat, geheel in lijn met onze volksaard.

Zo staat er een gedicht in tegen de middeleeuwse katholieke boetepredikers (Ten Berges collega's dus) Jacques de Vitry en Humbert de Romans en hun kortzichtige volgelingen:

> Hij had geen weet van tijdgenoten uit het andere Oosten,
> luisterend naar setsuwa, het voorbeeldig verhaal
> om een duistere spreuk in het licht
> van Boeddha's leer te verhelderen.

Maar er is ook een sermoen aangaande het vermeende paradijs, álle zonparadijzen, van de Provence tot de Caribische eilanden. Zo bezien vormen deze Hollandse sermoenen de pendanten van Ten Berges oden aan andere, niet-Westerse culturen. Dáár de puurheid en het ongerepte, hier de decadentie, de megalomane en geborneerde gemakzucht.

Over de strekking van zijn gedichten, met hun bepaald anti-Westerse, anti-globalistische toon, kun je van mening verschillen, maar niet over de profetische power van deze dichter. In de afgelopen jaren heeft hij vanuit domineesland een krachtig geluid ontwikkeld, een bijzondere galm die niet makkelijk valt mis te verstaan.

Natuurlijk voelt hij zich in het weggezakte Nederland, en met de echtheid van andere culturen voor ogen, graag een roepende in de woestijn, maar hij weet de schijn van koketterie te vermijden:

> Een sermoen als een driedelig pak
> dat niet past.

dat steeds maar niet als gegoten
en zich niet voegt
naar de smaak van de dag

Neem het woord dat je ontnomen wordt.
Roer je tong, val uit
de toon, spreek desnoods voor de banken.
Zing door als het niet gaat, sonoor, stemvast,
ook onverhoord.

Wees de gek in de struiken.
Speel tourette in de straat.

Bovendien neemt hij bij gelegenheid ook zichzelf op de korrel; ‘Het ligt zo voor de hand/ de wereld te verachten,/ de verleugening te laken, (...)/ Erken het maar: ook in jou/ is wijsheid zoekgeraakt.’ Maar meestal richt hij zijn pijlen toch op moderne wantoestanden.

In ‘De verlichte wereld’, ondertitel ‘verlaat maar geneeskrachtig sermoen’ beschrijft hij bijgeloof en charlatans die met kruiden en dierenvetten de mensen genezen, om te eindigen bij het moderne bijgeloof, als om aan te geven dat er per saldo niet veel veranderd is sinds middeleeuwen en andere duistere tijden: ‘Men zoekt het bij/ vreemde diëten, een Hemelse Arts, en de genezende/ hand van een zwevende jurk in een bomvolle/ sporthal of tochtige veiling te Urk.’ Sonja Bakker, Christendom en Jomanda op één hoop geveegd want zachte heelmeesters maken nu eenmaal stinkende wonden.

Zoals het een boeteprediker betaamt is Ten Berge steeds luid en duidelijk te verstaan. Anders dan vroeger, toen zijn werk naar het abstracte en hermetische neigde, heeft hij zich inmiddels tot een welbespraakt redenaar ontwikkeld, die geen microfoon nodig heeft.

Overigens passen deze sermoenen en andere gedichten wonderwel in een nieuw golfje van engagement en bevlogenheid dat her en der door de Nederlandse poëzie trekt. Erik Jan Harmens met zijn *Psalmen en gospels* en Hagar Peeters met haar *Loper van licht* hebben onmiskenbaar naar de oude vermaner geluisterd. Wat dat betreft heeft Ten Berges reputatie een merkwaardige carrière gemaakt. Waar hij in zijn vroegere werk aansluiting zocht bij dichters als Ezra Pound en bij de cultuur van prehistorische sjamanen, en er een gloed van exotisme en intertekstualiteit over zijn werk lag, fungeert hij momenteel zo'n beetje als het geëngageerde, maatschappijkritische geweten van de Nederlandse poëzie. Althans in zijn boetepredikaties. Want dat is toch zijn corebusiness.

De poëzie buiten dat bestek kan mij veel minder bekoren, neem de haiku-achtige niemendalletjes in ‘Vier observaties’, zoals: ‘Padden op asfalt, zoemende/ wielen, blinkend/ metaal./ De oversteek naar de zomertuin/ net/ niet gehaald.’ Je proeft er wel wat onvrede en kritiek in, de natuur die het aflegt tegen de techniek, maar alles zo elliptisch en wijs en ingetogen, daar word je als lezer niet wakker van. Nee, de ontstemde en opgewonden profeet van de ouderwetse donderpreken bevalt mij veel beter. En dan nog eentje die in zijn eigen land geëerd wordt ook. Waar heb je dat tegenwoordig nog?

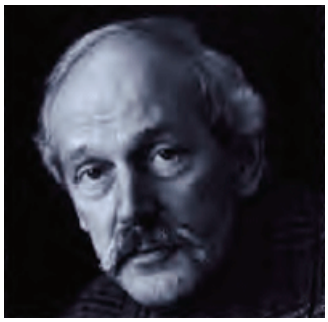

Foto: Jacques Zorgman

H.C. ten Berge, *Hollandse sermoenen.* Atlas, 2008. 96 pagina's, €17,50.

Reportage: *Dagboek buitenland*
Viva Nicaragua! Viva la poésia!
Geheel en al duizelig lezen

Foto's: Arjen Duinker

Meer dan honderd dichters uit de hele wereld kwamen afgelopen februari samen in en om Granada (Nicaragua) voor de vijfde editie van het Festival Internacional de Poesía. Dit 'grootste culturele evenement van Centraal Amerika' werd voor de vijfde keer georganiseerd, en uit Nederland werden de dichters Salah Hassan en Arjen Duinker uitgenodigd. Globetrotter Duinker hield voor *Awater* zijn dagen bij.

door Arjen Duinker

Zondag 15 februari

Vroeg naar Schiphol, hangen en rondlopen, sigaret roken in een hokje dat ik niet eerder had gezien, 'speciaal voor de Amerikanen,' zegt de mevrouw achter de koffiebar. Ik heb een plastic tas bij me, zit weinig in, boek dat ik niet ga lezen, een paar boterhammen voor je weet maar nooit, en mijn Engelse bundel en de uitnodiging uit Granada voor eventualiteiten bij de douane enzo. Een veiligheidsman bekijkt mijn twee instapkaarten en zegt: 'Managua, wat is dat?' 'Dat is de hoofdstad van Nicaragua,' zeg ik. 'Oh,' zegt hij, 'en waar ligt Nicariagia precies?' 'Niet ver van de Zuidpool,' zeg ik. In het vliegtuig naast een vrolijke Nederlandse die in Amerika woont, getrouwd met een Pakistaan wiens achternaam voor de nodige reisproblemen zorgt. In Atlanta een tijdje zwetsen met de immigratie-officier, dan opgelucht door naar een bar voor twee glazen bier. Prachtige bediening en een Nascarrace op televisie. In het tweede vliegtuig, zoekend naar mijn plek, zie ik plotseling Salah Hassan zitten. Terwijl hij toch een dag eerder zou vliegen. Nu en dan zwaaien we

even naar elkaar. Managua ligt in het donker. Mijn tas is er, mooi zo, en Salah vindt de zijne, in de aankomsthal staan mensen van het festival, mee naar het busje dat ons in drie kwartier naar Granada rijdt, er zitten al een paar dichters in, ook Benjamín, ben enorm blij hem te zien. Van Salah begrijp ik dat hij gisteren in Atlanta zes uur is ondervraagd door de autoriteiten, daardoor zijn vlucht miste. Hotel Alhambra ziet er fraai uit, mijn kamer is op de begane grond, dan wat eten in het Casa de los Leones aan de overkant. Warmte, hartelijkheid. Omarm Eduardo.

Maandag 16 februari

Ontbijt op de veranda van het hotel. Ik doe niet veel meer dan staren en vaag

luisteren. Vogels, muziek, mensen. Plein met bomen. Jongens en meisjes van het festival. Wat dichters die groeten en een praatje maken. De zon brandt vroeg. Dan even rondwandelen, proberen over het tijdsverschil heen te stappen. Douchen ook, tas uitpakken, overhemden uithangen. Nederlandse boterhammen in de prullenbak. Dan weer naar de veranda voor meer koffie, heb nog geen córdoba's, straks even dollars omruilen. Programma bekijken en vrolijk zwammen. Er is direct al iets bij te wonen, presentatie van een anthologie, vijftig jaar Nicaraguaanse poëzie, een eerbetoon van het Chileense tijdschrift *Trilce.* Ik loop erheen en kijk meer dan dat ik luister, rondom het overdekte publiek de kramen van de boekenmarkt en de markt met ambachtelijk schoons. Aan een tafeltje van het café een fles water. Tijd om te lunchen. Meer dichters duiken op, naast Benjamín en Eduardo heb ik Obi en Julie en Esther en nog een paar al eerder meegemaakt. Eten met glazen vruchtensap. Daarna op straat, voor de bank, córdoba's halen en de rest van de middag bier drinken met Ali uit Bahrein, Ahmed uit Egypte, Jalal uit Marokko en Salah, uit Irak en Den Haag. We missen twee exposities, maar zijn op tijd voor het festivalwelkom door Gioconda Belli. Daarna lezingen van zogeheten jonge dichters, drie keer een tafel van zes. Veel publiek en schitterend buitenluchtge-

zoem. Na twee uur gevolgd door een uur folkloristisch ballet. Einde komt met ‘viva Nicaragua!’ Eten, lachen en naar bed.

Dinsdag 17 februari

Mijn kamer heeft weliswaar geen ramen naar enige straat, maar is koel. Ik slaap opvallend goed, ontbijt met Benjamín die me zijn laatste bundel geeft. Hij neemt een taxi naar de vulkaan, ik praat met Ali, de Indiase en haar man, en Torgeir de Noor. Boekpresentatie en van tien tot halfeen lezingen in het Casa de los Leones, die worden voorafgegaan door lange introducties en het dringende festivalverzoek

om geen politieke uitspraken te doen over de situatie in Nicaragua. Okay. Ik ga de straat op en laaf me aan warmte en koetsjes en onbekendere dichters achter de open microfoon en kreten op muren (no pacto... viva la poesía!) en langzame fietsers. Praat na de lunch met Indran uit Sri Lanka en Janet uit Amerika en Natalie de Palestijnse. Dan allemaal in busjes naar het Parque de la Poesía voor de onthulling van een standbeeld en drie tafels louter vrouwelijke dichters. Blanca, Carmen, Soledad, Isabella en Julie klinken zeer goed. Terug naar het centrum, bier, en nog eentje bij het hotel, waar trouwens een receptie is voor gefortuneerde dames en heren, bestaande of mogelijke sponsoren, die een schril contrast vormen met ongeveer iedereen die ik verder zie. Oversteken naar de officiële opening van het festival op de Plaza de la Independencia, met ook de vice-president van de republiek als spreker. Gevolgd door drie tafels dichters. Duizend man publiek, schat ik, en zeer aandachtig. Maar ik voel me niet op mijn gemak bij de poëzie van Ernesto Cardenal en loop een beetje in het donker rond over het plein. Kom Salah en Jalal tegen, met wie ik alvast naar de cocktailparty ga, georganiseerd door een rumproducent. Twee fraaie in schaars wit geklede meiden. Later maar ergens wat eten.

Woensdag 18 februari

De hoeveelheid dichters, meer dan honderd, zorgt voor een programma dat ik godsonmogelijk in zijn geheel kan volgen of tot me nemen. Vandaag ben ik voor het eerst zelf aan de beurt. Ontbijten in de gezellige herrie van trompetten, trommels en tuba's. Kletsen met Alberto over de te lezen gedichten, hij leest mijn spul in het Spaans, en met David uit Nieuw-Zeeland en Marko uit Kroatië. Plotseling een stuk of twintig motorrijders, de Steel Angels uit Costa Rica, ze slapen ook in het Alhambra, zijn onderweg naar een Harley-conferentie in Managua. Ik ben moe, geeft niet, hoort erbij. De warmte en de intensiteit en de verrassing. Ik zie dat er veertig dichters zullen lezen op de route van het poëtisch carnaval ‘De begrafenis van het bedrog en de leugen’, verdeeld over elf hoeken, allemachtig. Verzamelen bij La Merced. Brandende zon. Geschetter en gejoel. Hier en daar drommen mensen op de stoepen. De verbaasde koppen van de dichters die plots begrijpen dat ze meelopen in de optocht. Van hoek naar hoek. Dan op de wagen met microfoon. Volgende. Volgende. En de volgende. Dan weer

geschetter en getrommel. Dit gaat uren duren. Ik moet pas op hoek negen. Zwaaien naar het publiek, roepen, zingen, dansen. Al die gezichten, al die ogen. ‘Viva la poesía, viva!’ Op de vierde hoek staat een huis iets van de straat af, ruimte voor enkele stoelen, Cardenal zit er ook. Yevgeny Yevtushenko staat op en spreekt. Oreert, schreeuwt. Ron de Amerikaan kruipt achter hem en laat zich door zijn vriendin fotograferen. Ik kijk om me heen, sommigen staan net als ik met grote ogen te blazen. Gekte, even ademhalen. Ik voeg me op hoek acht weer in de optocht, lees op negen. Dan bier, met Arabella en David. Verderop nog een biertje, met Natalie, Indran, Julie, Eduardo. En op naar het avondprogramma bij San Francisco. Maar ik haal het einde niet, ga zwammen en lachen met Salah, ook met Ali, Ahmed, Sofía de Poolse, Jalal, Torgeir, Carmen, Lía uit Paraguay, verhalen, moppen, gekrijs.

Donderdag 19 februari

Benjamín laat een krantenartikel zien, waarin iemand zegt: ‘De meeste mensen hier zijn zo arm dat ze wel iets anders te doen hebben dan poëzie lezen.’ María Augusta van de organisatie komt ons vragen of we alsjeblieft naar het klooster willen komen, ronde tafelgesprek over boek, economie en intellectueel eigendom. Als er te weinig toehoorders zijn, loopt het voortbestaan van het festival gevaar. We gaan erheen, luisteren twee uur. Bij terugkeer zijn de Steel Angels bezig te vertrekken naar hun conferentie. ‘Bier en chicks,’ legt een van hen uit. Na de lunch met David opnieuw naar San Francisco, we worden na elkaar geïnterviewd voor een film over het festival. Vertellen allebei voorzichtig dat het programma wellicht wat overladen is, hebben verder levensgrote lof. Niks overdreven, dit is een fabuleus festival, een van de schitterendste festivals die ik bezocht, intieme en uitzinnige ontmoeting. De boekpresentatie van Yevtushenko sla ik over, geen puf, ik praat even in de schaduw met Obediah van de Bahama's. Groepsfoto op de trappen van het klooster. In busjes naar het fort voor de volgende serie lezingen. Water en bier kopen in een café. Luisteren. Kijken naar zittende en staande mensen, jong en oud. Voordat het concert begint, loop ik met Mario de Mexicaan en Lía en Marko terug naar het centrum. Heerlijk eten.

Vrijdag 20 februari

Ontbijt met Lelawattee uit Trinidad en Tobago. Vandaag lees ik drie keer. De dichters, verdeeld in groepjes van vijf of zes, gaan naar andere plaatsen, de meeste redelijk in de buurt. Ik met Lía en Floriano de Braziliaan en Benjamín en de Taiwanees naar Niquinohomo. Geboorteplaats van generaal Sandino. Een menigte wacht ons op. Muziek alom, mannen, vrouwen, kinderen, klederdracht, bloemen. Burgemeester, loco-burgemeester, fotografen. Toespraak. Gezamenlijk een krans leggen

bij het standbeeld van El General de los Hombres Libres. Iedere dichter een meisje als escort, felkleurige pracht, met grote fruitmand waarin voor mij een Nederlands vlaggetje. Door een haag van mensen in langzame optocht naar de befaamde kerk van Santa Ana. Uitleg door de burgemeester, poseren voor foto's. Het meisje naast me bloost, ik vraag hoe ze heet. Karina. De muziek laait weer op, wij naderen nu het parkje voor de lezingen. Publiek beschermd tegen de zon, wij in een soort muziektent. Toespraken. Het Nicaraguaanse volkslied. Overhandiging van een beeldje van Sandino aan de dichters door steeds iemand anders uit het publiek,

foto's. Meisje in klederdracht op blote voeten danst voor ons. Dan lezen, ieder drie gedichten. Overhandiging van de

fruitmanden aan de dichters, foto's. Tweede keer lezen, ieder een gedicht. Meisje danst opnieuw, stralend. Kinderen uit het publiek lezen gedichten voor ons. Dankwoord door de burgemeester. Volkslied. We lopen naar het cultureel centrum. Drukte van belang, iemand zegt ‘hierheen, hierheen’. Plotseling oog in oog met jonge vrouwen die alleen al opvallen vanwege hun sjerpen. Ik geef de eerste een hand, kus haar, zeg mijn naam. De tweede, derde, vierde, vijfde... de een nog mooier dan de ander. Ik verzwijg drie seconden eeuwigheid met een van hen, de zestien kandidates voor de kroon van Miss Nicaragua. Oef. Fantastische lunch in de tuin, met zang en dans. Bevroren blikje bier. Terug in de bus. Halfuur niks. Dan nog geheel en al duizelig lezen in het Colegio, jongens en meisjes in schooluniform, geestdrift. We krijgen insignes opgespeld. Pret en bier met Torgeir en Ali. Douchen. Naar La Merced voor mijn derde lezing van vandaag, het voorplein vol met mensen, het donker zoemt. Het afsluitende concert hoor ik niet meer. Ik banjer een beetje rond en drink voor het late eten eerst nog een biertje op het terras van het café, de jongens in de bediening daar grijnzen vrolijk, Salah komt erbij zitten, Natalie, Julie, Eduardo, Soledad, Víctor de Cubaan, Mario, Lía, een paar jongens en meisjes van het festival. Gekwetter, gebulder. Onvergetelijke seconden.

Zaterdag 21 februari

Om tien uur in bussen, stukje rijden naar snelle vaartuigjes die ons naar een van de vele kleine eilandjes in het Meer van Nicaragua, Cocibolcameer, brengen. Waar ons drank en lunch wachten. Ik weet nauwelijks waar ik ben, plek die ik me niet kan voorstellen. Een enkeling gaat zwemmen, blijkbaar onbevreesd voor haaien. De meesten hangen, zitten, liggen. Gesprekjes. Blijdschap. Onbekende geluiden. Ideeën. Plannen. Grappen. Adressen. Foto's. Bier, wijn, water en het allerlekkerste eten van de hele week, wow. Slaperig terug met bootjes en bussen, moet mijn tas alvast zo ongeveer inpakken. Fruitmand geef ik aan een oude meneer van het hotel. Iets drinken met Salah, David en Torgeir, dan naar de officiële

sluiting van het festival. Vice-president met zijn vrouw, de burgemeester en andere notabelen, de festivalleiding. Opnieuw een berg publiek. De laatste lezingen ook, anderhalf uur. Dan het slotbuffet, met muziek en dans. Afscheid nemen van velen. Omhelzingen en kussen en ontroering. Kolossale dankbaarheid jegens Francisco, Gloria, Pedro, Gioconda, Blanca, María Augusta en alle anderen. Wat een rijkdom.

Zondag 22 februari

Om vier 's ochtends buiten het hotel, wachten op de bus naar het vliegveld. Onder de bomen van het plein loopt een bedelares die ik een paar keer iets heb gegeven. Ik kijk, zij kijkt. Maar naar wat, naar wie? Een uur of twintig later landen Salah en ik op Schiphol.

Voor meer informatie over het festival: www.festivalpoesianicaragua.org.ni.

Nieuw werk
Eva Gerlach

Veergeld

I

Liggen we 's nachts met de doden die op ons gaan zitten
ons strelen met handen van talk bergamot en citroen

bij elke beweging levender: Han met de tanden
Mentja met puilende ogen, iets in ons haalt ze over

door te gaan, toe dan, aderen zwellen op
vellen als gedroogd bloemblad, een schrift van verwarring

verwijzing: nu wil ik mijn oma
Tsjoetsjoe, trillend, het ei van de struma beweegt

in haar hals en de hel breekt los, rent ze
met loshangend haar, de doden klemmen zich vast

wie zich verstopt kan nooit meer weg, blijft daar
dubbelgevouwen steken, zwart in zwart -: *liefje*

slaap je? ik moet je smoren, jij mij tegelijk!
waar is je kussen, hoe laten ze anders los -

De ochtend wekt ons met geluid van vracht
wagens door de straat, de muren trillen

en we kijken naar buiten, het raam hangt scheef, in de verte
zien we de bergen, maar op de manier van de vlieg.

2

Wanneer je vermomd als krekel raspt in de struiken
komt het terug het trillen in zon lijf lijf
brief met citroensap geschreven boven de vlam.

‘Dochter wie slaapt er in je, wat voor een ster
en welke geur van regen en verrotting
leggen zich neer in je botjes die knarsen en malen

ziel ziel raspt je been maak me wakker
woon in mijn mond en mijn lichaam eet wat het lust’

3

Drekvogel vliegt in de nacht over het huis
schreeuw verplaatst zich vleugel voor vleugel luister
moedertje van me slaap je

De moeder van de moeder van de moeder:
daarvan de moeder zit wijdbeens

in eersteklas stof, motief Wantrouwen Kapmes, kleur Bruin.

Tjang Hans voornaam wil zeggen Koekje.
Haar ouders op een strowis aangedreven
verkochten koekjes langs de straat, een dag

kocht Grootpa haar gewicht. ‘Kurung hidup,
/een kooi het leven/’ leert Koekje, mond vol goud, handen
vol eelt, haar kleinkind Tsjoetsjoe. ‘Kies eersteklas stof

hou je wenkbrauwen bij, wees ijverig, zorg dat je Past.’
[‘Ik? zeven misschien. Ze ging hem zijn ei voeren, ik
droeg het blaadje met dit en met dat, lag hij stil in zijn wit,

hees ze hem hoger, het benen lepeltje Toe Dan,
het zakdoekje Geeft Niet, kraakporselein Maar Eén Slokje,
haar hand die alles liet vallen. Sedikit sedih.']

4

Maak deuren open waardin, laat ze komen de doden,
vraag wat je wilt.

Vluchten de levenden, ga ze
achterna, slacht ze, je krijgt

wat je wilt, vang hun bloed in een zak, steek een spons
op de plaats van hun hart, zeg de spreuk.

'Onverzadigbaar hart! blijf weg bij rivieren!'

Geen van hen zal de Lethe oversteken.
Pis op wie tegenwerkt, sluit de deur weer en wacht.

5

Blind van donker zoekt Tsjoetsjoe
woonachtig in het huis van haar grootouders Tuan en Tjang
[het witte huis dat in zijn laatste leven
nog vijftien kamers onderhoudt, dat hangt
op schimmel als een zwam, zich voedt
met dood]

de holten waardoor zij alleen de weg
[ratten tussen wiens voeten, vleermuizen in
onmogelijk haar, balzaal door ruisende zijde
/apa ini?/ meer niet/ bewoond]

weet naar de koetskamer waar ze zich uitrekt, de spijker
voelt boven de deur, stallantaarn aansteekt met één
lucifer kijk: in het rijtuig
haar moeder Mentja met de commensaal
Mata Gelap /Duister Oog/.

Gooit ze hun kleren toe, zendt ze
naar elk hun eigen bed 'of ik haal Paatje'
en keert de zitting en neemt plaats en vindt
de slijtplek in het pluche boven haar hoofd

waarin haar hand de vulling zoekt en die
in kleine korreltjes naar buiten trekt
verkruimelt in haar vingers tot ze
droomt.

Foto: Fokke Wierda

Eva Gerlach (1948) debuteerde dertig jaar geleden met de bundel *Verder geen leed* (De Arbeiderspers, 1979). Haar oeuvre werd in 2000 bekroond met de P.C. Hooftprijs en haar meest recente bundel is *Situaties* (De Arbeiderspers, 2007).

Illustratie: Paul van der Steen

Profiel
Permanent onderweg
Gedichten zijn als halteplaatsen bij Alfred Schaffer

De gedichten van Alfred Schaffer documenteren een wankele gesteldheid. In zijn zesde bundel, *Kooi*, lezen de teksten als uitsnedes van een zinnetjesstroom in iemands hoofd.

door Hans Groenewegen

Met zijn openings- en slotgedichten zet Alfred Schaffer al zijn dichtbundels tot nu toe in een soortgelijk kader. Het openingsgedicht markeert steeds op een of andere wijze dat het een begin is. Het slotgedicht bevat elke keer weer woorden of zinsdelen die als het lampje *Nooduitgang* in de bioscoop de lezer beduiden dat hij daar de bundel kan verlaten.

Soms snijdt Schaffer zijn kader zo opzichtig dat het een parodie lijkt. Iedereen heeft wel eens een verhaal gelezen waarin iemand in de eerste zin een raam opent en in de laatste de deur achter zich sluit. Schaffers bundel *Definities en hallucinaties* (2003) opent met de regels: ‘Het begint met een begroeting, met een brief die plechtig/ ondertekend wordt. Ten teken dat een akkoord is bereikt,// de situatie onder controle. Het begint met een deur/ die opengaat, of sluit.’ De eerste regels van het één pagina lange laatste gedicht luiden; ‘Het eindigt met een bezoek aan een geboortedorp,/ met een tocht op een rondvaartboot.’ De formule ‘Het eindigt’ komt in de tekst steeds terug, alsof het einde inderdaad een ononderbroken rondvaart is, om toch in de laatste twee strofes in een klassiek slot te culmineren: ‘Het eindigt met een lange zwempartij in zee,/ met een treinrit, met de spiegeling van een gezicht// in het raam, steeds duidelijker zichtbaar nu het donker wordt./ Met een brief, herlezen, opgevouwen, weggelegd.’

In andere bundels zijn de markeringen meer weggewerkt. Het eerste gedicht van Schaffers debuut, met de in dit verband markante titel *Zijn opkomst in de voorstad* (2000), heet ‘Roeping’. Het zoemt in op een voetballer in een groot stadion en bevat de regel ‘Zijn eerste aanname is voortreffelijk.’ Het slotgedicht is getiteld ‘Het naleven’. De verteller in dat gedicht kijkt op zijn horloge en ‘zette flink de pas erin’, waarna de laatste regel van de bundel volgt: ‘Ik weet niet meer waar ik vandaan kwam.’

De verteller in dit gedicht, overigens, is op weg naar huis. Dat is een opvallende parallel met ‘het bezoek aan een geboortedorp’ in het slotgedicht van *Definities en hallucinaties.* Van dergelijke bewegelijke betekenisconstellaties wemelt het in de poëzie van Schaffer: weggaan naar huis; eindigen bij de plaats van geboorte; een begroeting bij een ondertekening bovenin een gedicht; een deur die, het maakt de dichter schijnbaar niet uit, in een openingsgedicht opengaat of sluit. Echte paradoxen zou ik ze niet noemen, tegenstellingen evenmin. Het zijn geen onverenigbaarheden die een ongezegde of onuitspreekbare betekenis creëren of binnen bereik brengen. De constellaties ontstaan uit kleine, soms grotere betekenisverschuivingen zoals in genoemde voorbeelden. Die verschuivingen vestigen de aandacht eerder op het bewegen van de betekenissen tussen de zinnetjes die de kleinste eenheid vormen van Schaffers poëzie, dan op de betekenis van die zinnetjes en de woorden daarin. Het lezen van een gedicht van Schaffer is als het lopen over een tegelvloer van losliggende tegels die aan de onderkant van wieltjes zijn voorzien. Zijn gedichten creëren of documenteren een gesteldheid, een wankele.

Het laatste en het eerste gedicht van Alfred Schaffers recente *Kooi* (2008) vormen opnieuw de uitgang en de ingang van de bundel. Het laatste stelt meteen aan het begin: ‘Het is wel mooi geweest’ en spreekt vervolgens verderop nog van een onverwachte ontmoeting. Het eerste gooit met de titel nog de kont tegen de krib, maar het openingszinnetje biedt al een kenmerkend beginwoord:

Een meer dan waardig afscheid

Bedankt voor de uitnodiging. Als het meezit ben ik bij je
binnen een dag of twee, tegenwind en files meegerekend.
Je bent gezond maar snel ontroerd sinds je speelgoed hebt
om mee te spelen, steeds zoek je een hoekje om te huilen.

Ik hoop wel dat het gezellig wordt, alles moet in orde zijn,
voor je huis staat een boom en erachter ligt een grasveldje,
hijgend sta je naast je voetstuk, het strand is vijf minuten
lopen, daar liet ik soms de zwarte herder van de buren uit,

ik hield zo van het razen. De hond, z'n naam ben ik kwijt,
wist van gekkigheid niet wat hij met die grote leegte moest,
een luchtballon steeg op en jij was roze van het hunkeren.

Wat is nostalgie toch fotogeniek, net een leeg weefgetouw!
Of denk anders aan die ene film waarin dat meisje vrolijk
touwtje springt tussen de graven, terwijl - o, je kent 'm niet.

Het gedicht heeft een aantal aspecten die typerend zijn voor een gedicht van Schaffer. Het biedt tevens aanknopingspunten voor een betekenis van de manier waarop hij zijn bundels opent en sluit.

Om met dat laatste te beginnen. Dit gedicht is een monoloog van iemand

die op weg gaat. Vanaf de grote wending die Schaffer met zijn derde bundel *Definities en hallucinaties* in zijn poëzie heeft genomen, kun je bijna elk gedicht lezen als een monoloog van iemand met een nomadisch bestaan. De verblijfplaatsen zijn provisorisch. De tijdsbeleving is ontregeld. In *Kooi* krijg ik de indruk dat de stemmen afkomstig zijn van iemand met een permanente jetlag, iemands wiens biologisch ritme niet spoort met het dagnachtritme van de plaats waar hij verblijft.

Het kader van de bundels correspondeert met dit nomadisch karakter van Schaffers poëzie. Elke bundel documenteert een reeks halteplaatsen van iemand die permanent onderweg is. Elk gedicht is een uitsnede uit de zinnetjesstroom in hoofd of mond van een dwaalgast. Al voor het eerste gedicht van de bundel is er een vorige uitsnede die niet is gedocumenteerd. Daarom kan een bundel, een gedicht of een zin beginnen met een deur die sluit. Het eerste gedicht van een bundel beëindigt een voorgaand stadium doordat in hem een nieuwe fase van de reeks opeenvolgende momenten zichtbaar wordt. Het eerste gedicht van Kooi combineert op die wijze het ‘waardig afscheid’ van de titel met het openingswoord ‘uitnodiging’ dat de overgang naar een nieuw stadium markeert. Met het laatste gedicht verlaat de migrant weliswaar het gezichtsveld van de lezer, maar die laatste blijft achter in de zekerheid dat de eenmaal ontwortelde nooit meer dan wankel verankerd zal zijn. Zelfs bij een terugkeer naar zijn geboortegrond zou hij eerder een buitenmodel toerist zijn, dan iemand die (voorgoed) thuiskomt. Van wie is losgerukt, of zich heeft losgerukt, behouden alleen de luchtwortels groeikracht.

Genoemde wending in Schaffers poëzie betreft niet zozeer de onderwerpen en thema's, als wel het perspectief van de spreker en de vorm. *Zijn opkomst in de voorstad* en *Dwaalgasten* (2002) bestaan uit vrije verzen over ontwortelde figuren - zowel in de betekenis van mensen die van huis en haard zijn losgeraakt of losgemaakt, als van mensen wier wereldbeeld ontzet is, of die door de veelheid van mediaal gesimuleerde persoonlijkheid om hen heen, aan een eigen persoonlijkheid niet toekomen. Steeds dreigt ergens een oorlog. Er zijn migrantenstromen, er fladderen toeristen. Er is theater, rollenspel, film. Schaffer is met die eerste bundels een van de belangrijkste representanten van een toen nieuw soort anekdotiek.

In *Definities en hallucinaties* begon Schaffer het perspectief te verschuiven. Niet langer worden de dwaalgasten door gebeurtenissen of via hun vervreemde of bevreemdende handelingen van buitenaf beschreven. De migranten worden de sprekers. Via hun zinnen sluipt in deze gedichten de vreemdheid de taal zelf in.

Ik noemde het een grote wending omdat Schaffer hiermee niet langer de enscenering en montage van gebeurtenissen centraal stelde, maar het functioneren van de taal in de totstandkoming van zijn personages. Elke gedicht krijgt vanaf dat moment minstens twee interfererende vertellers: de Nederlandse taal, en de hoofdpersoon die ondanks zijn *flux de bouche* nooit helemaal uit zijn woorden komt. Minstens twee vertellers, want de monologiserende hoofdpersoon is vaak iemand die niet weet uit hoeveel stemmen in zijn hoofd zijn eigen stem voortkomt, of welke hij moet kiezen uit de vele stemmen die hij buiten zich in het sociale verkeer hoort.

Met deze perspectiefverandering die de beweeglijkheid, veranderlijkheid van de taal en de onvaste kopieerzucht en oncontroleerbare associatiedrift van de personages basis van de gedichten maakt, veranderde Alfred Schaffer ook zijn poëtische vorm. Soms duikt er nog wel eens een vrij vers op, maar de disticha, de kwatrijnen of anderszins gestrofeerde verzen overwegen. Ook de grotere tekstblokken voegen zich naar een visuele orde.

In *Kooi* gaat Schaffer het verst met deze visuele ordening als tegenwicht van innerlijke bandeloosheid. Een groot deel van de gedichten vertoont net als ‘Een meer dan waardig afscheid’ het tekstbeeld van een sonnet. Andere klassieke

vormkenmerken van dat sonnet zijn er meestal niet: geen rijmschema, geen vaste metriek, geen verdeling in beeld en veralgemening, geen inhoudelijke wending. De in het tekstbeeld gepaste stroom zinnetjes is even beweeglijk als die in de prozagedichten die ook in de bundel staan. Die laatste zijn alleen langer, en bieden meer ruimte aan opsommingen vol wendingen en de veelvuldig gehanteerde techniek van de variërende omschrijvingen.

De prozagedichten en de sonnetten van *Kooi* verschillen in principe net zomin van karakter, als de kwatrijnen, disticha, terzinen en tekstblokken van variërende lengte uit *Geen hand voor ogen* (2004) en *Schuim* (2006). Dat geeft aan dat de visuele vorm voor Schaffer hoewel noodzakelijk, in zekere zin willekeurig is. De noodzaak zit er naar mijn waarneming in dat hij met de vorm waarin hij zich opsluit, een maximale beweeglijkheid creëert voor zijn taaltegeltjes. Vrije verzen zouden waarschijnlijk oeverloos en spanningloos worden. De lezer zou niet wankelen, maar onbekommerd in een willekeurige richting skaten. Binding en vorm zorgen voor ritme en zijn voorwaarden voor vrijheid.

Hoe vrij en vanzelfsprekend de gedichten van Alfred Schaffer zijn is ook zichtbaar aan ‘Een meer dan waardig afscheid’. Veel dichters hanteren de laatste jaren montagetechnieken en scherpe, ‘ongemotiveerde’ verspringingen en vreemde verbindingen in hun gedichten. Ze onderbouwen het gebruik van die technieken desgevraagd met een realismeargument. De hedendaagse mens zapt en multitaskt. Er zijn maar weinig dichters die deze middelen zo overtuigend en ongeforceerd inzetten als Schaffer. Het soepele vrije ritme van zijn alledaagse vertellingen neemt me mee - pas in tweede instantie word ik de zorgvuldig gecomponeerde vreemdheid van een gedicht gewaar die de hele poëzie van Schaffer typeert.

De opvallendste laslijn van een Schaffergedicht is die tussen titel en gedicht. Bij verreweg de meeste gedichten vergt het van de lezer een enorme constructiearbeid om een relatie te leggen. In het geval van ‘Een meer dan waardig afscheid’ kun je nog zeggen dat de titel het tegendeel benoemt van wat daaronder aan de orde is - een terugkeer.

Een andere laslijn, meer van een haarscheur, ontstaat doordat Schaffer zinnen gebruikt die uiterst precies naar een alledaagse werkelijkheid verwijzen, maar dan een die net buiten bereik van de lezer ligt. De exactheid roept nabijheid op, die toch vreemd blijft. Een duidelijk voorbeeld in dit sonnet is de tweede zin, waarin de ik-figuur de reistijd meedeelt. Wind als bepalende factor voor de tijdsduur is een ongebruikelijk gegeven. Ik kan er wel iets bij bedenken, een vliegreis of een Lelijke Eend, maar de vanzelfsprekende combinatie van ‘tegenwind en files’ blijft haken.

Dit sonnet laat meer voorbeelden zien van ongebruikelijke precisie in de informatieverdeling. Stel de lezer is hier getuige van één kant van een tele-

foongesprek, waarin iemand zijn komst aankondigt. Waarom beschrijft die iemand zo exact de toestand van de persoon aan de andere kant, en de locatie waar die zich bevindt, terwijl hij zijn mond houdt op het moment dat hij echt iets nieuws kan vertellen over een film die de ander niet heeft gezien?

Het meest typerende voor de gedichten van Alfred Schaffer vanaf *Definities en hallucinaties* is zijn montage van zinnetjes die je het best frases kunt noemen. Veel van die zinnetjes zijn, al dan niet licht, gevarieerde standaarduitdrukkingen. Soms varieert Schaffer een niet al te nadrukkelijke spreekwoordelijke uitdrukking, of een regel die tot ons *gesunkenes Kulturgut* behoort.

Alleen al de titel van het eerste sonnet van *Kooi* is zo'n frase, die net iets *over the top* getild is door het gebruik van evenzeer fraseologische superlatief. De eerste strofe begint met een standaarduitdrukking; ‘als het meezit’ is een frase, die wat vreemd wordt door de combinatie met die ‘tegenwind en files’; het ‘snel ontroerd’ maakt de frase ‘Je bent gezond’ vreemd. De tweede strofe begint met twee frases. Hun combinatie laat een techniek zien die Schaffer in andere gedichten intensiever inzet, die van de stapeling. De spreker verwijst met zijn frase naar een toestand of een gevoel, maar hij lijkt er niet zeker van of hij de juiste frase gebruikt. Hij stapelt dan varianten, die voor een *native speaker* ineens al die afzonderlijke frases van wieltjes voorziet. Een variant op de spreekwoordelijke uitdrukking is te zien in de eerste regel van de tweede terzine. Het is een tegeltjeswijsheid van eigen makelij, maar geschreven op opnieuw een tamelijk onvast tegeltje. Nostalgie is een gevoel en geen fotografeerbare toestand, en zou een foto opleveren even leeg als het weefgetouw dat wel fotografeerbaar is. De symboliek van wevende Nornen en lotsbestemming die het weefgetouw het gedicht insleept is wel duidbaar binnen de thematiek van de ontwortelden, maar lijkt binnen het werk van Schaffer eerder toeval dan opzet.

In het gewone taalgebruik zijn frases het smeermiddel van een soepele communicatie. Ze functioneren nauwelijks als taal in de letterlijke betekenis. Ze transporteren sociale codes en rituelen die identiteiten van maatschappelijke groepen en groepsleden bepalen. Gemeten naar de letterlijke betekenis van de woorden en zinnen zijn ze niet zozeer hol, als wel leeg.

Met een treffende zinsmelodie is het juiste gebruik van frases voor een migrant, iemand die van buiten een (taal)gemeenschap komt, het moeilijkste aspect van taalverwerving. De vreemdeling kan de leegte van de frase niet hanteren. Hij heeft en geeft te veel betekenis, dat maakt hem tot vreemdeling. En als hij zijn eigen frases letterlijk vertaald dan wordt hij bewonderd om zijn bloemrijk taalgebruik. Deze doorsnijdingen van verschillende talen dynamiseren het veranderingsproces waarin een taal zich sowieso bevindt.

Alfred Schaffer past de principes van dit proces toe in de poëzie. Hij dynamiseert de taal tot een beweeglijke ondergrond. Een waaier van vreemde stemmen spreekt onze meest vertrouwde zinnetjes zo uit dat de identiteit waar we ons aan vastklampen, gaat wankelen.

Alfred Schaffer, *Kooi.* De Bezige Bij, 68 pagina's, €16,50.

Dubbelbespreking
Ruige cummings geeft Greshoff kleur
Tegengestelde bloemlezingen van Henny Vrienten en Dirk van Bastelaere

Een bloemlezing is meer dan een omgevallen boekenkast: het vertelt een verhaal over wat poëzie is of zou moeten doen. Twee recente bloemlezingen bewijzen hoe verschillend die verhalen kunnen klinken.

door Laurens Ham

‘Een van de boeken die ik zorgvuldig bewaar is een stukgelezen pocket uit 1954. Zo'n tien jaar na verschijning vond ik het boekje in een tweedehands boekwinkel, inmiddels verdubbeld in prijs. Het bundeltje overleefde een aantal liefdes, verhuizingen, reizen en ruzies. Wat ik ook aan bezittingen achter liet, *Nieuwe griffels schone leien* was daar niet bij, en het ligt op dit moment gehavend maar voldaan voor me.’

Zou Henny Vrienten, die het bovenstaande stukje schreef, met *Nieuwe griffels schone leien* zijn intrede in de wereld van de poëzie hebben gedaan? Het wordt uit de tekst niet duidelijk, maar het is heel goed mogelijk. Bloemlezingen vormen vaak een ideale introductie voor wie nog onbekend is met poëzie. Tegelijk moet een bundel ook de poëziekenners tevreden stellen. Vrienten bevestigt dat wanneer hij schrijft: ‘Van het voorwoord begreep ik destijds niet zoveel’. Ook zonder dat voorwoord moet een boek dus de moeite waard zijn.

Dat lijkt vanzelfsprekender dan het is. Bloemlezingen worden, vooral in de literatuurwetenschap, soms gezien als niet veel meer dan een literair-historisch of cultuurpolitiek verhaal. Natuurlijk willen veel samenstellers laten zien welke literatuur de moeite waard is of betogen dat er één literaire traditie bestaat in het (taal)gebied. Maar een boek doet meer dan overtuigingen demonstreren. In de eerste plaats is een bloemlezing een verzameling teksten die in een nieuwe context wordt geplaatst. Mede dankzij het feit dat veel bloemlezingen meer dan één gedicht op een pagina afdrukken, gaan die gedichten met elkaar een relatie aan. Ze veranderen elkaar, gaan iets nieuws betekenen of vormen een koppel met hun buurman. Zo ontstaan er, naast het grote verhaal dat de bloemlezer wil vertellen en dat hij vaak expliciet in een voorwoord uiteenzet, talloze kleinere verhaaltjes die elkaar kunnen tegenspreken of bevestigen.

De bloemlezing *Zwaan Kleef Aan. Een kettingreactie* van Henny Vrienten, waaruit het bovenstaande citaat afkomstig is, thematiseert die veelheid aan verhalen op een verrassende manier. Het is geen gewone bloemlezing die een compleet overzicht wil bieden van een literaire traditie, maar een boek dat steunt op een particuliere leespraktijk. Vrienten doet in nog geen honderd bladzijden een greep uit de wereldliteratuur aan de hand van de associaties die gedichten bij hem oproepen. Hij begint bij ‘Een foto van 11 september’ van Wisława Szymborska, knoopt dat vast aan een thematisch verwant gedicht van Jan Eijkelboom, stapt via dat vers weer naar Faverey, enzovoort. Zo ontstaat een lange ketting van gedichten waartussen thematische, stilistische of andere verbanden worden gelegd. Vrienten licht in korte aantekeningen die verbanden toe en geeft summiere achtergrondinformatie.

De opzet van het boek geeft volop de ruimte aan het kleine verhaal. Vrienten wil geen groot literair-historisch of politiek punt maken, hoogstens pre-

Erwin Jans, Dirk van Bastelaere en Patrick Peeters in literair theater Perdu, mei 2009. Foto: Roeland Fossen.

senteert hij een ruwe schets van zijn eigen poëzieopvattingen. Het gaat juist om de verbindingen die gedichten met elkaar aangaan wanneer je ze bij elkaar in de buurt zet.

Neem het koppel Jan Greshoff en e.e. cummings, die twee totaal verschillende gedichten over het huwelijksleven schrijven. Greshoffs vers laat een bijna serviele gedienstigheid van de vrouw aan haar man zien: ‘Bedeesd keek ze op en zei: zo ben je daar/ Je zult wel moe zijn, je moet straks gaan rusten/ Er staat een kopje koffie voor je klaar/ Een warm kadetje zal je vast wel lusten.’ Tegenover deze brave rijmelarij plaatst Vrienten een rauw gedicht van e.e. cummings, de Amerikaanse dichter die bekend staat om zijn eigenzinnige typografie:

> it really must
> be Nice, never to
>
> have no imagination) or never
> never to wonder about guys you used to (and them
> slim hot queens with dam next to nothing
>
> on)tangoing

Dit gedicht beschrijft juist de twijfels van de getrouwde man die, bij het zien van het ouder worden van zijn vrouw, terugdenkt aan zijn verloren dromen en verwachtingen. Het mooie is dat de gedichten elkaar versterken en tegelijk afremmen. Greshoff krijgt ineens iets dynamisch door die ruige tekst ernaast, terwijl cummings' tekst ineens minder baanbrekend lijkt naast Greshoffs traditionele kwatrijnen. Zijn de zorgen die onder de teksten verscholen liggen in beide gevallen niet hetzelfde?

Er worden niet alleen inhoudelijke, maar ook stilistische verbanden gelegd in *Zwaan Kleef Aan.* Het intertekstuele spel van Anneke Brassinga ‘De woorden, *ach* de dingen (lamento aan mijn boekenkast)’ hanteert met spot de bekende poëtische uitroep ‘ach’: ‘*Ach* de vrouw in *ach* het zand, hoe zij haar zijn en tijd/ verdeed met *ach* verdriet en rede’. René de Clercq, daarnaast, mijmert nog zonder enige ironie: ‘Ach, uit oude koude boeken/ straalt zoo zelden 't warme lied.’ Ik heb zijn gedichten altijd overdreven retorisch gevonden, maar in combinatie met Brassinga klinkt De Clercqs uitroep bijna authentiek. Tegelijk laat Brassinga's gedicht zien hoe versleten het gebruik van de ‘ach’ is geworden.

Vrientens keuze verrast niet altijd. Gedichten als Paaltjens' ‘Aan Rika’ en Koplands ‘Een moeder’ zijn ook al in Komrij's dikke bloemlezing te vinden, ‘Impasse’ is één van Nijhoffs meest stukgelezen gedichten. Maar dit boek moet het ook niet van de keuze hebben. Het is de methode waar het om gaat, het verrassende spel met associaties, dat in staat is om zelfs afgezaagde verzen weer nieuw leven in te blazen.

Hotel New Flandres. 60 jaar Vlaamse poëzie 1945-2005, samengesteld door Dirk van Bastelaere, Erwin Jans en Patrick Peeters, is in veel opzichten de tegenhanger van de bundel van Vrienten. Hier gaat het in de eerste plaats om het grote verhaal: het boek is een literair-historisch en cultuurpolitiek statement. Ten eerste wil het aantonen hoe de geschiedenis van de Vlaamse literatuur als een opeenvolging van ‘breuken’ kan worden gezien, ten tweede betoogt het dat de Vlaamse poëzie los van het Nederlandse systeem kan (of moet) worden beschouwd.

Op beide punten valt iets aan te merken en dat is dan ook volop gedaan in een discussie die zich vooral op weblogs afspeelde. Vooral het sterrensysteem dat de samenstellers gebruikten om hun keuze zoveel mogelijk te ‘objectiveren’ (hoe invloedrijker de dichter, hoe meer sterren; hoe meer sterren, hoe meer gedichten) moest het ontgelden. Maar alle discussies over de legitimiteit van de keuzes die in *Hotel New Flandres* gemaakt werden moeten niet doen vergeten dat dit een heel belangrijk boek is. Van Bastelaere, Jans en Peeters maken een schat aan Vlaamse dichters toegankelijk voor een (Noord-)Nederlands publiek dat volstrekt niet thuis is in die traditie.

De makers hebben voor een praktische structuur gekozen: de bundel is per jaar gestructureerd en binnen ieder jaar alfabetisch op achternaam van de auteur. Dat betekent dat de lezer inzicht krijgt in de ontwikkeling van de poëzie in Vlaanderen. Dat is het literair-historische aspect van het boek. Heel spannend is het om te lezen hoe, slechts drie jaar na Jan van Nijlens inkijkje in een ‘Oud Salon’ (‘Hier heerscht de vrede, de eeuwigheid bijna..../ In zulke kamers drinkt men oude wijnen/ En denkt men rustig over 't leven na’), het oude beschavingsideaal wordt weggeschreeuwd door Remy C. van de Kerckhove:

> o mes enfants je zag nog niet de vertraagde film van teirlinck
> je wist nog niet dat onder het poelachtige water der liefdewanen
> het glibberig verdriet breekt tot de
> HAAT

Iets heel anders gebeurt er wanneer Jotie T'Hooft, de jonggestorven dichter-junk die nauwelijks in Nederland wist door te dringen, eind jaren zeventig de popcultuur en het sentiment in de Vlaamse letteren introduceert. De makers hebben maar liefst negen gedichten van hem opgenomen, waarmee hij als een van de belangrijkste dichters in de bundel wordt beschouwd. Dat is opvallend, gezien het feit dat zijn licht hysterische poëzie weinig navolging lijkt te hebben gehad.

Iets vergelijkbaars geldt voor Mark Insingel, van wie zeven gedichten werden opgenomen. Hij is een van de meest kameleontische figuren van de Vlaamse letterkunde, met een schitterend oeuvre dat zowel uit concrete poëzie bestaat als uit repeterende verzen vol spiegeling en herhaling. Ik zie echter nauwelijks hoe hij in de Vlaamse poëtische traditie past. Wel ontdekte ik dat hij zich in een andere grote traditie heeft ingeschreven: dat van de geëngageerde literatuur. Vlaanderen is permanent in conflict met zichzelf, met België, met (vermeend) racisme en met de taal, waardoor reflectie op politieke kwesties nooit ver weg is. Insingel doet die reflectie niet op een gemakzuchtige of expliciete manier, maar met een omweg, zoals in ‘verhaal’. Deze zichzelf voortdurend in de rede vallende, verzwijgende,

herformulerende tekst toont een politiek proces. Een samenleving wordt opgeschrikt door wat zich eerst voordoet als ‘een vlekje’, een onwelgevallig element dat al in de derde strofe wordt vergeleken met ‘een gek op vrije voeten, ee/ n jood’ en dat dan in termen beroemd wordt die ons al te bekend zijn:

> steeds grotere uitwassen, van ‘het gestadig was
> sende’ zoals men het (men ging het woord ‘vloedgolf waardoor de uitdruk
> king ‘het getij keren’ eerst minder vaak en dan verbetener), men begon (steeds
> hopelozer) pogingen om een einde (om paal en perk) aan iets wat alles in zij
> n stroom scheen te zullen, men nam zijn toevlucht tot

Deze tekst uit 1970 ontmaskert genadeloos het discours van nieuw-rechtse en populistische types van vroeger en nu. De woorden ‘tsunami van islamisering’ sluiten er naadloos op aan.

Het is onvermijdelijk dat er ook Vlaams-nationalistische ‘verhalen’ in de bundel te horen zijn, zoals van de collaborateur Wies Moens die ook na de oorlog (in 1968!) nog ijverig zijn Groot-Nederlandse ideaal belijdt: ‘Opnieuw wil ik belijden/ mijn heerlijk Diets geloof, / al bleve' in deze tijden/ ook àllen er voor doof.’ Het gedicht wordt, toeval of niet, voorafgegaan door een vers van Herwig Leus die zich zorgen maakt over het nog altijd machtige Vlaamse nationalisme: ‘in alle parochiezalen/ Wapperen de vendels weer/ Weerklinken de strijdliederen/ Worden zwarte uniformen aangetrokken/ De laarzen blinkend opgepoetst’.

Het is passend dat *Hotel New Flandres*, dat een zeer complexe Vlaamse geschiedenis vertelt, afsluit met twee gedichten van debutante Herlinde Vekemans. Daarmee wordt het woord ‘new’ in de titel waargemaakt - de bundel presenteert telkens wat nieuw en jong is in de Vlaamse poëzie. Ook benadrukken Vekemans' meertalige gedichten, net als de titel van de bundel als geheel, hoezeer de Vlaams-Belgische geschiedenis is bepaald door de taalproblematiek. Door haar wordt de vermenging van talen niet uit racistische zuiverheidsmotieven afgewezen, maar juist omhelst. Voor wie wil verwijst dit gedicht zelfs naar de moderne poëzie als geheel, die zich te pletter zuipt aan internationale invloeden en indrukken:

> en de zee zuipt zich te pletter
> the Thames has been wrapped up
> la Seine s'est suicidée
> den Donau hat man um die Eck geleitet
> there it is

Hotel New Flandres. 60 jaar Vlaamse poëzie 1945-2005. Samengesteld en ingeleid door Dirk van Bastelaere, Erwin Jans en Patrick Peeters. Poëziecentrum, €29,95.
Zie voor de discussie over dit boek: hotelnewflandres.wordpress.com.
Henny Vrienten, *Zwaan Kleef Aan. Een kettingreactie.* Uitgeverij De Harmonie, €16,00.

Ter Plaatse
Het paasbrood en de poëzie
door Janita Monna

Wat: Dichter bij de dichters
Waar: De Kargadoor
Wanneer: 12 april 2009,
SLAU, toegang gratis

Het is zondag, eerste Paasdag. Om één uur zal de Kargadoor in Utrecht haar deuren openen voor een programma in de serie ‘Dichter bij de dichters’. Buiten is het stralend weer, de terrassen aan de Utrechtse grachten lokken. Wie komt er op een zonnige dag als deze naar poëzie luisteren in een vochtige kelder? Het programma zal om twee uur beginnen. Om tien voor twee zijn de bankjes in de lage, maar lichte kelder met uitzicht op de gracht, nog akelig leeg. Mike Platenkamp, directeur van de Kargadoor aan de Oude Gracht en zelf (slam)-dichter, maakt zich geen zorgen: ‘Veel mensen weten dat we meestal wat later beginnen. Ze zullen zo wel komen.’

De reeks ‘Dichter bij de dichters’ is een samenwerkingsverband tussen de Kargadoor en de SLAU, de Stichting Literaire Activiteiten Utrecht. Hans Heesen, redacteur van de SLAU, miste in het ruime aanbod aan poëzie-activiteiten in Utrecht, programma's waarin dieper op het werk werd ingegaan. Zo ontstond het idee voor een serie kennismakingsgesprekken met Utrechtse dichters. Aan de hand van tien gedichten zouden de dichters door Robert Dorsman en Jan van de Haar, beide vertaler, ondervraagd worden over hun werk. Kleine masterclassjes poëzie. De reeks ging in het najaar van 2008 van start met Ruben van Gogh, ook te gast waren Esther Jansma en Geert Buelens. Vandaag staat de poëzie van Ingmar Heytze centraal.

De kleine bar, met koffie, thee en bier voor schappelijke prijzen en met voor deze gelegenheid gratis paasbrood, stroomt rond tien over twee inderdaad langzaam vol. Ook Heytze komt binnen. Sinds begin dit jaar is hij stadsdichter van Utrecht. ‘Ik hoop dat het vanmiddag een aardig gesprek voor publiek wordt. Een goed interview is moeilijk. Robert Dorsman en Jan van de Haar ken ik goed, het gevaar van een ons-kent-ons gesprek ligt op de loer.’

De eerste bezoekers dalen af naar de kelder waar plaats is voor ongeveer zestig personen. De ruimte onder de gewelven is mooi gevuld met mannen en vrouwen van middelbare leeftijd tot ver daaronder. Er zijn echte liefhebbers (Ik luister naar zijn poëzie op mijn iPod) en professionele luisteraars ‘Volgende maand moet ik hem zelf interviewen, ik kom vast voorwerk verrichten’. Om half drie komt Robert Dorsman enigszins gehaast binnenvallen met een stapeltje kopieën, de gedichten die vanmiddag besproken zullen worden.

Hij leidt het programma kort in - zo kort dat in de pauze een dame zal vragen wie híj eigenlijk is - om zich daarna gauw met een eerste vraag tot Heytze te richten. ‘Is de maatschappelijke positie van de dichter terug?’ Heytze steekt van wal, hij praat snel en geanimeerd. ‘Zeker, ja, dankzij de Dichter des Vaderlands, en er komen ook steeds meer stadsdichters.’ Hem ligt het wel, schrijven in opdracht: ‘Je verdiept je in dingen waar je anders niet opgekomen zou zijn.’ Voor ‘Hotel’ bijvoorbeeld, het eerste gedicht dat vanmiddag aan de orde komt, verbleef hij een nacht in het Utrechtse hotel Karel V. ‘Het hotel zou gaan uitbreiden. Dat gaf het

Foto: Nadine Eugenie Ancher

idee voor een “Shining”- achtige sfeer.’ Jan van de Haar wil weten waarom Heytze het woord ‘zwarte’ koos als adjectief voor ‘koffers’. Heytze legt uit dat anders het ritme niet zou kloppen. ‘Zware’ had ook gekund, of ‘rode’, maar ‘zwarte’ beviel het meest. ‘Hecht hij meer aan metrum of aan ritme?’ ‘Moet ik kiezen, dan het ritme. Ik houd niet zo van stampende laarzen in de poëzie.’

De meeste gedichten die ter sprake komen zijn afkomstig uit *Utrecht voor beginners*, met gedichten die Heytze wekelijks maakte voor het *AD Utrechts Nieuwsblad.* Dorsman en Van de Haar zijn lovend. Heytze leest ‘Groeten uit Utrecht’. Dorsman: ‘Prachtig! Hier zit heel Utrecht in!’ Een les poëzie-analyse is het niet, vanmiddag, daarvoor zijn de interviewers te bewonderend en hun vragen te weinig kritisch, maar vervelen doet het publiek, op een enkele sudoku spelende man na, zich niet. Heytze kan aanstekelijk vertellen over zijn stad, zijn literaire voorkeuren - ‘ik lees heel verschillende poëzie, Wigman, Boog, Schaffer, Godijn, Oosterhoff’ - zijn werkwijze en de bronnen van zijn gedichten. Naar aanleiding van ‘Voor de verre prinses’, steekt Heytze een kleine tirade af tegen wat hij noemt ‘bewusteloos schrijven’: ‘Dat dichters kunnen debuteren zonder zich bewust te zijn van wat er voor hun tijd is geschreven, dat begrijp ik niet. Ik verwijs graag en veel naar andere dichters, hier natuurlijk naar Slauerhoff. Het is een van mijn lievelingsverzen, modern en klassiek tegelijk.’

Het gesprek loopt uit, ‘zo gaat dat altijd’. De meeste bezoekers zijn tevreden, evenals de organisatie: al was het niet de meest diepgravende, het was tot nu toe de wel best bezochte middag in de reeks. De SLAU hoopt volgend jaar een nieuwe serie te maken. Dan krijgen dichters van buiten Utrecht het woord.

Poëzieprogramma's van de SLAU: www.slau.nl
Programma's van de Kargadoor: www.kargadoor.nl

Reportage
‘Human interest, ik haat het’
De compromisloze ex-Maximaal Johan Joos

Johan Joos publiceerde sinds 1981 vijf dichtbundels, waaronder recentelijk *Majuskel.* Hij maakte ooit deel uit van de Maximalen, waartoe ook kunstenaar en dichter F. Starik behoorde. Starik bezocht de presentatie van *Majuskel* in Gent en haalt herinneringen op aan leven en werk van deze uitzonderlijke dichter.

door F. Starik

Begin jaren tachtig was hij even een ster. Hij wist het publiek van de Nacht van de Poëzie, waar hij het podium ongevraagd bestormde, in twee kampen te verdelen: een gedeelte dat loeiend van haar afkeuring blijk gaf, zag zich geplaatst tegenover een schare even hartstochtelijke bewonderaars. Het jaar daarop mocht hij een officiële uitnodiging tegemoet zien. Hij trad op bij ‘Aanvallen van Uitersten’, een viertal avondvullende shows in het Amsterdamse Carré die door de VPRO rechtstreeks werden uitgezonden. Johan Joos liet een onvergetelijke indruk achter. Hij danste, hoekig, schokkerig, alsof hij zijn woorden ter plekke aan zijn getroubleerd brein moest ontwringen. Naar buiten dwingen. Een graatmagere gestalte, het prototype van de gekwelde dichter. Maar zijn optredens maakten toch een beheerste, precieze indruk, alsof zijn gebaren waren ingestudeerd, minimaal, subliem theater, alsof hij precies wist wat hij deed, op een absurde wijze grappig. De zin die mij altijd van hem bijgebleven is, luidt: ‘Al stop ik mijn kop in de straatlamp zelf/ nog ben ik niet verlicht.’

Hij had op dat moment één dun bundeltje poëzie gepubliceerd, bij uitgeverij Halewyn. Ik heb die bundel ooit bezeten, maar ben hem alweer jaren kwijt. Op internet wordt nu nog een enkel exemplaar aangeboden: 1981, gebrocheerd, gebruikssporen, bevlekt. Prijs: 25 euro. Zuchtend druk ik op Bestel. Gebruikssporen, bevlekt. Van zijn tweede bundel *Steilte* (1986, Bert Bakker) vind ik moeiteloos twee exemplaren terug in eigen boekenkast: die heeft jarenlang bij De Slegte gelegen. Van zijn derde bundel, *Stil de grain jaune*, ontbreekt zelfs op internet ieder spoor. Ik herinner me de vlekkerige zwart-witfoto op de omslag, waar Joos, geknield, als bezeten, op staat afgebeeld. Kennelijk heeft Bert Bakker de verwachtingen dan, in 1989, al fors naar beneden bijgesteld. In 1996 verschijnt bij uitgeverij Voetnoot een voorlopig laatste bundel: *Chanson Inutile.* Tot mijn verbazing is die ene regel die ik altijd heb onthouden uit juist die bundel afkomstig. Dan wordt het stil.

Op de eerste pagina van *Chanson Inutile* prijkt pontificaal het portret van de dichter. Die foto is van mij afkomstig. Joos wilde absoluut niet gefotografeerd worden. Hij was aanhanger van de gedachte dat een foto je ziel steelt. Hij kwam een paar dagen naar Amsterdam, begin jaren negentig, en bracht een bezoek aan het Museum dat ik exploiteerde op de Rozengracht. ‘En als je de foto nu eens zelf maakt? Dat niet de fotograaf een afbeelding van je steelt, maar jijzelf je eigen afbeelding aan de camera geeft?’ Ik bracht hem naar een leeg kamertje op de derde verdieping, zette de camera op statief, mat het licht, drukte hem een luchtpompje waarmee je op afstand de camera kon bedienen in zijn hand, liet hem zien hoe de film een beeld verder te transporteren, stelde scherp en verliet de kamer. Een uur later kwam hij tevoorschijn. Het was gelukt.

Een van de eerste avonden dat hij in Amsterdam verbleef, nam ik hem mee uit eten, een Ethiopisch restaurant. Je eet er met je handen, neemt met een roti-achtig,

zuur brood het vlees en de groenten uit de schotel. Na afloop van de maaltijd stak hij het overgebleven brood, netjes opgevouwen, in de zak van zijn colbert. De dag dat hij vertrok, presenteerde hij bij zijn afscheid het inmiddels dagen oude brood aan zijn gastheer, de kunstenaar Wim Q van der Linden, die het kleinood verbouwereerd op een bord legde en in de voorraadkast borg, als dank voor de logeerpartij, waar overigens weinig van terechtgekomen was: de meeste nachten had hij zijn bed niet gezocht, maar dwaalde hij door de stad en dook pas tegen lunchtijd weer bij hem op: hongerig en moe.

De conversatie beperkte zich tot het terrein van de poëzie, de noodzaak van zijn eigen gedichten, om precies te zijn. Het avontuur met Maximaal was Joos maar matig bekomen. Hij voelde zich niet thuis tussen de grote ego's die het beeld bepaalden. Gedichten moeten je gegeven worden, de woorden zijn niet van jou, je mag ze niet bezitten. Ze moeten zich aandienen, in de schemertoestand tussen waken en slapen, vanuit de nevels van een grote vermoeidheid. Gedichten die anders tot stand komen, zijn geen poëzie. Er was maar heel weinig poëzie, wist hij, en ik wist, dat de gedichten die ik zelf had geschreven niet onder die noemer vielen.

Dat eerste, dunne bundeltje *Gedichten* dat zijn hem vooruitgesnelde faam bevestigde, telt 36 ongenummerde pagina's. De meeste gedichten zijn in fascimile afgedrukt. In diverse handschriften, met het begin van een tekening er omheen. Hij omschrijft zichzelf als ‘een tere woekerplant’, ‘in deze wereld te zijn/ als een verloren misplaatste deur/ tussen de andere deuren/ van het zo grote hotel// herfst, (-)’ Of: ‘leven als een korrel/ zand in een betonmolen’ en ook: ‘aangespoeld/ als vertollig wrakhout’, ‘zo ik een tak was/ terstond liet ik mij afzagen’.

Deze schaarse parels uit de troebele soep vissend, besef ik voor het eerst dat zijn faam als dichter niet zozeer op zijn gedichten, als wel op zijn performance was gebaseerd. De fascinatie

werd veeleer door het personage gevoed, dat zijn verder tamelijk vormloze, duistere gevoelsuitstortingen samenhang en betekenis gaf. Die paar oneliners, die onmiddellijk beklijven. Ik herinner me een Gents café, waar we gezamenlijk zouden optreden, maar waar hij van de baas zijn performance niet mocht opvoeren, omdat hij meer dan eens als onderdeel van zijn performance zijn kop zo hard tegen de muur geslagen had, dat de bloedspatten in het rond vlogen. Dat ging de cafébaas te ver. Ik herinner me dat ik eens, in een gehuurd busje, terugreizend van een optreden, heb getracht de jongeman te omhelzen. Ik vond dat hij wel wat troost verdiende. Ik zei dat hij een lieve, goeie jongen was. Hij schrok daar verschrikkelijk van. Zo erg, dat ik er ook weer van schrok. Alsof hij jaren niet was aangeraakt, door niemand.

Het is dan ook meest uit nieuwsgierigheid dat ik op vrijdag 10 april naar Gent reis om de presentatie van zijn nieuwe, vijfde bundel *Majuskel* bij te wonen. De presentatie zal plaatsvinden in het Poëziecentrum, op zolder, onder de hanebalken. De bundel is uitgegeven door de mij onbekende uitgeverij Croxhapox, ‘met steun van de Vlaamse overheid’ in een serie die warempel reeds twaalf delen beslaat, van dichters wier namen, opnieuw, geen bel doen rinkelen. De verwachtingen zijn niet erg hooggespannen. De schaarse berichten die me de afgelopen jaren bereikten, waren weinig hoopvol. Hij leek zich volledig voor de wereld te hebben afgesloten. Zijn beste vriend, Christ Michiels, die hem al jaren min of meer onderdak verschaft, is al vanaf zijn eerste bundel nauw bij de dichter betrokken. Joris van Casteren beschrijft, rond 2000, in zijn boek *In de schaduw van de Parnassus* een vergeefs bezoek aan Gent met Bart Brey, een zielsverwante dichter. Dichterbij dan Christ geraken ze niet. Ik reis heden per Alfa Romeo, in het gezelschap van Mirko Krabbé, kunstenaar. Krabbé herinnert zich een volledig zwart geverfd kamertje, waar Bart Brey de dichter eens opzocht. En met volledig zwart bedoelt hij niet alleen de muren, de vloer en het plafond, ook het raam was meegeverfd.

Copyright: F. Starik

De ontvangst in het Poëziecentrum is recht hartelijk. Er is een knipselmapje over de dichter in het documentatiecentrum klaargelegd, zijn bundels liggen ter inzage, er wordt koffie geserveerd.

Het wonder voltrekt zich, onder de hanebalken. Johan Joos komt gewoon opdagen en draagt een serie verzen uit zijn nieuwe bundel voor. Geconcentreerd en gecontroleerd. Hij ziet er goed uit, voor zijn doen. Schone kleren aan, een petje op zijn hoofd. Er wordt volop gefotografeerd, maar het flitslicht lijkt hem niet te deren. De zaal is goed gevuld met bewonderaars. Na afloop van zijn voordracht wordt er gesigneerd. Ondertussen spreken we, moeizaam als weleer, luid zuchtend, geen antwoord krijgend op persoonlijke vragen. ‘Human interest, ik haat het.’ Of hij nog een kamer bewoont, bij Christ Michiels, bijvoorbeeld. ‘Dat is geen kamer. Dat is meer een veranda.’ Over wat er van een dichter overblijft. Dat het de bedoeling is om één te worden met je woorden, terwijl je optreedt. ‘Optreden moet een waagstuk zijn. Er moet iets op het spel staan.’ Hij noemt Jaap Blonk, die hij de *Ursonate* van Schwitters zag uitvoeren, begin jaren tachtig,

een schokkende ervaring. Laatst zag hij dezelfde Blonk dezelfde sonate nog eens uitvoeren, en nu was dat volledig geaccepteerd, het publiek luisterde devoot. Voor Joos een bittere teleurstelling. ‘Uw eigen wereld is weg. U wordt een speelbal van anderen. U maakt van alles, maar hebt geen overzicht over wat goed is, dat moet u maar afwachten. U weet niet wanneer u sterft en wanneer uw grote periode aanbreekt, dat is een genade. Dat kunt u niet afdwingen of opzoeken. Maar wat kan dat de wereld schelen? Het is al heel wat als er een enkele regel van u standhoudt. Woorden, taal, het betekent niets. Verf betekent ook niets. Muziek: ook niets. Nu ja, u kunt er op dansen. Er zit een inhoud in, maar die is in feite banaal, zal nooit, zoals in de wetenschap, een doorbaak zijn, hooguit een spiegel. “Art is not about knowing, but about giving.” Inzicht in uzelf krijgen is nefast voor een kunstenaar. Gevoelens verwoorden maakt maar ongelukkig. Het is alleen eventjes pieken.’ Hoe kijkt hij terug op die rare periode, begin jaren tachtig? ‘Het beginnende ding was dat iets verschil kan uitmaken. Die uitstorting van persoonlijkheid, ik had dat nodig. Nu is dat gewoon poëzie. Ik wil gewoon niet bij die bende horen. Dan krijgt u allemaal messentrekkers op uw dak, jonge mensen, gestoorde mensen. U hebt er niets aan. Ik heb mij toch compleet teruggetrokken. Er zijn al zoveel mensen doodgegaan. Dat maakt alleen het feit dat u nog leeft al bijzonder. Ik wil gewoon nog een paar gedichten schrijven die goed zijn.’

Johan Joos, *Majuskel.* Croxhapox, 96 pagina's, €15,-.

Wat vloeit mij aan
Column
Onverwacht een klap

Ooit moest ik, samen met Rogi Wieg, in een radio-programma onder leiding van Matthijs van Nieuwkerk komen opdraven, om iets te vertellen over onze bloemlezing *De honderd beste gedichten van deze eeuw.* Ik was aan de late kant en kwam dus enigszins verhit en ongecoördineerd het café binnenvallen waar de opnames plaatsvonden. Ik zat nog niet of Van Nieuwkerk vroeg me: waarom staat Michel van der Plas er niet in? Rare vraag. Natuurlijk stond Michel van der Plas er niet in, dat vonden wij helemaal geen belangrijk dichter. Zoiets zei ik dus ook, maar op het moment dat ik Van der Plas diskwalificeerde voelde ik onder de tafel een schop tegen mijn scheen, afkomstig van Rogi Wieg. De boodschap was duidelijk: kijk uit wat je zegt, Michel van der Plas bleek namelijk ook in dat zaaltje te zitten, wist ik veel, vanwege zijn boek over Alberdingk Thijm, en dus werd ik geacht me in te houden. Natuurlijk, niemand kwetsen, lief zijn voor elkaar. De dichterswereld is een lieve wereld, men gunt elkaar het licht in de ogen. Natuurlijk, er vallen wel eens onverkwikkelijke woorden. Zo las ik in het woord vooraf van *De man van vele manieren* van Ilja Leonard Pfeijffer: ‘De volgende mensen haat ik wel: T. van Deel, Robert Anker en nog een paar van dat soort types’, en onlangs nog schold bij de onderburen Dirk van Bastelaere Benno Barnard uit voor islamofoob. Maar dat zijn maar woorden, pennenstrijdjes. Zelfs toen hele scholen elkaar bekampten, de hermetici tegen de romantisch realisten en anekdotici, in de jaren zeventig, vielen er geen gewonden. Waar is de tijd dat dichters met elkaar op de vuist gingen? En dan niet figuurlijk in een of andere poëzieslam. Ooit vochten Martinus Nijhoff en E. Du Perron een robbertje voor café Américain in Amsterdam. Het ging nergens over, had gewoon met incompatibilité d'humeur te maken. Du Perron, vroeger met Nijhoff bevriend, was hem allengs een ‘klein literair ijdeltuitje’ gaan vinden en toen een of

andere stoker in genoemd café meldde dat Du Perron de tafel verlaten had vanwege Nijhoff, daagde laatstgenoemde de vermeende kwaadspreker uit waarna ‘we op de kinderachtigste manier, daar bij de stoep van Américain elkaar 2 of 3 vuistslagen hebben verkocht.’ Zo beschrijft Du Perron het incident. Het moet zo ongeveer de laatste keer zijn geweest dat dichters elkaar lijfelijk belaagden, al ressorteert het Maximale teiltje rotte vis over Michael Zeemans hoofd in de jaren tachtig allicht ook onder de fysieke oorwassingen. Wijlen Frans Kellendonk vertelde eens dat hij op straat onverwacht een klap had gekregen van een onbekende voorbijganger. Waarom is hem nooit duidelijk geworden. Mij lijkt het wel wat, een anonieme lezer of gefrustreerde collega die zo woedend is dat hij je een mep verkoopt. Dan heb je tenminste niet voor niks geleefd.

Rob Schouten

Inleiding op het werk
De Litouwse dichter Sigitas Parulskis
Ogenschijnlijk lichtvoetig spel met grote thema's
door Janita Monna

Foto: Aurelija Cepulinskaite

Om te beginnen:

> Je borsten, als je uit de bad-
> kamer komt - als ik een echte dichter was, zou ik zeggen -
> uit een olijvenbosje - je borsten lijken
> op twee eekhoorntjes die op een tak hurken
> met de bruine snuitjes wat opzij gebogen
> kijken ze van bovenaf in het rond, angstig en nieuwsgierig

Ik had, laat ik eerlijk zijn, nog nooit van Sigitas Parulskis gehoord tot ik deze regels uit zijn gedicht ‘De eekhoorntjes’ onder ogen kreeg. Het gedicht bracht meteen een soort sensatie teweeg. Zo'n wat zenuwachtig gevoel dat even doet aarzelen: hals over kop verder lezen, met het risico dat na zo'n knetterende kennismaking de rest misschien wel tegenvalt. Of het hierbij laten, nog een keer van deze strofe genieten, van dit onverwachte, natuurlijke, lieflijke en erotische beeld in die licht ironische toon en het dan opslaan in de lijst van onvergetelijke vergelijkingen. Ik kon me niet bedwingen en las verder. En dat viel bepaald niet tegen.

Sigitas Parulskis is een van de dichters die in juni op het Poetry International Festival geprogrammeerd staat. Ter gelegenheid daarvan vertaalden Jan Sleumer en Arlette Schellenbach zo'n tien gedichten van deze Litouwse dichter naar het Nederlands.

Hij geldt, zo is te lezen in verscheidene artikelen op het internet, als een van de meest talentvolle en meest popu-

laire Litouwse schrijvers van dit moment. Hoewel hij zich in de laatste jaren vooral als romanschrijver ontwikkelt, en ook toneel, essays en kritieken schreef, is hij in de eerste plaats dichter. Hij werd in 1965 geboren op het platteland, in een dorp in Noord-Litouwen, dat toen nog bij Rusland hoorde. Beelden van en herinneringen aan die kindertijd zijn terug te vinden in zijn werk. Ogenschijnlijk lichtvoetig speelt Parulskis met grote thema's, met dood, liefde, God en de literatuur. Die fascinaties zijn terug te vinden in de selectie die werd vertaald. We lezen zijdelings maar indringend over de Tweede Wereldoorlog, die ook in Litouwen vele Joodse slachtoffers maakte, de wereldliteratuur komt voorbij, van Odysseus tot T.S. Eliot, van de Bijbel tot Rainer Maria Rilke, de dood verschijnt in tal van gedaanten en de vrouw speelt een prominente rol.

Parulskis schrijft, althans in Nederlandse vertaling, in een heldere taal. Zijn eenvoudige zinnen, met normale interpunctie en syntaxis, hebben door hun precieze formuleringen grote beeldende kracht. Rijm, en dan vooral klinkerrijm, gebruikt hij onnadrukkelijk. Hij werpt geen barrières op, nodigt zijn lezer uit om binnen te treden in zijn gedichten. Soms is zijn inzet anekdotisch, een andere keer opent hij absurder: ‘Mijn schoenen zijn leeg, ja ja’. Wat hij vervolgens doet, is meer dan het uitwerken van een anekdote die doet lachen, ontroert of tot nadenken stemt.

Neem ‘De eekhoorntjes’, waar bovenstaande strofe uit afkomstig is. Terzijde: wie verwacht na zo'n titel dat de dichter meteen met die borsten op de proppen komt? Het is een liefdesgedicht, het is tegelijk een anti-liefdesgedicht en er is ook een poëticaal statement in te lezen. Hier is iemand aan het woord die wars is van cliché en grootspraak, die zijn klassiekers kent en daar met graagte mee spot, retorisch begaafd, sensitief als het eropaan komt. De klassieke locus amoenus geeft hij hier een geheel eigen invulling die in de derde strofe bijna uit zijn ironische voegen barst als de dichter zijn kolkende lust beschrijft, met een stijve pik als ‘axis mundi’. Waarom dit gedicht tenslotte aankomt, is omdat Parulskis zijn stijlmiddelen in balans houdt: de schuwe eekhoorntjes klemmen, ook in vorm, de ironie in. Het gedicht slaat niet door in grappigheid en wordt evenmin sentimenteel.

‘Het bezempje’ is een vers over dood, over hoe dagelijks die is en hoe gruwelijk die blijft. Het begint met een observatie, een auto met openstaande deuren staat voor een uitvaartcentrum. Vervolgens gaan de gedachten naar de man die deze auto ontdoet van bloemblaadjes die van rouwkransen gevallen zijn en hoe diezelfde auto, schoongeveegd, vervolgens wordt gebruikt om boodschappen mee te doen en om kinderen naar de dierentuin te brengen. De gedachten komen in de slotstrofe bij een citaat van een Amerikaanse dichter: ‘uit het torentje van de bommenwerper worden de restanten van de schutter/ met een waterslang weggespoeld.’ Bij het lezen van een gedicht als dit krijg je een soort deken van geruststelling over je schouders gelegd, alsof de dichter met zijn kalme woorden wil zeggen ‘kijk, zo is de dood er, en zo is die weggeveegd’. Maar met die slotregels wordt die deken er onbarmhartig weer afgetrokken. Je blijft bibberend achter. Dat is waar Parulskis op uit is, op een zeker schokeffect. Door de meer gruwelijke en lugubere kant van zijn onderwerp te tonen, maakt hij zijn lezer opmerkzaam op de urgentie of zelfs de actualiteit achter zijn woorden.

Via het internet is een ruimere selectie van poëzie van Sigitas Parulskis in Engelse vertaling te vinden. Daartussen vond ik onder andere ‘The Wall’:

Dit gedicht werd (vooralsnog) niet in het Nederlands ver-

every morning I used to run to the adjacent
cemetery in order to
scatter the fragments of dreams
and unpleasant smells that collected overnight,
gathered in my mouth and
in that place in my body where I suspect
the soul lies dormant

it was a strange cemetery - the Catholics,
the godless and the orthodox gathered at one end
at the other - only Jews, though reading
what was inscribed on the headstones it's hard to believe
that for them the Torah was life's most important
book

one day the cemetery was divided by a hideous
concrete block wall

I liked cemeteries - the fear of death
encourages one to get to know it all the more intimately and not
to run away

when the wall appeared I began to avoid
visiting there

the dead that don't speak to each other are more appalling
than the living who strangle one another

taald. Maar zie hoe Parulskis een veelzeggend gedicht maakte over de onverdraagzaamheid van religies, en hoe hij zijn boodschap des te prangender voor het voetlicht weet te brengen via dat wat surreële en absurde beginbeeld en de wat onderkoelde toon uit de rest van het gedicht. Sigitas Parulskis. onthoud die naam.

Sigitas Parulskis treedt op tijdens de veertigste editie van het Poetry International Festival, van 13 t/m 19 juni in de Rotterdamse Schouwburg, zie www.poetry.nl en www.poetryinternational.org.

Vertalingen: Jan Sleumer en Arlette Schellenbach

De Eekhoorntjes

Je borsten, als je uit de bad-
kamer komt - als ik een echte dichter was, zou ik zeggen -
uit een olijvenbosje - je borsten lijken
op twee eekhoorntjes die op een tak hurken
met de bruine snuitjes wat opzij gebogen
kijken ze van bovenaf in het rond, angstig en nieuwsgierig

als ik dichter was, zou ik zeggen, dat wolkbreuken van hartstocht
zich in mijn bekkenholte storten, als ik
de eekhoorntjes zie, die naar mij kijken
als naar een god, althans een faun
nou ja, op z'n minst een oude,
lamme satyr

machtige wilde beken van verlangen stromen omlaag,
vanuit de wolken van de hersenheuvel, door het loof der longen,
door de stenen der nieren, bruisend door de leverbeddingen
en dan daar, in de diepste
dalgeul, schiet een stevige stam op,
de wereldas, axis mundi
zou ik zeggen, als ik dichter was

nu steek ik heel gewoon mijn handen naar je uit, en de tamme
diertjes eten rustig uit mijn
handpalmen
en, er verstarde iets, meer niet

Leeg

Mijn schoenen zijn leeg, ja, ja, leeg zijn mijn schoenen
je ziet de witte zoutstrepen in het gebarsten leer

en de broek, mijn broek is helemaal leeg
daar waar de mannelijkheid zit, de aardse
zwaartekracht, die dwingt
tot neerknielen voor een vrouw
draaien de vouwen ongrijpbaar als
wolken van stuifzand in het rond

en het jasje, ook mijn jasje is helemaal
leeg, de uitgevouwen mouwomslagen
flappen tegen de binnenstebuiten gekeerde zakken, niets
daar zit ook al helemaal niets

mijn stropdas bengelt in de lucht
o, nee, verdomme, o nee, nooit
heb ik een das gestrikt, ik had genoeg
aan mijn gedachten, tot wurgen in staat

en toch, waar ik ook geweest ben -
leeg, helemaal leeg

van mijn kleren, huis, geld
boeken, vrienden - van dat alles
worden mijn sporen geleidelijk uitgewist

ik zie, mag nog voor een laatste keer zien:
iemand stopt haastig oude kranten
in mijn lege schoenen, zodat de neuzen
tijdens het begrafenismaal niet ingevallen zijn

oude kranten
met mijn lege gedachtenis

Het Bezempje

Bij de uitvaartruimten staat een auto
met openstaande deuren, een man van misschien rond
de veertig, veegt met een bezempje
in de hand de bladeren uit de laadruimte die van de
kransen zijn gevallen, de dennennaalden, de
bloemblaadjes, hij gebaart energiek in zijn poging
om ook die
deeltjes uit de ruimte op te vangen die doortrokken zijn
van de geur
van zijn laatst vervoerde lijk

Daarna zal hij naar huis rijden, met zijn kinderen
een ritje naar de dierentuin maken
of de wagen volladen met groenten en fruit uit de
supermarkt
aan de rand van de stad, hij zal er zijn gereedschap in
doen, de lege bierflessen wegbrengen
die voor statiegeld moeten worden ingeruild, en daarna
zal hij weer gaan vegen, na de deuren te hebben geopend.

Ik klom een berg op en dacht aan de bezem
en het afval - want ze zullen er altijd zijn,
het een en het ander, we zullen zowel bezem als
afval zijn, zelfs als wij zouden leven zonder
de barmhartigheid des Heren te beproeven -
het gedicht van de Amerikaan Jarrel Randall schoot mij
te binnen
dat Radauskas zo mooi vond:
uit het torentje van de bommenwerper worden de
restanten van de schutter
met een waterslang weggespoeld.

De Bibliotheek

plotseling gaan de boekenkasten open en komt er een jongetje uit
tevoorschijn...
Cornelis P.

Ik zat in de leeszaal van de bibliotheek, grote zaal,
aan een reusachtige tafel, geheel alleen,
mijn overvolle hersenpan bedwelmd door
honderd jaar opgeslagen informatie
ik werd duizelig en het leek of zelfs de lange schaduwen
van de stoelleuningen tegelijk met mij
duizelden en vielen
Later, al tegen de avond, kwam hij op mij af
Een in het zwart geklede, nooit eerder geziene man
Hij zei zakenman te zijn, hij brouwde een beetje
bij de uitspraak van de ‘r’
Hij bood mij een horloge uit 1908 te koop aan, mijnheer, zei
de man, het zal u niet berouwen

Deze vergulde ‘Solo’ zakhorloges met ketting -
zijn de allerbeste keuze
van dit jaar, elk van uw minuten
zal goud waard zijn, en o
ook ik, mijnheer - bij deze
woorden werd de stem van de man
pathetisch - zal iets ter herinnering hebben,
als ze mij, een niet meer zo jonge
vader van drie kinderen, in 1943, naakt,
zelfs zonder zakje voor een horloge de gaskamer injagen.

Poëtische Belangstelling

Nauwelijks ontwaakt, begreep ik, dat ik het veld der poëtische belangstelling ben
uitgegooid
Ik loop rondom een hoge muur van inspiratie en idealen
niemand hoort mijn stem
daar binnen trekt de blinde Homerus zich af en dagdroomt over Helena de hoer
beweent Achilles zijn geliefde Patroclus
sabbelt de kreupele, besnorde, naar uien stinkende Sappho op de pik
van een jonge matroos, en na zijn vertrek begint zij
uit wanhoop meisjes met zwemmerige ogen te verloederen
in de smalle steegjes van Alexandrië jaagt Kavafis achter travestieten aan,
en als hij geen barbaren ontmoet, geeft hij zich aan de eerste
de beste ezeldrijver die hij tegenkomt
Li Po zit met Omar te slempen en maakt een onmatig gebruik van het volle maanlicht
Edgar Poe doet of hij zich als necrofiel met dode raven omringt
Elliot probeert zijn ouwelijk zaad op onvruchtbare aarde uit te storten
en Pound kust in de gevangenis de kont van imperator Mussolini met de fasces
ik begreep, dat ik dolgraag hetzelfde wou doen -
liederlijk leven omarmd door metaforen
met Vestaalse maagden elkaar bestuiven in metonymia
en me zelfs overgeven aan homoseksuele relaties in parabels hoewel
ik daar nooit veel van moest hebben, zoals Rainer Maria die er wel gek op was,
de Oostenrijkse hermafrodiet, de man, die verzen schreef aan de vrouw in hemzelf,
de dichter, die het klaarspeelde
om God zelve in te palmen
ik wil wel, maar kan niet, want men laat mij niet binnen, hoort mijn stem niet,
al zou ik schreeuwen, dat ik het raadsel Shakespeare heb ontsluierd, dat ik weet,
onder welke schuilnaam Jahwe de Bijbel heeft geschapen
ik ben maar een schaduw, ik zit bij de poort van de Hades samen met die opschepper
van een Odysseus
en vertel over mijn beledigingen aan het totaal onverschillige spook van de vader
dat af en toe als een asregenvlaag naar mij toe waait
en sist
mijn zoon, in plaats van onzin uit te kramen, schenk mij liever in,
al was het maar één druppel leven, het is om van te verdorsten
in dit bescheten gat van de eeuwigheid

1 gedicht 1000 woorden
Samplekunst en tekstdichten
‘Smalfilm’ van Spinvis

Smalfilm

Ik ben een vrouw van veertig met een sigaret
Ik heb een buitenaardse stof in mijn bloed
Ik werd verleden jaar ontvoerd door een ruimteschip
En sindsdien gaat het met mij niet zo goed
Ik weet wel waar ze wonen
Want je kunt het zien als je de letters van hun naam omdraait
De waarheid is een raadsel
En dat gaat als volgt
Het is een goeie vriend maar altijd te laat

Ik heb een eigen flat
Ik heb de radio aan
Het is alweer woensdag
Ik heb een Golf GTI
Een tijdje terug reed ik een fietser dood
Maar gelukkig heeft geen mens me gezien
Het komt maar zelden voor dat ik een zin afmaak
En je maakt me echt niks wijs
Het noodlot is een raadsel
En dat gaat als volgt
Het kost je niks en toch altijd prijs

Als ik uitga ben ik een fotograaf
En ik ben schrijver als ik vrienden bezoek
Op het ogenblik zit ik heel even zonder werk
Maar binnenkort begin ik aan mijn eerste boek
In de spiegel neem ik soms alvast de pose aan
Voor de foto op de achterkant
Dromen zijn een raadsel
En dat gaat als volgt
Het smelt in je hoofd en niet in je hand

Ik ben een monoliet
Ik ben de wetenschap
Ik ben een grote man van 50 jaar
Vandaag knipte ik een muis in twee
En die naaide ik toen mooi maar weer aan elkaar
Maar soms vanuit een hoek kijken mij dingen aan
Vanuit de schaduw van de kathedraal
Alles is een raadsel
En ik weet nog niet in wat voor vorm
En in welke taal

Ik ben al heel erg oud
En ik mis mijn vrouw
En mijn oude handen trillen heel de dag
Beneden kun je kaarten bij de automaat
Alhoewel dat van mijn dochter niet mag
Dan zeggen ze dat ik zo goed de kaarten schud

En dan lach ik elke keer maar weer mee
Ik ken een raadsel over eenzaamheid
Het gaat als volgt
Wat doet pijn en telt voor twee

(Spinvis, uit: *Spinvis.* Excelsior, Hilversum 2002.)

door Ron Rijghard

Dit is geen gedicht, dit is een liedje. Van de drieeenheid die het moet zijn, ontbreken de stem van de zanger die de woorden tot leven brengt en de muziek die de zanger begeleidt. Het is niet helemaal eerlijk om het zo droog op te dienen.

Als dichters een liedje schrijven, noemen ze het ook 'Liedje'. Zoals Judith Herzberg deed in de bundel *Dagrest* (1984). De eerste twee van de vijf strofes gaan zo:

Lieg alsjeblieft niet tegen me
niet over iets groots niet over iets
anders. Liever hoor ik het
vernietigendste dan dat je liegt
want dat is nog vernietigender.

Lieg niet over de liefde
iets dat je voelt of iets dat je
zou willen voelen. Liever word ik
bedroefd dan dat je liegt
want dat is nog bedroevender.

Het is een mooi, dwingend gedicht, dat de titel waarschijnlijk dankt aan de parallelle opbouw, die vijf strofes intact blijft. Steeds twee zinnen, een vragende/bevelende en dan een verklarende. Het 'liedje' van Herzberg kent geen herhaling als in een refrein, dat de meeste popliedjes ordent.

Het liedje 'Smalfilm' van Spinvis is gemaakt volgens hetzelfde principe. Vijf maal een identieke structuur, geen letterlijke herhalingen, De indeling in strofes met ongelijke regels (9-11-9-10-10) is overigens ongeautoriseerd. In het cd-boekje staat de songtekst als een blok proza, zonder interpunctie. De regels zijn op het gehoor gekapt, naar het ritme van de muziek en de frasering van Spinvis.

De voor een lied gewaagde keuze is dat Spinvis vijf maal de spreker, de ik-figuur, van gedaante laat veranderen. Papier biedt wat sneller overzicht. Elke strofe heeft zijn eigen hoofdpersoon. Die figuren hebben gemeen dat ze buitenstaanders zijn en elk worstelen met één van de raadselen van het leven. Je kan zeggen dat hun leven beheerst wordt door een raadsel.

Voor het eerste personage, de vrouw van veertig, is de

waarheid een raadsel. Zij gelooft althans in zaken en wezens die anderen niet voor werkelijk houden, en dat met stellige overtuiging. Wie gelooft in buitenaardse wezens moet strijden voor zijn waarheid. Zeker als je de waarheid nog moet decoderen met de letters ‘van hun naam’.

Het raadsel volgt in de vorm van een metafoor. Die is nog niet makkelijk. Maar bij een raadsel hoort raden naar de oplossing, dus: is hier bedoeld dat de waarheid steun en toeverlaat is, maar ook kennis die achteraf komt? Dat de waarheid dus niet helpt?

In strofe twee staat het personage, Golf-rijder, voor het raadsel van het noodlot. Hij heeft een fietser doodgereden, maar troost zich met de gedachte dat zijn misdaad niet ontdekt is. Dat typeert hem evenzeer als de kenschets in de treffende regels: ‘Het komt maar zelden voor dat ik een zin afmaak, en je maakt mij echt niks wijs.’ Verbaal beperkt, toch een grote bek: columnisten en sociologen doen er langer over om de zogenaamde nieuwe hufterigheid in Nederland te definiëren.

In strofe drie komt de fantast aan de beurt. De raadsel-metafoor is hier een variant op een reclameslogan voor M&M's, chocolade die niet smelt in je hand maar in je mond. Bij Spinvis smelten dromen in je hoofd. Als een vloeistofdia. Misschien zegt het iets over de inertie van de man, die wel kan fantaseren, maar niet aan het werk gaat.

De wetenschapper in strofe vier kampt met de onkenbaarheid van de wereld. Wel een muis aan elkaar kunnen naaien, maar wat te doen met het onstoffelijke, dat wat je niet ziet, maar wel vermoedt - in de schaduwen. Van wat je niet ziet of herkent is er te veel, dan wordt het ‘alles’, zeker als de minste aanwijzing, vorm of taal, ontbreekt.

Voor de ‘heel erg’ oude man in strofe vijf liggen de vragen minder ingewikkeld. Hij voelt zich alleen, ondanks of dankzij de andere bejaarden die hem omringen in het tehuis. Hij weet zich onbegrepen door hen en door zijn dochter. Zijn raadsel is tragisch, maar eenvoudiger, omdat het eigenlijk onomwonden zegt wat eenzaamheid is: iets wat pijn doet en dubbel zo hard aankomt.

Zo schetst Spinvis vijf van hun omgeving vervreemde mensen. Per strofe raakt het lied dichterbij de normaliteit. Het slachtoffer van buitenaardse ontvoerders spant de kroon met de doodrijder. De would-be schrijver en de paranoïde wetenschapper zijn al veel minder mattaklap. De heel oude man worstelt in wezen met het idee dat hij voor seniel wordt gehouden. Die langzame normalisatie maakt dat het van een freaksong uitloopt op een sociaal commentaar op hoe wij kijken en oordelen. Tot slot gaat het over een man die alleen maar eigenaardig lijkt, een hulpbehoevende man, maar met een invoelbaar gedachteleven.

In wezen kantelt het lied aan het einde heel knap: opeens treft hier de gedachte dat niet het personage, maar de anderen de afwijkenden zijn. Met terugwerkende kracht beïnvloedt dat de lezing van de eerdere strofes. Het raadsel is: wie is er nou eigenlijk gek?

Spinvis, foto: ANP

Zou de klacht van de oude man op zichzelf hebben gestaan, dan zou hij net iets te sentimenteel hebben geklonken. Maar de rest van het lied plaatst een gewone oude man verraderlijk op één lijn met zonderlingen. Het geeft te denken dat het aanvankelijk niet eens opvalt. Waarom is een oude, vereenzaamde man zo'n vertrouwd beeld? Als het Spinvis alleen maar om die vraag te doen zou zijn geweest, is de tekst al geslaagd.

De *Spinvis* getitelde debuut-cd waar dit liedje van komt. maakte van Spinvis, het alias van Erik de Jong, in 2002 meteen een ster. De Jong werd begraven onder de loftuitingen

om zijn poëtische aanpak en creatieve arrangementen. ‘Smalfilm’ werd in 2002 tweede in de lijst ‘Song van het Jaar’, gekozen door VPRO-luisteraars, heel opmerkelijk voor eer Nederlandstalig lied bij een alternatief rockpubliek. Uit de liedsector kwamen ook prijzen: in 2004 ontving Spinvis een Zilveren Harp en een Annie M.G. Schmidt Prijs. Dat was voor een ander nummer van de plaat, ‘Voor ik vergeet’, ook in de uitvoering van Lenette van Dongen bekroond.

Pas in 2006 wint hij de Popprijs. De jury roemt niet alleen zijn ‘volstrekt oorspronkelijke muzikale benadering van het fenomeen samplekunst’, maar ook ‘de manier waarop hij tekstdichten in de Nederlandse taal naar een nieuw plan trok’. Als het om liedjes schrijven gaat, heet het ambach geen dichten, maar tekstdichten. Onderscheid moet er zijn.

Dat nieuwe plan betrof het surrealistische getinte karakter van Spinvis' liedteksten. De meeste bestaan uit losjes er laconiek aan elkaar geregen regels, die wel veelzeggend zijn en beelden oproepen, maar waarvan de samenhang zich alleen naar het eigen inzicht van de luisteraar laat vormen. Deze collagetechniek hanteert Spinvis ook in zijn muziek, door bij elkaar gesprokkelde geluiden en samples aaneen te smeden. Tekstueel is de methode verwant aan die van Alfred Schaffer. Die mengt ook graag alledaagse uitdrukkingen en schijnbaar toevallige regels aaneen, als eer alchemist. Het gebrek aan samenhang en mogelijkheder om de teksten te duiden, maken de schrijvers goed met hun oor voor welluidende, zelfbewuste regels.

‘Smalfilm’ is voor Spinvis een uitzonderlijke geval van coherentie. Het openingsnummer van de cd bijvoorbeeld, ‘Astronaut’, is niet meer dan een uitgesponnen groet aan een vertrekkende ruimtevaarder: ‘Ga steeds vooruit, goeie reis, en hou je haaks, en kijk goed uit’. Zeg je dat zo tegen een astronaut? Die vervreemding wordt versterkt door de aanbevelingen die volgen: ‘Wees niet bang, geef de liefde wat ze vraagt, eet de vruchten die ze draagt.’

Op de opvolger *Dagen van gras, dagen van stro* (2005) zijn de teksten nog verder uit elkaar geslagen. Het nummer ‘Het voordeel van video’ somt enquêtevragen op als ‘bent u graag alleen, zijn de zaken geregeld, bent u een ochtendmens’, om pesterig te kunnen antwoorden: ‘Dat is het voordeel van video’.

Op die tweede cd staat ook het nummer met de lelijke titel ‘Aan de oevers van de tijd’. Dat klinkt geforceerd dichterlijk, maar het lied is nu juist geïnspireerd door een gedicht, van experimentalist en absurdist Gust Gils. Spinvis voelt zich misschien wel verwant aan Gils, die op zijn beurt veel werk maakte van de muzikaliteit van zijn poëzie. Toch gebruikte Spinvis alleen de titel van het gedicht. ‘Je kunt poëzie niet zingen,’ was zijn commentaar.

Dat is wellicht zo, al is het maar omdat poëzie simpelweg niet bedoeld is om gezongen te worden. Evengoed geldt dat voor het lezen van liedteksten: zo is het niet bedoeld. Maar er is niks op tegen om liedteksten te typeren als poëtisch als ze een vergelijkbaar taalgenoegen schenken. De teksten van Spinvis verdienen het.

Recensie
Wie droomt wie?

Willem Jan Otten *Welkom* Van Oorschot, 2008 69 pagina's, €14,90
door Edwin Fagel

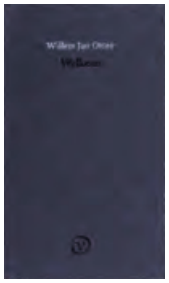

Als er één woord is waarmee Willem Jan Otten zich - bij wijze van spreken - onsterfelijk heeft gemaakt, dan is het ‘bwa-pl’. Het woord komt uit *Eindaugustuswind* (1998) en heeft de eigenaardige eigenschap zowel niets als alles te betekenen. In het gedicht leert de ik-figuur namelijk zijn zoontje het woord ‘water’, en het kind herhaalt: ‘bwa-pl’. De dichter concludeert: ‘Het was zeker, zoontje van mij,/ dat wij hetzelfde niet begrepen.’ Een zo eenvoudig en alledaags gegeven op een zo eenvoudige manier onvergetelijk maken - dat is razend knap.

In Ottens nieuwste bundel, *Welkom*, stuiten we regelmatig op soortgelijke klankwoorden: ‘pats’, ‘krak’, ‘klenk’. Minder geladen misschien dan ‘bwa-pl’, maar minstens zo effectvol. Het gebruik van een dergelijk woord is riskant, want het maakt een regel snel flauw. Maar Otten zet ze op de juiste momenten in en tilt daarmee zijn lezer via het geluid zijn gedicht in. Een mooi voorbeeld hiervan is te lezen in het droomachtige gedicht ‘Kattenluik’. In de eerste strofe schrikt de ik-figuur wakker terwijl hij droomt dat hij door een val valt. Er lag na één nacht vriezen ijs op het water, ‘kattenluikzwak’, en hij vervolgt: ‘De val was een droom. Toch was hij ook sprong./ Ik wist: er komt een wak en heb me laten - krak -/ maar wist ik in mijn droom van die mij droomde?’

Met dat ‘krak’ wordt zowel de ik-figuur als de lezer letterlijk van de ene in de andere dimensie gebracht - als een kat door een kattenluik. Feitelijk verwoordt Otten in deze strofe waar het hem in deze bundel om te doen is. De droomtoestand is bij Otten de toestand waarin een glimp van een hogere instantie zich lijkt te laten zien. Een andere, in dit opzicht veelzeggende strofe uit deze afdeling wordt op de achterflap geciteerd:

> Mijn dag begon met trachten te vergeten
> wie ik toen ik droomde was: een molecuul
> geflipperd door het onherinnerde heelal.

Het zijn zachtaardige regels die Otten schrijft, waar zelfs een krachtterm als ‘fuck’ weigert hard aan te komen en waar soms de grammatica wordt aangepast aan het muzikale effect. Maar bij al die zachtaardigheid toont Otten zich een stugge en volhardende zoeker naar het hogere. Dat klinkt allemaal heel verheven en zwaar, maar dat is het bij Otten nadrukkelijk niet. Hij zoekt het juist in de simpelheid. ‘Evangelie volgens Lev Yashin’ gaat over de keeper van het Sovjet-Russische elftal die een strafschop moet zien te stoppen. Hij duikt (vergeefs) naar links, waarna volgens het voetbalcliché de ontlading volgt. Het gedicht vervolgt:

> Ik begreep wat allen wisten.

Ik begreep wat hij had geweten.
Ik begreep alsnog de woorden van zijn lippen,

deze is voor jou.

Een kind kon hem hebben,
dit balletje zorgvuldig recht op mij af.

Het metafysische komt in vrijwel alle gedichten terug, ook in de gedichten waar God of het geloof in het geheel geen rol lijken te spelen. In ‘Op mijn moeder haar negenenzeventigste’ wordt, net als in het op de achterflap geciteerde fragment, de herinnering direct verbonden aan het bestaan. De moeder vertelt haar zoon een herinnering waarvan de zoon dacht dat het zijn eigen herinnering was. Op aandoenlijke wijze wordt vervolgens uiteen gezet dat ze elk jaar hun leeftijden bij elkaar optellen: ‘Zo lang wij leven tellen wij per jaar/ twee jaren bij.’ Wat zegt dit over het bestaan van de zoon? Otten: ‘Nergens staat geschreven dat ik niet/ au fond herinnerd ben door jou.’

Het bestaan hangt dus samen met het zich herinneren van dat bestaan - en dus met de vormgeving daarvan in taal. In de afdeling ‘Gerichte gedichten’ spreekt Otten rechtstreeks een godheid aan en al in het eerste gedicht wordt de gedachte onder woorden gebracht dat taal het bestaan vorm geeft:

U hebt mij laten gaan de weg van alle taal,
ik, opgeborrelde uit u,
geweld kwam ik en klonk als blup

Verderop in het gedicht wordt de vraag gesteld: ‘waarom was u mijn wel en ik de blup -/ juist toen moest ik er niet aan twijfelen dat u mij las, *jouw wel was ik/ om te zijn teruggeweld uit jou.*’ Wie geeft het bestaan vorm, lijkt Otten te willen vragen: degene die schrijft of degene die leest?

In de afsluitende afdeling ‘Eindeligt’, een verhalende reeks gedichten over een vakantie op een wat naargeestig eiland, komen alle thema's van de dichter lichtvoetig samen. Behalve de fascinerende personages is ook de ik-figuur in deze reeks interessant. Hij is hier een ‘jij’ en in het slotgedicht van de reeks stapt hij op de veerboot die hem van het vakantie-eiland zal vervoeren. ‘Afscheid kan pas als je welkom bent geweest’, heet het in dit gedicht, en de ‘jij’ wil ‘welkom als de zoon’ zijn. Is hij ook daadwerkelijk de zoon? Die vraag wordt niet beantwoord, en daarmee gaat de zoektocht door. Gelukkig maar.

Rodaan Al Galidi *De laatste slaaf. Biografie van een terugkeer*
Meulenhoff/Manleau, 2008 96 pagina's. €19,95
Poëzie tegen de media
door Laurens Ham

U hoeft de verzamelde werken van Karl Marx en Friedrich Engels niet gelezen te hebben om te weten dat wij allemaal geteisterd worden door een vals bewustzijn. We hebben het idee autonoom te zijn, maar in werkelijkheid zijn we allemaal slaven. Slaven van een democratisch model dat ons wordt opgelegd, van een consumptiedrang die ons wordt aangepraat, van een westerse ideologie die alle geledingen van de maatschappij aantast. Het is een tragische slavernij, omdat hij in zekere zin vrijwillig aanvaard wordt. Zelfs als je je van je gevangenschap bewust bent kun je er onmogelijk aan ontsnappen.

Al aan het begin van de twintigste eeuw dwaalde dit spookbeeld door de cultuur. Een erg vermakelijke vroege tekst die deze onzichtbare repressie uitbeeldt is ‘Het gevang in de hemel’ (1920) van Paul van Ostaijen. De hoofdrolspeler van het verhaal, gevangene nr. 200, verlangt na zijn vrijlating uit de cel zo terug naar de gevangenisregime dat hij zichzelf op zondagen aan de ketting legt. Wanneer dit de dienaren van kerk en staat ter ore komt, zijn ze maar al te blij met zijn geval. Nr. 200 wordt, geheel onbedoeld, het bewijs dat de ware vrijheid tussen de oren zit en lichamelijke vrijheid maar overschat is.

De titelheld in Rodaan Al Galidi's derde dichtbundel *De laatste slaaf* is in veel opzichten te vergelijken met nr. 200. Ook hij legt zichzelf vrijwillig gevangenschap op. Bij hem heet het repressieve trio echter niet ‘Godsdienst & Vorst & Staat’, zoals bij Van Ostaijen. Het zijn de commercie, de media en de door Amerika opgelegde democratie die in dit boek worden aangeklaagd.

Dat Al Galidi zich in dit boek zo duidelijk politiek uitspreekt, ligt in de lijn van zijn eerdere dichtbundels, *De fiets, de vrouw en de liefde* (2002) en vooral *De herfst van Zorro* (2006). Als uitgeprocedeerde Irakese asielzoeker richt Al Galidi zijn pijlen op het haperende Nederlandse asielsysteem. De techniek waarvan hij gebruikmaakt in zijn

Charles Ducal *Toegedekt met een liedje* Atlas, 2009 84 pagina's, €16,50

Leeg als een spaarpot
door Piet Gerbrandy

Poëzie heeft een beperkte reikwijdte. Er bestaat geen rechtstreeks verband tussen taal en werkelijkheid, datgene wat zich aan taal onttrekt kan er niet in uitgedrukt worden, en tot overmaat van ramp leest bijna niemand gedichten. Wie zich niet kan neerleggen bij het arbitraire karakter van de taal, het onzegbare wil uitdrukken en de wereld wil veranderen. wende zich tot een ander medium. ‘Poetry makes nothing happen,’ zegt Auden. Maar is dat niet wat overdreven? Poëzie vermag te betoveren met klanken en ritme, te verrassen met beelden, emoties op te roepen en, in zeldzame gevallen, diepe waarheden uit te drukken. Goede dichters buiten de mogelijkheden van de taal uit en schrijven goede gedichten. Alleen slechte dichters blijven doorzaniken over de gebrekkigheid van hun gereedschap.

In de nieuwe bundel van Charles Ducal (1952), die de poëticale titel *Toegedekt met een liedje* draagt, staan vijfenvijftig gedichten, waarvan er zeker drieëndertig over het schrijven gaan. Het woord poëzie komt tienmaal voor: ‘het schone geheim van de poëzie’, ‘wetenschap bekijkt de dingen nooit zo fijn/ als poëzie’, ‘gestuif, heel licht, als van poëzie’. Het onzegbare is alomtegenwoordig, niet als verschijnsel, maar als expliciet beleden credo, ‘woorden’, ‘gedichten’ en ‘dichters’ vliegen de lezer om de oren, terwijl er ook nog een paar foto's voorbijkomen die er al evenmin in slagen de werkelijkheid uit te drukken. Het eerste gedicht begint met een loffelijk principe: ‘Ik weet dat ik mezelf moet schrappen/ om plaats te maken voor de poëzie’. Ducal doet echter het tegenovergestelde: hij is zo geobsedeerd door zijn dichterschap dat hij aan het schrijven van gedichten niet toekomt.

Dat is jammer, omdat Ducal hier en daar wel degelijk iets te melden lijkt te hebben. Seksualiteit en liefde zijn grote thema's, waarbij zich onvermijdelijk het probleem voordoet dat de fysieke aspecten daarvan zich moeilijk laten verwoorden. Ducal probeert het wel. In ‘Gul’ gaat het om een ‘eetbare vrouw,/ zij is gemaakt van louter aarde’. Niemand, zegt de dichter, ‘heeft haar iets ingeblazen:/ geen ziel, geen berouw.’ Helaas gaat het in de volgende strofe mis:

> Niet mooier dan vlees
> dat geen woord wenst te worden,
> biedt zij haar kut en haar borsten
> en is zonder zonde, leeg

[Vervolg recensie Radaan Al Galidi]

poëzie is daarbij dezelfde. Hij ontwerpt in iedere bundel een metaforisch ‘systeem’ en drukt daarmee zijn politieke ideeën uit. Bovendien gebruikt hij, net als Van Ostaijen, graag het wapen van de bijtende ironie.

De symboliek die *De laatste slaaf* in een reeks samenhangende gedichten wordt ontwikkeld, draait om het conflict tussen heren en slaven. Die heren wonen op balkons, de slaven in kelders. De slaven zijn niet in staat om uit het raam te kijken: hun venster op de wereld wordt gevormd door het scherm. We zijn er weer: de machtsverhoudingen tussen het arme Oosten en het rijke Westen worden aan de kaak gesteld, net als de kwalijke ideologie die via het televisie- en computerscherm wordt verspreid. Deze tamelijk eenduidige metaforen drukken bepaald geen nieuwe ideeën uit.

Om die ideeën gaat het Al Galidi ook niet, zoveel is duidelijk. In het nawoord ‘Sorry’ verontschuldigt hij zich uitvoerig voor zijn bundel. Hij somt op welke versies van het boek hij allemaal geschreven heeft: eerst was het een boek tegen het Westen, toen een boek tegen Amerika, toen een boek tegen geweld en toen een boek tegen de media. Dat laatste is wat hij wilde schrijven en wat het uiteindelijk geworden is.

Ik weet niet of ik het met hem eens ben. *De laatste slaaf* is een veelkoppig monster geworden dat zich tegen al deze onhandelbaar grote abstracties richt, zowel tegen het Westen als tegen Amerika als tegen geweld als tegen de media. Daarmee krijgen de gedichten vaak het karakter van verwarde pamfletten. Het wordt niet duidelijk hoe de Oost-Westproblematiek nu precies met de invloed van de (Amerikaanse?) media samenhangt. Uiteraard worden de bestaande vooroordelen over het Oosten gelegitimeerd en bevestigd in de westerse journaals en kranten, maar betekent dat dat de Oosterse ‘slaaf’ door de televisie onderdrukt wordt? Dat is wel een erg gesimplificeerde visie. Al Galidi bedient zich in dit nawoord voortdurend van het stijlfiguur van de gespeelde bescheidenheid, maar ik kan hem helaas geen ongelijk geven als hij schrijft: ‘Een student van de middelbare school kan al mijn ideeën weerleggen, maar dat is niet het punt.’ Wat is het punt dan wél?

Het punt is misschien dat dit boek nu en dan als dichtbundel overtuigt. De moeder van de laatste slaaf vangt kanaries en kookt ze. ‘[g]ele soep die de maag vulde/ met hoog gezang’. Dat is een raar en ontroerend beeld. Tragisch is de laatste slaaf als hij tegen een vrouw zegt: ‘Laat mij/ met jouw varken slapen,/ met een kilo gehakt/ als je geen varken hebt.’ Veel van de formuleringen zitten er echter net naast: ‘Stro/ raakte mijn eerste bloederige val aan’.

Al in zijn eerste dichtbundels bewees Al Galidi dat hij over het vermogen beschikt om zinnen te schrijven waarin iets prettig wringt. Helaas staan de onscherpe ideeën in zijn teksten een prettige leeservaring nogal eens in de weg. Ik zou het mooi vinden om de volgende keer een bundel van hem te mogen lezen die iets minder op ideeën drijft en iets meer op de taal.

[Vervolg recensie Charles Ducal]

als een spaarpot leeg Kan zijn,
want verstrooid over velden en wegen.

De verhaspeling van de bijbelcitaten is een beetje flauw, de concentratie op geslachtskenmerken banaliseert de lichamelijkheid waarom het te doen leek te zijn, en het beeld van de spaarpot slaat helemaal nergens op.

Ook in de derde reeks, die geheel aan internetporno gewijd is, staan veelbelovende aanzetten die vervolgens ambachtelijk om zeep worden geholpen door een overmaat aan voorspelbare details en gemakkelijke afkeuring: ‘Achter dit scherm ligt het eenzaamste land./ Wie erin stapt is van zichzelf ook verlaten.’ Het wordt pas interessant wanneer Ducal dubieuze seksspelletjes aan macht koppelt, maar ook dan slaat hij alles dood door te concluderen: ‘Pornografie is de moeder van de politiek.’

Slechts een heel enkele keer gaat de poëzie haar gang zonder dat Ducal haar de weg verspert. Mooi is de evocatie van een seksuele roes op een lome zondagmiddag: ‘een stoel schreeuwt, een lach/ maakt zich hard, bloemen vallen/ verschrikt in een bange plas water,// geweld ruimt de tafel,/ op willoze bladen spuwen/ de engelen hun helse geschrift’. Maar waarom moet daar nu weer een geschrift opduiken?

In veel gedichten uit Ducal de wens te gaan zingen. Het zou aardig zijn als hij het niet bij een voornemen liet, maar de daad bij het woord voegde. Vooralsnog is dit heel slechte poëzie.

Arjen Duinker *Buurtkinderen* Querido, 2009 214 pagina's, €19,95
Gebeurtenissen
door Edwin Fagel

Een nieuwe bundel van Arjen Duinker, dat is een gebeurtenis. Door Thomas Vaessens en Jos Joosten is hij uitgeroepen tot één van de vaandeldragers van de hedendaagse avant-garde, in 2005 werd hij onderscheiden met de VSB Poëzieprijs (voor *De zon en de wereld*) - Arjen Duinker is kortom een belangrijk dichter. *Buurtkinderen* heet de nieuwe bundel, en ook zonder de belangrijkheid van de dichter mag de bundel een gebeurtenis genoemd worden. Al was het alleen maar vanwege de omvang: 214 pagina's met acht kloeke afdelingen met (afwisselend lange en korte) zeer uiteenlopende gedichten.

Al bij de eerste twee gedichten valt de lezer in de uitersten van de bundel. Het eerste, veelzeggend ‘Een gedicht’ getiteld, is een breed uitwaaierende toespraak voor de meest uiteenlopende werklui, maar die zich allengs ontpopt tot een programmatisch gedicht:

> Ik bemin vrouwen en omarm mannen,
> Ik zeg onzinnige dingen tegen kinderen
> En til ze op.
> Ik spiegel me aan niets.
> Elke seconde is een nieuw tijdperk.

Wie nog zou twijfelen aan het programmatische karakter van deze inzet, zal overtuigd zijn door het tweede gedicht. Deze heeft de eveneens veelzeggende titel ‘Geen gedicht’, en luidt als volgt:

Idem.

Het is dan ook inderdaad geen gedicht, waarmee hij echter wel hetzelfde zegt als in het eerste gedicht. Al is ‘zeggen’ wel een wat simpele term om te duiden wat er in de gedichten van Duinker gebeurt. Ja, er staan enkele gedichten in deze bundel die betrekkelijk eenduidig een bewering doen, zoals het ‘Gedicht met idealen’, waar doodgemoedereerd appels met peren worden vergeleken: ‘Ik vind een appel/ Mooier dan een peer.’ Andere gedichten zijn bedrieglijk eenvoudig in hun formulering, maar laten zich wat minder eenvoudig navertellen. Neem bijvoorbeeld het mooie ‘Begin van de dag’:

> En de vrouw vroeg dromerig:

‘Hoeveel mensen praten net als jij?’
‘Zes,’ antwoordde de man.

Kreek Daey Ouwens *De achterkant* Querido, 2009 112 pagina's, €17,95

Niet bedoeld voor kritiek
door Bas Belleman

Als het maar niet al te autobiografisch is. Als ze maar niet te veel waarde hecht aan het oordeel van anderen. In haar nieuwe, omvangrijke dichtbundel *De achterkant* snijdt Kreek Daey Ouwens een onuitsprekelijk verdriet aan en het spijt me dat het me lauw laat. Het is een bundel die ik zou willen waarderen.

In een half prozaïsche, half poëtische stijl schrijft ze over een verdrietige jeugd en de dood van een geliefde. Die twee thema's trillen met elkaar mee. Het is triest om een geliefde te verliezen, maar de ik-figuur krijgt de verhevigde herinneringen aan haar jeugd er nog eens bovenop.

In haar kindertijd probeerde ze zich met haar zusjes zo goed en zo kwaad als het ging door de dagen te slaan. Ze moesten op de een of andere manier omgaan met de gespannen sfeer die in huis hing na de dood van een tante, van wie zelfs de naam taboe was.

> Wat geeft ons houvast? Het brood op tafel. De melk. De
> zon. En onze knieën. Mijn knie tegen die van mijn zusje.
> Haar knie tegen de mijne. Voorzichtig met iets, met iets
> onduidelijks, iets dat ons gerust maakt. Achter het raam
> staat de berg. Nee. Nee. Niemand is boos. Alleen maar stil.

Een duidelijk geval van ontkenning, want die stilte hangt er niet zomaar. De meisjes hebben niet voor niets behoefte aan houvast. Een paar gedichten eerder stond er al: ‘Er is een spanning voelbaar in de lucht. Een nieuwe stilte, die

[Vervolg recensie Arjen Duinker]

> En de vrouw vroeg dromerig:
> ‘Met hoeveel monden zal ik je kussen?’
> ‘Acht, dat zou het mooiste zijn,’ antwoordde de man.

In nog weer andere gedichten worden korte regels over de bladspiegel verdeeld, zodat een tweestemmig geheel ontstaat waarbij het meer om het beeld en de klank lijkt te gaan dan de strekking van de woorden, zoals in ‘Estrella de Mar’ (in het Spaans), ‘Starfish’ (in het Engels), ‘Henry Calvin’ (in het Nederlands) of het kennelijk samen met Kees 't Hart geschreven ‘Fantastische lippen’.

Verder treffen we een cyclus aan die zich op de ouderwetse zeevaart concentreert (‘Sailor's Home’), een reeks gedichten die zich als lemma's verhouden tot woorden die beginnen met een A - en eentje met een B (‘Meer A dan B’). We komen woordspelerige regels tegen (‘Noem je een kwartel dartel?’), quasi-filosofische overwegingen (‘Abstracties zijn dingen’) en een reeks gedichten rond kleuren, waaronder ‘Vraag van blauw’:

> Fluit en krant en schroef,
> Deksel en scherm en knop,
> Motor en haak en mand.
> De desolate akker heeft buik en borst verlaten,
> De mist trekt naar een oever.
> Kun je zeggen, spook,
> Wanneer je bij me bent?

Zodoende ontstaat een veelvormig en vooral speels geheel. De veelheid van deze bundel is dan ook duizelingwekkend: met de helft ervan waren de meeste lezers vast ook al zeer in hun nopjes geweest. En hiermee doel ik niet alleen op de kwantiteit. De bundel bevat zoveel verschillende typen gedichten dat men steeds opnieuw de leeshouding moet zien te bepalen. Het lijkt wel of vijf verschillende dichters - en niet de minsten - aan deze bundel een bijdrage hebben geleverd. *Buurtkinderen*, zou je kunnen zeggen, is het tegendeel van hecht: de gedichten stromen onbekommerd over alle grenzen heen - alsof die er nooit waren.

De gedichten maken voornamelijk indruk met het kennelijke gemak waarmee ze geschreven lijken te zijn. Duinker laadt daarmee wel de verdenking op zich een dichter te zijn die zijn invallen wel snel opschrijft, maar niet zo snel meer schrapt. Een aantal gedichten, vooral de langere, hebben nogal een babbeltoon die op de zenuwen kan gaan werken zodra niet duidelijk wordt waarom dit gebabbel is opgeschreven. Een gedicht als ‘Kooltjes’ is hier een voorbeeld van:

> Ben je dol op de liedjes van Gene Pitney?
> Cause my baby lives in Mecca
> Of heb je liever Raffaella?
> De wereld van dit gedicht
> Is die van Darius Milhaud
> En die van Johnny Guitar Watson

Het is de dichter in dit type gedichten kennelijk om de babbeltoon te doen en wellicht is de irritatie die zij opwekt ook de bedoeling. Duinker rekt bewust het medium ‘gedicht’ op tot voorbij het punt waarop men zich afvraagt of dit nog wel een gedicht is. Alles kan in poëzie, demonstreert Duinker in deze bundel - ook datgene wat normaal gesproken geen poëzie is. Daarmee omarmt hij de hele wereld, zegt hij onzinnige dingen tegen ons, kinderen - en spiegelt hij zich aan niets. Elk gedicht is

bij Duinker op de een of andere manier een gebeurtenis. Elke seconde is bij Duinker een nieuw tijdperk.

[Vervolg recensie Kreek Daey Ouwens]

alles aanraakt.'

De kleine meisjes worstelen met hetzelfde probleem als de volwassen dichteres: 'Hoe moest je in woorden uitdrukken wat niet onmiddellijk te begrijpen viel?' En dan gaat bovendien grootmoeder dood van de pijn, *maar wie zal het zeggen?*

Onuitsprekelijk, raadselachtig, verdrietig. Het lijkt wel alsof de gedichten de moed hebben verloren en nauwelijks een poging doen om het onzegbare verdriet te naderen. Ze cirkelen er omheen in zinnen als: 'Liefde, dood, wat betekenen die woorden?/ Vandaag regent het, morgen schijnt de zon./ Dat is en dat was. Altijd.' Ze wijzen naar een rivier van gevoelens en herinneringen en onthullen uit welke bron die is opgeweld. Bijna nonchalant klinken ze.

Wat niet wegneemt dat de dichteres best daadwerkelijk verdrietig zou kunnen zijn, of kunnen zijn geweest. Die indruk wekt de bundel wel. De gedichten lijken in goed vertrouwen aan de lezer te zijn geschonken en niet bedoeld voor kritiek, waardoor ze een recensie tot een overtreding maken.

In het tweede deel, waarin de ik-figuur haar geliefde verliest, wijst Ouwens mogelijke lezersbezwaren bij voorbaat van de hand. Een hoogleraar - collega van de overleden man - kijkt over haar schouder en vraagt wat ze schrijft. Zij antwoordt dat het 'alleen maar aantekeningen' zijn.

> 'En gelooft U werkelijk in wat U schrijft? Denkt U er ook
> over na
> of het de lezer interesseert wat u denkt?'
> 'Ik denk niet,' antwoord ik.

Want na de dood van een geliefde houd je je niet bezig met futiele zaken als de mening van anderen. Bovendien heeft ze wel iets anders aan haar hoofd dan denken: haar gevoelens. Ook die houdt ze trouwens liever voor zich, blijkt uit datzelfde gedicht. 'Ik zou toch zeker de lachlust opwekken, als ik werkelijk zou/ uitspreken hoeveel ik van je hield. Ik zou haast zelf denken dat/ ik niet goed bij mijn hoofd ben.' Zo laat ze de buitenwacht toch nog de rol van censor spelen.

Ze vindt misschien - en ik kan me dat voorstellen - dat het onderwerp geen vorm verdraagt. Dat alle vorm ijdel is als het over de dood gaat. Maar er komt weinig voor in de plaats, omdat ze alleen naar het verdriet verwijst en het niet ontleedt.

Kortom, het lukte me niet om deze poëzie te naderen. Ik kreeg het gevoel dat de bundel met de rug naar me toe bleef staan.

Hans Tentije & Peter Bes *In de tussentijd* De Harmonie, 2008 67 pagina's, €24,90
Dit zaakje stinkt
door Tsead Bruinja

Als je naar de foto's kijkt in Hans Tentije's bundel *In de tussentijd* vergeet je soms dat er iemand is die ze gemaakt heeft. De afbeeldingen die fotograaf Peter Bes heeft gekozen stralen iets desolaats uit, ook al zijn er soms mensen of dieren op te zien. Daarnaast lijkt er een jarenzeventigwaas overheen te liggen. Die sfeer wordt veroorzaakt door het gebruik van vale kleuren en het weinige rood, maar ook door de keuze voor oude verweerde gebouwen en simpelweg doordat de meeste foto's in de jaren zeventig en begin jaren tachtig genomen zijn.

Als er al mensen aan de foto's te pas komen, dan zijn ze eenzaam of verdacht. In het openingsgedicht bij een foto van een Amerikaanse bolide naast het strandrestaurant ‘Bistro Guido’, geeft Tentije bijvoorbeeld het woord aan een boze geliefde die door Guido verlaten zou zijn en die hem eerst toewenst dat hij ‘spoedig een lichtmast, een brugpijler raakt en ellendig’ zal ‘creperen’, maar in de slotregel haar verwensing terugneemt.

In de rest van de bundel gaat het er niet minder hard aan toe. De stem van Tentije klinkt daarbij als een donkere voice-over bij een zwart-witdetective. Je ziet de dichter achter een bureau zitten met een foto in zijn ene hand, terwijl hij met de andere hand over zijn kin wrijft, de sigaret uit zijn mond haalt en bromt: ‘Dit zaakje stinkt’.

Was er in het eerste gedicht nog sprake van de egoïstische daad van het verlaten van een geliefde, verderop wordt het gevaarlijker. In het vierde gedicht, bij een afbeelding van een fotowinkel, tovert Tentije een fotograaf ten tonele die erotische foto's neemt van vrouwen, zogenaamd om die in het buitenland te verkopen, waarna hij ze met die foto's chanteert, een daad die Tentije veroordeelt als ‘een vrijbrief/ om zich vuig en laaghartig aan zijn slachtoffers/ te kunnen vergrijpen.’ Het is begrijpelijk dat de dichter zich

Liesbeth Lagemaat *Handlanger - Het witte kind* Wereldbibliotheek, 2009 75 pagina's, €15,90
Er is geen woord dat klopt
door Marja Pruis

Liesbeth Lagemaat schrijft gedichten... En hier stokt het. Schrijft ze wel gedichten? Ja, het schijnt zo. Er is in ieder geval een uitgever bereid gevonden iets tussen twee kaftjes af te drukken en er het stempel ‘gedichten’ op te zetten. Maar ze won dan ook vier jaar geleden met haar eerste bundel de C. Buddingh'-prijs. En daarna verscheen nog een bundel die goed werd ontvangen. Het is dus belachelijk om haar werk nu weg te zetten onder de noemer ‘abracadabra’. Om in de sfeer van Lagemaat te komen, is ‘oude liederen, ergens gevonden’ al beter. Maar misschien net iets te plat. ‘Aan barrels getrokken massagraven’, dat komt al meer in de richting.

Lagemaat doet een groot beroep op de verbeeldingskracht van haar lezer, en op diens uithoudingsvermogen, geduld, welwillendheid, diens vermogen overal uiteindelijk wel chocola van te kunnen bakken. Een té groot beroep denk ik in eerste instantie. Er zijn grenzen.

‘Maar vandaag zeg ik u, is het tijd om uzelf uit te trekken/ en taal kapot te slaan tegen de muur. Er is geen woord dat klopt/ en bloedt aanwezig hier.’

Als je er maar lang genoeg naar kijkt, naar deze woorden, dan gaat het wel kloppen. Maar wil je er zo lang naar kijken? Eerder nodigen Lagemaats gedichten uit tot kinderachtige spelletjes. Plak bijvoorbeeld telkens het derde woord in een regel af en probeer het woord te raden. Kansloze onderneming. Lukt voor geen meter. Dat is goed, zou je kunnen zeggen. Hier doet in ieder geval iemand iets ori-

[Vervolg recensie Hans Tentije & Peter Bes]

hier uitlaat over de misdaad, maar net als bij de wraakzuchtige ex van Guido die haar voormalige geliefde op het laatste moment toch niet dood wenst, haalt het enigszins de kracht uit het verhaal. Laat het maar aan de lezer over om de fotograaf te veroordelen en laat Guido maar creperen! Iedereen weet dat het om een wens gaat in dat laatste geval en niet om de daad.

In enkele andere gedichten worden we herinnerd aan de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld in ‘Langs de IJzer’, waarin de Waffen SS-ers en de Oostfrontstrijders door Vlaanderen marcheren, terwijl nu ‘op een caféterras’ ‘enkele kaalkoppen/ met gestrekte arm hun bierpullen’ heffen, ‘een verkapte nazigroet’. Bij dit gedicht wordt er op een veel subtielere wijze een oordeel geveld. Tentije voert hier de rivier en de natuur op als stille getuige: ‘het groot hoefblad langs de oever en oude populieren/ spiegelen zich, afgetekend tegen de wolkenloze, bodemloze/ hemel, in de ondoorgrondelijke stroom.’ Het is alsof de dichter zegt dat de tijd wel zal afrekenen met deze verschijnselen.

Over gedichten die geschreven worden bij foto's of schilderijen wordt vaak beweerd dat ze alleen maar goed zijn als ze ook zonder die beelden goed gelezen kunnen worden. De gedichten in *In de tussentijd* voldoen niet aan dat criterium, maar dat pleit juist voor dit boek en de samenwerking tussen de dichter en de fotograaf. De woorden versterken het beeld en het beeld zorgt ervoor dat er in het gedicht een aantal zaken niet beschreven hoeven te worden, waardoor het gedicht haar compactheid en suggestiviteit behoudt en de betekenis van de foto wordt vergroot.

Dat gebeurt ook aan het slot van de bundel. De bundel eindigt eigenlijk twee keer. In het voorlaatste gedicht bij een foto van een man die in een stationshal uit zijn rolstoel lijkt te zijn opgestaan, misschien wel omdat hij zijn dealer zoekt die hij heeft ‘opgemerkt bij de bagagekluizen’, is het ‘bijna half één’, het tijdstip waarop de trein van de verteller ‘ieder ogenblik kan vertrekken’. Het meerduidige ‘kan’, zorgt er hier voor dat je voelt dat het om een mogelijkheid voor de verteller gaat, die zo in zijn observatie verstrikt is dat hij overweegt om te blijven om te zien hoe het verhaal van de man in de rolstoel zal aflopen.

Het laatste gedicht, het tweede afscheid, is geschreven bij een foto van de werkkamer van een Hongaarse dichter. Het raam staat open in die kamer, bijna als een deur:

> het uitzicht stemt wat weemoedig, laat zich haast hardop
> dromen, ... ik kijk naar de duizenden jaren
> oude rivier..., naar de heuvels aan de overzijde
>
> waarachter deze avond straks in de nacht verdwaalt.

Weer is er die rivier die de vergankelijkheid van de mens benadrukt, de mens met al zijn goede en in deze bundel vooral ook zijn slechte kanten, maar dan wel op een smaakvolle manier doordacht en omschreven.

[Vervolg recensie Liesbeth Lagemaat]

gineels. Maar de keerzijde weegt aanvankelijk zwaarder: deze poëzie is gewoon niet te volgen. Op zich maakt dat nog niet uit, maar ze suggereert tegelijkertijd zoveel. In ieder geval dat er een sleutel is, een code, en dat je die eerbiedig moet

gaan zoeken. Deze poëzie wekt weerstand op. Geeft je het gevoel een domoor te zijn, of een botterik.

Neem bijvoorbeeld de cursief gedrukte motto's die af en toe een nieuwe afdeling gedichten aankondigen of iets in die geest: '*Het kamp ligt nog open,/ geen hoef is gestruikeld, geen bloed in het zand*'. Even verderop: '*Ik heb met zachte veren hun oog uitgewist./ Hun strot weggeveegd.*' Zo zwaar, en zo onbegrijpelijk.

Als ik toch iets zou moeten benoemen, dan kan het niet meer dan een sfeer zijn. Niet toevallig is nu al twee keer het woord 'bloed' voorbijgekomen. Er spreekt een grote agressie uit dit werk. Dichtregels hebben vaak de vorm van een directief: 'Breek, desnoods in je diepste slaap, alle lijnen. Bijt draden/ met tanden stuk. Gebruik. Armen. Benen. Spreek net zolang luid/ tot het kaatst in de kamer. (...) En ruik. Ruik het bloed.'

Een ander gedicht begint zo: 'Strijk de plooien glad, het kleed moet zonder smet. Geen wond/ in de stof.'

Dat bloed, en het witte kind dat telkens voorbijkomt. Misschien is er toch sprake van een dood (geboren) kind. Zit er een groot drama onder de regels. Vast. Als bij iemand die lijdt aan het syndroom van Gilles de la Tourette knalt het dan af en toe naar buiten.

'(Maak haar dood.)'

Nu eenmaal dit idee is gerezen, ga ik in veel gedichten het dode kind zien.

'Naamloos blijft ze. In haar gezicht hangt spinrag/ en mist.'

'Het was het kind dat golven maakte. Ik kende haar/ witte omtrek.'

De laatste regels van het gedicht 'Wording': 'ik wilde alleen maar je vorm/ uitproberen, en ook alleen maar even. Niet dat een van ons/ verdwijnen zou.'

Maar worden de gedichten dan beter? Ze zijn ook een beetje larmoyant, deze regels. Beetje huilerig, beetje duister.

Eén gedicht springt eruit, meteen, 'In blanco, terug' is een liefdesgedicht, een pijnlijk liedje van verlangen. Ook een beetje huilerig en een beetje duister, maar dan volstrekt functioneel. En net niet té duister, dat vooral. Kernregels: 'Wij waren kleine lichte dieren./ Geen klank kraste tegen het raam. Geen barst liep over ons gezicht. *Wij hadden elkaar nog nooit gekust, we spraken die tekens niet.*' Zo mooi dat de rest er niet meer toe doet.

Leo Vroman en Jan Lauwereyns *Zwelgen wij denkend rond* De Bezige Bij. 2009 155 pagina's, €19,90
Waardering is verslavend
door Ron Rijghard

Zwelgen wij denkend rond is een onzinboekje, maar geen onaardig onzinboekje. Om te beginnen is het lekker rommelig gevuld met het werk van de auteurs, de dichters Leo Vroman en Jan Lauwereyns. Het bevat poëzie, brieven en gesprekken, zoals de ondertitel aangeeft, maar ook tekeningen, foto's en een interview. Er is een leuk tekeningetje van Vroman van een in een boom uitgespaarde stoel, met ernaast een gedichtje over een stoel die vertelt over de dood die zijn geboorte werd.

Het interview is een nogal uitgesmeerd, maar wel informatief dubbelgesprek met de twee dichters. Het geeft korte biografische schetsen en gaat in op wat de twee bindt: dat ze beide wetenschapper van beroep zijn en ver weg wonen van de taal waarin ze dichten. Vroman (1915) is een hematoloog, een bloeddeskundige, wonend in de VS en Lauwereyns (1969) een neuropsycholoog, die woont en werkt in Nieuw-Zeeland.

Poëzie en wetenschap zijn beide een ‘instrument om de werkelijkheid beter te begrijpen en te aanvaarden’, zegt Vroman, hoewel hij zeer sceptisch is over de kenbaarheid van de wereld. ‘Ik kan mijn handen leren kennen en gebruiken, maar begrijp ze niet.’

Verder weerhoudt Vromans behoefte om wetenschappelijk ‘juist’ te zijn hem ervan om ‘zogenaamd poëtisch te wezen’, voegt hij eraan toe. ‘Ik kan onmogelijk schrijven dat een geliefde in mijn hart zit of zo. Het hart is een prachtige pomp, maar mijn liefde zit in mijn hersens.’ Beide dichters laten weten dat het schrijven van een lichamelijke drang komt. Voor Vroman is het daarmee niet af. Het geschrevene moet gelezen worden, en gewaardeerd. Waardering, stelt hij, is verslavend.

Sylvie Marie *Zonder* Vrijdag / Podium, 2009 62 pagina's, €15,-
Scherp en verwrongen
door Thomas Möhlmann

Na publicaties in Vlaamse tijdschriften als *Het Liegend Konijn* en *De Brakke Hond*, was het dit najaar voor Sylvie Marie (1984) tijd voor een debuutbundel: *Zonder.* Deze verschijnt als een gezamenlijke uitgave van de nieuwe Antwerpse uitgeverij Vrijdag en de Amsterdamse uitgeverij Podium. Sinds de oprichting in 1997 heeft

Podium laten zien zowel interessante als succesvolle dichters aan zich te kunnen binden. De voorpublicaties, de uitgeverij en de fraaie vormgeving van de bundel (de voorplaat toont een rokende schoorsteen die bij beter kijken zonder rook blijkt) maken dus meteen erg benieuwd naar de gedichten binnenin.

In elk van de vijf afdelingen die volgen op het titel- en openingsgedicht, stelt Marie centraal wat ontbreekt. Zo missen we onder meer de moed voor de helden, het nadenken bij de redeneringen, de geliefde bij de liefde, het familiaire aan de familie. Het is een fraai en dankbaar compositorisch gegeven: aan alles ontbreekt wel iets, elk wezenlijk aspect van het leven kan dus in aanmerking komen voor behandeling, en zowel in het groot als in het klein laat wat ontbreekt zich aanwezig maken in gedichten. De twee meest overtuigende afdelingen, ‘moedermomenten (zonder moeder)’ en ‘personages (zonder paspoort)’ zijn in dit opzicht elkaars tegengestelden: de laatste richt zich naar de buitenwereld in meerdere schakeringen aan de hand van types van verschillend pluimage (onder meer de toerist, vrouw, gelovige, bezoeker), terwijl de eerste zich beklemmend naar binnen ineenkrult rond het gapende gat in een gezin, rond ‘de vrouw die sommigen moeder noemen’. Het is met name met deze afdeling, die zich als een cyclus van tien gedichten plus epiloog laat lezen, dat Marie haar frisse maar knerpende kracht als dichter laat zien. Van zeer nabij wordt hier de aftakeling van een moeder en de onttakeling van het bijbehorende huishouden getekend, of beter: gekerfd. Het perspectief ligt hierbij bij een van haar kinderen, haar dochter waarschijnlijk, en deze richt zich direct tot de moeder, maar toch wordt het - en dat is sterk - geen moment larmoyant. Deze gedichten lijken wél vanuit een persoonlijke noodzaak geschreven, maar blijven niet in het te persoonlijke steken. Als publiek, betrokken maar wel van een afstandje, volgen we hoe het geleidelijk steeds meer mis gaat, van ‘onze blikken./ ze kruisen (...) met keiharde terugwerkende kracht’ naar ‘aan tafel zaten we steeds meer te slikken,/ te tikken, te wikken met keel,/ lepels en stoe-

[Vervolg recensie Leo Vroman & Jan Lauwereyns]

Nu ondervindt Vroman een veel grotere waardering dan Lauwereyns, die zichzelf typeert als een wereldvreemde wetenschapper en een obscuur dichter. Dat laatste klopt. Zijn onbegrijpelijke poëzie richt zich op een klein publiek dat genoegen beleeft met de formele genoegens van zijn taalbouwsels, zoals klank en ritme. Zijn beroep mengt zich in zijn gedichten, zoals in zijn meest recente bundel *Anophelia! de mug leeft*, waarin muggen een wetenschappelijk experiment bespreken.

Vroman ontving maar liefst 45 jaar geleden al de P.C. Hooftprijs voor zijn poëzie, die glashelder, rijmend en vol lenig taalvernuft en ironie zit. Ook in dit boekje schrijft hij met kennelijk gemak regels die blijven haken, als: ‘Mijn hemel is het zoel gezicht/ van Tineke die naast mij ligt.’

Het is een ongelijke verhouding, die in de uitgebreide e-mailcorrespondentie een steeds grotere rol gaat spelen. Lauwereyns put zich uit in vleiende en soms nederige teksten, in vragen en wensen. Vroman beantwoordt zijn lange brieven vriendelijk, maar houdt zich stil als het eropaan komt. De eerste keer is dat als Lauwereyns een prikkelende vraagt stelt over zijn poëzie en Vroman antwoordt dat hij niet over zijn gedichten wil praten.

Veel sterker valt het op als Vroman een gedicht in het Engels schrijft, *A Psalm for Our Synapses* (waarbij hij voortborduurt op zijn Nederlandse psalmen waarin hij god aanspreekt als systeem). Lauweryens reageert op dit gedicht door er een variant op te maken. Hij streept de meeste woorden van Vromans gedicht door en plaatst tientallen rechte haakjes met niets ertussen in de tekst. Hij legt aan Vroman uit dat er ‘evenredig verband bestaat tussen de prachtigheid van een gedicht en de intensiteit van de wildeman die in mij ontstoken wordt. Ik heb eerst flink zitten doorstrepen en gaten forceren, en toen ben ik in die gaten gekropen om breedte op te zoeken.’ Vroman reageert er niet op.

Dat beide schrijvers niet terugkomen op deze zonderlinge toetakeling van een gedicht is merkwaardig, onbevredigend en ook wel typerend voor de oppervlakkigheid van de briefwisseling, die hierna maar doorkabbelt en zelfs op anekdotisch niveau soms flauwmakend wordt. De makers overschatten althans de brede interesse voor de verhuizing van Jan Lauwereyns naar Japan, voor hun tevredenheid over hoe het onderhavige boekje groeit en voor waar en door wie er ijsjes worden gegeten.

Voor wie graag levensberichten van Leo Vroman leest, is er in dit boekje wel iets te vinden. Maar het vruchtbare gesprek, het beloofde ‘zwelgende denken’, blijft angstvallig uit.

Vroman sluit af met een gedichtje waarin hij zich afvraagt wat ze met dit boekje hebben geschapen en hij antwoordt zelf: ‘Wat volgedrukt/ papier, papier, papier.’

[Vervolg recensie Sylvie Marie]

len, als er maar geluid/ was om al ons zwijgen te verbergen’ en ‘je dag is lang, schikt zich/ steeds meer naar de programmering/ op tv’ tot aan het sluitstuk, ‘epiloog’:

> er is een vrouw en sommigen noemen haar
> moeder, ze eet langzaam tot het haar
> te veel wordt en ze putten in de tafel kerft.
>
> iedereen kijkt hoe de vrouw zich opwindt,
> rood wordt, tot tranen opzwelt en daarna

weer afkoelt, niemand grijpt in, niemand
zegt wat.

de vrouw die sommigen moeder noemen,
grijpt zélf in, de volgende dag
zijn de putten er nog
maar een onderlegger ligt
erbovenop.

Natuurlijk kent *Zonder* meer sterke gedichten en ook wel een paar zwakkere plekken. Zo lijdt bijvoorbeeld, komisch genoeg, het korte gedicht ‘vader’ aan een plots wat zoetige inslag en een wat flauw woord- en enjambementspelletje: ‘soms houden we het op/ een lichte vingertop, toch/ is er meer aan de hand./ ik ontdekte nog niet wat// ons uiteen kan halen.’ Door de bundel heen imponeert Marie meer op de momenten dat het leven niet te simpel en vrolijk stemt, de taalspeelsheid wat getemperd wordt, de dichter haar personages en stemmingen scherp en verwrongen op de gevoelige plaat van de lezer krast. Op deze momenten toont Marie zich een méér dan beloftevolle debutant.

Diana Ozon *Hartspanne* Passage, 2009 48 pagina's, €14,50
Gekust door Herman Brood
door Rob Schouten

Eerlijk gezegd kende ik het werk van Neerlands enige tegen de zon beschermende dichteres, Diana Ozon dus, niet goed. Wel horen voordragen natuurlijk, op podia en tijdens performances, maar nooit goed gelezen. Eigenlijk lijkt ze me een soort pre-Maximaal, met haar wortels in de punken kraakscene maar met de roemruchte bloemlezing van die club deed ze niet mee, misschien omdat ze gek genoeg toch tot de ouderen gerekend wordt en eerder geassocieerd wordt met Vinkenoog, Deelden. Enfin, hoe staat haar poëzie er op papier bij, altijd een probleem immers bij die getogen podiumdichters? Nu, wat je er ook van wilt zeggen, Ozon verloochent haar afkomst en bedoelingen niet. Rechttoe rechtaan gedichten, zonder franje of esthetische pretenties; ‘Foto’:

> Ik werd gekust door Herman Brood
> voor de foto moesten we vrijen
> hij stak zijn kop tussen mijn dijen
> en wenste ons samen bloot

Het heeft wel iets grappigs, deze onbespoten gedichten, waarvan je denk ik niet meer moet verwachten dan wat ze geven, oeremoties in de taal van iedereen.

In haar bibliografie zie ik trouwens dat er een flinke gaping bestaat tussen haar vorige bundel uit 2005 en het daarvoor vorige werk uit 1993; in de tussentijd bewoog ze zich als een van de eerste dichters uitgebreid op het internet, maar daarvan is zo te zien niet veel bewaard gebleven. Er lijkt me dus sprake van een soort schriftelijke wederopstanding, die met *Hartspanne* bestendigd wordt.

De bundel gaat over de liefde, de liefde en nog eens liefde, in het fietsenhok, op het strand, flirten, scheiden, oud, jong, you name it. ‘Zoenen kan ik niet alleen’, meldt de dichteres, maar opvallend bij zoveel Amor en Eros in de buurt is dat er zo weinig geneukt wordt, ‘Wel even neuzen// Heel voorzichtig/ dit is breekbaar/ je lippen raken/ nauwelijks de mijne.’ Nogal hoofs spul eigenlijk van deze voormalige punkdichteres.

Jürgen Nendza *Flugtöne / Vlieggeluid* (vertaling Ard Posthuma)
Maastricht International Poetry Series, 2008 112 pagina's, €10,-
Zwirrelvlucht
door Thomas Möhlmann

In juni halen liefhebbers van internationale poëzie in Nederland hun hart weer op in Rotterdam, tijdens het 40e Poetry International Festival. Sinds halverwege de jaren negentig kan men voor interessante buitenlandse dichters ook eens per twee jaar in Maastricht terecht, tijdens ‘The Maastricht International Poetry Nights’ (www.maastrichtpoetry.com). Toen dit festival afgelopen oktober voor de zesde keer werd georganiseerd, presenteerde men een nieuwe reeks tweetalige poëziebundels. Een van de eerste bundels in deze ‘Maastricht International Poetry Series’ geeft ons de gelegenheid kennis te maken met de boeiende Duitse dichter Jürgen Nendza. In het origineel en in het Nederlands van gerenommeerd vertaler Ard Posthuma, biedt *Flugtöne / Vlieggeluid* een selectie uit drie bundels die verschenen tussen 1999 en 2008.

In een erudiet nawoord kenschetst literatuurwetenschapper Alexander von Bormann Nendza's gedichten als scherpe en rijke poëzie van een nauwkeurig waarnemer. Kennis van literatuur en geschiedenis is mooi meegenomen maar zeker geen noodzaak bij dit werk, dat het inderdaad vooral moet hebben van een sterke oplettendheid van de beschouwer en een vermogen om hiermee tot niet alleen loepzuivere, maar ook verrassende beelden te komen. Opvallend is de soepelheid van taal die de meeste van Nendza's regels een vloeiend karakter geeft, dat wonderwel gehandhaafd blijft in Posthuma's vertaling. Bovendien is dankzij de tweetalige weergave (op de linkerpagina het Duits; op de rechter het Nederlands) goed te zien dat het Posthuma lukt om een woord als ‘Schwirrflug’ een even originele als passende pendant in het Nederlands te geven met ‘Zwirrelvlucht’. De regels waarin we dit neologisme vinden, drukken in hun bondigheid de leeservaring bij dit fraaie bundeltje treffend uit: ‘Zwirrelvlucht waarin je blik/ zich draait en rekt en trilt’. Het is een kijken tot de beweging komt, tot het wentelen en wieken begint, tot een zwerm spreeuwen ‘zingende kersen’ wordt en ‘wij verstuiven in de lichtwaaier van de kolibrie’.

Chr. J. van Geel *Het mooiste leeft in doodsgevaar* (Keuze en inleiding Willem Jan Otten) Van Oorschot, 2009 88 pagina's, €12,50
Witte pauw
door Ron Rijghard

Chr. J. van Geel is zo'n dichter die lang geleden in het vakje ‘niets voor mij’ terecht kwam. Ik schaarde hem onder de dichters met een zelfbewuste bescheidenheid, behept met een kale, ingetogen stijl die toch wilde imponeren, in de cirkelredenering dat kaalheid en ingetogenheid zo waarlijk poëtisch zijn. Dichters en een redenering die mij onverschillig laten. Maar dichters die je ooit snel afschreef, moet je bij gelegenheid een nieuwe kans geven, juist de ‘dichters die nog maar namen lijken’, zoals letterkundige A.L. Sötemann eens schreef.

Een nieuwe reeks bloemlezingen biedt die kans. Eerder werden al dichters als Dèr Mouw en J. C van Schagen, ooit van ‘naam en faam’, van hun stof ontdaan, bondig en wervend ingeleid door collega-dichters. Willem Jan Otten spreekt zich nu uit voor de poëzie van Van Geel (1917-1974). Kenmerkend noemt Otten de ontvankelijkheid van de dichter: ‘Een gedicht vangt wat je met je vooropgezette dagbewustzijn niet kunt ondervinden.’

Die veronderstelde sensibiliteit van de dichter kon zich soms uiten in vloeiende beeldspraak. Het gedicht ‘De zee, een pauw’ bijvoorbeeld is opgebouwd uit metaforen die zich niet laten verklaren, maar die wel sprekend zijn. De zee is bij Van Geel ‘een witte pauw met ogen op de einder’, en ‘Zij geeft het strand te drinken uit haar veren’.

Bij Van Geel moet je zien hoeveel hij wil en kan vertellen in weinig woorden. Het einde van de zomer begint bij hem met bomen die zich dood vervelen in het inmiddels grijze weer, met nevel die om hen heen ‘sluipt’. Nog maar even en dan valt het eerste blad en ‘legt een/ plek geel, een rode/ plek op de plaats van/ zijn graf.’ Je voelt de lichte deining waarmee het blad naar beneden dwarrelt, net als het gedicht zijn einde tegemoet.

Ze zijn er wel, de gedichten die stilvallen van terloopsheid, maar vaak genoeg treft het raffinement en het gave beeld. Op een regenachtige dag concludeert de dichter bijvoorbeeld: ‘De hemel woont bijna bij ons.’ Van Geel is een dichter om te blijven lezen.

Fred Papenhove *De hemel is vol zwaluwen* De Geus, 2009 42 pagina's, €14,50
Krankzinnige stemmen
door Tsead Bruinja

De autobiografische bundel *Koerikoeloem* van Tjitske Jansen heeft er sinds kort een broertje bij gekregen in de vorm van *De hemel is vol zwaluwen*, de nieuwe bundel van Fred Papenhove. *De hemel is vol zwaluwen* is een bundel met soortgelijke prozagedichten als in *Koerikoeloem*, maar Papenhove distantieert zich van de inhoud van de gedichten door ze 'autobiografische leugens' te noemen.

En of het nu leugens zijn of niet, bij het lezen van de gedichten in *De hemel is vol zwaluwen* ontstaat een coherent beeld van een getergde familie. In tegenstelling tot bij de bundel van Jansen ligt de focus hier eerder op de familie dan op de 'ik'.

Papenhove voert allerlei types ten tonele, met hun eigen ziektes, verdriet en eigenaardigheden. Omdat er weinig ruimte voor de minder opvallende familieleden is, krijg je soms het idee dat er aan iedereen wel iets mankeert en dat de hele familie eigenlijk in een gesticht opgenomen zou moeten worden.

Die gekte wordt sterk verwoord als Papenhove een oma beschrijft: 'Een oma begrijpt het krankzinnige succes van de stemmen niet.' De combinatie van 'krankzinnige' met 'succes' is hier bijzonder dubbelzinnig en net niet flauw.

Soortgelijke stemmen verstommen als een oom zich ophangt: 'Een oom is geen held, hij wil niet vechten of rennen. Hij voelt zich eenzaam en maakt er een einde aan. Door de mond van een tante klinken de woorden "Eigen schuld, dikke bult". Door iedereen vergeten sterft een tante, de kinderstemmetjes zwijgen.' Diezelfde tante heeft eerder vanwege de stemmen in haar hoofd zichzelf in het toilet opgesloten en 'papier, stront en pis' gegeten en gedronken.

In *De hemel is vol zwaluwen* zijn meer van dit soort ongepolijste omschrijvingen te vinden. De bundel is daardoor een schrijnend familieportret geworden en een waardevolle toevoeging aan het Nederlandse prozagedicht. Daar is geen woord aan gelogen!

Poëzie in beeld

‘Zonder titel’; 60 × 50 cm, olieverf op linnen, 2009

Waarom poëtisch?
Beeldend kunstenaar John van 't Slot:

‘Vaak zeggen kijkers naar beeldende kunst “poëtisch”, als ze mooi bedoelen.

Wanneer ik naar dit schilderijtje kijk hoor ik de stem van Wallace Stevens omdat de middag dat ik het maakte voor de zoveelste keer het cassette-bandje klonk waarop hij zijn gedichten voorleest.

Het is niet geïnspireerd op zijn poezie. Ik deed de dichter onrecht door niet stil en aandachtig te luisteren.’

Top-15

Best verkochte poëzie (verkoopweek 45 van 2008 tot en met week 16 van 2009)

1 **(3) Ilja Leonard Pfeijffer en Gert Jan de Vries.** *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben.* Meulenhoff, €19,95.
2 **(-) Antjie Krog**. *Waar ik jou word.* Podium, €2,50.
3 **(4) Rutger Kopland.** *Toen ik dit zag.* Van Oorschot, €13,50.
4 **(-) Gerrit Komrij**. *De Nederlandse poezie van de 19de t/m de 21ste eeuw in 2000 en enige gedichten.* Prometheus, €7,50.
5 **(2) P. Kouwes**. *Daar schrik je toch van.* Nieuw Amsterdam, €14,95.
6 **(-) Huub Oosterhuis**. *Halverwege.* ten Have, €17,90.
7 **(-) Rob Schouten, Menno Wigman** (samenst.). *A Joy Forever.* Prometheus, €15,-.
8 **(1) Gerrit Komrij**. *De Nederlandse kinderpoëzie in 1000 en enige gedichten.* Prometheus, €19,95.
9 **(6) Toon Tellegen**. *Daar zijn woorden voor.* Maarten Muntinga, €7,90.
10 **(-) Antjie Krog**. *Wat de sterren zeggen.* Podium, €15,-.
11 **(10) Judith Herzberg**. *Het vrolijkt.* De Harmonie, €14,50.
12 **(9) Rutger Kopland**. *Geluk is gevaarlijk.* Maarten Muntinga, €9,90.
13 **(-) Henk van Zuiden**. *Woef Tjielp Knor.* Maarten Muntinga, €9,95.
14 **(-) Kees Stip**. *Het grote beestenfeest.* Prometheus, €10,-.
15 **(15) Judith Herzberg**. *Doen en laten.* Maarten Muntinga, €8,-.

Bron: Stichting CPNB.
Zie www.debestseller60.nl

Nieuw verschenen

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ Nederlandstalige poëzie

- **Anne van Amstel**. *Vlinderslag.* Voetnoot, €25,-. (februari 2009) Met cd en muziek van Rob Kloet
- **Jan-Willem Anker**. *Wij zijn de laatste geliefden in de wereld.* De Bezige Bij, €14,90. (februari 2009)
- **Robert Anker**. *De dichter en de stad.* Querido. (januari 2009) Bundel bij Gedichtenbal 2009
- **Jurre van den Berg**. *Binnenvaart.* Passage, €14,50. (maart 2009) Debuut in de Hendrik de Vries-reeks
- **Claude van de Berge**. *Heelaloog.* P, €16,95. (april 2009)

- **Norbert De Beule**. *Boekhouder van het rusteloze.* Contact, €18,95. (februari 2009)
- **Catharina Blaauwendraad**. *Beroepsgeheim.* Nieuw Amsterdam, €14,90. (maart 2009)
- **Wineke de Boer**. *Spinazie.* Voetnoot, €15,-. (januari 2009) Debuut
- **Lenze L. Bouwers**. *Woorden om het licht te horen.* Querido, €18,95. (februari 2009)
- **P.G. Buckinx**. *Sneeuw en vuur.* P, €12,50. (april 2009)
- **Benjamin del Canjo**. *De ballade van de eendagsvlieg.* Van Oorschot, €10,-. (maart 2009) Debuut
- **Eva Cox**. *een twee drie ten dans.* Bezige Bij, €16,50. (januari 2009)
- **André Degen**. *Zavelreis.* Kleine Uil, €12,50. (februari 2009) Debuut
- **Jozef Deleu**. *Onbeschut.* Van Halewyck & Meulenhoff, €15,-. (mei 2009)
- **Kees van Domselaar**. *Een vrouw op het zuiden.* De Arbeiderspers, €16,95. (februari 2009)
- **Charles Ducal**. *Toegedekt met een liedje.* Atlas, €15,-. (februari 2009)
- **Arjen Duinker**. *Buurtkinderen.* Querido, €19,95. (april 2009)
- **Aly Freije**. *Wondpoeier.* Passage, €12,50. (maart 2009) Debuut
- **Hélène Gelèns**. *zet af en zweef.* Cossee, €16,90. (mei 2009)
- **Jacob Groot**. *Lofzang.* De Harmonie, €14,90. (mei 2009)
- **Ingmar Heytze**. *Utrecht voor beginners. De Domstad in 125 gedichten.* Podium, €15,-. (februari 2009)
- **Johan Joos**. *Majuskel.* Croxhapox, €15,-. (maart 2009)
- **Lucas Hirsch**. *Tastzin.* De Arbeiderspers, €16,95. (april 2009)
- **Pierre Kemp**. *Verzameld werk.* Van Oorschot, €49,90. (januari 2009)
- **Marc Kregting**. *Zoem! Evoluties.* Wereldbibliotheek, €15,90. (mei 2009)
- **Sjoerd Kuyper**. *September.* Nieuw Amsterdam, €14,90. (maart 2009)
- **Liesbeth Lagemaat**. *Handlanger - het witte kind.* Wereldbibliotheek, €15,90. (mei 2009)
- **Ed Leeflang**. *Gaandeweg.* De Arbeiderspers, €18,95. (maart 2009)
- **Gonda Lesaffer**. *Ithaka.* P, €15,-. (april 2009)
- **Gwy Mandelinck**. *Schemerzones.* De Arbeiderspers, €16,95. (mei 2009)
- **Sylvie Marie**. *Zonder.* Podium, €15,-. (februari 2009) Debuut
- **Mark Meekers**. *Ropsiennes. Gedichten bij leven en werk van Félicien Rops.* P, €16,95. (april 2009)
- **Anneke Mensen-Siegers**. *Tied legt een wissel.* Kleine Uil, €12,50. (april 2009)
- **R. Minne**. *Verzameld werk.* Van Oorschot, €29,50. (januari 2009)
- **Ramsey Nasr**. *Tussen lelie en waterstofbom. The early years. Alle gedichten tot nu.* De Bezige Bij, €15,-. (april 2009)
- **Geert Ooms**. *Van Vogel, Wilg en Regen.* De Geus, €14,90. (februari 2009)
- **Kreek Day Ouwens**. *De achterkant.* Querido, €17,95. (maart 2009)
- **Diana Ozon**. *Hartspanne.* Passage, €14,50. (april 2009)
- **Fred Papenhove**. *De hemel is vol zwaluwen.* De Geus, €15,90. (maart 2009)
- **Esther Naomi Perquin**. *Namens de ander.* Van Oorschot, €14,50 (januari 2009)
- **Kasper Peters**. *Kanaalkoorts.* Passage, €16,95. (februari 2009)
- **Patty Scholten**. *Noem mij dier.* Atlas, €15,-. (februari 2009)
- **Joana Serrado**. *Emparedada/Uit de muur.* Passage, €14,50. (maart 2009) Tweetalige bundel in de Hendrik de Vries-reeks
- **Lucienne Stassaert**. *Keerpunt.* P, €15,-. (april 2009)
- **Bart Stouten**. *Een Boek van Tijd.* P, €16,95. (april 2009)
- **Peter Swanborn**. *Een koud bad.* CBK Zeeland, €9,-. (januari 2009)
- **Hans Tentije**. *In de tussentijd.* De Harmonie, €24,90. (januari 2009) Poëzie bij foto's van Peter Bes

- **Jeroen Theunissen**. *Het zit zo.* Meulenhoff | Manteau, €19,95. (mei 2009)
- **Willem van Toorn**. *De hofreis.* Querido, €16,95. (maart 2009)
- **Hans Verhagen**. *Automatische profeet.* Nijgh & Van Ditmar, €19,90. (mei 2009) Drieluik van *Moeder is een rover, Draak* en *Zwarte gaten*
- **Bart Vonck**. *Wanvuur.* P, €16,-. (januari 2009)
- **Menno Wigman**. *De droefenis van copyrettes.* Prometheus, €12,50. (maart 2009)
- **Ivo de Wijs en Judith Nieken**. *Moeder! Het is moederdag. Verzen voor moeders.* Ziederis, €12,95. (maart 2009)

■ Bloemlezingen

- **Benno Barnard en Roger M.J. de Neef** (samenst.). *Openingen. Gevangenisgedichten.* P, €15,-. (april 2009) Inclusief dvd met voordrachten
- **Hugo Claus**. *Dichterbij.* De Bezige Bij, €19,90. (januari 2009)
- **Daniël Dee** (samenst.). *Meesterwerk. Dichters van nu over hun voorgangers.* Passage, €15,-. (januari 2009)
- **Gerda Dendooven**. *Vader.* Meulenhoff | Manteau, €19,95. (mei 2009) Met illustraties van Dooreman
- **J.A. Dèr Mouw**. *Je bent de wolken en je bent de hei.* (samenst. Marjoleine de Vos). Van Oorschot, €12,50. (januari 2009)
- **Cas Goossens** (samenst.). *Zo, denk ik, wordt liefde weer nieuw. Over de poëzie van Jo Gisekin.* P, €20,-. (januari 2009)
- **Jan Hanlo**. *Tjielp tjielp.* (samenst. Guus Middag) Van Oorschot, €12,50. (januari 2009)
- **Erik Jan Harmens** (samenst.) *Ik ben een bijl. Nieuwe dichters uit de jaren nul.* Nijgh & Van Ditmar, €15,-. (mei 2009)
- **Adriaan Jaeggi**. *Het tegenovergestelde van heimwee.* (samenst. Erik Jan Harmens). Nieuw Amsterdam, €17,50. (mei 2009)
- **Karel Jonckheere**. *Het zout van de zee.* P, €16,-. (januari 2009)
- **Hester Knibbe**. *Oogsteen. Een keuze uit de gedichten 1982-2008.* De Arbeiderspers, €25,-. (mei 2009)
- **Gerrit Komrij**. *Er is geen vrijheid in de zandwoestijn. 65 gedichten.* Bezige Bij, €15,-. (maart 2009) Gekozen en ingeleid door Victor Schiferli
- **Arjen Mulder en Dick van Weelden** (samenst.). *Vijfentwintig jaar poëzie in Perdu.* Balans, €9,50. (februari 2009)
- **Yvonne Né**. *Hier mag niets af zijn. Verzamelde gedichten 1990-2005.* De Geus, €24,90. (april 2009)
- **Drs. P**. *Zeslettergrepigheid. Verzamelde ollekebollekes van Drs. P.* Nijgh & Van Ditmar, €18,50. (maart 2009)
- **J.C. van Schagen**. *Ik ga maar en blijf.* (samenst. Ingmar Heytze.) Van Oorschot, €12,50. (januari 2009)
- **Rob Schouten** (samenst.). *De 100 beste gedichten van 2008.* De Arbeiderspers, €9,95. (april 2009)
- **M. Vasalis**. *Op een vlot van helderheid.* (samenst. Hagar Peeters) Van Oorschot, €12,50. (januari 2009)
- **René Verbeeck**. *Liefdesliedjes.* (samenst. Dirk Christiaens). P, €12,50. (april 2009)
- **Henny Vrienten** (samenst.). *Zwaan kleef aan. Een kettingreactie.* De Harmonie, €16,-. (januari 2009)
- **Elly de Waard**. *In het halogeen.* De Harmonie, €14,90. (maart 2009)
- **Driek van Wissen**. *Voor het vaderland weg. Verzen op verzoek door de Dichter des Vaderlands.* Nijgh & Van Ditmar, €12,50. (januari 2009)
- *Woef Tjielp Knor. De mooiste gedichten over dieren.* Maarten Muntinga, €9,95. (maart 2009)
- **Henk van Zuiden**. *Op reis. De mooiste reisgedichten voor onderweg.* Maarten Muntinga, €6,95. (juni 2009)

■ Vertaald

- **Constantin Abaluta**. *De indringer.* (vert. Jan H. Mysjkin). P, €17,-. (januari 2009)
- **Daan Bronckhorst** (samenst. en vert.). *Chinese stemmen. Verlangen en verzet in drieduizend jaar Chinese poëzie.* De Geus, €16,90. (maart 2009)
- **Lord Byron**. *De omzwervingen van jonker Harold.* (vert. Ike Cialona). Athenaeum-Polak & Van Gennep, €44,95. (februari 2009)
- **Johan van Cauwenberge**. *De vorstelijke gedichten* (Franse vert. Bernard de Coen. P, €13,-. (april 2009)
- **Antonio Gamoneda**. *Brandend verlies.* (Vert. Bart Vonck). P, €20,-. (april 2009)
- **Heinrich Heine**. *Duitsland, een wintersprookje, en andere gedichten.* (vert. Peter Verstegen). Athenaeum Polak & Van Gennep, €39,95. (juni 2009)
- **Antjie Krog**. *Wat de sterren zeggen.* (vert. Robert Dorsman). Podium, €15,-. (januari 2009) Met cd
- **Fernando Pessoa**. *Gedichten.* (vert. August Willemsen). De Arbeiderspers, €15,-. (februari 2009)
- **Charles Simic**. *Hotel Slapeloosheid.* (vert. Joris Iven). P, €19,-. (januari 2009) Tweetalige uitgave
- **Bart Vonck** (samenst.). *El jardín de las musas/ De tuin der muzen IV.* P, 18,-. (april 2009)

■ Secundair

- **Leo Vroman en Jan Lauwereyns**. *Zwelgen wij denkend rond. Poëzie, brieven, gesprekken.* De Bezige Bij, €19,90. (januari 2009)

Poëzie-agenda

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ 31 mei tot en met 20 juni 2009
Dichter in de Zeevang
Oosthuizen, diverse locaties

De stichting Kunstzee organiseert voor de tweede maal dit festival in de gemeente Zeevang, waarin poëzie, beeldende kunst en muziek samenkomen met het landschap en de bewoners. Dit jaar staat de tuin in de Nederlandstalige poëzie centraal. Met voordrachten, kunstwerken en een avondvullend programma met muziek rondom het thema.

Voor meer informatie zie www.kunstzee.nl

■ 13 tot en met 19 juni 2009
Poetry International

Rotterdamse Schouwburg

Jubileumeditie van het Poetry International Festival met speciale aandacht voor veertig jaar internationale poëzie in Nederland.

Een aftrap voor het festival wordt gegeven op de Rotterdamse vooravond op vrijdag 12 juni, in een programma met twaalf Rotterdamse dichters, onder leiding van stadsdichteres Jana Beranová, Arie van der Ent en Manuel Kneepkens.

Op verzoek van directeur Bas Kwakman stellen de twee voormalige directeuren Martin Mooij en Tatjana Daan ieder een eigen programma samen. De jubileumeditie kenmerkt zich daarnaast door uitgave van de bijzondere cd-box *Zij kwamen om een dichter te zien*, waarin bijna 200 poëzievoordrachten uit veertig festivaljaren zijn geselecteerd uit geluidsopnames die Radio Wereldomroep Nederland maakte. De festivalbloemlezing *Kijk, het heeft gewaaid* (uit een gedicht van Gerrit Kouwenaar) wordt gepresenteerd in het slotprogramma.

Speciale onderdelen van het festival zijn ondermeer: een hommage aan Rutger Kopland ter ere van zijn 75e verjaardag en een dag over literaire vertalingen, met een hommage aan de dichter-vertaler Jan Eijkelboom, en de uitreiking van de tweejaarlijkse Brockway-prijs voor poëzievertalers, waarbij deze keer de focus ligt op vertalingen van het Nederlands naar het Frans. In een hommage aan W.H. Auden wordt de muzikaliteit in diens werk en in de laatste vertaling daarvan in het Nederlands aan de orde gesteld.

Tijdens het festival wordt de film *Wreed geluk*, *Claus*, *Vlaanderen & de Liefde* vertoond, een film over de poëzie van Hugo Claus van John Albert Jansen. Ook wordt de C. Buddingh'-prijs voor Nieuwe Nederlands-

talige Poëzie uitgereikt.

Dichters zijn tijdens het 40e Poetry International Festival meerdere keren te horen, waardoor het publiek geen favoriete of interessante dichter meer hoeft te missen. Ook wordt soms gekozen voor een nieuwe invulling van de internationale poëzieprogramma's. Een voorbeeld is een gesprek tussen de Amerikaanse dichtermilitair Brian Turner en de Iraakse dichteres Dunya Mikhail, die beiden schreven over de oorlog in Irak. Gespreksleider is oorlogspoëzie-kenner Geert Buelens.

Een kaartje kopen voor het festival is niet mogelijk; de hoogte van de toegangsprijs wordt door de bezoeker zelf bepaald en pas achteraf betaald.

Voor meer informatie zie www.poetry.nl en www.poetryinternational.org

■ 20 juni 2009
Festival Sunsation
Observatorium Robert Morris, Lelystad

28e editie van dit jaarlijks festival, met als thema ‘De Dynamiek’. Het Sunsation Festival is begonnen als een poëtische viering van de zomerzonnewende en is uitgegroeid tot een multidisciplinair festival en het grootste buitenpodium voor poëzie. Naast poëzie staat er muziek, theater en beeldende kunst op het programma, dat duurt van 's morgens 05.00 uur tot 09.00 uur. Het festival is gratis toegankelijk.

Voor meer informatie zie www.festivalsunsation.nl

■ 27 juni 2009
Grand finale Poëzieslag Festina Lente
Café Festina Lente, Amsterdam

Elke derde dinsdag van de maand organiseert Festina Lente een poëzieslag, waarbij (maximaal) 12 aanstormende dichters met gedichten van eigen hand strijden om zowel een jury- als een publieksprijs. De jury bestaat in 2009 uit Simon Vinkenoog, Sven Ariaans en Pim te Bokkel. De grote finale van deze oudste Poetry Slam van Nederland speelt zich af tussen de winnaars van het afgelopen seizoen en vindt plaats buiten op de brug voor het eetcafé.

Voor meer informatie zie www.cafefestinalente.nl

■ 29, 30 en 31 juli 2009
Dichters in de Prinsentuin
Groningen

Twaalfde editie van dit poëziefestival, waarbij in totaal rond de tachtig dichters zullen optreden, van gelauwerde grootheden tot nieuw of onbekend talent. Dit jaar is het thema L x B x H (x T) - de vier dimensies van ruimte en tijd. Naast de voordrachten

die overdag plaatsvinden in de renaissancistische Prinsenhoftuin, zijn er diverse avondprogramma's op verschillende locaties. Het thema vormt ook de leidraad in de bloemlezing *L x B x H (x T)*, waarin werk is opgenomen van alle deelnemende dichters. Daarnaast is er een boekenmarkt met bundels van deelnemende dichters, waar het publiek tevens reeds gelezen bundels uit de eigen boekenkast kan ruilen voor langgezochte bundels uit andermans boekenkast.

Deelnemende dichters zijn onder anderen Maria Barnas, Pieter Boskma, Tsjêbbe Hettinga, Gerrit Komrij, Rutger Kopland, Elly de Waard en Vitalski.

Voor meer informatie zie www.dichtersindeprinsentuin.nl

Poezieclub

turing nationale gedichten wedstrijd

Poëzieclubkeuze
Een hoofd vol hemel

Het Dichterspanel van de Poëzieclub verkoos de nieuwste bundel van Willem van Toorn, *De hofreis* (Querido, 2009), tot de nieuwe Poëzieclubkeuze.

door Maria Barnas en Erik Lindner

Van Toorn (1935) is auteur van een consistent oeuvre. Hij publiceert sinds 1960 romans, verhalen, essays en gedichten. Hij vertaalde werk van onder anderen Kafka en Pavese. Het panel roemt zijn 'kenmerkende lichte toon' en tegelijkertijd 'de kracht waarmee Van Toorn beelden en ervaringen kan oproepen, [die] schuilt in de muzikaliteit van zijn gedichten'. Het rapport van het panel vervolgt: 'Grappig is het wanneer de dichter zich opeens bewust lijkt te worden van een mogelijk te gedragen toon. Dan aarzelt hij niet om zichzelf te corrigeren: "Niks groen voor parken en lanen/ of blauw voor water." Eenzelfde aftasten van uitersten valt op tussen gecultiveerde onderwerpkeuzen, zoals de schoonheid van Florence, Bach, de fuga - die zowel vorm als inhoud bepaalt - enerzijds, en het meer banale leven anderzijds, waarin een hond een valse bek kan hebben en een oudtante op de markt een klittenvacht. Opvallend is Van Toorns meesterschap over de vorm: als een graficus zet hij regels uit. De reeks *La città ideale* begint met een lijn. Als horizon scheidt hij aarde en lucht, maar verticaal lijkt de lijn een ander onderscheid te geven: "links sinister / het kwaad verbannen, rechts alles beter."

"Dit begint met een lijn", zo opent Van Toorn tot twee keer toe een gedicht. "Eenvoudiger kan het niet/ maar hij scheidt wat je nog niet eens ziet/ al in - zou hij horizon zijn - aarde en lucht. Wij moeten/ maar zien wat het later wordt, voeten/ in aarde, hoofden vol hemel."

Later in de bundel begint het ook met een lijn, maar dan zo: "Dit begint met een lijn./ Eenvoudiger kan het niet/ hij scheidt wat je nog niet hoort/ in wat straks van je oor/ het gebied van ontroeringen/ binnen mag, en wat niet/ in dat domein behoort."

Wat de gedichten bindt, is een behoefte aan vaste grond onder de voeten, niets is zeker. Anderzijds spreekt er een levenslust uit, want: alles is mogelijk. Om de hoek wacht een nieuwe wereld. De dichter hoeft maar een lijn te trekken om te zien dat er een stad, een liefde, een leven in schuilt. De lijn is het begin van een letter, maar ook de afstand van de dichter tot de wereld die hij benadert, en de onzichtbare scheidslijn tussen heden en verleden, leven en dood.

De dichter omschrijft zijn eigen streven zo: "De kunst is, de chaos hier/ weer terug te brengen tot één/ beginlijn op het papier-/ la città ideale/ tegen het verdwalen/ in te veel menselijkheid."

Van Toorn heeft met *De hofreis* een nulpunt willen definiëren om opnieuw vanuit te kunnen vertrekken. Hij merkt en laat zien dat de meest eenvoudige lijn juist de meest verraderlijke is.'

doe mee aan de Turing nationale gedichten wedstrijd!
de Turing nationale gedichten wedstrijd
wordt georganiseerd door de
poezieclub
en mogelijk gemaakt door de
Turing Foundation
Iedereen, van amateur tot professional, kan meedoen aan de Turing Nationale Gedichtenwedstrijd en maakt kans op de hoofdprijs van € 10.000. In de wereld van de poëzie een aanzienlijk bedrag voor één gedicht.
Maar er is meer dan alleen geldelijk gewin...
De beste 100 gedichten komen op een 'Longlist', die gepubliceerd wordt in een speciale bloemlezing met een voorwoord van Gerrit Komrij. Uitgeverij Augustus ifpdigt de auteurs van de 10 beste gedichtjes uit een manuscript in te dienen en neemt deze in overweging voor publicatie.
De gedichten worden anoniem beoordeeld door een onafhankelijke jury, bestaande uit Gerrit Komrij (voorzitter), Dr Giel Beelen, korte verhalen schrijfster Sanneke van Hassel, Turing Foundation bestuurslid Alexander Ribbink, en dichter Vrouwkje Tuinman.
www.nationalegedichtenwedstrijd.nl

[Awater 2009/3]

[Gummbah]

GOED, ZIJN WE TOEGEKOMEN AAN DE KEUZE VAN HET BOEK VOOR VOLGENDE MAAND... IK HAD ZELF GEDACHT DAT HET MISSCHIEN WELEENS LEUK ZOU ZIJN OM EEN DICHTBUNDEL TE LEZEN
LUCY... JIJ TREKT EEN VIES GEZICHT...
GUMMBAH...

Foto's: Bram Budel

Interview
Ik ben een ploeteraar
Ramsey Nasr over zijn eerste jaar als Dichter des Vaderlands

De Dichter des Vaderlands krijgt veel verzoeken om gedichten te maken, maar neemt maar mondjesmaat werk aan. ‘Het gedicht moet de opdracht overstijgen en niet blijven steken bij een highbrow evenement. Ik wil ook andere mensen bereiken met poëzie.’

door Thomas Blondeau

Op de tafel van de Dichter des Vaderlands liggen drie telefoons. Tijdens het interview worden ze meestal genegeerd. Meestal, soms niet, dan kan het niet anders. Dan voert de dichter/acteur een kort gesprek dat snel heen en weer schakelt tussen zakelijkheid en kunst. Het tijdstip van de afspraak maar ook het pak dat bij de gelegenheid moet worden gedragen: ‘Geen das erbij, gewoon twee open knopen.’

Af en toe piept de computer als een mailtje binnenkomt. Op het geïmproviseerde bureau liggen verder kranten, knipsels, aantekeningen en vertalingen. Geen plekje dat niet in functie staat van het geschreven of voorgedragen woord.

De rest van het appartement is volgestouwd met honderden klassieke muziek-cd's en boeken. Het decor van een dubbeltalent met een unieke dichterscarrière. Want welke vaderlandse dichter schrijft al de helft van zijn publicerende leven ‘in functie’? De Nederlands-Palestijnse Ramsey Nasr was in 2005 stadsdichter van Antwerpen. Nasr kwam, kreeg politiek gestrubbel te verduren en won alle harten. Het leverde hem een eredoctoraat van de Universiteit Antwerpen op én de geschikte papieren voor het ambt van de Dichter des Vaderlands.

Dichter des Vaderlands, hoe ziet... (*proest het uit*) ‘Zo, begint al meteen goed.’

Hoe ziet uw dag eruit?

‘Vol met planning en administratief werk. Het beantwoorden van mails, telefoneren en afspraken maken. Dit dichterschap brengt een raar ritme met zich mee. Nu moet ik aan een gedicht werken voor de Rotterdamse Architectuur Biënnale. Dat moet over een paar weken af. In het begin van zo'n periode is het rustig. Tot een week voor de deadline. Dan slaat de stress toe. Die culmineert in de laatste dagen, uren voor het inleveren. Stress, stress, stress tot het af is. Dan komt weer de ontspanning en kan de cyclus weer opnieuw beginnen.’

Krijgt u veel verzoeken binnen?

‘Ja, een heleboel. En dan houdt de SSS (Stichting Schrijvers School Samenleving, organisatie die auteurslezingen regelt, TB) nog heel wat af. Dan spreken we over verzoeken van mensen die gehoord hebben dat er zoiets bestaat als een Dichter des Vaderlands. En o ja, over vier dagen is de opening en dan zou het geweldig zijn als er een gedichtje klaar ligt.

‘Ik steek veel energie in het schrijven van een gedicht. Dus alleen al om praktische redenen neem ik niet veel opdrachten aan. En zeker geen opdrachten die niet voor het vaderland zijn. ‘Vaderland’ moet je tussen haakjes zetten, hoor (*lacht*). Maar het gedicht moet de opdracht, de concrete aanleiding overstijgen.

‘Bij de Architectuur Biënnale twijfelde ik. Zit ik weer aan een highbrow evenement vast. Ik wil - hoe vreselijk het ook klinkt - ook andere mensen bereiken met poëzie.

Maar toen het thema “open stad” bleek te zijn, kon ik er wat mee. Dan biedt me de mogelijkheid om het te hebben over onze samenleving in het algemeen.’

Dus als de TNT nieuwe brievenbussen plaatst, dan gaat u niet als Driek van Wissen daar een vers bij maken.

‘Ho! Als ik benaderd word om een bijvoorbeeld een spreuk te verzinnen die op iedere brievenbus moet terechtkomen, dan zeg ik meteen ja. Dat past ook in de opzet van de Dichter des Vaderlands die toch op een sluwe manier mensen met poëzie moet lastigvallen. Ja, “lastig vallen” laten we het zo maar noemen.’

In het land der koningen

ik leef in een land
waar de dierenvriend besluit
uit goedheid een andere mens neer te knallen

ik leef in een land
waar de vrome gelovige besluit
uit eerbied het mes in de ketter te planten

ik leef in een land
waar onze jongens uit gekkigheid soms
de conducteur in elkaar stampen

ik leef in een land
waar een keurige man, achtendertig, blond
de vrijheid neemt om door anderen heen te rammen

en in dit rood, rood schemerland
waar de grenzen totaal werden opgeheven
waar de mondigheid totterdood wordt beleden
en waar zestien miljoen koningen leven

daar ontstaat vanzelf een nieuwe orde
daar zal langs feestelijk afgezette lanen
een laatste koningin haar laatste onderdanen
als beesten overreden zien worden

U bent ook acteur. Een toneelspeler die een minder dagje heeft, moet toch de planken op. Als dichter zou u een soortgelijke aanpak kunnen nastreven. U zou er waarschijnlijk nog veel geld mee verdienen ook. Waarom doet u dat niet? Beroepseer?

‘Ja. Beroepseer, persoonlijke eer of burgereer, noem het hoe je het wilt. Ik doe dit niet om mijn zakken te vullen. Op het moment dat ik makkelijk geld ga verdienen, heeft mijn stem veel minder waarde als ik iets wil zeggen dat er echt toe doet. Iedereen - en dat meen ik oprecht - moet vooral doen waar hij zelf zin in heeft maar zo ben ik niet. Vroeger dacht ik dat als een acteur in een soap of reclame speelde, hij zijn geloofwaardigheid kwijt was. Ik weet nog dat ik naar een voorstelling van *Thyestes* ging, met Hans Kesting in de hoofdrol. Op weg daar naartoe hoorde ik een reclame. Kesting promootte rookworst of Libresse, zoiets. Tijdens die voorstelling heb ik me daar niet meer van kunnen losmaken.

‘Ondertussen ben ik ouder geworden. Mijn beste vrienden gingen ook reclame doen. Die hebben kinderen, een hypotheek, een auto. Dat heb ik niet. Ik kan mij dus luxeartikelen zoals principes permitteren. Ik kan nu heel hoog van de toren gaan blazen maar wat als ik zelf een huis wil kopen? Stel dan dat ik een maand geen optredens heb. En ik krijg het aanbod om voor dertigduizend euro even in beeld te lopen. Ja, dan wordt het moeilijk.’

In de bijlage van uw Antwerpse stadsgedichtenbundel, schreef u dat u op een bepaald moment overwerkt was van het dichten.

‘Ik ben nog steeds overwerkt na elk gedicht. Ik bewonder kunstenaars zoals Sjostakovitsj die heel lang wachtte om dan vervolgens - hup! - alles in één keer op te schrijven. Ik kan dat niet. Ik ben een ploeteraar. Een ploeteraar die goed kan

plannen. Ik schrijf, laat niemand iets lezen tot vlak voor de dag des oordeels. Ondertussen denk ik: Wat heb ik me in godsnaam weer op de hals gehaald?.

‘Zo schreef ik onlangs drie sonnetten over het feit dat het vier eeuwen geleden was dat Hudson de baai in Amerika invoer. Het was acht, negen jaar terug dat ik nog een sonnet had geschreven. Dat viel me aanvankelijk zwaar. Ik was gewend om in brede metaforen te denken en opeens sta je met vijf emmers water die je in een parfumflesje moet krijgen.’

Aan wie laat u dan uw gedichten lezen voor publicatie?

‘Dat kan iedereen zijn. Als ik jou de dag voor de deadline tegenkom in het café en we hebben het erover, dan ben ik in staat om je de volgende ochtend te bellen. Vaak zijn het mijn redacteuren van de uitgeverij en anders wie ik ook maar vertrouw en bereiken kan. En bij *NRC Handelsblad*, waar mijn gedichten steeds als eerste verschijnen, heb ik een mailadres gevraagd waar verschillende redacteuren toegang toe hebben. Dat zijn mensen van de redacties wetenschap, binnenland, kunst, enzovoorts. Als ik soms een mail stuur naar dat adres, dan krijg ik reactie van mij onbekende redacteuren die misschien totaal geen hardcore poëzieliefhebbers zijn. Ik heb die reacties nodig, ik leef op feedback. Dat betekent niet dat je jezelf moet verloochenen, natuurlijk.’

Wat dat huis betreft, het Vaderland moet u missen. U woont nog steeds in Antwerpen.

‘Klopt, maar ik wil naar Amsterdam. Het is alleen niet zo eenvoudig. Ik heb daar onlangs nog huizen bekeken. Ik had de ijdele hoop dat er via bepaalde kanalen iets geregeld kon worden. Dacht de Amsterdamse wethouder voor Cultuur ook. Alleen het mannetje dat over de cijfers ging, niet. Ik heb nog uitgelegd dat ik niet op persoonlijke titel een woning in Amsterdam hoef. Dat het om een werkadres gaat. Voor mijn part zetten ze me dat huis weer uit als het dichterschap is afgelopen. Maar nee, daar konden ze niet aan beginnen. Ik zoek dus verder. En anders wordt het heel veel op en neer reizen.’

I - Hudson's shortcut

in wezen lagen jullie in de weg
wij kwamen meegevaren op de droom
van een malloot: die hudson had gezegd
dat hij een shortcut kende naar den oost

immer gerade aus langs de noordpool
dan kwam je snel in indië terecht
en wij geloofden deze vent, we volgden
zelfs toen hij ijskoud polste: ‘of naar west...?’

kapitein hudson was al eens ontslagen
en toen hij aan een vreemde baai bezwoer
dat we om in azië te raken slechts nog
dwars door amerika heen moesten varen
toen voeren we al niet meer - rotsvast geklemd
van kop tot kont in 't nieuwe continent

Komt u nog toe aan gedichten die niet voor het Vaderland bestemd zijn?

‘Na het stadsdichterschap heb ik geen “eigen” poëzie meer geschreven. Ik had

II - Nieuw Amsterdam

de baai lag als een uitgestrekte vinger
vanaf het vaderland op ons te wachten
wij gingen er op pad, we stampten rond
wegwijzend in een leeg maar vruchtbaar gat

wellicht dat enkel uit ons lijf, dat nimmer
één volk, één god voor zich had kunnen winnen
dat zelf oprees uit schuim van minderheden
een babelstad als dit zich kon ontspinnen

wie leerde u hier het ware smelten? wie
zei: handel vrij, wees anders, wees gelijken
dat dromen zich als aandelen verspreiden?
de wereldkampioen in immigreren
dat waren wij, een verre vonk van vrijheid
amerika een holland in het klein

een soort overkill gehad. Toen dat jaar afliep, dacht ik wel eens: Ga ik daar weer zin in krijgen? Ik heb me toen met andere dingen beziggehouden, geen haar op mijn hoofd dacht eraan om poëzie te schrijven. Dat sterkte me wel in mijn vermoeden dat ik ter plekke kan verzinnen wat de meest geschikte vorm is voor een onderwerp. Schrijf ik er een opiniestuk over, wijd ik er een roman aan, is het meer iets voor een libretto? Als kunstenaar - vroeger had ik moeite met die term, maar daar heb ik me overheen gezet - heb je die innerlijke drang om *iets* te vertellen. En dat kan in een gedicht zijn. Maar ik hoef me niet te beperken tot dat genre.’

U verwerkt vaak historische feiten in uw gedichten. Zijn die accuraat of komt er een flinke hoeveelheid dichterlijke vrijheid bij kijken?

‘Het moet kloppen. Als ik merk dat er een bepaald jakje telkens weer terugkomt in Vermeers schilderijen, dan duik in de boeken om te kijken of ik daar gelijk in heb en hoe dat komt. Als dan blijkt dat dat jakje achteraf bij de inboedel teruggevonden is, kan me dat zo ontroeren. Als ik de kredietcrisis erbij wil betrekken, check ik een metafoor bij een vriend die een hoge functie bij de ING heeft. Als ik het dan fout

heb, zou het hele gedicht omgegooid moeten worden. Voor een lang gedicht over Sjostakovitsj wou ik letterlijke citaten van hem verwerken. Dan zit ik in allerlei boeken te zoeken en heb ik talloze notities gemaakt van zinnetjes die hij ooit gezegd heeft. Als hij ooit vermeld had: “Ik heb een blauwe schuit gekocht”, dan mocht ik daaruit hoogstens het woord “blauwe” schrappen. Dat slaat nergens op maar ik hou me heel streng aan de regels die ik mezelf, van gedicht tot gedicht, opleg.’

III - Nieuw Nederland

o bron van humanisme, blakend lichtpunt
o bakermat van zeldzaam burgerschap
wie luistert nog naar ons? dat zijn dan leiders
ze schallen hier hun christennormen rond
hangen fraai de morele misthoorn uit
maar in amerika (en nooit prime time)
doen ze het glimmend in hun broek van trots
stelen we tijd in het koelwitte huis

wat is een gidsland nog in zo'n positie?
wij varen braaf achter de grote baas
't is imposant: een vloot van vijftig staten
plus nog een luchtbed om hen op te jagen
GEZOCHT: grote malloten met een visie
die dromen kunnen en de zee doen kraken

U dichtte over de armzalige woontoestanden van Antwerpse kansarmen, een Vlaamse afpersingszaak, de verhouding met Amerika... Kan Ramsey Nasr nog dichten over liefde? Over zijn eigen leed?

‘Bedoel je dat nu gekscherend? Mede door mijn ervaring van de laatste jaren zie ik ook mijn liefdesgedichten als maatschappelijk betrokken. Er is gewoon een bepaald engagement. Dat moet je niet zien als op de barricaden staan of het vliegtuig nemen naar Irak. Maar wel dat ik mijn ogen en oren open hou, dat ik op een bepaalde manier wil leven, desnoods alleen in de taal. Het is ook onzin te beweren dat liefde niet raakt aan hoe wij in het leven staan.’

Tussen een sonnet uit uw eerste bundel 27 gedichten en geen lied *en de Hudson-sonnetten ligt negen jaar en een wereld van verschil. U bent van loodzware romantiek naar humanisme opgeschoven. Of mag de Dichter des Vaderlands geen fatalist zijn?*

‘Nou, ‘in het land der koningen’ over Karst Tates schemert er toch niet veel hoop door. Wat mijn eerste bundel betreft, ja, die is gewoonweg als geheel niet van a tot z even geslaagd. Pas bij mijn tweede bundel wist ik: Dit is van mij, hier doe ik echt niemand na. Mijn poëzie werd losser, lichter. Ook formeel. Bij mijn nieuwste sonnetten wou ik dat het vijfvoetige jambes werden en dat het rijm klopt. Maar ik geniet er dan intens van om het eindrijm naar voren te smokkelen waardoor het binnenrijm wordt waarop het eindrijm dan chiastisch wordt. Ik wil dat de volta gerespecteerd wordt, dat het aantal verzen klopt maar het rijmschema a-b-b-a hoeft dan weer niet. Ik wil dat het leeft, dat het op een volmaakt sonnet lijkt terwijl het toch veel vrijer is. Mijn eerste bundel lijdt nog onder het haast metronomische streven het goed te doen. Die bewijsdrang is nu verdwenen.

‘Daarnaast verander je ook. De dwepende adolescent van toen is verdwenen. Ik ben nu meer geïnteresseerd in meerstemmigheid. Mijn ouders hebben me geleerd respect te hebben voor de ander. Die hebben me geleerd te luisteren naar de mensen om me heen en hen dus niet alleen te gebruiken als springplank voor mijn eigen argument. Daarom ben ik misschien ook acteur geworden. Vanwege de empathie, de noodzaak je te moeten inleven in een ander. Want zodra je kunt denken als je vijand, is vaak een groot deel van het conflict al opgelost.’

U schreef de satire Kapitein Zeiksnor & De Twee Culturen *over een oudere heer die van leer trekt tegen het verval der zeden. U bent auteur van de nodige*

opiniestukken en gedichten over de actualiteit. Hoe voorkomt u dat u zelf een Zeiksnor wordt?

‘Jezelf niet al te serieus nemen. “Psalm voor een afkomst” (gedicht bij een tentoonstelling over Calvijn, TB) is mijn manier van moralisme bedrijven, namelijk de twijfel toelaten. Psalmen zijn bij uitstek de schuilplaats voor twijfel. Mensen kunnen zich daarin schuldig voelen, God in vraag stellen. Je moet jezelf nooit boven je moraal plaatsen. Niet gaan mopperen dat na twintig jaar zeuren de wereld nog steeds niet veranderd is. Relativeren, daar haal ik mijn veerkracht uit. We zouden er allemaal bij gebaat zijn als we soms gewoon zouden zeggen: “Ik weet het even niet.”’

Nieuwe gedichten van, en nieuws over, de Dichter des Vaderlands zijn onder meer te vinden op www.nrcboeken.nl, http://nrc.tv en www.ramseynasr.nl.

Ter plaatse
Jonge dichters en steigertribunes
Vers van het Mes XV Perdu, vrijdag 25 september 2009
Kloveniersburgwal 86, Amsterdam
door Janita Monna

Spelletje: noem een hedendaagse dichter die nooit bij Perdu heeft opgetreden. Een die er niet schuchter z'n eerste verzen voorlas, een polemiserende lezing uitsprak of deelnemer was in een prikkelende zij het niet zelden verzandende discussie. Dat is nog knap lastig. In de vijfentwintig jaar dat Perdu - destijds opgericht door Chris Keulemans als ‘De verloren tijd’ - bestaat, hebben talloze dichters, Maximaal, postmodern, experimenteel of anekdotisch, uit Nederland en daarbuiten er het podium betreden. Het begon in 1984 in de Amsterdamse Pijp en werd later voortgezet in de Kerkstraat: de huidige nieuwbouw herinnert aan de periode dat hier de kleine poëzieboekwinkel, het uitgeverijtje van avant-gardeliteratuur en poëzie en de Avondenredactie gevestigd waren. ‘De verloren tijd’ staat er in de gevel van de moderne appartementen gebeiteld.

Vanavond vindt het programma plaats aan de Amsterdamse Kloveniersburgwal. De oude keuken van het voormalige Binnengasthuis is alweer zo'n vijftien jaar de plek voor de activiteiten van Perdu. Er is een barretje voor bier, wijn en niet-alcoholhoudende dranken tegen schappelijke prijzen. Maar de mist van sigarettenrook die voorheen rond het publiek en de sprekers hing, is opgetrokken. En dus is er vanavond volop zicht op de drie ‘jonge’ dichters die zich in Vers van het Mes met hun gedichten en een kleine gesproken poëtica voorstellen aan het publiek. De steigertribunes met plaats voor zo'n vijftig personen zijn vrijwel geheel gevuld. Jonge mensen, studenten, weinig grijs haar.

Het is de vijftiende aflevering van het programma. De formule werd een paar jaar geleden, zeg de tijd van ‘onbegrijpelijke poëzie’ versus ‘podiumpoëzie’, bedacht door toenmalig Avonden-redacteur Tjitske Mussche: ‘Ik miste een plek waar de jonge dichters die geen SLAM poëzie schreven terecht konden. Vers van het Mes moest geen open podium worden. We selecteerden mensen die we zelf goed

vonden, jonge mensen die nog niet gedebuteerd waren, maar wel al in tijdschriften publiceerden.' Veel van de dichters die in deze reeks voor het voetlicht traden, hebben inmiddels een of meer bundels op hun naam staan: Marije Langelaar, Maurice Buehler, Els Moors, Lucas Hirsch, Hélène Gelèns, Annemieke Gerrist, Krijn Peter Hesselink. Toch ziet Joost Baars, zakelijk coördinator van Perdu, Vers van het Mes niet als programma om ontdekkingen te doen. Eerder is het bedoeld 'om poëticale (zelf)reflectie te stimuleren'.

Matthijs Ponte opent de avond met de reeks 'Het'. Hij leest ritmisch: 'akker het kervel/ het etsende het/ tsaar het aarse/ het rabiate het/ aardt het droomse (...)'. Een reeks bij uitstek om eerst naar de luisteren om daarna pas te lezen. Ponte zet in zijn gesproken poëtica helder uiteen hoe hij in zijn werk schijnbaar nietszeggende woorden opnieuw met betekenis wil laden; de taal zo forceren dat kleine woordjes als 'wat', 'het' of 'is' opnieuw zinvolle woorden worden. Ook al bekruipt mij het gevoel wel eens vergelijkbare projecten te hebben gelezen, vanavond werkt het. Tegengesteld aan de voordracht en de poëzie van Ponte is het optreden van Martijn Teerlinck. Zijn poëzie-opvattingen zijn ontleend aan dichters als Mandelstam, Rilke en Celan. Het begrip 'flessenpost' valt en 'innerlijk noodzaak', en 'vuur', volgens Teerlinck onontbeerlijk voor een dichter. Hij draagt voor alsof hij het al jaren doet, uit zijn hoofd, met weidse gebaren. Beeldrijke regels: 'Ik heb een brede lach/ van afgeknipte takken.' Later vertelt Teerlinck meer podiumervaring te hebben, als slammer. Of zijn niet altijd op het eerste gehoor verstaanbare gedichten zich daar goed voor lenen? Hij lacht. 'Vanavond was het inderdaad makkelijk. Het publiek was erg ontvangend.' De laatste dichter in *Vers van het Mes XV* publiceerde veertien jaar geleden al eens in *De Revisor.* Dat gedicht nam Gert de Jager niet op in zijn debuut *Sterk zeil* (De Contrabas) dat vanavond per koerier aan de Kloveniersburgwal wordt bezorgd. Dat het zo lang duurde is niet vreemd voor iemand die een gedicht of vijf per jaar schrijft. Daarbij gelooft De Jager, aldus zijn gesproken poëtica, meer in het schrijven van een gedicht, dan in het bouwen aan een bundel.

De Jagers bundel is na afloop van het programma te koop in Perdu's boekhandel. Daar ligt-ie tussen het ruime aanbod aan Nederlandse en internationale poëzie. Ouder werk, wat in de meeste reguliere boekhandels al lang plaats heeft moeten maken voor nieuwe uitgaven, is hier nog gewoon verkrijgbaar.

In de afgelopen vijfentwintig jaar is Perdu, merendeels gerund door vrijwilligers, een poëzie-instituut geworden. Maar *mainstream* werd het niet en de intieme sfeer bleef. Zoals een jonge bezoekster zegt: 'Het is hier informeel, warm. Ik ben na vanavond wel geneigd verder te lezen.' Joost Baars is ook tevreden en alweer volop bezig met nieuwe programma's: een tweeluik over 'Liedjes' van Herman Gorter, een poëziemarathon op Gedichtendag en meer poëzie.

Website van Perdu: www.perdu.nl

Nieuw werk
Pieter Boskma

Afgezonderd van de massa, ingekapseld door jouw dood,
aan het werk als nooit te voren en zo goed als slapeloos,
moet ik mij maar schikken en mij overgeven aan het stromen
van de woorden en mijn leven op dit pad tussen de bomen.

Op de hoogste duinen schijnt de zon, verder heerst de dikke mist
die al de hele dag hardnekkig uit de zee aan land blijft komen.
Het landschap en ik hebben ons niet in elkaar vergist:
wij zijn het waar jij nu je intrek hebt genomen.

Zie onze blanke koppen boven het grauw uitsteken!
Aanschouw het gouden zwieren van ons helmgrashaar!
Hoor ons virtuoos de taal van alle vogels spreken!

Zo vloeiden wij rondom jou naadloos in elkaar,
en de dieren in deze nieuwe, onbegrensde habitat
zijn nu net zo vrij als jij, en knielen, en zeggen jou dank.

Er hangt een blauwe gloed over het bos
die ik niet goed thuis kan brengen; het
lijkt het meest nog de benauwde blos
op de wangen van een stervende.

En weer hoor ik je kreunen als een
aangeschoten dier, en zie je blik
breken en je mond versmallen
en je magere hand die zo stil ligt.

Het zal gewoon de mist wel zijn,
die meester van vermommingen,
en jij bent vast allang in staat

om daar dwars doorheen te zien -
voor mij verdicht hij zich tot je gelaat
en ik hoor je verre stem zacht zingen.

De duinen zijn vandaag wel erg stil.
Alleen de zee lijkt in de verte
zachtjes iets aan mij te zeggen,
maar ik weet niet of ik het horen wil:

over het water ligt een vreemde waas,
als een reusachtig oog met witte staar
kijkt het niet herkennend om zich heen
en je zou haast denken dat het weent:

de golven zien eruit als grote tranen
en sissen licht als zij het strand bereiken,
tot schuim ontbloesemen en dan verwaaien.

O blinde kringloop van de blinde dingen,
O voortgang in een almaar verder wijken,
O mens die slechts de dood nog wil bezingen,

O God Die hevig twijfelt aan Zijn maaksel.

December, vijfde maand van je
dood. Wat nog herinner je je...
De laatste roos is verdroogd.
De laatste oogsten zijn binnen.

Hoe ver elk geluid in de mist draagt,
behalve dat van de zee, als wachten
de golven met breken tot ik naar je vraag
om dan luid van de duinen neer te klateren.

Het avonduur valt telkens vroeger,
soms breekt een roze zweem
nog even door de wolken heen,

dan wordt het snel aardedonker.
December, vijfde maand van je
dood. Wat nog herinner je je...

Toen zag ik je, of dacht ik dat,
en de mist verdween op slag,
of spleet tenminste open
waar jij kwam aangelopen,

misschien als een herinnering,
misschien als zinsbegoocheling,
misschien omdat men binnendringt
in andere domeinen, wanneer men zingt

met juiste woorden op de juiste melodie,
en bereid is, neer te zinken op een knie
om tegelijk met hoon, genade te ontvangen,

de ene van de wereld, de ander uit jouw handen
al zijn het nevelslierten, en je kusjes op mijn wangen
niets dan druppeltjes die van de dennennaalden vallen.

De vogels keren uit het zuiden terug,
langs het duinpad bloeien al narcissen.
Maar het is koud onder de grijze lucht,
en ook vogels kunnen zich vergissen,

en waar ik bloemen zie, kan net zo goed,
als de bewolking even open breekt,
een hoopje zand oplichten, met zo'n gloed
dat het beslist iets zeer bloemachtigs heeft.

Misschien houdt elk seizoen een winterkern,
zie ik voortaan in al wat bloeit jouw dood
en gaat door elk zwoel zomeravondrood

nu steeds een zwarte, wrede huivering,
die op het strand de late wandelaars
het nekhaar overeind doet staan:

‘Wat als ik er niet meer ben?’

Foto: Peter Boer

Pieter Boskma (1956) debuteerde in 1987 met de dichtbundel *Quest.* Sindsdien verschenen negen dichtbundels, waarvan *Het violette uur* (Prometheus, 2008) de meeste recente is, de novelle *Een foto van God* (1993), het roman-gedicht *De aardse komedie* (2002), en de verhalenbundel *Westerlingen* (2006). In 2006 verscheen *Altijd weer dit leven,* een keuze uit zijn gedichten, samengesteld en van een nawoord voorzien door Joost Zwagerman.

Focus
Nu u!
Klassieke gedichten (op)nieuw

Voor de reeks ‘Nu u!’ van literair productiehuis Wintertuin maken hedendaagse dichters een nieuwe, eigentijdse versie van klassieke Nederlandse poëzie. De dichters wordt gevraagd: hoe zou dit gedicht klinken als u het nu zou schrijven? Een voorbeeld: ‘Werkster’ van Achterberg herschreven door F. Starik.

Werkster

Zij kent de onderkant van kast en ledikant,
ruwhouten planken en vergeten kieren,
want zij behoort al kruipend tot de dieren,
die voortbewegen op hun voet en hand.

Zij heeft zichzelve aan de vloer verpand,
om deze voor de voeten te versieren
van dichters, predikanten, kruidenieren,
want er is onderscheid van rang en stand.

God zal haar eenmaal op Zijn bodem vinden,
gaande de gouden straten naar Zijn troon,
al slaande met de stoffer op het blik.

Symbolen worden tot cymbalen in de
ure des doods - en zie, haar lot ten hoon,
zijn daar de dominee, de bakker en de frik.

Gerrit Achterberg (1905-1962)

Werkster

Je kuist wat ik hier achterlaat.
Kuis, dat klinkt naar geloof en rein
maar kan hartstochtelijk verlangen zijn.
Schoonheid start met schoon, ook hier
waar ik vies vallen laat, schuim, as, kwijt.

Je gebruikt mijn afwasborstel als een microfoon
roept knoei niet langer, vermors uw leven niet
ruim op en berg u weg in kast, op bank of
bed, was af, druk uit, zit stil, zuig stof.
Rook, eet noch drink, versterf.

Aan mijn witte tafel, achter het smetteloze scherm
licht ik letters op en wis mij uit. Daar rinkelt de telefoon.
Jij neemt voor mij op en zegt meneer niet thuis.
Je maakt geluid, dat wel. Tot je vertrekt.
Nu ben je weg.

Als ik jou bel, zomaar, tussendoor, haal je de hoorn
voorzichtig van de haak, spreekt onverstaanbaar
met een doek voor je gezicht, legt af, slaat dicht

en verbreekt dan de verbinding. Ik bel te veel.
Ik bel te vaak. En sorry dat ik voor je zing.

F. Starik

F. Starik over Achterbergs gedicht: ‘Een klassiek vers, en een buitengewoon intrigerend gedicht. Wreed, zelfs. Die verschrikkelijke regels waarin zij, gaande de gouden straten naar Zijn troon, met de stoffer op haar blik slaat. Potsierlijk, verachtelijk. Voor wie, al kruipend, tot de dieren behoort, zal er geen verlossing zijn. Daarbij wordt de dichter, de frik, door Achterberg tot de heersende klasse gerekend, met de predikanten en de kruidenieren.

In mijn gedicht probeer ik mij voor te stellen hoe het zou gaan als ik een werkster ‘nam’. In de huidige tijd zou dat waarschijnlijk een gebrekkig Nederlands sprekend meisje zijn met een twijfelachtige verblijfsstatus, veel jonger dan de kloeke, inheemse werkster van Achterberg. Iemand in wier aanwezigheid ik mij beschaamd zou gevoelen, in mijn eigen merkwaardigheid. Ik zie mezelf liever als een nutteloze zanger. Als zij al een dier is, ben ik er ook een. Ik grijp dan terug naar de aloude parabel van de krekel en de mier. Hoofdschuddend en berispend neemt ze mij waar. Mijn werkster is moreel superieur aan mij. Ik zou machteloos naar haar verlangen, naar haar eenvoud, haar nut. Ik zou haar niet kunnen bereiken. Zij zou mij verachten, in plaats van ik haar.’

Op zaterdag 28 november, tijdens het Wintertuinfestival in Nijmegen, gaat een nieuwe serie Nu u! gedichten in première. F. Starik draagt zijn bewerking voor van ‘Werkster’ van Gerrit Achterberg, Thomas Möhlmann presenteert een nieuwe versie van H. Marsmans ‘De Grijsaard en De Jongeling’, Els Moors haar vertolking van ‘De Idioot in het bad’ van M. Vasalis en Ruben van Gogh zijn versie van Ingrid Jonkers ‘Korreltjie sand’. Tijdens de première wordt de dichtbundel *Nu u!* gepresenteerd, waarin de gehele reeks van zestien nieuwe en zestien klassieke versies is opgenomen.
Voor meer Informatie: www.wintertuin.nl.

Interview
‘Het dient zich aan’
Armando over kunst, voetbal en de dood

Foto's: Mark Kohn

Na een decennium stilte maakt veelzijdig kunstenaar Armando weer gedichten. In september, de maand van zijn tachtigste verjaardag, verschenen er honderd nieuwe. ‘Inspiratie. Laat dat hoge woord er maar uitkomen.’

door Arjen van Veelen

Tien hoog, een flatgebouw aan de rand van Amstelveen. De kunstenaar draagt een T-shirt met korte mouwen, een makkelijke broek, sandalen met sokken. Achter hem een boekenkast die de hele wand beslaat. Tussen de boeken een paar gouden boxhandschoenen. Links van hem een flinke verzameling Afrikaanse houten beelden. Rechts uitzicht op weiland tot aan de horizon. Binnen handbereik een fles Spa blauw, een notitieblok, een cd met zijn eigen muziek, een stapel *Voetbal Internationals.* Voor de stoel staat de rollator.

Dit jaar begon Armando (1929) opeens weer poëzie te schrijven. De nieuwe bundel heet enigszins administratief: *Gedichten 2009.* De schrijver zelf praat erover als een buitenstaander. Hij zegt de gedichten alweer te zijn vergeten. Leg hem een vraag voor over een motief dat terugkeert in zijn werk en hij zegt: ‘Ik weet van niks.’ Of: ‘Kennelijk.’ Vraag hem naar de jij-persoon in één van zijn nieuwe gedichten en hij zegt: ‘Dan spreek ik tot mijzelf... Denk ik.’ Of vraag hem naar het vaste motief van een moordpartij in de oorlog, die ook in deze bundel opduikt, en hij zegt ironisch: ‘Je hebt ook alles door’.

Hij wuift het meeste weg, want alles is ijdelheid - bijna alles, althans. ‘Eén voorwaarde’, zegt hij streng aan het begin van het gesprek. ‘Geen gezeur over mijn naam. Gewoon Armando. Iedereen noemt mij zo.’

Inspiratie

‘Ineens was het er weer. Ik denk dat het in Potsdam begonnen is. Ze kwamen aan de lopende band. Ik dacht dat het al afgelopen was. Even was ik bang dat het hier in Nederland op zou houden, maar het zet zich nog steeds door. Ietsje moeizamer, weliswaar; ik denk dat het afloopt, ik schrijf het maar gauw op. Ze hebben het uitgerekend, ik heb tien jaar geen gedichten geschreven. Proza, korte verhalen ja, maar geen gedichten. Dat is bij mij altijd zo: hollen of stilstaan.

‘Ineens is het er. Zeer welkom. Tevens ongelezen. Ja, zo is het toch? Wie leest er tegenwoordig gedichten? En zeker niet míjn gedichten. Ik maak me geen illusies, ik kijk wel uit. Ik hoop dat de mensen ze mooi vinden. Die twee of drie.

‘Hoe ouder ik word, hoe meer ik er van overtuigd ben dat je afhankelijk bent van wat zich aandient. Een tijd geleden heb ik sprookjes geschreven. Die heb ik voor tachtig, negentig procent in één dag geschreven. Dan zou je zeggen: schrijf weer sprookjes. Maar dat kan ik niet. Je bent afhankelijk van inspiratie. Ja, laat dat hoge woord er maar uitkomen. Dat klinkt passief ja, maar zo is het ook, zo is het ook. Zoals alles uit mijn poriën komt: ineens dringt zich iets aan je op. En dan moet het gauw gebeuren. Als een woord zich aanmeldt, moet ik het meteen opschrijven, want als ik het laat slabakken heb ik geen zin meer, dan is het avontuur weg. Dus pak ik tien keer per dag dat blok en schrijf ik. Om een woord, een zin te verbeteren. Als jij straks weg bent, pak ik het weer.

‘Het lijkt misschien alsof ik het achter elkaar opschrijf, maar het gaat heel moeizaam. Het is het laten komen van woorden en daar heel verstandelijk mee afrekenen. Of afwegen. Ik ben niet briljant. Maar het meldt zich. Het dient zich aan.

‘Vertrouwen is zo belangrijk. Weet je het even niet meer? Wacht maar. Komt wel. Na een uur, een dag, een week. Soms heb je dat vertrouwen niet. Dan denk je dat het ineens afgelopen is. Maar dat heb ik nu niet. Ik ben verbaasd als ik het zie.’

Herinnering

‘Toevallig kan ik alleen maar schrijven over dingen die ik beleefd heb. Al die gebeurtenissen die toen hebben plaatsgevonden zijn symbolische gebeurtenissen geworden. Geen jeugdbelevenissen meer, maar symbolische gebeurtenissen, van alle tijden. Een vechtpartij, bijvoorbeeld. Sterke beelden. Omdat het symboliek is geworden. Destijds was het gewoon een voorval: het kon iedereen overkomen. En het overkwam sommigen nog veel meer dan mij.

‘Het gaat om de intensiteit van de belevenis. En kennelijk heb ik het zeer ernstig beleefd. Ik zie het regelmatig weer terug. Zolang de mensen bestaan, slaan ze elkaar de hersens in. Kaïn sloeg Abel dood. Dingen die dagelijks gebeuren, doen je er weer aan denken. Nog schieten mensen elkaar neer. Dat verwijt ik de mensen niet; dat constateer ik. Ik kan toch niet iets verwerpen wat des mensen is? Ik kan toch moeilijk de zee verwerpen? De zee is er. De mens is er.

‘Ik heb te veel gezien naar mijn zin. Ik heb de jaren meegemaakt dat je móest zien, dat je móest ervaren. Dat is een groot verschil. Dat jij niets hebt gezien, neem ik je ook bijzonder kwalijk. Ha. Maar het zij zo; er worden nu nog steeds mensen geboren.

‘Niet alles is tragiek, nee. Ik heb net een regel van, ik geloof, Hegel herlezen. Hij noemt de dagen van geluk “leere Blätter”, lege bladzijden in de geschiedenis van de mensheid. Na Auschwitz zeiden mensen: er mogen geen gedichten meer geschreven worden. Begrijpelijk. Na de oorlog was het bijna elke dag hossen in de stad vanwege de bevrijding. Dat heb ik nooit begrepen: terwijl er zoveel slachtoffers waren gevallen! Niemand praatte daarover. *Feestvieren.* Het leven dat doorgaat.

‘De mens leert nooit uit de geschiedenis.

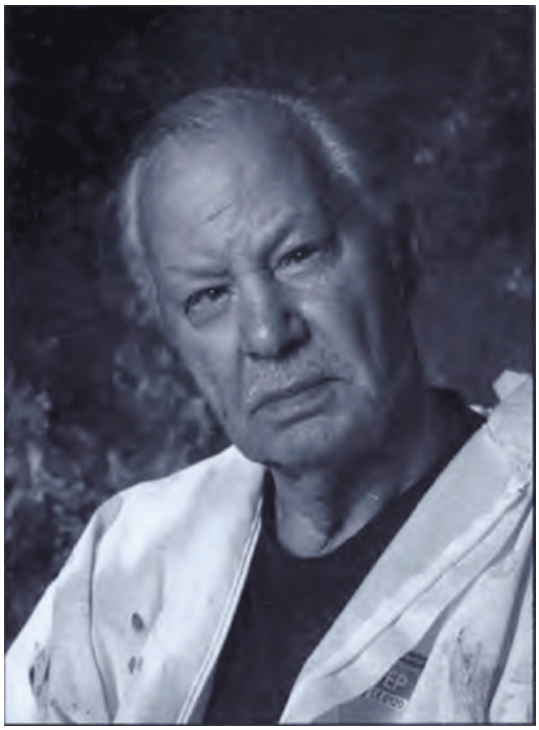

Niks. In de dertiger jaren zei iedereen: ach. Maar heel Europa raakte in brand. Het blijft altijd hetzelfde. Altijd. Maar ik schrijf gedichten; geen politieke columns. Dat ambieer ik niet.'

Gevoel

'Ik heb heel weinig op mijn kerfstok. En wat ik heb, draag ik met graagte. Ik ben ook een mens. Af en toe. Maar als ik over schuld schrijf, heb ik het niet over mijn eigen schuld. Ik heb het over andere mensen. Ik ga mijn eigen gevoelens niet prijsgeven aan de gemeenschap. Dat stuit mij zeer tegen de borst. Dat anderen dat wel doen, moeten zij weten; dat veroordeel ik niet. Maar ik zou me doodschamen. Voor zover ik al gevoelens heb.

'Heimwee ken ik niet. Ik ben niet iemand die heel lang op één plek kan zitten. De nieuwsgierigheid is heel groot, afwisseling is een noodzaak. Maar mijn leven is nu beperkt. Vorig jaar had ik een tentoonstelling in Polen. Dat was geen probleem; ik kan een paar uur vliegen. Maar ik kan niet meer naar Tokio ofzo.

'Het woord "ik" komt bij mij maar zelden voor. Dat doe ik niet bewust; Opeens denk ik: hé, hij schrijft helemaal niet over ik. Ik ben minder interessant dan men denkt. Omdat ik geen groot verhaal weet te vertellen. Omdat ik niet fantaseer. Ik vertel het precies zoals het is.

'Mijn gevoelswereld is klein. Ik maak me nooit ergens druk om. 's Avonds laat, voordat ik ga slapen, focus ik me op schilderijen of gedichten. Anders denk ik aan dingen die onaangenaam zijn. En binnen een poep slaap ik. Die brand in het Armando Museum - weet je dat ze nu nog, bijna twee jaar later, tegen me zeggen: "*Heeft u het al kunnen verwerken*?" Ik heb er geen secónde van wakker gelegen. Het interesseert me geen ene moer.'

Voetbal

‘Ik kijk graag voetbal, maar ik volg geen club speciaal. Kan me niet schelen wie er wint, als het maar goed voetbal is. Ik ben niet zo'n hooligan. De Bundesliga, ik ben daar wel eens geweest. De supporters lopen er gewoon door elkaar heen. En hier vermoorden ze elkaar. Een groot verschil. Denk ik: wat een mafkezen! Moet je soms alle Feyenoorders of Ajaxcieden vermoorden? Dan heb je toch geen tegenstander meer? Maar het gebeurt. Tuurlijk. Ik neem het ter kennisgeving aan.

‘Kunst is ook topsport. Veel voetballers stoppen op een gegeven moment, maar sommige niet, sommige blijven in het vak. Het blijft hun leven beheersen. Ik had al duizend keer kunnen stoppen. Maar wat moet ik dan doen? Geen idee waar die scheppingsdrift vandaan komt. Maar ik heb 'm. En dat is geen verdienste hoor. Iedereen zegt:

o wat geweldig, dat jij dat allemaal doet! Maar ik kan toch moeilijk alleen maar naar buiten kijken?

‘Het tragische bij kunst: je wint nooit. En als je wint, dan is het zeer relatief. Over tien jaar ben je vergeten. Dat neem ik niemand kwalijk; ik constateer het. Mensen vragen wel eens wat ik liever doe: gedichten schrijven of schilderijen maken. Dan zeg ik: als ik één schilderij verkoop, dan verdien ik meer dan als ik twintig jaar schrijf. Maar tóch schrijf ik ze. Al verdien ik er geen twee cent mee. Kan mij het schelen.

‘Ik denk dat er een generatie aankomt die nauwelijks nog leest. Ze lezen niet eens kranten, laat staan die onzin. Toen ik in Berlijn woonde, en wel eens naar Nederland kwam, tuimelden ze over elkaar heen om mij te ontvangen in hun atelier. Als ik me nu zou melden, zouden ze zeggen: wie is dat? Dat is geen veroordeling, maar een constatering. En dat geldt ook voor het dichten. Je verdiensten in de vijftiger jaren... weten zij veel. Het is sowieso moeilijk om je als dichter door te zetten als je ook schilder bent. Dan ben je altijd de schilder die dicht. Of de dichter die schildert. Je wordt nooit helemaal *aux sérieux* genomen.

Nou ja. *So what.*’

Dood

‘Vrolijke gedichten zou ik niet kunnen schrijven, haha. Ik kan niet eens sinterklaasgedichten schrijven, kun je nagaan. De thematiek boeit me niet. Ik maak wel geintjes, hoor. Maar ik zou er nooit een gedicht over schrijven. Het is een vak apart. Dat deed ik bijvoorbeeld met *Herenleed* (televisie- en theaterprogramma dat Armando een kwart eeuw lang maakte met Cherry Duyns, AvV). Dan laat ik vrolijkheid toe. Maar ik maak ook nooit een vrolijk of bont schilderij. Dat zijn van die wetmatigheden die je jezelf oplegt.

‘Bij de Romeinen was het de gewoonte dat iemand die een slecht bericht bracht, ter dood werd gebracht. Niet dat ik ter dood word veroordeeld. Nog niet, nee. De dood houdt me nooit bezig. Ziek: dát vind ik akelig, dan kun je niet werken. Maar als je geboren wordt, ga je dood. Klaar. Moet je maar niet geboren worden, heb je zelf voor gekozen - o, nee, dat laatste is niet waar, je hebt er niks over te vertellen. Da's het vervelende van geboren worden, opeens ben je er. Denk je: godverredomme.

‘Ik put nergens hoop uit. Ook geen wanhoop. Gewoon: niets. Leven. Doodgaan. Meer niet.’

Geheugen

‘Ik ben al die gedichten die nu uitkomen al weer vergeten. Onmiddellijk. Met verbazing hoor ik ze terug. Dat is geen vergeetachtigheid; ik heb het altijd gehad. Ook met *Herenleed.* Toen ik een jaar of zestien, zeventien was, huurden we wel eens een BM op de Loosdrechtse plassen. Dan kwam iemand uitleggen: dit zeil heet zo, dat zeil heet zo. Iedereen wist het dan voor zijn hele leven, behalve ik, ze moesten het mij elk jaar opnieuw uitleggen. Sféér, of een geur - dat herinner ik me wel. Bij een geur denk ik soms aan veertig jaar geleden, dáár en dáár.’

Verjaardag

‘Aandacht interesseert me geen ene moer. Al die interviews straks, als ik m'n zoveelste verjaardag heb, voor wie doe ik het eigenlijk? Voor de uitgever. Ik ben misschien de enige kunstenaar die als hij iets verkoopt vooral blij is voor de galerie. Of voor de uitgever. De anderen hebben jolijt, maar ik zit te signeren. Met graagte, hoor.

‘Ik ben allang blij als er iets goeds ontstaat. Daar ben ik honderd procent mee bezig. Ik ben heel streng, heel kritisch.

‘Had ik maar op kantoor moeten gaan zitten. Zoals de mensen met een pensioen. Ik krijg niet eens AOW, ik heb te lang in Berlijn gewoond. Ik krijg iets van veertig euro of zoiets.

‘Nou ja. Als je maar lol hebt.’

Eenvoud

‘Ik spreek heel slordig. Een goeie kennis van me zegt wel eens: je praat als m'n achterlijke neef uit IJmuiden, maar je schrijft prachtig. Als ik in Potsdam ben, droom ik soms in het Duits. Daar praat ik alleen maar Duits. Maar als ik schrijf moet het echt Nederlands zijn. Ik zal geen buitenlandse woorden gebruiken, nooit. Het woord ‘excommuniceren’ bijvoorbeeld. Zulke woorden gebruik ik niet. Als ik andermans boeken lees, en ik kom zo'n woord tegen, sla ik het dicht. Een raar vooroordeel. In mijn poëzie heb ik een heel beperkte woordenschat tot mijn beschikking. Het woord ‘held’ vind ik bijvoorbeeld een lelijk woord. Waarom? Weet ik niet.

‘Het moet heel gewoon zijn. Niet gecompliceerd. Mijn min of meer autobiografische boek *De straat en het struikgewas* kreeg in de *Süddeutsche Zeitung* eens een uitstekende bespreking. Hel was zo mooi geschreven, stond er, dat het in Duitsland bijna ongelezen zou blijven: ze vinden het te eenvoudig. Toevallig las ik net een oude aantekening van mezelf terug. Een citaat van Schopenhauer. Kijk, hier staat het: “Man branche gewöhnliche Worte und sage ungewöhnliche Dinge, aber sie” - de Duitse schrijvers dus - “machen es umgekehrt.”’

Lichaam

‘Ik loop nog. Weliswaar als een eend, maar ik loop. Ik oefen met de fysiotherapeuten. Als ik al die medische controles niet had, zou ik het liefst alleen in Potsdam zijn. Daar kan ik bijna honderd procent van mijn tijd wijden aan schrijven en schilderen. Poëzie houdt godzijdank geen rekening met locatie. Met schilderen is dat anders. Hier halen ze me twee keer per week op en brengen ze me naar het atelier. Met liefde hoor. Maar dáár zet ik vier stappen en kan ik schilderen. Hier komt alles aan huis: de pedicure, de mensen van de bloedafname, de masseur. Zelfs de kapper komt aan huis. Ik probeer dat in Potsdam ook te organiseren, maar dat valt niet mee; ze zijn daar niet zo *thuiskomerig.*

‘Ik geniet soms van het schrijven, als het lukt, maar dat mag geen naam hebben. Ik kan genieten van een táártje. Ik mag alleen geen taartjes meer, want ik heb ouderdomssuiker. Tompoezen vind ik ook lekker. Vooral de dakjes. Ik nam wel eens tompoezen mee naar een vergadering. Dan vrat ik zelf alle kappies op. Ja, ze mochten blij zijn dat ik ze meenam, toch?

‘Schrijven kan ik denk ik het langst volhouden, maar ik weet het niet zeker. Er was ook een tijd dat ik nauwelijks kon schrijven: ik had toen een heel raar, hoekig

handschrift. Ik schrijf nu weer normaal. Ietsje langzamer, maar zéér leesbaar. Nou is het wachten op wat zich aandient. Of op de dood. Ook niet zo tragisch. Ik denk er eigenlijk nooit aan. Gebrek aan fantasie. Je bent afhankelijk van wat je lichaam je oplevert, en toevallig moet ik in dit lichaam leven.

‘Ach, ik doe mijn best. Ik woeker ermee.’

Armando, *Gedichten 2009.* Uitgeverij Augustus. €22,50.

Vers tegen vers
Beschouwing
Monotype

In 1949 publiceerde Hendrik de Vries *Vers tegen Vers,* een bundel beschouwingen waarin hij telkens twee verwante gedichten van verschillende dichters besprak. Vanaf de eerste nummers van *Awater* trad dichter Menno Wigman in de sporen van De Vries. In dit nummer legt hij nog één keer twee gedichten naast elkaar.

door Menno Wigman

Holland

In Memoriam Erich Wichman

De hemel grootsch en grauw
daaronder het geweldig laagland met de plassen;
boomen en molens, kerktorens en kassen,
verkaveld door de slooten, zilvergrauw,
dit is mijn land, mijn volk;
dit is de ruimte waar ik wil klinken -
laat mij één avond in de plassen blinken,
daarna mag ik verdampen als een wolk.

H. Marsman (1899-1940)

Uit: *De vrije bladen* # 8, 1931.

En wat dan?

Op een dag zal ik weg zijn en
wat dan? Verdwenen zonder een
teken te geven of te nemen en
het puin dat ik achterlaat is
niet langer lachwekkend.
Want wie zoals ik nooit heeft
gebouwen laat niets achter dan
verwachting en verwarring en
wat dan?
Wellicht in uw herinnering zal ik
stollen verstijven, niet lang meer
blijven maar verbleken tot verleden
en wat te doen? Te doen?
‘Het was waar’ zult gij zeggen ‘hij speelde
met woorden als geen ander maar wat
heeft dat te betekenen.’ Zo bleek zal
ik zijn.
In u...
en wat dan?

Jotie T'Hooft (1956-1977)

Uit: *Schreeuwlandschap*, Manteau, 1975.

Zeg eens eerlijk: heeft u ooit om een poëziebespreking moeten lachen? Zelf heb ik de afgelopen tien, vijftien jaar hooguit één keer om een kritiek moeten lachen - echt lachen zal het niet geweest zijn, maar ik zat goed te grinniken, dat weet ik nog.

Het mooiste gedicht uit Cees Nootebooms laatste bundel, beweerde een recensent, staat op de allerlaatste bladzijde: 'Zo kon het zijn/ van Cees Nooteboom/ werd in opdracht/ van Uitgeverij Atlas/ gezet uit de Monotype/ Fournier en/ gedrukt door drukkerij/ Groenevelt./ Voor het binnenwerk/ werd 118 grams/ Strathmore Writing Laid,/ naturel,/ gebruikt./ Het omslag/ is gedrukt/ op 215 grams Esse,/ karmijnrood.'

Volgde een uitvoerige bespiegeling over de tekst waarin vooral de woorden 'karmijnrood' en 'monotype' tegen het licht werden gehouden, luist dat 'monotype' riep bij mijn recensent van alles op. Het was voor hem een onverbiddelijk beeld voor de eenzaamheid van de dichter, zo treffend dat je het meteen voor je zag: een monotype, altijd alleen, nooit samen, verloren schuifelend langs de gevels van de stad.

Natuurlijk: als hij niet Nooteboom maar een onbeduidende debutant had besproken, waren zijn overpeinzingen over een monotype heel wat minder aanstekelijk geweest. Toch ben ik die recensent altijd dankbaar voor zijn woorden gebleven.

Erg geestig is de poëzie namelijk niet. En hoeveel ijdele, monomane en steevast misnoegde monotypes lopen er niet in de dichtkunst rond!

Vooral die misnoegdheid is een trek die je overal, in bijna elk land ter wereld, bij dichters aantreft. Een goede vriend van T.S. Eliot omschreef hedendaagse dichters eens als 'jakhalzen die grommen over een opgedroogde bron'. Nu staan ze niet altijd te grommen, daar zijn ze vaak net iets te beschaafd voor, en blijkt er nog altijd wat water in de bron te zitten, maar erg verheven kun je hedendaagse dichters niet noemen.

Ik weet niet of u ooit een paar dichters vertrouwelijk met elkaar heeft horen praten, maar vroeg of laat beginnen ze altijd wel even over *verkoopcijfers.* Volstrekt belachelijk natuurlijk, als het niet ook zo beschamend was: het is juist het gebrek aan lezers dat elke dichter langzaam maar zeker tot een beklagenswaardig monotype verlaagt. En is er eens

Illustratie: Olivia Ettema

een dichter die wel een wezenlijk publiek weet aan te spreken, dan zijn zijn collega's de eersten om hem af te vallen en het belang van zijn werk in twijfel te trekken.

Allemaal dingen waar je geen moment aan denkt als je in je jeugd gedichten begint te schrijven. Dingen ook die in laatste instantie helemaal niets met poëzie te maken hebben. Maar dat elke dichter, hoe ontgoocheld ook, naar enige vorm van weerklank zoekt, dat hij niet uitsluitend voor zijn eigen schaduw op de muur schrijft - dat maken deze gedichten van Marsman en Jotie T'Hooft duidelijk.

Als het ook maar een beetje goed zit met uw liefde voor poëzie, dan heeft u Marsmans ‘Holland’ allang gelezen. Het is minder klassiek dan zijn ‘Herinnering aan Holland’ of ‘Paradise regained’, maar behoort zeker tot zijn bekende gedichten. Het gedicht opent met een *Natureingang* die zich niet lot een of ander beekje of bosje beperkt, maar een heel land betreft. Geen Hollander, lijkt me, die die beelden niet zal herkennen. ‘De hemel grootsch en grauw’: ik hoef maar uit mijn raam te kijken om te zien dat het klopt.

So far, so good. Maar dan volgt een regel die geen dichter vandaag de dag nog uit zijn pen zal krijgen: ‘dit is mijn land, mijn volk’. Er is, lijkt me, weinig reden de dichter op die hooggestemde woorden af te rekenen, want het effect van de onmiddellijk hierop volgende regels is maximaal:

> dit is de ruimte waar ik wil klinken -
> laat mij één avond in de plassen blinken,
> daarna mag ik verdampen als een wolk.

Het heeft iets weemoedigs, iets berustends, alsof het de zoveelste verzuchting van een monotype is. Toch zal elke Marsman-kenner - geen idee of die nog bestaan - zien dat de versie hierboven niet de versie is die in de *Verzamelde gedichten* terechtkwam. Oorspronkelijk werd ‘Holland’ namelijk geschreven ter nagedachtenis aan Erich Wichman (1890-1929), wat dit korte gedicht een volstrekt andere, allesbehalve berustende toonzetting geeft: Wichman was een dichter, schrijver,

schilder, beeldhouwer, bohemien, anarchist en vooral ‘principieel alcoholist’ die Holland met heel zijn hart haatte. Nooit raakte de schrijver van *Het witte gevaar* - een meedogenloze scheldkanonnade tegen Hollandse melkmisbruikers - nooit raakte hij uitgeschreven over ‘het marmerloze land, het wijnloze land, het liedloze land, het onder-Amerika... o godverdomme, laat mij dat snertland nimmer wederzien! Wees vervloekt, land, ga failliet... ik ben per ongeluk bij u geboren, uit vreemde stam, ik ben per ongeluk Hollander en ik heb er niets van gehad dan ellende en schaamte.’ - Mocht er ooit een standbeeld voor hem in de modder worden geplant, zo waarschuwde Wichman, dan hoopte hij dat de oprichters ter plekke dood zouden vallen.

Dat Marsman zijn gedicht aan de onverbeterlijke *Bürgerschreck* Wichman opdroeg geeft zijn ‘Holland’ een heel wat venijniger lading: één avond in een gore regenplas blinken, veel meer zit er voor een Hollandse dichter niet in.

Nu is er niets zo Hollands als kankeren op Holland en worstelen dichters in Duitsland, Frankrijk en Engeland net zo goed met moedwil en onverschilligheid, maar de angst om nooit iets betekend te hebben zit er bij sommige dichters goed in. Daarover dichtte ook Jotie T'Hooft. In 1977, hij was nog geen tweeëntwintig, nam hij een overdosis cocaïne en zette zo een stevig uitroepteken achter zijn oeuvre. ‘Wat baat het wat ik hier doe, als toch alles kapot gaat,’ liet hij een interviewer in de gitzwarte jaren tachtig weten. ‘Ik zoek naar iets dat niet kapot gaat. Ik zoek naar de eeuwigheid.’

Je moet maar durven. Of ‘En wat dan?’ ook een sterk gedicht is, laat ik in het midden, maar *waarachtig* is het wel. Toen ik het op mijn achttiende las herkende ik er van alles in, er stond zelfs iets van een traan achter mijn ogen. Goede kans dat mijn leven als monotype toen al begonnen was.

Nieuw werk
Elmar Kuiper

Eenden en stenen

Eenden vragen uit de lucht te vallen.
Eenden oprapen.

Stenen zoeken.

Versteende eenden omhoog gooien.
Alsjeblieft zeggen tegen de snaterende opvliegers.

Stenen nawuiven.

Grote bossen kruidboeketten schenken
aan hen die stenigen.

Moeder

Moeder, daar is de avond.

Daar wonen
klungels van woorden.
Ik geef u een glas en een tand.

Zo put u uit, spartelt
het kind zonder voeten.

Ik geef u een klungel
van een kopstoot moeder,
een taai stuk leer.

Moeder, daar is de ochtend.

Daar pieren
klungels in de grond.
Als u stampt met uw voeten
trillen ze vanzelf omhoog.

Hier ben ik.
Ik geef u een nieuw glas
en een merel moeder.

Alles went

Ik spin een bewierookte zin en doe de lamellen dicht.
Witte korrels ontsnappen nu in de juiste richting.

Slaap overmant me als een ingesponnen larve.
Het is verkeerd om steeds blind te surfen over het net.

Als ik gaap zet ik koffie en schrijf een regel of
drink iets sterkers en wacht tot de zwarte weduwe komt

die me lieve woorden toestopt, me tot een wezen
verpopt dat zichzelf niet meer kent.

Hoog bezoek

Een man drukt een roestig
voorwerp in mijn hand, loopt ontdaan
langs de oever terug.

Dit is een mes.

Hij snijdt mijn pas af.

Ik voel geen toekomst.

Een man gaat terug
waar hij moet wezen. In z'n graf.
Met een zerk uit de groeven van Pakistan.

Ik ben afgesneden van die man,
van de gebedsgenezer,
van de Taliban.

Ik ben een dichter. Een preveldier
dat stinkt als hij belijdt.

Dit is geen geloof.
Ik zweer het

er is hier
geen mes, geen oever,
slechts een roestig voorwerp.

Foto: Elmar Kuiper

Elmar Kuiper (1969) publiceerde twee Friestalige bundels, *Hertbyt* (Bornmeer, 2004) en *Ut namme fan mysels* (2006), waaruit bij BnM een tweetalige bloemlezing verscheen: *Roep de rottweiler op / Rop de rottweiler op.* Begin volgend jaar verschijnt bij uitgeverij Augustus zijn Nederlandstalige debuutbundel *Hechtzwaluwen.*

Inleiding op het werk
De zonderlingheden des levens
Poëzie van John Updike

tekst en vertalingen door Rob Schouten

Natuurlijk, John Updike was in de eerste plaats een prozaschrijver, en een van de grootste in de VS en daarbuiten, maar hij was ook dichter. Hij begon zelfs als dichter, net zoals bij ons Couperus en Hermans. Zijn debuut. *The Carpentered Hen and Other Tame Creatures*, verscheen in 1958.

Bij Couperus en Hermans worden die dichterlijke debuten een beetje als een hoogstens charmante valse start beschouwd maar voor Updike ligt het anders, die bleef zijn hele leven gedichten schrijven, en publiceerde tenslotte acht bundels, de laatste posthuum in 2009: *Endpoint.*

Neemt niet weg dat critici zijn gedichten toch een beetje als een hobby van de grote prozaïst beschouwden, ook omdat ze een nogal licht karakter hebben, op een praattoon over onze tijd gaan en vaak iets van de nette burger verraden die John Updike onmiskenbaar in zich herbergde. Het is vast geen toeval dat in de Amerikaanse poëziebloemlezingen die ik in de kast heb staan, en dat zijn er een stuk of twintig, de naam van John Updike nergens valt.

Maar de Engelse dichter Gavin Ewart prees Updike dan toch weer voor zijn ‘ability to make the ordinary seem strange, as all metaphysical poets have always done’. Nou, metafysisch zou ik de dichter Updike niet willen noemen, maar zijn gedichten hebben wel degelijk eigen kwaliteiten.

Laten we vooropstellen dat hij inderdaad een nogal licht en transparant dichter is. Dichtende romanciers zijn trouwens zelden of nooit hermetische of abstracte makers. De enige poëtische poging in het Engels van bijvoorbeeld Vladimir Nabokov, de bundel *Poems*, is een satire. Daar voelen romanciers met een poëtische inslag zich kennelijk beter in thuis dan in dichterlijk vormgegeven lyrische natuurbeschrijvingen of verheven gedachten.

Sartre schrijft in een brief aan Simone de Beauvoir, na het lezen van een dichtbundel: ‘Ik heb het gelezen, werd boos omdat ik geen poëzie kan begrijpen en begon in dezelfde opwelling een gedicht te schrijven “om het te proberen”.’ Het wordt een heel pathetisch geval, vol ‘dichterlijke’ taal: ‘Gloeiende ademtocht, ik gleed over de steen/ en de kiemen brandden, door de wind in vlam gezet./ IJzige ademtocht over de sneeuw.’ etcetera. Dat dreigende gevaar van overspannen taalgebruik bezweren veel dichtende prozaschrijvers dan maar door koel, anekdotisch en satirisch te schrijven. Het titelgedicht bijvoorbeeld in John Updikes bundel *Midpoint* (uit 1969 - je zou het de middelbare opmaat voor *Endpoint* kunnen noemen) verhult het zelfonderzoek dat de dichter onderneemt, achter een façade van speelse verwijzingen naar Dante en Spenser, Pope, Whitman en Ezra Pound, het gedicht stoeit zelfs met de typografie en de beeldentaal van concrete poëzie, zaken die nogal een eindje van Updikes bed lagen. Die distantie tot ‘ware’ en ‘ernstige’ poëzie wijst denk ik op een verklaarbare angst om in het zware genre tekort te schieten.

Je merkt het ook in Updikes essays over dichters en gedichten. Ze zijn weinig technisch of zelfs analytisch, eerder empathisch. Als hij bijvoorbeeld Auden bespreekt, gaat het uitgebreid over het uiterlijk van de dichter. Wallace Stevens wordt gezien tegen de achtergrond van zijn afkomst en beroepsmatigheden. Je proeft er de belangstelling van de verhalenverteller voor mensen en psychologie in, meer dan belangstelling voor het dichterlijke vakmanschap.

Dat empathisch vermogen is ook een eigenschap van zijn gedichten.

In een min of meer bekend geworden gedicht ‘Ex-Basketball-Player’ beschrijft Updike wat er van de voormalige sportheld Flick is geworden. Niet veel soeps natuurlijk, hij is vereenzaamd, kijkt alleen nog uit op zijn vergane glorie. Echt een onderwerp voor de romanschrijver die Updike vooral was; ook in de Rabbit-romans speelt vergeten sportheldendom hier en daar een rol. Maar juist de poëtische noodzaak om korter, bondiger en beeldend te zijn, beperkt hem in zijn soms wat al te uitbundige beschrijvingskunst. Zijn gedichten hebben soms iets weg van hyper-geconcentreerde romanhoofdstukken, bijvoorbeeld zoals hij hier de afgeschreven Flick beschrijft:

> Off work, he hangs around Mae's Luncheonette.
> Grease-gray and kind of coiled, he plays pinball,
> Smokes those thin cigars, nurses lemon phosphates.
> Flick seldom says a word to Mae, just nods
> Beyond her face toward bright applauding tiers
> Of Necco Wafers, Nibs, and Juju Beads.

Er was in 2005 of 2006 geloof ik even sprake van dat John Updike naar Poetry International zou komen, als dichter neem ik aan. Die gedachte vervulde mij, ook daar aanwezig, met een enorm verlangen om de grote man enige tijd van nabij mee te maken. Helaas, het feest ging niet door.

Toen uitgeverij De Arbeiderspers me onlangs vroeg om Updikes laatste bundel *Endpoint* te vertalen hoefde ik er niet lang over na te denken. Ja natuurlijk! De vertalingen hieronder zijn het resultaat van die uitnodiging.

Endpoint is, de titel zegt het al, ook Updikes laatste werk. Hij eindigt dus zoals hij begon, met poëzie. De bundel is opgedragen aan zijn vrouw.

In de eerste en essentiële (titel)afdeling ‘Endpoint’ bezoekt de dichter eerst wat recente verjaardagen, bij wijze van afscheid zou je nu haast zeggen, merkt dan allengs dat hij ziek wordt en in het ziekenhuis belandt, en ziet op het laatst zijn naderende einde onder ogen, al komt ook hem

Foto: Martha Updike

dat onwerkelijk voor: ‘God save us from ever ending, though billions have.’ Het is dus een soort memento mori, niet al te angstig en bitter trouwens, hij vindt troost in wal altijd zijn *core business* was: ‘turning the oddities of life into words’. De gedichten in de overige afdelingen daarentegen zijn als hel ware ‘freischwebend’, van alles wat.

Wat er mooi aan deze gedichten is, is dat ze een persoonlijk licht werpen op de schrijver. Waar hij zijn observaties in romans tot fictie verheft, daar lijkt hij ze hier weer te ontrafelen tot hun biografische kern. Veel vader en moeder dus (John Updike was enig kind) veel jeugdherinneringen, ook nog wat reisjes, motelervaringen en nauw verhulde zedenpreken, maar tenslotte toch het onontkoombare einde, als een psalm waar Updike met zijn protestantse achtergrond nooit vies van werd: ‘All praise be Valium in Jesus' name’, schrijft hij ergens tot slot. Ere zij valium in Jezusnaam, zeg maar.

Langwerpige spoken 6.11.2008

Een wake-up call? De dood heeft zo te zien
de toegangspoort gevonden: mijn longen
gek langwerpige spoken, de een bleker
dan de ander op het scherm bij de dokter.

Zoekend bij ‘Longontsteking’ leer ik
dat het soms, een dolle hond, fout gaat,
levens afneemt van jongeren dan twee
of ‘hoogbejaarden’ (ouder dan 75).

Intussen wacht ons aller president Obama
beneden om uitgepakt te worden en ik,
kind dat naar kerst in Shillington wordt vervoerd -
lucht zacht en helder, buiten ietsje sneeuw -
stop even hier, hand op de trapleuning
adem de lucht van versgesneden evergreens.

Fijne punt 22.12.2008

Waarom toch naar de zondagsschool, maar
stuurs,
en niks geloven van wat werd geleerd?
De herders in hun saamgeraapte vodden
bestonden ongetwijfeld, Israëls nederlagen -
de Tempel in z'n heiligheid vernield
door Babylon en Rome. Maar de Joden
bleven geloven, gebeden, riten opzeggen
van tafel tot tafel, bespot door christenen.

Wij spotten maar namen. Het rinkelend loflied
schenkt geest aan alledag; bloed verft de lippen.
De tong rust in papyrus spreuken
zeggend, Ja - overweldigend, dat 'ja' -
heil en goedertierenheid zullen mij volgen
al de dagen van mijn leven, mijn leven, immer.

Gestolen

Hoe voelt het om gestolen schilderij te zijn,
Rembrandts *Storm op het meer van Galilea*,
of *Het concert* door Vermeer, allebei ontvreemd,
samen met *Chez Tortoni* van Manet
En wat Degassen, uit het Isabella Stewart
Museum, in Boston, twaalf jaar terug.

Denk eens aan hoe ze zich vervelen, ergens
in een pakhuis opgestapeld, zeg Mattapan,
starend naar de achterzijde van vetvrij papier
waarin ze zijn verpakt, in plaats van naar
verrukte blije blikken van de kunstminnaars.

Alleen de dieven weten waar ze zijn.
Een criminele glans hangt om hen heen.
Waarom zijn we gestolen, vragen ze zich af.
Wie heeft er nou wat aan? Of hangen ze
bewonderd in een of andre sjeiks zandpaleis
of bij een gekke rijkaard in Manilla?

In hun gevangenschap mogen ze dromen
van vrijheid maar kunnen er niet om roepen.
Hun verf doet niets en kraakt, hun linnen breekt.
Ze hebben maar één strategie, oud en beproefd:
zichzelf te blijven, almaar door.

Het schip helt vastgevroren op de woeste golven.
Het concert is gestaakt tussen twee noten.
Een onderbreking, lang genoeg gerekt,
wordt een afwezigheid. Als wijze
en goede mannen sterven, wie zal voorbije
grootheid weer herstellen op de troon?

Lucian Freud

(een tentoonstelling in Venetië, september 2005)

Jazeker, 't lichaam is echt weerzinwekkend,
vooral de voeten en geslachtsdelen,
het menslijk hoofd op nummer twee. Blauwe aderen
worden slangen op je hand, en bederven
de marmerglazen massieve dijen.
Die zware stukken na eeuwen nog bezienswaardig
(Pygmalion tot Canova) van het naakt
als buitenkant van geest, een witte vlam: Psyche.

Hoe prachtig staat Saint-Gaudens slanke Diana
te balanceren op een voet, in lucht, maankoel,
voor eeuwig! Maar nee, vlees trekt ons neer,
de vlekkerige aarde schilders gulle grond,
aarde onschuldig lelijk, gezond in slaap,

arm naakt, gevallen engel, zak vol flegma.

Oude bankbiljetten

Wat waren ze veel beter, die oude biljetten,
met Lincoln, Hamilton, Jackson en Grant,
gegraveerde koppen, vesten, kniekousen,
hoge kragen, brede lapellen, lippen, blikken
vief en fijn als die van een belaagde muis,
en dodelijk precies in ieder spinnenlijntje,
getekend met het vuur van een heilige
verblind door het licht der godenschemering.

Nu heeft alleen Washington dat nog,
niet melkachtig en flets, omkranst
door bleekgetinte echtheidskenmerken
maar helder in twee groenen, de blik
onwrikbaar in zijn ovaal, doodlijk en ernstig:
meedogenloze uitstraling der natiemaker
die vaststelt dat dit een wettig betaalmiddel is,
eisend dat we het aflossen met ons bloed.

De schrijver gedenkt zijn verjaardag, 2005

Leven gegoten in wat woorden - dus verkwist,
bedoeld om wat geconsumeerd werd te bewaren.
Want wie daar in de ondenkbare toekomst,
wanneer ik dood ben, leest dit nog? Gedrukt papier
nog maar een half millennium oud wonder,
Erasmus en Luthers Gutenberg -
Hét middel om de waarheid te verkondigen
Of leugens, op één vel per keer gedrukt.

Een wereld lang versuft door rampen en gezang
werd door metaal gekust, door hamertjes en schreefjes,
Gothische speren en Romaanse ronden,
romige kantlijnen fraai, precies goed,
de houtsneden met moeder Eva naakt:
bezeten rage om boeren iets bij te brengen.

Profiel
Over de kracht van weemoed
De Verzamelde Gedichten van Gerrit Krol

Illustratie: Paul van der Steen

Jaren geleden heeft Gerrit Krol mij in het diepste geheim uitgelegd hoe een criticus zijn werk zou moeten bespreken. ‘Dat is heel eenvoudig.’ zei Krol, terwijl hij met de lange wijsvinger van zijn rechterhand denkbeeldige regels onder elkaar op het tafelblad schreef. ‘Zo iemand hoeft alleen maar even te zeggen: dat is mooi en dat is mooi, en dat... en het stuk is klaar. Dat is toch een kleine moeite?’

door Onno Blom

Nu ik zelf voor de opdracht ben gesteld om een stuk te schrijven over de verzamelde gedichten van Krol, die deze zomer bij Querido verschenen ter ere van de vijfenzeventigste verjaardag van de dichter, kan ik niet veel anders dan zijn goede raad ter harte nemen. Want dat was inderdaad het overheersende gevoel, nadat ik de afgelopen dagen de dikke bundel van links naar rechts, als ware het een roman, langzaam maar gestaag heb uitgelezen: *De industrie geneest alle leed* wemelt van de prachtige, even weerbarstige als scherpe regels, humoristische invallen en staaltjes onweerstaanbare logica.

Het verschijnen van deze bundel heeft ook iets weemoedigs. Hoe je het ook wendt of keert, de uitgave van *verzamelde* gedichten suggereert dat de verzameling compleet is en dat het met dichten is gedaan. Verzamelde werken zijn niet zelden een grafsteen.

Die verwachting wordt nog eens versterkt door de wetenschap dat Krol al een aantal jaren aan de ziekte van Parkinson lijdt. En de vooruitzichten van die ziekte zijn slecht. In zijn laatste. kleine roman *Duivelskermis* (2007), waarin de demonen van zijn ziekte komen spoken, schrijft Krol: ‘Je eindigt als een zak met botten.’ En over Parkinson-patiënten: ‘Ik heb ze in 't ziekenhuis zien hangen, als vleermuizen.’

Ook in zijn poëzie wordt, zij het op zeer ironische wijze, al een paar maal vooruitgewezen naar het onvermijdelijke einde. In 1976 publiceerde hij al zijn *Laatste gedichten* - dus er is nog hoop, want daarna zouden prompt nog vier volwaardige bundels volgen - en in het gedicht ‘Groningen’ keek Krol ook al vooruit naar de tijd dat hij er zelf niet meer zou zijn.

'k Krijg straks, als ik dood ben,
een steen boven een deur gemetseld
in een buitenwijk, ten teken
dat Gerrit Krol daar werd geboren
en schreef vervolgens zijn
Verzameld Werk dat
vervolgens werd vergeten.

Een steen op de Korreweg in Groningen, Krols geboorteplaats, dat valt nog voor te stellen. Maar dat zijn gedichten - hoewel ze een relatief bescheiden onderdeel uitmaken van zijn veelzijdige oeuvre - snel zullen worden vergeten, lijkt mij niet erg waarschijnlijk. Toch is de statuur van zijn dichterschap allerminst onbetwist. Dat had aanvankelijk vooral te maken met de steile vaderlandse moraal. Krol heeft in het verleden nogal wat kritiek ondervonden op de keuze van zijn onderwerpen. Hij zou een viespeuk zijn, en vrouwonvriendelijk. Dat verwijt trof hem met name na de publicatie van zijn fameuze cyclus ‘Over het uittrekken van een broek’ uit 1970:

In het algemeen zijn er twee broeken,
(a) de eigen broek, (b) de broek
van een ander.

Trekt men zijn eigen broek uit dan
heeft men het voordeel dat men daarbij
alleen kan zijn. Trekt men evenwel
de broek van een ander uit dan is men daartoe
op z'n minst met zijn tweeën. Men kan
In zo'n geval
ook
de broek van elkaar uittrekken
(dualisme).

Deze regels waren voor het eerst opgenomen in de roman *De ziekte van Middleton*, waarin Krol een even spottende als liefdevolle ode aan de vrouw bracht. Vooral aan de vrouw die beschikte over een even gigantische voorgevel als de pin-up Margaret Middleton. Veel dames waren *not amused*, bij gebrek aan voorgevel of humor. Inmiddels liggen de tijden van de 'onwelriekende gleuvenbrigade' (om de woorden van de andere Gerrit K. te gebruiken) gelukkig ver achter ons. Krol heeft in interviews trots laten weten dat hij inmiddels beschikt over een rijke vrouwelijke lezersschare. 'Zelfs mijn buren denken niet meer dat ik sexboekjes schrijf.'

De humor van Krol, een van de pijlers onder zijn werk, wordt kennelijk niet door iedereen even goed begrepen. Hij is als schrijver nogal vaak gekenschetst als 'moeilijk' of 'onnavolgbaar'. Dat heb ik nooit zo goed begrepen. Zijn zinnen zijn helder genoeg. En wie wil er nu een dichter altijd op zijn woord geloven? Wie neemt hem alleen maar letterlijk? Dan is er toch weinig meer aan?

In de essaybundel *De mechanica van het liegen* (1995) verklaarde Krol: ‘Bijna alles wat ik schrijf, meen ik. Ironie hoort een uitzondering te zijn. Ironie wordt geboren uit nood.’ Zijn verzamelde gedichten zijn in flagrante tegenstelling met zijn eigen stelling. Of de dichter verkeert bij voortduring in hoge nood. Want er is bijna geen gedicht in de bundel dat geen glimlach op je gezicht tovert, en niet zelden lijkt juist ironie het tovermiddel.

Ernstiger dan het gebrek aan humor bij sommige lezers was het verwijt dat Krol trof uit de hoek van zogenaamde beroepslezers. Men vroeg zich af - en ik denk dat sommigen zich dat nog steeds afvragen - of Gerrit Krol wel *echte* poëzie schreef. Zijn gedichten zouden een kunstje zijn, in plaats van kunst. ‘Poëzie is het niet,’ schreef Theo Sontrop ooit. En nog niet zo lang geleden karakteriseerde Thomas Vaessens Krol als ‘zondagsdichter’. Al moet daar eerlijkheidshalve aan worden toegevoegd dat professor Vaessens hem wel de allerbeste zondagsdichter van het land vond.

De twijfel aan het poëtische gehalte van Krols poëzie komt vooral voort uit de vorm van zijn gedichten. Die vorm is noch klassiek traditioneel (de dichter schreef zelf eens in de flaptekst op een bundel dat hij ‘ijzersterke verzen’ schreef ‘zonder ook maar één enjambement’), noch klassiek experimenteel op de wijze van de Vijftigers. Zijn regels bewegen zich steeds op de grens van het proza. Zoals, *mutatis mutandis*, zijn proza vanwege de nadruk op de formulering zelf en een opmerkelijk gebruik van witregels vaak raakt aan de poëzie.

Krol laat poëzie en niet-poëzie graag in elkaar overgaan. Op elkaar botsen. Soms komt het één ook uit het ander voort. Van het gedicht ‘Toen...’ is bekend dat het is ontstaan terwijl Krol aan een roman werkte en merkte dat een aantal regels, geheel tegen de heersende conventie in, als bij een kinderspreekbeurt, steeds begon met het woord ‘toen’:

> Toen liepen we in de nacht
> en toen zong ik een psalm
> en toen zong ik hem niet meer,
> toen voelde ik jou, als een dun berkje
> en toen nam je mijn smalle gezicht in je handen
> en toen vond ik dal fijn

Toppunt van de verwarring was de bekroning van Krols ‘verhalenbundel’ *De kleur van Groningen*, uit 1997, met de VSB Poëzieprijs. ‘Ik heb die bundel gedichten “verhalen” genoemd en geen “poëzie”,’ zei Krol in een interview tegen mij, ‘omdat er wel erg veel regels overliepen naar de volgende. Ik vind het ook niet erg als mijn theorie over de genres niet klopt. Ik gooi de theorie daarna ook niet weg. Dan is het een theorie die voor negentig procent klopt en voor tien procent uit de band springt. Ik vind het wel fijn als dat juist onder mijn pen gebeurt. Overigens heb ik er nog geen vragen over gehoord in het parlement.’

Uit dit citaat blijkt en passant waar het Krol in zijn poëzie werkelijk om te doen is. Het gaat hem in zijn gedichten om het oplossen van een intellectueel probleem. De vorm is het logi-

sche gevolg van de uitwerking van zijn probleem. Het verband met zijn werk als wiskundige - Krol werkte jarenlang als computerprogrammeur voor Shell en als systeemanalist bij de Nederlandse Aardolie Maatschappij - ligt hier voor de hand. Krol kan dichten zoals een wiskundige een vergelijking maakt.

Het verschil met de wiskunde is wel dat Krols gedichten niet tot één waterdicht antwoord leiden. In de poëzie valt nauwelijks iets te bewijzen, hoezeer sommige van zijn gedichten je ook het gevoel kunnen geven dat een geheimzinnige redenering 'klopt'. Maar dat gevoel wordt teweeggebracht door de schoonheid van de taal, de trefzekerheid van de redenering. Of door het verrassingseffect.

Hoe dicht Krol de wiskunde de poëzie ook heeft laten naderen - in het ijle gedicht 'Wie in de leegte van de middag zweeft' wordt zelfs gerekend, de wortel van twee getrokken en verschijnen er geometrische figuren - hij heeft de poëtische waarheid nooit laten rijmen met de wiskundige waarheid. Hij heeft ze niet inwisselbaar verklaard. 'Het is een flirt, meer niet,' heeft Krol gezegd. 'Wat poëzie en wiskunde met elkaar gemeen hebben is de zin voor het formele. Een gedicht kent rijm, structuur en ontleent zijn kracht, net als de formule, aan de witregel. De ruimte eromheen.'

Van het wit en de witregel heeft Krol in al zijn werk optimaal gebruik gemaakt. Vanaf de bundel *De Groninger veenkoloniën*, uit 1972, krijgt de witregel een nog betekenisvollere rol in zijn gedichten. De regels worden veel langer, rijgen zich per twee of drie aaneen en worden dan onderbroken door een witregel. Zo krijgt het hele gedicht het uiterlijk van een ruime verzameling aforismen, kwinkslagen en readymades. Bijna proza. Samen vormen ze een verhaal, maar wel een verhaal met elke keer een flinke gedachtesprong:

> Links een berkje dat zilverwit oplicht in het schijnsel der maan. Op de voorgrond een serie rietstengels en een waterplas waarin een
> eenzame ooievaar staat te slapen. Of loerend op een vis?
>
> 'De veenkoloniën. Eertijds een eenzaam en verwilderd oord. Thans een bloeiend gebied waar 150.000 mensen leven en werken.'
>
> Landschap begrensd door nieuwe autoweg. Wegdek zwart. Net zo zwart zijn de kraaien die wegvliegen voor elke naderende auto of
> truck. Strijken even verder weer neer.
>
> Autoweg zonder auto's. Voert naar de brandvlam, tot ver in de omtrek zichtbaar. De grond onder de vlam (welke een lengte van
> zestig meter kan bereiken) is droog en tropisch.
>
> Geen gasvlam, doch vuur dat vreet aan de grond. 'Een weer stellen wij de vraag: hoe is dit veen ontstaan?'

Niet zelden vult de regel aan de ene kant van het wit de andere aan. Maar vaak vormt de volgende regel ook een contrast. Soms wordt zelfs wat er in de ene regel is beweerd in de volgende weer terug genomen: 'Geen gasvlam, doch vuur.'

Door dit soort innerlijke tegenstellingen raakt Krol gefascineerd. De paradox keert telkenmale terug en zet zijn zinnen onderling, of soms ook de woorden uit zijn zinnen, onder hoogspanning, zie 'Geen man, want geen vrouw':

> Man kijkt tv, drinkt koffie, kijkt het raam uit. Belt misschien het nummer van fin. onafh. vrouw, begin veertig, eenzaamheid beu. Niet de man, maar de vrouw. Zoekt man met gevoel voor humor, die met haar in sprookjes gelooft die nog werkelijkheid kunnen wor-
> den. Niet de vrouw, maar de man.

De paradox heeft Krol een tijdlang houvast gegeven. Dat merk je als je zijn proza uit dezelfde periode, een jaar of zeven geleden, ernaast legt. In zijn roman *De vitalist* staat een zin, die je zo in zijn poëzie had kunnen aantreffen: ‘De mens is goed, maar hij is slecht.’ Een ‘ijzersterke’ zin, om Krols eigen flaptekstadjectief nog eens te gebruiken. De paradox gebruikte Krol ook aan het slot van *De vitalist*, waarin de hoofdpersoon vlak voor de laatste regels onder water wordt gehouden en verdrinkt. Als dat is gebeurd, staat er: ‘En toen hij verdronken was, liepen ze weer terug. De zee uit, het strand op, maar niemand die die twee ooit nog heeft weergezien.’

Krol deinst dus voor niets terug, zelfs niet voor de dood. Hij accepteert geen grenzen, maar wil het altijd verder en verder voeren. Er is nergens een definitief einde. Dat zorgt er tegelijk voor dat de dichter gedwongen is altijd te blijven tasten. Hij is altijd op weg naar de horizon, die, zoals dat gaat bij de horizon, altijd zal blijven wijken.

In ‘Notities’ uit 1980 merkt Krol dat zelf al op: ‘Het komt nogal 's voor, in de poëzie, dat men de zaken die men noemen wil, het gevoel of laten we zeggen de stemming waarin men verkeert - ongenoemd laat. Daar zijn twee redenen voor: het gevoel is te eenvoudig, en vormt tot het gedicht alleen maar een aanloop, óf het gevoel is te complex of zelfs onbekend: de dichter hoopt, door in een bepaalde richting te schrijven, er meer van te weten te komen.’

Zo zijn de beste gedichten van Krol een toonbeeld van kracht én het bewijs dat een dichter altijd tekortschiet. Van dat tekort was hij zich al vroeg bewust. Niet voor niets heet een van zijn eerste gedichten ‘Niet te beschrijven’:

> Niet te beschrijven
> wat een geur doet in je neus
> en in het weke van je hersenen,
> een bloem,
> strandlucht.

En Krol eindigt het gedicht nog eens nadrukkelijk met de woorden:

> - je noemt het,
> maar beschrijven kun je het niet.

En? Levert die paradox, schrijven dat iets niet te beschrijven is (en het desondanks tóch doen), een teleurstelling op als je eenmaal de laatste regels van *De industrie geneest alle leed* hebt gelezen?

Geenszins. Krol blijkt in staat, door die vreemde combinatie van bravoure en verlegenheid, exactheid en romantiek, logica en associatie tot de laatste snik van de bundel te blijven boeien. Je blijft nieuwsgierig naar het volgende woord omdat je het gevoel hebt dat de dichter dat zelf ook is geweest. Je leest hem als het ware denken en dat is in het geval van de geest van Gerrit Krol geen straf.

Het beste laat zich dat op poëtische wijze bewijzen door nog één gedicht te citeren, misschien wel het mooiste (inderdaad: 'dat is mooi, en dat is mooi, en dat...') dat hij heeft geschreven. Het heet 'De bossen bij Hooghalen':

> Over de bossen bij Hooghalen - dat is ook iets waar je
> niet over schrijven kan,
> tenminste niet als je er geweest bent.
>
> *(Over de kracht can weemoed.)*

Gerrit Krol, *De industrie geneest alle leed. Verzamelde gedichten.* Querido, €27,95.

Wat vloeit mij aan
Column
Aftandse aandachttrekker

Er zullen best dichters zijn die nog naar taal talen of in hun gedichten iets dicht te maken hebben, maar wie van wanten weet zal de woordgrap of woordspeling toch zoveel mogelijk mijden. Het is iets uit de tijd dat onze ouders zich op de knieën sloegen bij Toon Hermans en Wim Kan, de kinderschoenen van de publieke humor. De dubbelzinnigheden van de taal, vroeger als gratis traktaties ervaren, zijn langzamerhand eerder getuigenissen van armoede geworden, afgezakt naar reclameslogans of spandoekleuzen: 'Je tanden krijgen het flink voor hun kiezen' of 'Stop Bak Ellende!' Je moet van goede huize komen om er nog iets van te maken. Dat neemt niet weg dat de woordgrap natuurlijk een eerbiedwaardige oude geschiedenis heeft. Denk maar aan Jonathan Swift of Lewis Carroll. Bij ons kon De Schoolmeester er wat van en zelfs een serieus dichter als Nijhoff ontkwam er met zijn 'Lees maar, er staat niet wat er staat' niet aan. Maar ik hoorde bij de viering van de verjaardag van Remco Campert op het Amsterdamse Spui onlangs Kees van Kooten een gedicht voorlezen over diverse wijnen in Midden-Drankrijk, met Mien Ervois en Boer Gonje. Het publiek grinnikte schaapachtig want het was nu eenmaal Kees van Kooten maar je voelde dat men het behoorlijk beneden niveau vond. De woordgrap is als cultuurgoed inmiddels zo diep gezonken dat zelfs reclamejongens er hun neus voor ophalen. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Het geïncrimineerde goedje is weliswaar ondergronds gegaan maar helemaal verdwenen is het toch nooit. En zo kwam ik bij verder heel beschaafde en ontwikkelde dichters toch nog de nodige exemplaren tegen: (ik) 'hunker in mijn bunker' (Jan-Willem Anker) of zelfs een heel gedicht: 'was je zelf?/ Nee ik laat het doen// was je je zelf/ Nee, een ander// was je je zelf?/ Nee, een ander doet dat voor me// Was je je zelf?/ Nee, een ander doet me dat voor// Hoe was je?/ washandje, handwasje.' (Jacob Groot). 'Nonsens of Nolens' (laatstgenoemde). Wat opvalt is dat

woordgrappenmakers het tegenwoordig ostentatief doen, ze wachten niet tot hun vondst tot de lezer doordringt maar laten de goocheltruc duidelijk zien, als echte ‘pedagoochelaars’, om maar eens een heel erge van Lucebert te citeren. En wat nog meer opvalt is dat het meestal mannen zijn die het nog doen. Vrouwen, dichteressen, houden er niet van. Misschien is dat wel het duidelijkste teken dat de woordgrap eigenlijk een aftandse aandachttrekker is.

Rob Schouten

Wat leest...
Katinka Polderman
‘Strooien met citaten doe ik niet’

‘Jou te mogen pijpen, is mijn puurste vorm van poëzie.’ Dat zong Katinka Polderman (1981), een van de meest interessante cabaretiers van de jongste lichting. En ook: ‘En dan gedichten, als het rijmt en iedereen die snapt het nie, dan doe je het in een boekie en dan noem je het hoge poëzie.’ Met zo'n programmaverklaring, was *Awater* bovengemiddeld benieuwd naar de rol van poëzie in het leven van Polderman.

door Thomas Blondeau

‘Op mijn wc hangt een gedicht van Poesjkin. Dat ken ik uit mijn hoofd. *Ik hield van u, de tijd verstreek maar bluste mijn liefde niet geheel en al misschien.* Ik heb toen een bundel van hem gekocht, viel ontzettend tegen. Hij dicht natuurlijk over dingen die speelden in zijn tijd en als je de context niet kent, mis je toch veel. Dan schrijf hij een gedicht voor Vorst Die en Die of over een of ander klooster. Er hangen nog wel meer gedichten op mijn wc, hoor, Komrij en Rik Ameloot.

‘Maar strooien met citaten doe ik niet. Het is toch wat opschepperig om met je poëziekennis te pronken. Je hebt alleen maar iets uit je hoofd geleerd. Kun je ook met telefoonnummers en adressen doen. Al was mijn eerste ontmoeting met poëzie wel een gedicht dat ik samen met mijn moeder uit het hoofd leerde. Over rooie appeltjes. Daarna kwam een bundel van Kees Stip en de liedjes van Willem Wilmink. Als kind haalde ik een bundel van J.C. Bloem uit de kast. Vond ik prachtig, al heb je als achtjarige niet direct voeling met *Denkend aan de dood kan ik niet slapen.*

‘Als puber ga je ook gedichten schrijven. Tragische gedichten die bol staan van de clichés, omdat je denkt dat het zo moet. Dat schriftje ben ik gelukkig kwijtgeraakt. Maar al vrij snel kwamen de cabaretteksten naar voren. Misschien dat ik daarom meer heb met toegankelijke dichters

Foto: Willem de Roon

zoals Toon Tellegen of Herman de Coninck. Lucebert of Ilja Leonard Pfeijffer, daar heb ik het geduld niet voor.

‘Inclusief liedteksten heb ik zo'n honderd poëziebundels waarvan een vierde toch echt “leespoëzie” is. Uit die laatste categorie kan ik metaforen putten. Als Tellegen schrijft over hoe hij iemand de mooiste jaren van zijn leven aanbiedt en daar eerst even het stof van afveegt, zo'n beeld blijft me bij.

‘Zelf zou ik niet snel gaan voordragen tijdens een voorstelling. Soms probeer ik het wel eens maar ja, ik heb die gitaar niet voor niets. Liefdesgedichten lukken me niet, liefdesliedjes wel. Maar die zing ik nooit voor de jongen waar ik verliefd op ben. Daar ben ik te schijterig voor. Ja, één keer. Maar toen was ik dronken. In de kroeg maak ik wel eens bierverzen met wat vrienden: “Ik doe steeds Marijke Boon na/Na een stuk of vijf Corona”, dat werk. Een volwaardige bundel zit er dus niet in. Mijn teksten zie ik nog wel eens uitgeven worden. En misschien komen daar dan wat gedichten bij. Maar zover ben ik nog niet.’

1 gedicht 1000 woorden
Poëtisch hoerenlopen
‘de dichtkunst’ van Gerrit Kouwenaar

De dichtkunst

de dichtkunst
het is nuttig daarover eens uit te weiden
zij blijft nieuws
niemand kent haar nog goed

waar komt zij vandaan?

het gevoel, roept de moeder. de broer broeder
beaamt het, zegt nog omfloerst
het onzegbare. De zus zuster
toetert maar zwijgt, spoelt
de ondersteek

men boert:
dus het gevoel. boert opnieuw. zoekt
het vloeiblad. ziet
roestvlekken lijken. blijkbaar
iets met van die oude
gietijzeren stoelen. men gaat zitten, voelt
als een hoer
zich, een hoeder

Gerrit Kouwenaar, uit: *100 gedichten.* Querido, Amsterdam 1969.

door Rob Schouten

1969, ik was toen vijftien, was een bijzonder interessant jaar: Jan Palach stak zichzelf op een plein in Praag in brand, John Lennon en Yoko Ono hielden hun ‘Love-in’ in het Amsterdamse Hilton-hotel, ten noorden van New York City werd het beroemdste popfestival aller tijden, Woodstock, georganiseerd en Neil Armstrong zette de eerste menselijke stappen op de maan.

Gerrit Kouwenaar publiceerde in dat jaar een bundel getiteld *100 gedichten.* In een daarvan, ‘de dichtkunst’, schreef hij, over de dichtkunst dus: ‘zij blijft nieuws’. Dus niet ‘zij blijft nieuw’ of zo, maar *nieuws*: journaal, op televisie, in de krant. Ironie om in zo'n gedenkwaardig jaar aan te komen met de poëzie? Het moet haast wel - weinig mensen zullen het met hem eens zijn geweest. De hele titel maakt op mij een wat ironische indruk, zo pontificaal, ‘de dichtkunst’, en dat ze nieuws *blijft*, dat wil zeggen altijd al nieuws geweest zou zijn. Ik denk dat je de eerste vijf regels van dit gedicht niet kunt lezen zonder een glimlach op de lippen: ‘het is nuttig daarover eens uit te weiden’, hoezo nuttig? En waarom uitweiden? Hebben we soms niks beters te doen?

Enfin, omdat niemand haar goed kent of weet waar zij vandaan komt, moeten we het er maar eens over hebben. Wat een praterig begin voor zo'n moeilijke dichter. Maar ook, wat een brutale immanente en poëticale inzet, het gaat onbeschaamd en onverhuld over zichzelf er wordt iets in gezegd over de poëzie.

Poëticale gedichten zijn lange tijd ‘in’ geweest, Baudelaire schreef ze, de symbolisten deden niets liever en ook de Vijftigers, waartoe Kouwenaar behoorde,

schreven nogal wat gedichten over gedichten. Tegenwoordig is het genre geloof ik een beetje doodgebloed, maar dit is nog een exemplaar uit de glorietijd van het poëticale gedicht en ook eentje die het beestje direct bij de naam noemt.

De hamvraag luidt dus: waar komt de dichtkunst vandaan? Of wat volgt de reactie van Kouwenaar op die vraag is, waag ik te betwijfelen. Toch wordt de rest van het gedicht gespendeerd aan een mogelijk antwoord.

Wat direct opvalt in de volgende dertien regels is de overmaat aan oe-klanken: gevoel, roept, moeder, broer, broeder, omfloerst, toetert, spoelt, boert, gevoel, boert, zoekt, vloeiblad, roestvlekken, stoelen, voelt, hoer, hoeder. Het lijkt wel of er iemand heel erg huilt of weeklaagt. De klank tilt het gedicht direct al een eindje boven de gewone mededeling uit, er is aan de muzikaliteit gewerkt, maar op een haast overdadige, ostentatieve wijze, alsof Kouwenaar wil laten zien hoe het niet moet.

Dan de mededeling. De moeder zegt dat poëzie afkomstig is van het gevoel, de broer beaamt het en ‘zegt nog omfloerst het onzegbare’, dat kan allicht twee dingen beduiden, namelijk dat hijzelf het onzegbare zegt maar ook dat hij zegt dat de poëzie behalve van het gevoel ook van het onzegbare komt. Gevoel, het onzegbare: allebei moeilijk aanwijsbare, emotionele instanties, maar wel wat romantische geesten graag over de poëzie beweren.

Opvallend is dat de broer de ‘broer broeder’ wordt genoemd, misschien om het familiaire en officiële met elkaar te verbinden, het korte en het langere, maar vast ook omdat ‘broeder’, net als ‘zuster’ iets verderop, verwijst naar de verzorgende sector. We zitten hier ‘kortom’ helemaal in de warm dampende kring van de familie, van de verzorging en daarvan dan ook weer de onderkant, want de zuster spoelt de ondersteek, dat wil zeggen de pispot. Huiselijker, huisbakkener kan haast niet.

In de volgende strofe is de familie gezwollen tot een neutraal, allesomvattend ‘men’, kennelijk zijn wij allemaal die familie. ‘Men boert’, in het verlengde van die ondersteek zal ik maar zeggen. En even later ‘boert opnieuw’ - ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Kouwenaar hier, vooruitlopend op een dichter als Van Dixhoorn, ook letterlijk ‘boert opnieuw’ bedoelt, dat wil zeggen het woord ‘boert’ voor de tweede keer. Daarna gaat het gedicht een beetje een

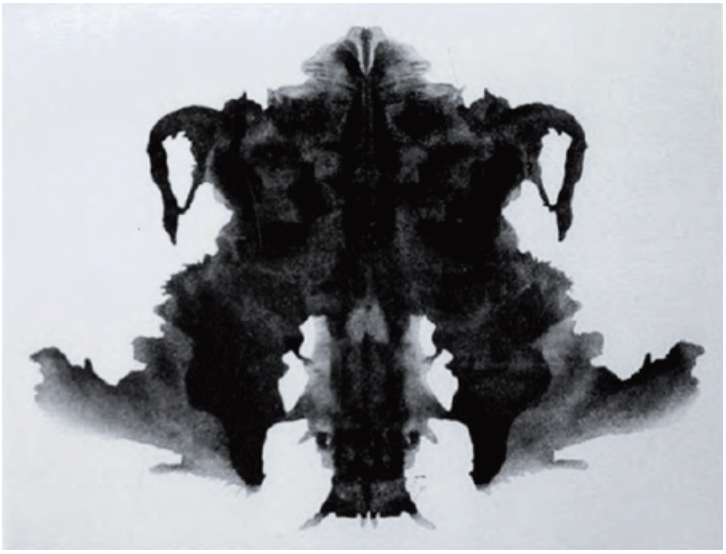

andere kant op, weg van de familie, het warme en het kleffe. Men zoekt het vloeiblad, kennelijk om de voorgaande inkt te drogen, of wie weet de tranen. Maar zo'n vloeiblad genereert soms ook een rare vlek, vandaar denk ik de associatie naar roestvlek, ook zo vormeloos. De passage doet me intussen sterk denken aan de bekende Rorschachtest: projecteer je gevoelens en interpretaties op een grillig gevormde inktvlek. Hier is het als het ware het gedicht zelf dat oproept tot zo'n test: jongens, zeg maar wat je erin ziet, projecteer je innerlijke beleving maar op het gedicht. Het gedicht als bron voor gevoelens en associaties.

Van de roestvlekken die (op van alles en nog wat) lijken naar de gietijzeren stoelen is denk ik niet zo'n grote stap, dat zijn immers typisch de stoelen voor dat soort vlekken. Kouwenaar noemt ze ‘van die oude gietijzeren stoelen’, zo van: u kent het wel, dat vertrouwde meubilair. We wanen ons dus nog steeds op bekend terrein - vergeet intussen niet dat de dichter in het begin juist gezegd heeft ‘niemand kent haar nog goed’, maar daar zijn de poëzieliefhebbers in dit gedicht kennelijk niet erg van doordrongen. Hun gevoelige gedicht is inmiddels getransformeerd tot een traditioneel soort stoel waarin ‘men gaat zitten’, oftewel, je kunt volgens deze poëtica in het gedicht gaan zitten, lekker, comfortabel.

En dan volgen de slotregels met de conclusie omtrent de aard van het gevoel, dat het gedicht zou vertegenwoordigen, ‘voelt als een hoer zich, een hoeder’. Zeker, dat hoerhoeder gaat formeel naar analogie van broer-broeder en zus-zuster maar is er inhoudelijk ook aan tegengesteld. Een hoer associëren wij immers met zedeloosheid, een hoeder daarentegen juist met iets positiefs, bescherming, oppassend gedrag. Maar Kouwenaar betrekt ze, door die associatie met broer-broeder op elkaar, men is met zo'n poëzieopvatting hoer, overspelig, en hoeder, betrouwbaar en beschermend, tegelijk. Dat komt ervan als je het gedicht met gevoelens en gevoeligheid associeert, dan wordt het een vorm die zich prostitueert en die tegelijkertijd doet of ze iets behoedt.

Het lijdt, denk ik, weinig twijfel dat Kouwenaar dit gedicht met zijn lichte maar serieuze vraag omtrent de aard van de dichtkunst, heeft opgezet als een sneer naar de traditionele, romantisch-realistische opvatting van poëzie als bron van sentimenten en mysteries. Kouwenaar staat te boek als een streng, soms hermetisch dichter, maar hij kon ook licht en ironisch zijn: ‘de dichtkunst’ is van dat laatste een prachtig voorbeeld.

Recensies

Nachoem M. Wijnberg *Divan van Ghalib* Contact, 2009 160 pagina's, €25,95
Een grondige romanticus
door Bas Belleman

In zijn nieuwe bundel *Divan van Ghalib* spot Nachoem M. Wijnberg met middelmatige romantische dichters: ‘De maan in de lucht als een letter uit een doos letters,/ als ik misschien geen tijd meer heb om te leren schrijven’.

Dichten over een cliché als de maan, daar kun je niet meer mee aankomen. Dat doe je alleen als je niet weet wat schrijven is. Zoiets geldt ook voor de roos. ‘De beste dichter van Engeland krijgt elke dag tientallen brieven van rozenkwekers,/ omdat hij hun gevraagd heeft hem te vertellen als zij iets zagen wat zij nooit eerder gezien hebben.’ Elke dag tientallen brieven, en alle kwekers geloven iets nieuws te vertellen. Het doet denken aan de duizenden dichters die ongeveer hetzelfde schrijven als andere middelmatige dichters.

Kennelijk wil Wijnberg, die met zijn vorige bundel de VSB-poëzieprijs won en alles behalve middelmatig is. zelf niet raaskallen over de maan en de rozen, maar wat wil hij dan wel?

Het is alsof Wijnberg de romantische opvatting van een wereld vol verborgen betekenissen opnieuw wil uitvinden. Hij mag zich dan afzetten tegen romantische dichters, hij staat wel in hun traditie.

Van onweer en bliksem tot vlooien op je lijf, volgens de romantici kon alles de eigen gemoedstoestand weerspiegelen: het universum als portret van de dichter. En daar houdt Wijnberg zich ook mee bezig. ‘Alles bedekken met spiegels,/ zo kan je niets meer kwijtraken, als je meteen kijkt kun je je waar je ook staat wel ergens zien’, schrijft hij. (Voor het gemak gaan we aan de vraag voorbij of Wijnberg hier werkelijk zelf aan het woord is. Soms spreekt de negentiende-eeuwse dichter en brievenschrijver Mirza Ghalib, soms een bewonderaar van Ghalib, soms weer iemand anders; het perspectief kan ook binnen één gedicht verschuiven.)

Maar Wijnberg is een grondige romanticus, systematischer dan zijn voorgangers. Hij wil niet zozeer het raadsel vergroten, zoals Harry Mulisch, maar de zeggingskracht. Kraakheldere structuren zoekt hij. Denkbewegingen die in allerlei verschillende situaties van toepassing kunnen zijn.

Juliën Holtrigter *Het feest van de schemer* De Harmonie, 2009 56 pagina's, €14,50
Schipperen tussen obsessies
door Rob Schouten

De kwestie hangt al een tijdje in de lucht: wat is er van onze calvinistische erfenis geworden? Nadat nestvlieders als Jan Wolkers en Maarten 't Hart de zaak verkwanselden en het oude nest bevuild achterlieten kwamen toch ook weer de twijfels, bij romancier Jan Siebelink bijvoorbeeld, maar ook bij dichters die zich achter de protestantse oren krabden. Zo verscheen onlangs een dichtbundel van Henri Sepers waarin het proces van zijn losmaking wordt beschreven. En hier hebben we dan Juliën Holtriger met *Het feest van de schemer.* Flaptekst: ‘De dichter gaat na wat er nog overeind staat van de humanistische, protestantse wereld waarin hij opgroeide en waardoor hij werd gevormd.’

Een karakteristiek gedicht is ‘Achter een kraag’:

Achter een kraag van smoezelig schuim
smelt de zon. Zomeravond aan zee.

In deze menigte ben ik de enige lenige,
ik stop mijn oren tussen mijn benen.

Ik ben de conciërge van een leeg huis.
Hier hebben illustere geesten gewoond.

Vreemde God die dit zo heeft bedacht:
de wrange schoonheid van het verminkte.

En dan ook nog opgesloten in tijd.
ik doe eraan mee, vanzelfsprekend.

De zee graaft zich in. We gaan ons
vol laten lopen. Waar blijft de ober?

[Vervolg recensie Nachoem M. Wijnberg]

> Als ik iemand gevonden heb die mij iets kan uitleggen
> vraag ik hem mij iets anders uit te leggen, kijken
> wat ervan overblijft.
>
> Kan hij het aan Ghalib zeggen, ik lees het morgen dan wel,
> omdat voor Ghalib zo veel duidelijk genoeg is dat
> hij meteen denkt dat hij het kan gebruiken om iets anders
> te begrijpen.

Als iemand iets doorziet, moet hij daarmee ook iets anders kunnen doorzien: anders is het inzicht maar beperkt bruikbaar. En wie er moeite mee heeft, moet de vertaling van zijn inzicht misschien overlaten aan de grote dichter Ghalib: die denkt al snel dat hij inzichten kan gebruiken om ergens anders inzicht in te verkrijgen.

Wijnberg ook. Hij leent bijvoorbeeld een riskant handelstrucje van de beursvloer als hij schrijft: ‘Ik wilde verkopen wat ik niet had,/ omdat ik dacht dat de prijs zou dalen.’ *Shortselling* heet dat: een aandeel alvast duur verkopen om het vlak voor de levering goedkoper aan te schaffen. Maar Wijnberg heeft het hier niet expliciet over aandelen. Hij zeeft alleen de structuur eruit en maakt die daardoor betekenisvoller. Misschien heeft hij het over een man die van een vrouw zegt te houden en denkt dat hij haar inderdaad mettertijd zal leren liefhebben. Of over een jonge dichter die talent pretendeert te hebben en hoopt dat hij zijn arrogantie uiteindelijk waar kan maken.

Dit is wat hij doet: situaties en symbolen opsporen die meer kunnen betekenen dan je op het eerste gezicht zou denken. Zo schrijft hij verschillende keren over de woestijn en de weg wijzen. ‘Mijn huis is groot genoeg om een kamer alleen als woestijn te gebruiken,/ lange afstanden te lopen zonder dat iemand mij zegt waarheen.’ Op andere momenten heeft hij het over de joden die uit Egypte door de woestijn heen moeten en Mozes die hen leidt. Als ze met een leger waren hoefde het maar een dag te duren, het is krap in de woestijn of de anderen kunnen juist eenvoudig passeren, enzovoorts. Huizen en hun deuren komen ook in allerlei versies voor: ‘De deur naar het paradijs is precies als jouw deur, alleen is het niet zo druk als voor jouw deur (...)’.

Afzonderlijk beschouwd lopen de zinnen uiteen van vreselijk grappig tot hoogst abstract en van saai tot intrigerend. Samen worden ze ontzagwekkend. In de honderdzestig bladzijden dikke bundel gooit Wijnberg steentjes in een vijver en volgt nauwgezet de cirkels: de onderwerpen lopen door elkaar heen, versterken elkaar en doven elkaar uit. De bundel gaat over verlangen, kennis, grote voorgangers, het schrijven van gedichten, weggaan, ten onder gaan en herrijzen.

Intussen doet Wijnbergs minutieuze zoektocht naar betekenis sterker aan Wittgenstein of Spinoza denken dan aan grote poëtische voorgangers. Hij wekt de indruk dat hij de poëtische kunstgrepen ontstegen is: ‘Ik heb uitgevonden waarmee ik iets kan doen/ en het gaat ook zonder, daar ben ik meteen daarna achter gekomen, niet slecht!’

[Vervolg recensie Juliën Holtrigter]

Conciërge van een ooit rijk en vol, nu leeg huis, zo voelt de hoofdpersoon van deze gedichten zich en hij vraagt zich af hoe die leegloop valt te rijmen met een eventueel

godsplan en hoe hij zelf ook meegesleept wordt door het onontkoombaar tijdsgewricht.

Dit is dus zeker geen dichtbundel met restauratieve oogmerken, en het is ook geen melancholiek terugblikken op wat verloren raakte, eerder wordt de balans opgemaakt. De oude wereld van zekerheden is voorgoed voorbij en de verwarring van de nieuwe wereld is misschien ook wel wat waard. Zo althans lees ik het slot van ‘Picknick’, dat een ode brengt aan het ‘verlinkte, verminkte’ en eindigt met de volgende conclusie: ‘Alsof deze crux het is wat wij eigenlijk wilden,// de heiliging door het mislukte,/ ja, dat is dan aardig gelukt.’ Aardig, die ironische tegenstelling in de gelukte mislukking. Maar dieper dan Holtrigers taalgebruik gaat zijn opvatting dat we krijgen wat we verdienen, dat het aan onszelf is om een modus vivendi te vinden in een verknipte wereld. Het is deze filosofie die mij, afkomstig uit eenzelfde soort nest en uitgemonsterd met hetzelfde soort twijfels, voor deze gedichten wint: er wordt in nagedacht over essentiële zaken en er wordt naar een juiste positie gezocht. En nee, goddank, die wordt niet gevonden, het blijft schipperen tussen aardse en hemelse obsessies. In ‘Pelgrimage’ lezen we ‘een stevige beet in jong vlees, dat geneest’, een paar gedichten verder heet het over Golgotha: ‘Drie mannen worden gehangen/ die in het midden geneest.’

De smaak van deze gedichten is wonderlijk, soms een beetje bureaucratisch en stijf maar dan weer met een gekke, hier en daar haast surrealistische afdronk, alsof de schrijver door zijn twijfels in een eigenaardig soort universum is beland. Zo'n vreemd gedicht is ‘Een wolk als een mans hand’ naar hel wolkje dat de profeet Elia in de verte zag aankomen, ten teken van tomeloze regenval. Hier komt een wolk beladen met redes, dictaten, bewijzen, verhalen, en even later verschijnt ook (uit een andere bijbeltekst) de Geest over de wateren en wordt vlees. Oftewel, hoe allerlei hemelse geheimenissen geanalyseerd en aards raken. Het gedicht eindigt met een koel verschiet, langzaam verdwijnt de oude mystieke wereld uit beeld:

> Mijn ongeloof laat zich raden.
> De marmeren tafel is meer in beweging.
> Warmer nog is het koelijs dat klaar staat.
>
> Zie de langzame schepen, vervoerend het licht
> van de dagen, zie ze langzaam vervagen.

Ik ken eerlijk gezegd geen dichter in Nederland met zulke visioenen.

Marc Kregting *Zoem! Evoluties* Wereldbibliotheek, 2009 64 pagina's, €15,90
Een heel leven in één woord
door Samuel Vriezen

'Zoem! Wat was dat? Het kan dat je/ dat zelf zou zijn (en de liefde dan en/ de waarheid?)' lezen we in Marc Kregtings tiende boek, *Zoem! Evoluties.* Na zijn tweede, *Kopstem/Stopnaald* (1997), noemde Kregting de teksten in zijn bundels niet langer gedichten maar 'Brieven', 'Gedragslijnen', of - in de bundel hilarische prozagedichten *Dood Vogeltje* - 'Vluchtstroken'. *Zoem!* bestaat dus uit Evoluties. De dichter heeft niets minder dan de ontwikkeling van het complete menselijk leven op het oog. De hoofdpersoon van het boek wordt door de dichter met 'je' aangesproken - die mensheid kan je dus zelf zijn. In zesenvijftig korte teksten, die symmetrisch gerangschikt zijn, word je verwekt en geboren, sterf je, verwek je en zoog je, en word je omringd door personages die 'men' heten. Je verandert steeds van gedaante: je kunt een baby zijn, of een paard, een acteur of Inheems Artiest van het Jaar. En om deze figuren heen dansen kindsoldaten rookvrij in het bos, naait de helpdesk op aanvraag oren aan en stoot god zijn oog aan de lepel in de cacao.

Er gebeurt in Kregtings boeken vaak erg veel tegelijk. Zoveel verschillende registers worden aangesproken, zoveel verwijzingen gebruikt, dat elke lezer, hoe belezen ook, wel het gevoel moet krijgen dat hem dingen ontgaan. Filosofie, reclame, kinderliedjes, moppen, wetenschap, vergaderpraat, het nieuws: alles wat taal is in de wereld kan tot werk van Kregting worden gemaakt, gecomprimeerd tot de karakteristieke vorm van Kregtings rechthoekige tekstblokken. Het lijkt onmogelijk om een totaalbeeld te krijgen van de inhoud van zulk werk. Deze poëzie verzet zich tegen elke gezaghebbende lezing. Er valt zo veel over te zeggen, dat je nauwelijks weet waar je moet beginnen.

Ook in *Zoem!* valt erg veel te lezen, en op heel verschillende manieren. Snel of langzaam bijvoorbeeld. Wie snel leest, zal *Zoem!* op de manier van het hierboven geciteerde 'Wat was dat?' beleven. Je buitelt dan door de referenties en de steeds een andere kant op schietende zinnen heen; de

Catharina Blaauwendraad *Beroepsgeheim* Nieuw Amsterdam, 2009 64 pagina's, €14,90
Moderne schipbreukelingen
door Peter Henk Steenhuis

Wat een ouderwetse poëzie - zo valt de bundel *Beroepsgeheim* van Catharina Blaauwendraad te veroordelen, en het is niet moeilijk voor dat oordeel argumenten te vinden. Geregeld hanteert Blaauwendraad in *Beroepsgeheim* de klassieke sonnetvorm: twee keurige kwatrijnen, die het gebruikelijke rijmschema, abba, aanhouden, waarna in de twee terzinen een inhoudelijke omkering volgt. Misschien wel het sterkst is dit te lezen in ‘Schipbreukeling’:

> Hij zou naar zee. Hij had een pijp gekocht.
> Zijn mond die in verglaasde dofheid glom
> trok uit de pijpenkop een rookkolom
> als van een stoomschip op zijn overtocht
>
> De lichtmatroos die met zijn stormen vocht.
> Ik sprak hem in de pandhof van de Dom,
> keek steeds van de weeromstuit achterom
> naar waar zijn blik een verre einder zocht.
>
> Twee maanden later hoorde ik dat Sjon
> zichzelf verhangen had op een wc
> als ik het goed heb zestien jaar oud.
>
> Een plek bij uitstek zonder horizon;
> of hoor je soms het ruisen van de zee
> als je één oor bij de toiletpot houdt?

[Vervolg recensie Marc Kregting]

talloze mogelijke betekenissen flitsen voorbij en zijn nauwelijks bij te houden. Maar ook valt dan op hoe de bundel geraffineerd gebruik maakt van motieven en frasen, die steeds worden gespiegeld door parallelle frasen of die worden hernomen in een andere context later in de bundel. De reclametekst ‘Choco, choco!’ wordt eerst beantwoord met ‘Pindakaas!’ en later getransformeerd tot ‘Wraak, wraak!’. ‘Al heb je, geil van alle kwade dampen,/ je natje en droogje gehad’ wordt pagina's verderop, ‘En web is droog/ en web is nat van tongvocht.’ (Waarbij ik vreselijk mijn best doe om niet aan webpionier Bart FM Droog van poëziesite Rottend Staal te denken). Snel lezend beleef je de panorama's van de bundel als een rijk, steeds transformerend weefsel van frasen, stemmen en registers.

Maar wie langzaam leest, geniet ‘de liefde en de waarheid’ van het raffinement dat vrijwel elke zin op zich laat zien. En ook bij die langzame lectuur blijkt Kregtings tempo hoog. Een willekeurig voorbeeld. In ‘Stroomversnelling of proefboring, dat is de vraag’ klinkt Hamlet natuurlijk mee, maar dan met een stroomversnelling op de plaats van het zijn, en een proefboring op die van het niet-zijn. Zo weet Kregting, met dank aan Shakespeare, in één geste de zin te openen voor tal van betekenissen. Een proefboring-als-niet-zijn kan verwijzen naar sex waarbij geen bevruchting optreedt, ook omdat de bundel überhaupt veel verwijzingen bevat naar sex, bevruchting en zogen. Als je dat zo leest dan moet bij die stroomversnelling-als-zijn de bevruchting op een of andere manier wel zijn geslaagd - en zo'n stroomversnelling zou dan, indachtig de ondertitel van het boek, op evolutie wijzen. Ook de proefboring zelf evolueert, enkele regels verderop, tot juist een bevallingsscène: ‘proef de geboorte van room’, staat er. Met zulke technieken van gelaagde verwijzing laat Kregting steeds de betekenissen van woorden en frasen zelf razendsnel evolueren. Grote verschillen, zoals tussen dood en leven, kunnen dan op oneindige snelheid overbrugd worden. Zoals ook even eerder op de pagina: ‘Of weet je/ standrechtelijk geïnsemineerd (roep Herman)’. Executie wordt inseminatie: de evolutie (van de nakomelingen van stier Herman) geschiedt gereguleerd maar wel door het standrecht; en dit alles in vier woorden. Soms past zelfs een heel leven in één woord (‘doodgemoedereerd’).

Hoe je het ook leest, het is veel, levendig, en steeds in beweging. Drie keer laat Kregting zijn evolutiegeweld onderbreken door een soort nostalgische tegenstem, waarvoor al die beweging teveel is geworden en die dan reactionaire praat uitkraamt als ‘Nee, dan vroeger. Toen waren we al blij met het wóórd cadeau.’ Al gebruikt Kregting hier provocatief melige humor, toch blijft hij subtiel: de formulering ‘Nee, dan vroeger’ plaatst dat vroeger onmogelijk in de toekomst.

Zoem! is een complexe, bizarre, soms erg grappige, altijd prikkelende bundel, die iedereen vroeg of laat boven het hoofd zal groeien. Uitputtend en opwindend, een boek om vaak en op veel manieren te lezen.

[Vervolg recensie Catharina Blaauwendraad]

Dit gedicht is toch niet van deze tijd! De titel ‘Schipbreukeling’ roept onmiddellijk een andere wereld op, waar de jonge matroos met zijn pijp, rookkolom en stoomschip naadloos inpassen. En zelfs de pandhof van de Dom, waar de ikfiguur uit het gedicht de lichtmatroos spreekt, klinkt naar vroeger. Maar het gedicht is te nadrukkelijk archaïsch om simpelweg ouderwets te zijn.

Blaauwendraad is geen verlate volgeling van Slauerhoff maar vertaalster. Zij weet dat taal en vorm inhoud maken. Traditioneel gezien staan de eerste twee kwatrijnen - het octaaf - en de volgende twee terzinen - het sextet - in verhouding met elkaar. Vaak vindt er een omkering in het gedicht plaats, de *volta* of *chute.* Die kom je ook in ‘Schipbreukeling’ tegen: de matroos vertrekt niet naar verre oorden maar verhangt zich op de wc. Nog steeds volgens het boekje. Maar Blaauwendraad voert de tegenstelling tussen terzinen en kwatrijnen verder door, tot in de taal en het ritme. Want danst het gedicht de eerste twee kwatrijnen, na de volta loopt het spaak. Na de volta is van archaïsch taalgebruik ook geen sprake meer, integendeel, het vocabulaire van de twee terzinen is eerder alledaags en spreektalig: ‘verhangen’, ‘als ik het goed heb’, ‘plek’, ‘bij uitstek’.

In plaats van ‘Schipbreukeling’ te lezen als een anekdotisch vers over een labiele puber worstelend met inwendige stormen is het misschien aardiger dit gedicht te zien als een exemplarische botsing tussen de moderne tijd, die dan ‘een plek bij uitstek zonder horizon’ zou zijn, en het verleden, gesymboliseerd in de pijp, het stoomschip en de pandhof.

Deze lezing maakt het gedicht niet minder nostalgisch: in vroeger tijden vertrok een tiener zonder jammeren naar zee om gelouterd terug te komen, nu hoort zo'n jongere hooguit nog de zee in een wc-pot. Maar nostalgisch is iets anders dan ouderwets. Je zou kunnen zeggen dat wij in Nederland de afgelopen jaren zeer nostalgisch zijn geweest. Ontelbaar zijn de krantenstukken waar de jaren vijftig, soms met stoomschip en al, ons ten voorbeeld werden gesteld. ‘Schipbreukeling’ verwoordt terloops een hedendaags gevoel: wij zijn van de weeromstuit achterom gaan kijken - wat de hoofdpersoon in de tweede strofe ook doet.

Deze lezing verklaart ook hoe het kan dat Blaauwendraad in ‘Beroepsgeheim’ de klassieke vorm afwisselt met vrije verzen, waar veel minder makkelijk grip op te krijgen valt. Blaauwendraad is niet te bestempelen als een ouderwets dichter, als zij het nodig heeft, gebruikt zij klassieke vormen, en beelden en woorden van vroeger om nieuw licht op ons, moderne schipbreukelingen, te laten schijnen. Wie zo werkt, maakt gedichten die zeker wel van onze tijd zijn.

Jacob Groot *Lofzang* De Harmonie, 2009 87 pagina's, €14,90
Maalstroom
door Ilja Leonard Pfeijffer

Wie zijn bundel *Lofzang* noemt, wekt niet de verwachting dat het een bescheiden collectie verstilde mijmeringen betreft. Zo'n uitbundige titel belooft overdadige gedichten bomvol juichende gevoelens die in overvloedige bewoordingen uit hun sponningen spatten. De bundel *Lofzang* van Jacob Groot maakt de verwachtingen die door de titel worden gewekt volledig waar. Het is een lijvige bundel vol lange, spetterende gedichten die de indruk wekken te zijn ontsproten aan een roes. De dichter lijkt zijn eigen gedichten nauwelijks nog onder controle te hebben en hij lijkt zich daar allerminst zorgen over te maken. De woorden en gedachten tuimelen over elkaar als een krankzinnige solo van een improviserende jazzmusicus die de juiste pillen heeft geslikt en vleugels heeft gekregen. Soms wordt er geïmproviseerd op de klanken van woorden: ‘om de modder, fluit van de loodsboot/ bij de pier, de doodsnood robot, sabeldroom, los/ van de bol in bloei, een trilling van de fitting om de schaafwond van de schitter’. Soms wordt er geïmproviseerd op de betekenissen en de associaties van de woorden:

> hoe ik zijn, een sein, zal, of, in de damp, een prooi
> van de roof om, lam van de tijd die me
> rekt, me te slachten als ik aankom in het kruis
> van haar stralen
>
> Waar, vraag ik, is de dam
> van het hek, temidden der schapen,
> genoten van dezelfde spanne die, kooi
> genaamd, in een shop
> ze zamelt

De woorden tuimelen over elkaar heen als noten zonder zich iets aan te trekken van het akkoordenschema van de Nederlandse syntaxis. Het ene woord roept het andere op. ‘Zijn’ leidt tot ‘sein’ en de ‘prooi’ roept het ‘lam’ op, waarna verder wordt geïmproviseerd op het thema ‘slachten’ met het ‘kruis’, het symbool van het Lam Gods, waarna de ‘schapen’ vanuit hun ‘kooi’ vanzelf over het ‘hek’ springen om de ‘dam’ over te gaan. Het kruis is ook een ‘sein’, in de zin dat

Chrétien Breukers *Tongebreek & Niemendal* De Weideblik, 2008 64 pagina's, €22,50
Geen uitweg uit het heilig script
door Laurens Ham

Wat een mooie uitdrukking is dat: van je geloof vallen. Alsof het een fysiek proces is, een struikeling die je met beide benen op de grond zet. Mijn ervaring is dat het verliezen van het geloof een slepend proces is dat een leven lang kan duren. Misschien is die visie wel ‘typisch’ katholiek, want wie in mijn omgeving uit de protestantse kerk stapten deden dat abrupt en onverbiddelijk. Het mooie en verwarrende van het katholieke geloof vind ik nu juist al die schakeringen tussen wel en niet geloven en het principe dat geloven niet meer hoeft te zijn dan het gedachteloos volhouden van tradities.

Chrétien Breukers onderzoekt in *Tongebreek & Niemendal* zijn eigen visie op het geloof, daarmee indirect reflecterend op zijn katholieke jeugd. Hij schrijft over de drie belangrijkste momenten van de christelijke kalender: Kerst, Pasen en Pinksteren. Daarbij maakt hij zich enerzijds de christelijke gebruiken eigen, door in spiritueel geladen taal te schrijven. Tegelijk zet hij zich tegen Bijbelse interpretaties af, met name in de tweede en derde afdeling ‘Niemendal’ (Pasen) en ‘Tongebreek’ (Pinksteren).

‘Epigram’ is een gedicht dat de worsteling met de dogma's van de Kerk mooi demonstreert:

> Vader, zoon en (weet niet meer). Moeder,
> dochter, ijltempeest. Om nevelen.
> Koele bries. Tempus fugit. Echo
> uit een kaal heelal. Gewetensnood
> op oordeelsdag. Vader, zoon en [weet
> niet meer). Loeder. Tochtig. Van de geest.

[Vervolg recensie Jacob Groot]

Constantijn de Grote een droom had van een kruis waarin hem werd beloofd dat hij ‘in hoe segno’ zou overwinnen. De ‘tijd’ staat in verband met ‘spanne’. De ‘stralen’ worden opgeroepen door ‘lam’ omdat je straalbezopen bent als je lam bent. En wat het in hemelsnaam allemaal betekent, moet je niet vragen. Dat vraag je een jazzmusicus ook niet.

Het risico van deze manier van dichten is dat de hotelbotelende taal de lezer na een tijdje op de zenuwen begint te werken.

> Heb ik je, sinds ik vraag
> waar je bleef sinds je bij me
> kwam, vermalen in het sieraad
> dat de blauwe roos van de avond
> stukslaat op de ster van de webcam?

Gut. Daar vraag je me wat. Eerst kwam ik bij je. En toen kwam het moment dat je mij bent gaan vragen waar ik bleef vanaf het moment dat ik bij je kwam (ik was toch bij je, of begrijp ik het verkeerd?). En je vraag is of je me, sinds het moment dat je dat bent gaan vragen, hebt vermalen. Om precies te zijn, of je me hebt vermalen in het sieraad (is het sieraad hol?) dat wordt stukgeslagen op de ster van de webcam (of is de webcam juist stuk en zit er een barst in de lens die lijkt op een ster in het raam?) door de blauwe roos van de avond (of wordt de blauwe roos van de avond stukgeslagen door het sieraard?). Is dat je vraag? En wat is daarop mijn antwoord? Ik zou het met de beste wil van de wereld niet kunnen zeggen. Zou je je vraag misschien kunnen herformuleren?

> En zie ik wie ik hoor me
> schieten door het raam in de melodie
> van de schitter, in de afstand, die ik omring me
> vloeiend, als de boom die, boven de flat, buigt
>
> door te verzwijgen wat ik optel: de motoren en het rubber
> langs de clito, reuzerozeblauw, uit de enorme
> speaker, plus de vruchten die ze beneden
> me verhandelen, in de gekochte hijgen om de karren
> die al worden verreden?

Was het maar een multiple choice-vraag. Dan zou ik nog kunnen gokken.

Wie een overvolle bundel lang bij voortduring zijn lezers met een mond vol tanden laat staan en in verwarring achterlaat, doet het expres. Jacob Groot wil ons iets laten ervaren over deze krankzinnige tijden in het krankzinnige land dat Nederland heet. De flaptekst legt uit dat de bundel het verslag wil zijn van een ‘furieuze droomreis door het koninkrijk aan de zee’, dat ‘de samenleving tolt en de dichter mixt’ en de dichter ‘overrompeld een nieuwe schoonheid zoekt in de taal van de delta’. De bundel *Lofzang* is een lofzang op het hedendaagse Holland en roept bij voortduring de vraag op of de titel ironisch is. De vraag of dit een goede bundel is, hangt af van het antwoord op de vraag in hoeverre je als lezer bereid bent je te laten meeslepen in een maalstroom van waanzin zonder enige houvast.

[Vervolg recensie Chrétien Breukers]

Op allerlei manieren worden vaststaande geloofskwesties ondermijnd: uit de Heilige Drie-eenheid is de Geest weggevallen, de Drie-eenheid wordt gespiegeld door een vrouwelijke tegenhanger (‘Moeder,/ dochter, ijltempeest’), diezelfde vrouwelijke Drie-eenheid wordt in de laatste regel als hoerig (‘tochtig’) en onbetrouwbaar weggezet. Maar toch: in het kale, onttoverde heelal klinkt nog een echo van de geloofsprincipes en op sommige dagen zingt nog altijd de religieuze gewetensnood door.

‘Niemendal’ vertrekt niet vanuit het oogpunt van de (on)gelovige die nadenkt over zijn eigen gevoelens, maar leeft zich in in Jezus. Deze afdeling, misschien de sterkste van de bundel, gaat vooral over de problematiek van het ‘geschreven staan’. Christus' lot ligt al vanaf zijn geboorte vast, omdat zijn komst en zijn betekenis voor de mensheid al door profeten zijn vastgelegd. Jezus kan dus niets meer doen dan het script volgen dat voor hem is uitgeschreven. Tegelijkertijd zet hij weer een nieuw schrijfproces bij zijn tijdgenoten in, waarbij zijn *Nachleben* vast komt te liggen. ‘Ik ben nu hoofdpersoon// en zit, nog steeds, dwars door tijd en taal,/ vast in deze regels. Geen uitweg/ uit mijn letterhuis, mijn letterkluis.’ Jezus is een gevangene van het heilige woord, maar in Breukers' visie is nog een andere interpretatie mogelijk: hij heeft zich ‘voortdurend en met/ veel genoegen’ op zijn ondergang gericht. Barabas, de man die in zijn plaats wordt vrijgelaten, zal tot Jezus' genoegen voor eeuwig met een schuld blijven zitten. In plaats van de vergevingsgezinde Messias zien we hier een wraaklustige masochist.

Het past bij Breukers' interpretaties van de evangelieverhalen, die revisionistisch en een beetje provocatief zijn. Het belangrijkste punt dat hij maakt in zijn beide hervertellingen van het paas- en pinksterverhaal is dat er nooit een wonder heeft plaatsgevonden. Jezus staat bij hem niet op uit het graf, maar er voltrekt zich ‘niemendal’. De apostelen worden bij hem niet door de heilige geest geïnspireerd, maar ze worden juist met stomheid geslagen.

Het zijn interessante visies, die benadrukken hoe sterk Jezus' betekenis voor gelovigen gebaseerd is op de verzinsels die na afloop over hem geschreven werden. ‘Mijn verhaal: tot mythe/ en potsierlijkheid is het vervormd,’ schrijft Jezus, die zich realiseert dat hij klem is komen te zitten tussen twee verhalen: het script dat voor zijn geboorte voor hem is uitgezet en de hagiografie die na zijn dood over hem is geschreven. Breukers verzet zich tegen die verhalen, maar uiteindelijk kan hij niet meer doen dan weer een nieuw ‘waar’ verhaal creëren. Jezus blijft een instrument in de handen van gelovigen.

Wim Hofman *Op zekere dag ziet u plotsklaps de ware liefde* Querido, 2009 80 pagina's, €17,95
Als een buitenstaander
door Jannah Loontjens

In de eerste drie regels van een openingsgedicht drie keer het woord ‘schitterende’ gebruiken, zonder dat er sprake is van ironie of een hyperbool, zou bij mij al gauw alarmbellen doen rinkelen. Toch is dat bij Wim Hofmans openingsgedicht niet het geval. Ik ben meteen geboeid. In de wereld die hij in zijn derde bundel beschrijft, lijken overwegingen over het wel of niet gebruiken van een woord als ‘schitterende’ compleet irrelevant. Het gedicht ‘Eiland’ eindigt als volgt: ‘En laat het eiland zo blijven als het is/ onbetreden, onbeschreven,/ ongeschonden, niet getekend,/ schuldloos,/ en niet te vinden, nergens nooit.’

Dat is precies waar het om gaat, om de wereld buiten het menselijk denken. Laat me die eerste regels ook nog even citeren:

> Een eiland in een schitterende, schitterende
> zee, de hemel gelijk. Vissen zwemmen cirkels.
> Het zijn de schitterende engelen van de zee.
> Niemand, niemand is hier ooit geweest, het strand
> is wit en glad, een onbeschreven blad
> papier, vertoont geen kras, geen voetstap.

Het is natuurlijk een paradox: Hoe kun je schrijven over een wereld die niemand gezien heeft en die wereld dan ook nog vergelijken met een onbeschreven blad? Aan de ene kant suggereert het gedicht dat ware schoonheid alleen bestaat zolang zij niet gezien wordt, niet benoemd, niet gecategoriseerd. En aan de andere kant werpt het de vraag op of je wel van schoonheid kunt spreken als niemand haar ziet. Zijn bijvoorbeeld vruchten wel zwaar, sappig, zoet als niemand er ooit van heeft geproefd?

> Of zij nu vlinders of vissen of bloemen
> of puur gedachtespinsels zijn
> weten zij niet en de bloemen denken
> hier dat ze vlinders zijn.
> Aan sommige bomen hangen zowel bloemen
> als vruchten. De vruchten weten niet half
> hoe sappig ze zijn en hoe zoet en hoe zwaar
> en als ze rijp zijn vallen ze af in het zand.

Tijdens het lezen stelde ik mezelf steeds de vraag waarom ik deze gedichten toch zo adembenemend vond, zo meeslepend,

Henry Sepers *Baaierd* De Arbeiderpers, 2009 60 pagina's, €17,95

Met eigen doek
door Thomas Möhlmann

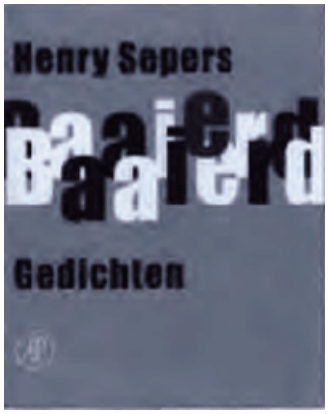

Twintig jaar geleden liet Henry Sepers zijn eerste gedichten al afdrukken, in het tijdschrift *De Held*, maar pas nu - nadat er eerst vijf romans verschenen - publiceert hij zijn eerste dichtbundel.

We beginnen in de afdeling ‘Nostalgisch’ met een jeugd in een christelijk milieu. In vijftien titelloze gedichten wordt de sfeer die daar geheerst moet hebben tamelijk goed aanvoelbaar gemaakt, al blijft het waarschijnlijk, vrees ik, afhankelijk van je eigen afkomst of je daar wel of niet heel sterk door getroffen wordt. De gedichten lijken aanvankelijk eerder uit alinea's dan uit strofes te bestaan, en een sterk verhalend karakter stuwt het lezen voort. Fraai is daarbij hoe het alledaagse (maaltijdbereiding, bezoek, fietstochtjes, eerste vrijages) en het magische aaneengesmolten worden, met christelijke en seksuele symboliek als kleurstoffen, om de beladen belevingswereld van de opgroeiende jongeling te verbeelden. Het levert een beklemmend universum op, waarin de ranzigheid vlak onder de oppervlakte zit, maar waarin evengoed plek is voor fantasie en mededogen. Een universum waarin over een ouderling gefluisterd wordt dat hij naar kleine meisjes verlangt, waarin dames in de kerk zitten te ontbinden met een duif geklemd tussen hun dijen, waarin ‘de boze’ op een bevallig meisje lijkt en een engel wordt neergeschoten. Maar waarin eveneens meisjesbillen gelezen worden als een opengeslagen bijbel, waarin begraven vogeltjes een gestorven moeder naar de hemel dragen, en waarin oprecht gehoopt wordt:

> O moge vader na zijn dood naar de hemel gaan
> dat het geen bedrog is geweest,
> zijn Boek geen leugen.

[Vervolg recensie Wim Hofman]

zonder dat er werkelijk iets in gebeurt. Uiteindelijk realiseerde ik me dat het kwam doordat deze verzen, vooral de eerste in de bundel, niet gaan over het ‘zelf,’ het ‘ik,’ verlangens of frustraties; deze gedichten nemen je mee naar de afwezigheid van de dagelijkse strubbelingen, naar de wolken, de zee, plaatsen waarbij vergeleken het ik maar een nietig puntje is, onbeduidend, onzichtbaar in een gedeelde beweging die de wolken imiteert, zoals Hofman dat beschrijft in ‘Toen de wolk’:

> De wolk wilden ze zien. De wolk.
> Ze wilden niets missen. De wolk
> ging zachtjes, innemend draaien.
> Aanstekelijk was dat, de mensen
> draaiden mee. Eerst kalm
> maar allengs sneller
> toen de wolk het tempo verhoogde.
> De wolk draaide koket
> om zijn denkbeeldige as
> en de mensen draaiden pirouettes.
> De wolk was de vrolijkheid zelve.
> Hij maakte een sprongetje.
> Iedereen maakte een sprongetje.
> Als hij zwaaide, zwaaide men terug.
> De wolk deed een olifant na
> en iedereen deed de wolk na
> en het leek sprekend een olifant
> met slurf en al, met slurf en al.

Dit zijn misschien niet de gedichten die je verwacht bij de titel *Op zekere dag ziet u plotsklaps de ware liefde.* Maar de bundel is dan ook zeer divers. Naast deze eigenzinnige natuurgedichten, is er een reeks van zo'n twintig gedichten waarin een wereldvreemde jonge vrouw met de naam Suusje Oliepietz de hoofdrol speelt. Ook zijn er een aantal prozagedichten, die meer weg hebben van *streams of consciousness.* En een lang gedicht met de titel ‘Uitvaart,’ waarin heel het leven als één lange weg naar je eigen begrafenis wordt verbeeld. ‘Vraag me niet waarom de weg/ naar het kerkhof zo lang is, of/ waarom dit de route is die wordt gevolgd’ begint het, waarna bladzijden lang de ingrediënten van een mogelijk leven worden opgenoemd, wat een tragikomisch gedicht oplevert.

Wat hebben deze uiteenlopende gedichten gemeen? Ik vond hier geen snel antwoord op. Pas na enkele keren herlezen van het gedicht waaraan de titel ontleend is en waarin Hofman vier opties schets voor het geval dat je op zekere dag plotsklaps de ware liefde ziet, zag ik het ineens. Hofman schrijft als een buitenstaander. Hij stelt zich voor hoe de wereld zou zijn zonder hem, zonder mensen, hij stelt zich voor wat hij zou kunnen doen, wat Suusje Oliepietz zou kunnen doen, maar uiteindelijk lijkt het weinig uit te maken. Er wordt niet gekozen, er wordt slechts nagedacht over mogelijke keuzen, gedachten vol verwondering, verbazing, volgzaamheid en, ja, ook twijfel. Maar bovenal overheerst het gevoel dat het er eigenlijk niet veel toe doet, dat de wereld hoe dan ook doorgaat, wat je ook beslist, wat je ook doet, de wereld draait, mensen staan op en doen wat ze moeten doen, vissen zwemmen, bloemen denken dat ze vlinders zijn en wolken lijken op olifanten.

[Vervolg recensie Henry Sepers]

Na de terugblik volgt ‘Aride’, een kleine afdeling van zes gedichten, ook zonder titels, die als een soort overgangsfase opgevat kan worden, waarin schepping en het ongedaan maken van de schepping, nog altijd vanuit christelijk perspectief, doorspekt met christelijke motieven en zinswendingen, centraal staan. En dan, als we de jeugdjaren en de woestijn achter ons hebben liggen, breekt de bundel helemaal open. Eerst nog even in het titelgedicht, het eerste gedicht van de afdeling ‘Mythisch’, de schepping echt terugdraaien opdat er ‘weer te scheppen’ valt. Terug naar de baaierd, zeg maar. En vervolgens: niet meer de Bijbel maar Ovidius' *Metamorphosen* te lijf! In de meeste van de negentien onstuimige gedichten van de laatste afdeling trekt Sepers de klassieke heidenwereld naar zich toe, om mythes en personages daaruit te vervormen tot zegspersonen van zijn eigen(tijdse) onrust, zijn eigen(tijdse) bestaan. Het is een soort traditie, en wat mij betreft vaak een erg interessant soort traditie, waarin klassiek materiaal naar de eigen hand wordt gezet, waarbij oude verhalen van nieuwe interpretaties of wendingen worden voorzien. Dichters als Gorter, Vestdijk, Claus en Faverey leverden sterke voorbeelden; literatuurvorsers als Paul Claes en Rudi van der Paardt hebben prachtig over dit soort werk geschreven. Maar ook nu nog, tot op de dag van vandaag, wordt door dichters getoond hoe levend de klassieken zijn en blijven. Ook Sepers pakt hier op wat anderen eerder oppakten, om het op te poetsen met geheel eigen doek en in geheel eigen licht de mythologie weer te laten glanzen. Eén mooi voorbeeld, van de ongeveer negentien dus, met een spannend door elkaar vloeien van tijden als bonus: ‘Orpheus (2)’:

> Daar loop je met schoonheid brandend in je rug
> zegt men aan gene zijde is ze mooier dan ooit
>
> keffend danst en springt de twijfel om je broekspijpen
>
> je nek doet zeer hoor je alleen een licht ruisen
> slepende gang kan toch iedereen wel wezen
>
> vader moeder Jezus Napoleon
> wie wil er niet ontsnappen uit het graf
>
> je wilt je nog beheersen maar
>
> straks sleep je uitgestorven volkeren mee naar buiten
> Feniciërs Vandalen
>
> laat jij de geschiedenis zich herhalen

Rien Vroegindeweij *Later wordt alles echter. Een keuze uit de gedichten 1973-2009* Nieuw Amsterdam, 2009 224 pagina's, €22,50
Het monster op de trap
door Ron Rijghard

Bij de verzamelbundel *Later wordt alles echter* van Rien Vroegindeweij is een dvd gevoegd met een documentaire over de dichter, gemaakt door zijn zoon. De film ontleent zijn naam aan het eerste gedicht dat Vroegindeweij erin voordraagt, ‘Gaandeweg’: ‘Mijn dromen waren groter dan het weinige/ dat mij aan talenten werd gegeven:/ met de jaren raakte ik meer met het eigene/ het dichtbije, het tekortkomende bedreven.’ Het is een moedige erkenning van de eigen beperkingen, die gepaard gaat met het genoegen van een ander kunnen. Dit oordeel over zichzelf velt Vroegindeweij (Middelharnis, 1944) in 2002, in de bundel *Deze middag is een eeuwig heden.* In 2006 volgt nog een bundel, en deze selectie bevat ook nog nieuwe gedichten. De lezer van deze verzameling kan alleen maar beamen wat de dichter over zichzelf besluit. Vroegindeweij is geen hemelbestormer. Zijn kracht ligt niet in evocatieve regels die je hart doen opspringen of de taalerupties die een melodie doen aanslaan. Zijn kracht ligt in zijn opmerkzaamheid, zijn oog voor wat hij om zich heen ziet gebeuren en nauwgezet noteert. Hij schrijft over het Zeeland van zijn jeugd, zijn woonplaats Rotterdam, zoals over het Stationsplein en museum Boymans, met een antenne voor wat voorbijgaat en een korzelig woord voor ongewenste moderniteiten.

Zijn bedrevenheid laat zich goed illustreren aan de hand van het vierdelige gedicht ‘Toen de dijken braken’, over de overstromingen van 1953. Het begint ermee dat in het eerst gedicht een jongen een nieuw woord leert: watersnood: ‘Zijn moeder riep het, onheilspellend klonk/ het door het huis, de jongen keek verschrikt’. Maar het bedreigende water is nog nergens te zien: ‘Zo ver hij kijken kon was zijn wereld droog. Waar was het water dat hoorde bij het woord nood?’

Wat er dan gebeurt, zet de dichter neer in het fraaie derde gedicht:

> De jongen wachtte op de dingen die komen zouden.
> Zijn vader zette de kachel op tafel, zijn moeder
> bracht huisraad naar boven. Toen begon het wachten.

Fleur Bourgonje *Hartenbeest* De Arbeiderspers, 2009 64 pagina's, €10,-

Zij van toen
door Laurens Ham

Kunstwerken hebben soms dat vreemde effect dat ze je in contact brengen met het verleden, dat ze je in aanraking laten komen met wat Johan Huizinga de ‘historische ervaring’ noemde. Fleur Bourgonje beschrijft in haar nieuwe bundel *Hartenbeest* zo'n ervaring. In de Grote Karoo, een gebied in Zuid-Afrika waar van oudsher de stammen van Khoikhoi en San (of Khoisan, ‘Hottentotten’) wonen, ziet ze een grotschildering die een sterk, bijna fysiek effect op haar heeft:

> Hij die zich afscheidt van de schildering
> was de mijne, nomade, nergens
> aangekomen, niet terecht.
>
> Hoe ben je hier geraakt, hoe in verf
> klemgezet, voorovergebogen alsof je een angel
> uit het onderbeen trekt
> of opraapt wat je verloor (...)
>
> hier verbleef je
> buiten taal en tijd
> verbannen van land naar land
> naar okeren rotswand
>
> in zomergoed van toen loop je vooraan
> verbeten trommelaar in eigen rouwstoet

Sterker kan de impact van een kunstwerk haast niet zijn: het ‘snijdt nu in mijn huid als een jagersmes,’ schrijft Bourgonje. Brengt de schildering haar terug naar het verleden? Mis-

[Vervolg recensie Rien Vroegindeweij]

> Het wachten op het water. Het kwam als een groot grijs
> monster dat zich breed uitrolde over het bouwterrein
> over het braakland naar het huis waar hij woonde.
>
> Hij hoorde de kelder vollopen, de deuren kraakten
> het monster steeg hoger en hoger, kwam de trap op.
> Hij was bang. Zijn vader mat hoe hoog het kwam.

Dit gedicht leest als een jongensboek, met sterke details. De ramp voltrekt zich in alle rust. Er is tijd om de kachel op tafel te zetten en er wordt gewacht (het woord valt tot drie keer toe). Het woelende water is als een monster (twee keer), maar je ziet het komen aanrollen en de trap opgaan.

De *cliffhanger* smeekt om een vervolg, maar Vroegindeweij laat de lezer bungelen. De nabije observaties in het eerste en derde gedicht van de reeks worden afgewisseld met panoramische, historiserende gedichten, waarin het plots klinkt alsof hij het Polygoon-journaal voorleest. Bedreven raken in het eigene verschilt kennelijk van weten waar je kracht ligt.

Het beschrijvende en noterende is de dichter niet genoeg, hij wil grootser, meeslepender schrijven. Het is een gevecht dat je hem constant ziet voeren, en vaak verliezen. Het meest krasse voorbeeld is een gedicht over een kind dat thuiskomt uit school, dat begint met: ‘Deze middag is een eeuwig heden,/ de schoorsteenmantel schraagt/ het pantheon van een verleden/ dat nu niet meer om uitleg vraagt.’ Het is bijna een parodie, zo gezwollen klinkt het.

In de bundel ‘Gemengde berichten’ uit 2006 houdt Vroegindeweij zich strakker aan zijn zelfinzicht. Zoals in ‘Intercity - dubbeldekker’, dat kaal en herkenbaar inzet: ‘De zitplaatsen zijn krap bemeten/ men zoekt tevergeefs een bagagerek’ en dan het plezier van het in beweging komen beschrijft om te komen tot de sensatie van reizen: ‘We zijn nu samen tussen steden/ delen snelheid en verlangen/ naar een plaats van bestemming/ en zwijgen. Zwijgen voor het onverwachte.’

Die slotzin etaleert de drang van de dichter zijn poëzie open te houden en een zekere raadselachtigheid te betrachten. Het maakt de gedichten soms wat ongericht, bij een dichter die het best tot zijn recht komt als hij zich niet verstopt. In een gedicht als ‘Gesprek’ valt alles op zijn plek. Een man vertelt over de foto's van zijn vrouw in huis. Dat zij er niet meer is, dood of gewoon weg, blijkt subtiel uit het gebruik van de verleden tijd in de regels: ‘De foto waarop zij lacht hangt boven de bank/ boven de plek waar zij altijd zat.’ Hij praat tegen een foto van haar over wat hij heeft meegemaakt, ‘veel woorden zijn het niet’: ‘Maar als ik vraag en antwoord geef/ is het een gesprek. Dat breekt de dag.’ In deze slotzin kiest Vroegindeweij niet voor een dichterlijke formule, maar voor een droge mededeling die in lijn is met het voorgaande. Dat maakt ‘Gesprek’ tot een razend knap gedicht over eenzaamheid. Hier laat de dichter tot aan het slot toe de camera draaien en de lezer meekijken, met ontroerend effect.

Zulke recente gedichten voeden het vermoeden dat er nog beweging zit in deze dichter. Er kan wel eens voorspellende kracht zitten in een titel als ‘Later wordt alles echter’.

[Vervolg recensie Fleur Bourgonje]

schien eerder het tegenovergestelde. Ze haalt het kunstwerk naar het nu en identificeert zich zo sterk met de jager die afgebeeld staat, dat ze hem tot een deel van zichzelf maakt (‘de mijne’). Hoewel de nomade volgens haar het ‘zomergoed van toen’ aan heeft, lijkt ze hem niet te zien als een figuur uit een verloren verleden, maar als een universeel symbool, losgeraakt van taal en tijd.

Dat is de kracht die beeldtaal kan hebben, lijkt Bourgonje te willen zeggen: hij brengt mensen met elkaar in contact, hoe groot de historische afstand ook is. Zelfs de grenzen tussen leven en dood worden overschreden. We nemen tegenwoordig aan dat de grotschilderingen een sterk rituele betekenis hadden; Bourgonje maakt die betekenis opnieuw actueel en maakt het contact tussen de werelden van de levenden en van de doden tot het centrale thema van de bundel. Dat blijkt ook uit de titel: het hartenbeest is een soort antilope die voor de oorspronkelijke bewoners fungeerde als boodschapper tussen beide werelden.

Het is moeilijk om over dit contact te schrijven zonder larmoyant of pseudo-mystiek te worden. Dat geldt nog sterker als er over oude of verdwenen culturen wordt geschreven, zoals in *Hartenbeest* het geval is. De titelafdeling gaat zoals gezegd over de bewoners van de Grote Karoo, ‘Nabrand’ vertelt over de katharen uit het Pyreneeën, die in de middeleeuwen als christelijke sekte werden beschouwd en gruwelijk vervolgd werden. Allebei zijn het groepen die gemakkelijk kunnen worden gemythologiseerd. Helaas doet Bourgonje dat ook, bijvoorbeeld wanneer ze schrijft over de ‘geheimtaal’ van de Katharen of wanneer ze de schilderachtige levensstijl van de Khoisan uiteenzet. Dan wemelt het van de dansende mannen of vrouwen in trance, dan wordt er getrommeld, dan komen de oerkracht, de magische blik en toverdrank van de sjamaan ter sprake. ‘Zij van toen wisten maar al te goed’, schrijft Bourgonje in ‘Nabrand’. In die formulering zit het probleem vervat: de dichteres projecteert haar fantasieën over onbeperkte wijsheid op de katharen en de Khoisan.

In andere teksten lijkt ze zich van dat projectieproces bewust te zijn. Dat is de kracht van deze bundel: de clichés die in sommige regels worden opgeroepen worden elders voorzichtig ontkracht. ‘Werd hier wel bemind hoe ik het me herinner/ of heeft de deernisvolle tijd ons opgesierd/ met liefdestaal en glitter,’ vraagt Bourgonje zich af. Dat moment van reflectie en problematisering zie ik ook terug in een tekst waarin helemaal afscheid wordt genomen van de projectie die de dichteres geschapen heeft: ‘krimp tot je stof bent, zucht/ in wind, niet eens// huiver, niet eens// gedicht-’ Hier wordt nu eens niet gedicht, maar denkruimte geboden.

Gwy Mandelinck *Schemerzone* De Arbeiderspers, 2009 54 pagina's, €16,95
Hevige spanningen verwoord
door Rob Schouten

Gwy Mandelinck is vooral bekend als organisator van het inmiddels jammerlijk afgeschoten poëziefestival in Watou. Als dichter verwierf hij in Nederland niet heel veel naam, al publiceerde hij zijn laatste bundels bij een grote Nederlandse uitgever. Wie over zijn vroege werk leest, stuit steeds op noties als traditionalistisch, agrarisch-paternalistisch wereldbeeld, rituele, mythische gedichten. Geen zaken die op een vooruitstrevend dichterschap wijzen. De titel van zijn jongste bundel *Schemerzone* maakt duidelijk dat het hem niet om glasheldere, makkelijk verstaanbare gedichten gaat. Steeds staan moeizame relaties in deze verzen centraal, die tussen de mens en zijn omgeving, tussen moeder en kind, tussen inboorling en moderne wereld. Aanpassen gaat moeizaam, er hangt een sfeer van vergeefsheid in deze poëzie, van geweld en tragedie op kleine schaal, alsof het leven zich in een porseleinkast afspeelt; ‘Dat klemmen’:

> Dat klemmen als twee glazen
> in elkaar, verschuiven van
>
> geluiden, zich wringen op
> gevaren af te breken, dat bezeren
>
> - als het moet - zo moeilijk
> thuis te brengen en bij het
>
> wrikken heen en weer de vaatjes
> springend in het bloed.

Het achtregelige vers is in de laatste bundels Mandelincks sjabloon, kort, gecondenseerd. Soms krijg je er concrete beelden in, bijvoorbeeld van hongerende kinderen in Afrika of een dorstende zuigeling aan de moederborst, maar ik denk dat het deze dichter er toch vooral om gaat tussenmomenten te benoemen, de tropismen van het menselijk bestaan. Spectaculair en meeslepend wordt deze poëzie er niet van, eerder is het een beetje murmelende kunst, maar als je je eraan overgeeft voel je wel dat het ergens om gaat en dat er hevige spanningen in worden verwoord.

Het is per saldo trouwens wel echt Vlaamse poëzie, vind ik, de taal weegt zo te zien zwaarder dan de inhoud: ‘gevlei/ vlakt oren uit, het tatert glas aan/ diggelen, de huilbui in een wang gestreept’. Dat zul je boven Roosendaal niet gauw horen.

Kasper Peters *Kanaalkoorts* Passage, 2009 86 pagina's, €16,95

Tijdvouwen
door Thomas Möhlmann

Wanneer een zeeman na lang ver weg te zijn geweest zijn vertrouwde thuisbestemming eindelijk nadert, kan hem een aandoening treffen die bekend staat als kanaalkoorts. Een nerveus gevoel dat schommelt tussen verliefdheid en irritatie beheerst hem volledig nu hij weer zo dichtbij zijn geliefde is. Of: in de tijd van de VOC werd in het logboek een overleden zeeman pas vermeld wanneer men - bijna thuis - Het Kanaal bereikte, zodat het maximum aan voedingsgeld kon worden geïnd. Vandaar de term ‘Kanaalkoorts’. Het ongebruikelijke woord dat Peters als titel koos voor de (prachtig vormgegeven) opvolger van zijn debuutbundel *Hellevaartsdagen*, kent dus tenminste twee verklaringen, die mijlenver uiteen liggen: de ene nostalgisch-romantisch, de andere tamelijk *down to earth.* Die tweespalt valt bij het lezen van de bundel vaker op, waardoor weliswaar niet continu duidelijk is waar de dichter precies heen wil, maar het wel aantrekkelijk blijft hem erheen te volgen. Onderweg strooit hij rake typeringen en formuleringen voor ons uit alsof het broodkruimels zijn: ‘Mijn beste Duits klinkt als zachte/ paniek in een andere taal’ (‘Hotel München’), ‘Voor mij staat binnenkort een vrouw’ (‘Zonder waarom’), ‘De middag nadert, aan mijn bureau vouw ik/ tijd, gekartelde randen/ vormen lijnen op papier’ (‘Middag’), ‘Kijk over het terras, een buurtkat/ vlucht met kaas in zijn bek/ een dame zoent haar tenen’. (‘Café in de Rozenstraat’) Een dame die haar tenen zoent, de tijd die zich in stukken laat vouwen: het zijn beelden die zo concreet en realistisch of abstract en absurd zijn als je ze zelf tijdens het lezen ervaart. Voor de gedichten van Kasper Peters lijkt het zonde om een te strak interpretatiekader te willen hanteren: veel dankbaarder is het je te laten meevoeren door het ritme en de beelden, de stappen van de dichter in het hoofd en in de straten gewoon te volgen. Niet gemakzuchtig maar met zin in avontuur.

Jozef Deleu *Onbeschut* Van Halewyck & Meulenhoff, 2009 64 pagina's, €15,-
Brug van taal
door Thomas Möhlmann

Onlangs verscheen de zesde editie van het *Groot Verzenboek*, samengesteld door de onvermoeibare poëzie-enthousiast Jozef Deleu. Ook net uit: het nieuwste nummer van zijn geesteskind, poëzietijdschrift *Het Liegend Konijn*, dat elke aflevering aanvoelt als een kloeke verzamelbundel. Eerder dit jaar verscheen van zijn hand ook een eigen bundel, want naast de goede werken voor andermans gedichten schrijft Deleu ze ook zelf, en al lang: in 1963 al debuteerde hij als dichter. Zijn nieuwe, *Onbeschut*, is fraai klassiek uitgegeven met binnenin de rust van een telkens lege linkerpagina, waardoor het gedicht rechts, veelal bestaand uit hooguit een woord of 20 à 30, volledig tot zijn recht komt. Het is niet omdat hij weinig te zeggen zou hebben dat de meeste gedichten niet buitensporig veel woorden bevatten. De taal van deze gedichten is een zeer geconcentreerde, achter elk woord trilt bij Deleu een verborgen woordgroep mee. Geen woord is exotisch of obscuur, het zijn in tegendeel zeer begrijpelijk woorden, maar ze zijn bewust opgeladen met extra betekenis, waardoor je de neiging krijgt deze korte gedichten evengoed langzaamaan te lezen, op elk woord nog wat langer dan (zelfs in poëzie al) gebruikelijk te kauwen, te proeven wat deze dunne regels voor uiteindelijke smaak achterlaten. Bij het lezen van *Onbeschut* kom de gedachte aan de uitgebeende regels van Roland Jooris meer dan eens op. Het verwondert dan ook weinig om op het eind, als een na laatste gedicht, ‘Raveeltje’ aan te treffen: een referentie aan de schilder Roger Raveel, wiens werk zeer frequent opduikt in de gedichten van Jooris. Toch roept Deleu een ander universum op dan Jooris, een gevuldere wereld, waarin de beschouwer of toeschouwer die de dichter is een directere betrokkenheid op het leven toont, daarmee een grotere kwetsbaarheid ook, terwijl ‘hij bouwt/ een ranke/ brug/ van taal/ tegen/ vergetelheid/ van nabestaan’.

Jeroen Theunissen *Het zit zo* Meulenhoff/Manteau, 2009 78 pagina's, €19,95
Geen rechte lijn
door Janita Monna

Het is een wat eigenwijze titel, ‘Het zit zo’, Jeroen Theunissen legt het uit. Evengoed is het een titel die nieuwsgierig maakt: wát gaat er uitgelegd worden in deze bundel? Laten we zeggen de veelzijdigheid en tegelijk het vreemde, het ongrijpbare en tegelijk het zichtbare van de wereld. Een veelomvattende bundel dus, deze tweede van de Vlaamse prozaschrijver en dichter Theunissen.

Het zit zo bestaat uit zeven afdelingen met een min of meer eigen onderwerp en een eigen vorm. De bundel opent met de ‘Gedetailleerd’ en eindigt met ‘In de ruimte’, loopt van kleine observaties, soms dichtbij huis, via de liefde en de Olympische Spelen naar de onmetelijkheid. Of zoals Theunissen ergens woordspelig schrijft: ‘Ik denk graag na/ over mijn leving en omgeving’. De gedichten in *Het zit zo* zijn de weerslag van een denken dat niet via een rechte lijn verloopt. Theunissens gedichten mogen volstrekt helder in hun woordkeus zijn, ze ogen met alle inversie en ellipsen grillig in hun zinsbouw, hun vervreemdend beeldgebruik en onverwachte vergelijkingen niet altijd even coherent.

Theunissen gebruikt nu eens opzichtig rijm, dan weer is hij nonchalant spreektalig (‘En toen begon ik/ dus maar te studeren’); hij schrijft soms vrij, dan weer hijst hij zich in het strakkere sonnet, als om de veelomvattendheid van zijn poëzie in toom te houden.

In het lange, driedelige ‘In de ruimte’ constateert hij tenslotte: ‘En ik? Ach ik, ik was ook maar ik, ondanks mijn optimisme/ en mijn ruimtetoerisme, ik zag even hoe het zat.// En ik praatte met vrienden, niet met Damien Hirst,/ niet met Angelina Jolie of Madonna (...)/ maar met vrienden die woorden gebruikten uit onmacht.’

Toch lijkt die onmacht geen woede of boosheid op te wekken. De gedichten hebben in hun grillig verloop iets ongecompliceerds, de toon is laconiek. Alsof er een soort berusting achter de woorden schuilgaat. Misschien is het daardoor dat *Het zit zo* nauwelijks beklijft. De poëzie is niet dwingend genoeg om de lezer ervan te overtuigen dat het inderdaad zo zit.

Poëzie in beeld

Waarom poëtisch?
Beeldend kunstenaar Yeb Wiersma (www.yebwiersma.nl):

‘In de lucht vliegt een gedichtenbundel van Emily Dickinson, *The Complete Poems of Emily Dickinson.* Ik heb haar gedichten altijd bij me in mijn handtas. Net als mijn lipstick en een pakje kauwgom. Ik word er dagelijks door verfrist.’

Top-15

Best verkochte poëzie (verkoopweek 11 tot en met week 36 van 2009)

1 **(1) Ilja Leonard Pfeijffer en Gert Jan de Vries** (samenst.). *500 gedichten die iedereen gelezen moet hebben.* Meulenhoff, €19,95.
2 **(4) Gerrit Komrij** (samenst.). *De Nederlandse poezie van de 19de t/m de 21ste eeuw in 2000 en enige gedichten.* Prometheus, €7.50.
3 **(13) Henk van Zuiden** (samenst.). *Woef Tjielp Knor.* Maarten Muntinga, €9,95.
4 **(-)** *Op reis. De mooiste gedichten voor onderweg.* Maarten Muntinga, €6,95.
5 **(-) Henny Vrienten**. *Zwaan kleef aan.* De Harmonie, €16,-.
6 **(3) Rutger Kopland**. *Toen ik dit zag.* Van Oorschot, €13,50.
7 **(-) Ovidius**. *Metamorphosen.* Athenaeum Polak & Van Gennep, €24,95.
8 **(14) Kees Stip**. *Het grote beestenfeest.* Prometheus, €10,-.
9 **(-) Rob Schouten** (samenst.). *De 100 beste gedichten van 2008.* De Arbeiderspers, €9,95.
10 **(-) Leo Vroman**. *Soms is alles eeuwig.* Querido, €17,95.
11 **(5) P. Kouwes**. *Daar schrik je toch van.* Nieuw Amsterdam, €14,95.
12 **(-) Huub Oosterhuis**. *Wie bestaat.* Ten Have, €19,90.
13 **(-)** *Dicht! De beste poëzie, slamdichters en rapteksten.* Maarten Muntinga, €5,-.
14 **(-) Drs. P**. *Zeslettergrepigheid.* Nijgh & Van Ditmar, €18,50.
15 **(-) Ingmar Heytze**. *Utrecht voor beginners.* Podium, €16,-.

Bron: Stichting CPNB.
Zie www.debestseller60.nl

Nieuw verschenen

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ Nederlandstalige poëzie

- **Armando**. Gedichten 2009. Augustus, €22,50. (september 2009)
- **Fleur Bourgonje**. *Hartenbeest.*
  De Arbeiderspers, €25,-. (augustus 2009)
- **Stefaan van den Bremt**. *Voegwerk.* Atlas, €15,-. (juni 2009)
- **Chrétien Breukers**. *Gysbert Japicx bezoekt het Drielandenpunt.* Friese Pers, €17,50. (september 2009)
- **Remco Campert**. *Dichter. Verzamelde gedichten.* De Bezige Bij, €29,90. (juli 2009)
- **Bart Chabot**. *Greatest hits 2. Verzamelde gedichten 2005-2009.* De Bezige Bij, €24,90. (september 2009)

- **Andy Fierens**. *Grote Smerige Vlinder.* De Bezige Bij, €16,50. (oktober 2009)
- **Steven Graauwmans**. *Reservisten van maandag.* Poëziecentrum, €17,50. (oktober 2009)
- **Clemens Güppertz**. *Ongevat verlangen.* Aspekt, €10,95. (juni 2009)
- **Elma van Haren**. *Flitsleemte.* De Harmonie, €14,50. (september 2009)
- **Juan Heinsohn Huala**. *Verblijf op papier.* Douane, €10,-. (juni 2009)
- **Wim Hofman**. *Op zekere dag ziet u plotsklaps de ware liefde.* Querido, €17,95. (juli 2009)
- **Juliën Holtrigter**. *Het feest van de schemer.* De Harmonie, €14,50. (juni 2009)
- **Adriaan Jaeggi**. *Het tegenovergestelde van heimwee. Verzamelde gedichten.* Nieuw Amsterdam, €17,50. (mei 2009)
- **Manuel Kneepkens**. *Een vrolijk dierenalfabet.* Douane, €15,5. (juni 2009)
- **Gerrit Krol**. *De industrie geneest alle leed.* Querido, €27,95. (augustus 2009)
- **Saskia van Leendert**. *Hoe zij mij leest.* Free Musketeers, €14,95. (augustus 2009) Debuut
- **Lucebert**. *Unica. Gedichten en tekeningen.* De Bezige Bij, €59,90. (september 2009) Eenmalige gelimiteerde oplage
- **Gwy Mandelinck**. *Schemerzones.* De Arbeiderspers. €16,95. (juni 2009)
- **Thomas Möhlmann**. *Kranen open.* Prometheus, €14,95. (oktober 2009)
- **NoN**. *Waanwezig.* Querido, €16,95. (september 2009) Debuut
- **Michiel van Rooij**. *Hoe hoog de maan.* Van Gennep, €12,50. (september 2009) Sandwich-reeks
- **John Schoorl**. *Uitloopgroef.* Van Gennep, €12,50. (september 2009)
- **Henry Sepers**. *Baaierd.* De Arbeiderspers, €17,95. (juni 2009)
- **Oboema Sesetokoe**. *Op een brommer.* Thomas Rap, €19,90. (augustus 2009)
- **Toon Tellegen**. *Stof dat als een meisje.* Querido, €16,95. (oktober 2009)
- **Thom Ummels**. *Stilte en Storm.* Kontrast, €14,95. (mei 2009)
- **Jabik Veenbaas**. *De zon, het smalle bed, mijn lichaam.* De Contrabas, €12,50. (september 2009)
- **Erik Vermeulen**. *Brussel en andere ongerijmdheden.* P, €12,50. (juli 2009)
- **Leo Vroman**. *Soms is alles eeuwig.* Querido, €17,95. (juni 2009)
- **Nachoem M. Wijnberg**. *Divan van Ghalib.* Contact, €24,95. (september 2009)
- **Hans van Willigenburg**. *De functie van Finland.* De Contrabas, €12,50. (september 2009)

■ Bloemlezingen

- **Jana Beranová e.a.** *Dichter aan de Maas.* Douane, €10,-. (juni 2009)
- **Gerard Beentjes**. *Blauwe boeddha.* De Witte Uitgeverij, €10,-. (juli 2009)
- **Correen Dekker** (samenst.). *L x B x H Dichters in de Prinsentuin.* Kleine Uil, €12,50. (juli 2009)
- **Jozef Deleu** (samenst.) *555 gedichten over leven, liefde en dood.* Podium, €25,-. (september 2009)
- **Div. auteurs**. *Poëzie is een daad. 80 gedichten voor Remco Campert.* De Bezige Bij, €17,50. (juli 2009)
- **Div. auteurs**. *Dicht!* Maarten Muntinga, €5,-. (juli 2009)
- **Div. auteurs**. *Greetings from... Het beste uit Bunker Hill.* Thomas Rap, €19,90. (juli 2009)

- **Div. auteurs**. *Grondtonen.* Archeologisch Dienstencentrum Amersfoort, €15,-. (juli 2009)
- **Div. auteurs**. *Stem van brood en bossen.* Lappersfort Poets Society, €5,-. (juli 2009)
- **Jan Eijkelboom**. *Wie niet vlucht raakt ingedut. Een keuze uit de gedichten.* Maarten Muntinga, €9,95. (september 2009)
- *Kijk, het heeft gewaaid. Veertig jaar Poetry International in veertig gedichten.* De Arbeiderspers, €18,95. (juni 2009)
- **Philip Hoorne**. *Grootste hits! De jaren nul.* Van Gennep, €12,50. (september 2009)
- **Tjitske Jansen en Victor Schiferli**. *Dagkalender van de poëzie 2010.* J.M. Meulenhoff, €15,-. (augustus 2009)
- **Gerrit Komrij**. *Bombast en larie. De 25 afschuwelijkste gedichten uit de Nederlandse literatuur.* Van Gennep, €7,50. (september 2009)
- **Henk Kooijman**. *Waar ik ook ben, ik draag mijn weiland mee. Het Groene Hart in 654 gedichten.* Thoth, €24,50. (juni 2009)
- **Lucebert**. *Er is alles in de wereld.* (samenst. Ilja Leonard Pfeijffer). De Bezige Bij, €18,90. (september 2009)

- *Poetry International 2009. Poëzie aan dichters uit de hele wereld.* De Arbeiderspers, €18,95. (juni 2009)
- **Sonja Prins**. *Weegschaal de aarde Deel 2. Gedichten 1921-1957.* €37,50. (oktober 2009)
- **Victor Schiferli** (samenst.). *Gerrit Komrij: Er is geen leven in de zandwoestijn.* De Bezige Bij, €15,-. (augustus 2009)
- **Rien Vroegindeweij**. *Later wordt alles echter. Een keuze uit de gedichten 1973-2009.* Nieuw Amsterdam, €17,50. (juli 2009)
- **Henk van Zuiden**. *Dicht! De beste poëzie-slamdichters en rapteksten.* Maarten Muntinga, €6,95. (augustus 2009)
- **Henk van Zuiden**. *Van harte gefeliciteerd. De mooiste gedichten over feesten.* Maarten Muntinga, €9,95. (september 2009)

■ Vertaald

- **Federico García Lorca**. *Verzamelde gedichten* (vert. Bart Vonck). De Arbeiderspers, €39,95. (september 2009)
- **Michael Palmer**. *Aygi Cycle* (vert. Tom Van de Voorde). Druksel, €25,-. (augustus 2009)
- **Henrik Wergeland**. *Het bloemstilleven van Jan van Huysum* (vert. Lisette Keustermans en Clementine Luijten). De Geus, €17,50. (oktober 2009)

■ Secundair

- **Philippus Breukers**. *Emily Dickinson in leven en dood.* Friese Pers Boekerij, €17,50. (augustus 2009)
- **Lisa Kuitert**. *De lezende Lucebert. Bibliotheek van een dichter.* Vantilt, €32,50. (mei 2009) Met cd-rom
- **Riet Schenkeveld-Van der Dussen**. *Dichter en boer. Hubert Korneliszoon Poot. Zijn leven, zijn gedichten.* Bert Bakker, €34,95. (september 2009)
- **Leonard Nolens**. *Dagboek van een dichter 1979-2007.* Querido, €39,95. (september 2009)

Poëzie-agenda

Informatie voor deze rubriek graag naar: info@poezieclub.nl

■ 21 oktober 2009
Onbederf'lijk Vers
Tien locaties in de binnenstad van Nijmegen

7e editie van Onbederf'lijk Vers, een jaarlijks terugkerend, gratis toegankelijk poèziefestival. Verspreid over tien locaties in de binnenstad van Nijmegen dragen gerenommeerde dichters een selectie voor uit eigen werk, onder wie Ramsey Nasr, Adriaan van Dis, Nachoem Wijnberg en Anne Vegter. Deze dichters worden elk geflankeerd door twee talentvolle nieuwkomers.

Voor meer informatie zie www.onbederflijkvers.nl

■ 21 oktober en 9 december 2009
Het Uur U
HKU, Utrecht

Poëziekenners Robert Dorsman en Jan van der Haar vragen exact één uur lang een Nederlandstalige dichter het hemd van het lijf Op 21 oktober: Ramsey Nasr; op 9 december: Nachoem M. Wijnberg.

Voor meer informatie zie www.slau.nl

■23 oktober 2009
Vers van het mes XVI
Perdu, Amsterdam

Voor de zestiende keer presenteert Perdu een aantal nog niet gedebuteerde dichters uit Nederland en Vlaanderen. De deelnemende dichters presenteren zich met een voordracht en een Kleine Poëtica, waarin ze zich uitspreken over hun werk, het poëzie-landschap en hoe ze zichzelf daarin zien. Met ondermeer Vicky Francken en Amaranta Groen.

Voor meer informatie zie www.perdu.nl

■ 30 oktober 2009
De kunst van het dichten
Perdu, Amsterdam

Ter gelegenheid van het verschijnen van De kunst van het dichten van Henk van der Waal en Enk Lindner vindt in Perdu een avond plaats gebaseerd op de vraag Hoe komt de dichter tot zijn gedicht? Met Hélène Gelèns, Saskia de Jong, Ruth Lasters, Erik Lindner, Samuel Vriezen (in absentia) en Henk van der Waal.

Voor meer informatie zie www.perdu.nl

■ 4 november 2009
U-Slam (poetry slam)
Café De Bastaard, Utrecht

Het zesde seizoen van de Utrechtse poetry slam waarin publiek en jury een winnaar kiezen uit acht kandidaten.

Voor meer informatie zie www.poeziecircus.nl

■11 november en 9 december 2009
Een slokje poëzie
Café Willem Slok, Utrecht

Poëzie en actualiteit: een interview met een spraakmakende gast uit het nieuws en dichters die met hun teksten reageren op de actualiteit.

Voor meer informatie zie www.poeziecircus.nl

■18 tot en met 21 november 2009
Crossing Border
Koninklijke Schouwburg, Nationale Toneel Cebouw/diverse locaties, Den Haag

Internationaal festival waar de combinatie van literatuur, muziek, film en beeldende kunst centraal staat. Tijdens deze zeventiende editie maken schrijvers, dichters, muzikanten, filmers en artiesten wederom hun opwachting in het centrum van Den Haag. Met optredens van Ilse Starkenburg, Erik Jan Harmens, Peter Holvoet Hansen, Mustafa Stitou, Rodaan Al Galidi. Tijdens de dichtersshow BOEST op 21 november zijn er voordrachten van ondermeer Maarten Inghels, Mischa Andriessen, Andy Fierens, Andy Fierens, Michaël Vandebril, Jess de Gruyter, Cristophe Vekeman, Stijn Vranken, Antoine Boute, Els Moors en Xavier Roelens.

Voor meer informatie zie www.crossingborder.nl

■ 18 november 2009
iPoetry Live
Club Moira, Utrecht

Poëzieprogramma met bekende dichters, nieuw poëzietalent, muziek en cabaret in de nachtclubsetting van Club Moira.

Voor meer informatie zie www.poeziecircus.nl

■25 tot en met 29 november 2009
Wintertuinfestival
Nijmegen en Arnhem

Vijftiende editie van dit literatuurfestival, met colleges, voorstellingen en masterclasses door schrijvers, kunstenaars en politici. De ondertitel bij het Wintertuinfestival 2009 is 'vrij zwemmen' en gaat over de spanning tussen de vrijheid in de kunst en de beperking van de regels. Het festival eindigt in het water, met de eerste Nederlandse Poetry Zwem. Met onder meer Remco Campert, Kader Abdolah, Hugo Brandt Corstius, Susan Smit, Paulien Cornelisse, Thomas Möhlmann, Mark Boog, Menno Wigman, DJ-duo De Rotjes (Roos Rebergen & Lucky Fonz III), Meindert Talma, Arjen Duinker, Els Moors, Giovanca, F. Starik en Jan Kuitenbrouwer.

Voor meer informatie zie www.wintertuin.nl

■ 27 en 28 november 2009
Gorterweekend
Perdu, Amsterdam

Beschouwing en lezing van de heruitgave van Herman Gorters postume bundel Liedjes. Met Johan Sonnenschein, Ernst van den Hemel, Rozalie Hirs en Samuel Vriezen.

Voor meer informatie zie www.perdu.nl

■ 12 december 2009
NK Poetry Slam 2009
Tivoli (De Helling), Utrecht

Het achtste Nationaal Kampioenschap Poetry Slam, met tien winnaars van Nederlandse poetry slams, een vakjury en bijzondere gasten.

Voor meer informatie zie www.poeziecircus.nl

■ 18 december 2009
De Receptie, Vliesgevels filter
Perdu, Amsterdam

Een aflevering in De Receptie, rondom de bundel *Vliesgevels filter* wan Tom van de Voorde.

Voor meer informatie zie www.perdu.nl*e vindt*

■ 21 december 2009
Literair jaaroverzicht
Café van Wegen, Utrecht

Kenners blikken terug op het afgelopen literaire jaar. Met Daniëlle Serdijn (Volkskrant, Nederlandse literatuur), Rob Schouten (Vrij Nederland-poëzie), Wim Berkelaar (radio 1, Historisch Nieuwsblad - non-fictie) en Hans Bouman (Volkskrant - vertaalde literatuur).

Voor meer informatie zie www.slau.nl

■ 28 januari 2010
Gedichtendag
Diverse locaties in Nederland en Vlaanderen

De elfde Gedichtendag heeft als thema *Over de grens.* Dichters en gedichten passeren geografische grenzen, waardoor beïnvloeding ontstaat. Poëzie begeeft zich over de grenzen van de taal en raakt aan diverse kunstvormen, zoals bijvoorbeeld muziek, dans, theater en architectuur. Wie of wat bepaalt de grenzen aan de poëzie eigenlijk? De Friese dichter Tjêbbe Hettinga schrijft de Gedichtendagbundel 2010. Ieder jaar worden ook de Gedichtendagprijzen uitgereikt, voor de drie mooiste Nederlandstalige gedichten. Aan de prijs is een geldbedrag van 2.500 euro verbonden, deels uit te keren in boekenbonnen.

Voor meer informatie zie www.gedichtendag.org

Poezieclub
De poëzieclubpagina's worden samengesteld door de Stichting Poëzieclub

Panel

Het Dichterspanel bestaat sinds zomer 2008 uit Maria Barnas en Erik Lindner. **Maria Barnas** (1973) is beeldend kunstenaar en schreef de romans *Engelen van ijs* (De Arbeiderspers, 1997) en *De baadster* (2000); voor haar poëziedebuut *Twee zonnen* (2003) ontving ze de C. Buddingh'-prijs. In 2007 verscheen haar tweede bundel: *Er staat een stad op.* **Erik Lindner** (1968) debuteerde bij Perdu met de dichtbundel *Tramontane* (1996). Bij De Bezige Bij verschenen *Tong en trede* (2000) en *Tafel* (2004). Met Henk van der Waal werkte Lindner aan de nieuwe essay- en interviewbundel *De kunst van het dichten* (Querido, 2009).

Poëzieclubkeuze
Jongleren met betekenis

Het Dichterspanel van de Poëzieclub verkoos de nieuwste bundel van Arjen Duinker, *Buurtkinderen* (Querido, 2009), tot de nieuwe Poëzieclubkeuze.

door Maria Barnas en Erik Lindner

Arjen Duinker gooit betekenis op als een bal, maar lijkt niet altijd geïnteresseerd waar deze landt. Het is hem meer te doen om wat hij oproept, dan wat hij aan (een gebrek aan) logica veroorzaakt.

Wanneer Duinker zich in het gedicht ‘Greep’ bij vier mannen afvraagt wie zij zijn, wordt niet meteen duidelijk waarom deze mannen zijn belangstelling verdienen. Door de manier waarop Duinker hun bezigheden beschrijft, worden ze echter bijzonder. De man in de kamer naast het veld rubriceert dingen die pret en plezier en lachbuien geven. De man in de kamer aan het water vouwt dingen op ‘omdat hij morgen ergens heen moet/ En vanavond een wedstrijd wil zien’.

Zou de man aan het veld, die aan het water, die aan de straat en die in de kamer bij de keuken dezelfde kunnen zijn? Je gaat het je afvragen, omdat geen van de mannen een gevolg krijgt in de rest van het gedicht. Als lezer ben je zo gewend een

ontwikkeling te volgen van een personage dat je de bal die Duinker opwerpt, zelf terug moét gooien. Wie Duinker leest, wordt uitgedaagd, en soms in de steek gelaten. Je moet als lezer vaak zelf aan het werk om de gedichten tot een goed einde te brengen.

Buurtkinderen is een grillige en moedige bundel. De gedichten zijn afwisselend wat betreft thematiek, en vertonen pieken en dalen. Abstractie en concreetheid worden in deze bundel onderzocht, naast elkaar gelegd en soms met elkaar verwisseld waardoor er bijzondere observaties ontstaan. Zo kan het gebeuren dat de tijd onder het bed ligt, of achter de zolderkast hangt. Heel letterlijk, maar ook figuurlijk, worden abstracties het onderwerp in het gedicht ‘Abstracties zijn dingen’.

> De wil is minder concreet dan een lege fles.
> Maar abstract en ding ook al is hij geen lege fles.
>
> Kijk dan toch, abstracties zijn dingen!
> Waarom wordt dat niet vaker gezegd?

Het gedicht zou uitleggerig en al te concreet zijn, als Duinker de lezer in de volgende regels niet met opzet in de war brengt, en begint te jongleren met wat hij eerder heeft uiteen gezet.

> De kenmerken van de onvindbaarheden
> Komen via de rug van de kat
> Bij de augurk in het gras.
>
> Het gras is abstracter dan de vraag
> Wal de lenige augurk daar te zoeken heeft.

Het is alsof Duinker veel filosofie heeft gelezen en zich er tegen wil afzetten. Van de weeromstuit wordt hij impressionistisch, zoals in het prachtige gedicht ‘Sailor's home’: ‘De roep van de golven rood. Een bloem glijdt door een glooiing/ En geeft haar parfum aan een steilte/ Die vrij in de lucht zwijgt’.

Duinker is op zijn best wanneer hij zomaar wat voor zich uit lijkt te babbelen, en niets anders van plan is dan met je te delen wat hij ziet, en denkt. Dan is hij onnadrukkelijk in zijn taal en beweegt zich ongedwongen. Dan schrijft hij, tussen alle overwegingen over taal en haar betekenis, plotseling een zin als: ‘Een ander aankijken is gevaarlijk/ omdat niemand weet hoe dat moet.’

Clubkeuze extra

Een gedicht uit de bundel *Buurtkinderen*:

Begin van de dag

De vrouw vroeg dromerig:
‘Wat denk je, hoeveel soorten ruimte telt onze wereld?’
‘Acht,’ antwoordde de man die blij was met die vraag.

En de vrouw vroeg dromerig:
‘Hoeveel wensen heb je eigenlijk?’
‘Eentje,’ antwoordde de man.

En de vrouw vroeg dromerig:
‘Hoeveel onbewoonde eilanden zou je dan willen bezoeken?’
‘Nul,’ antwoordde de man die haar schouders begon te strelen.

En de vrouw vroeg dromerig:
‘Hoeveel mensen praten net als jij?’
‘Zes,’ antwoordde de man.

En de vrouw vroeg dromerig:
‘Met hoeveel monden zal ik je kussen?’
‘Acht, dat zou het mooiste zijn,’ antwoordde de man.

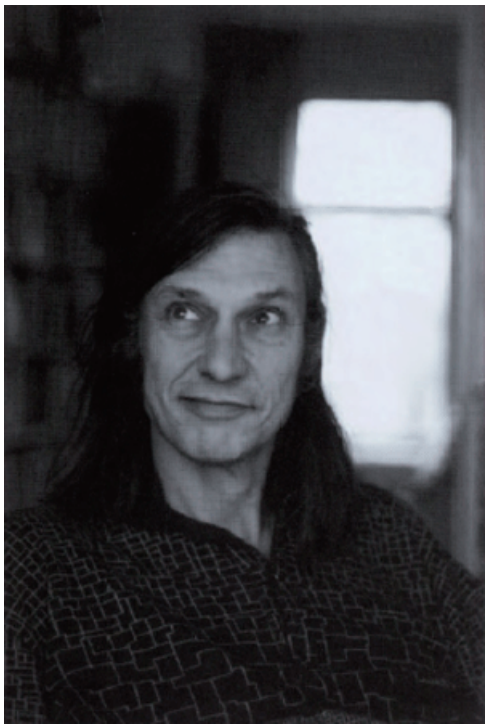

Foto: Jacqueline Koster